

**Doru Sava**

# **Aradul Nou – Mureșel**

## **Istoria unui cartier, povestea unei lumi**

**Lucrarea a apărut sub îngrijirea asociației  
Forumul Democrat al Germanilor din Arad  
și s-a tipărit cu sprijinul financiar al  
Departamentului pentru Relații Interetnice  
din cadrul Secretariatului General al Guvernului României  
și al Forumului Democrat al Germanilor din România**

**© FDGA, Colecția “Das Beste”**

SAVA, Doru – autor, redactor coordonator; SZELLNER, Michael – editor  
**Aradul Nou – Mureșel, Istoria unui cartier, povestea unei lumi**  
Arad, 2011, Editura Tiparnița  
publicare realizată cu sprijinul Forumului Democrat al Germanilor din Arad  
ISBN: 978-606-8422-04-06

© © 2011 Forumul Democrat al Germanilor din Arad, editor Michael SZELLNER

© 2011, 2012 Doru SAVA și colectiv redacțional; Rodica Elena COLTA

© 2011, 2012 editare și tehnoredactare: Doru Sava, Michael Szellner, Adrian Ioanăș

Reproducerea cu orice scop și în orice formă prin metode electronice sau mecanice, inclusiv fotocopiare, înregistrare a lecturii sau orice alt mijloc de înmagazinare a informației, se poate face doar cu permisiunea scrisă și prealabilă a coeditorilor. Proprietatea intelectuală, toate drepturile de autor și toate drepturile conexe legate de această lucrare – în sensul Legii nr.8 din 1996 reactualizată – aparțin autorilor, redactorilor și coeditorilor.

Consiliere, tehnoredactare, coperta: Adrian Ioanăș

Lectură: Eduard Krämer, Michael Szellner, Ecaterina Sava

Fotografii: Doru Sava, Florin Hornoiu, Francisc Hum Ursachi, Alois Weil, domeniu public

Bun de tipar: Doru Sava, Michael Szellner, noiembrie 2011

Reproducerile de pe documentele originale de epocă din Arad au fost obținute de la Complexul Muzeal Județean Arad, prin amabilitatea domnului director dr. Peter Hügel și prin grija domnului muzeograf Florin Hornoiu, respectiv de la Direcția Județului Arad a Arhivelor Naționale ale României, prin amabilitatea doamnei director drd. Anca Dorina Băițoiu. Reproucerile documentelor de epocă aflate în fondurile de arhivă din Ungaria, Austria sau Germania sunt obținute din colecțiile domeniului public, enciclopedii digitale publice, [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org).

Tiparul executat la S.C. Tiparnița S.R.L.

RO-310029 Arad, Str. Béla Bartók Nr. 19,

Tel. 0720-491.349; [adrianioanas@yahoo.com](mailto:adrianioanas@yahoo.com)

Tiraj / ediție: 300 exemplare

**Doru Sava**

# **Aradul Nou – Mureșel**



**Istoria unui cartier,  
povestea unei lumi**

Arad, 2011

## **Prefață**

*Am început redactarea acestei monografii pornind de la premisa că mulți dintre noi își iubesc orașul și sunt mândri că sunt arădeni. Numai că Aradul nu înseamnă doar partea centrală a urbei. Fiecare dintre cartierele care-l compun are o istorie a sa, are tradiții specifice, o lume a sa. Unele există chiar înainte ca Aradul să fi fost întemeiat. Altele au apărut ca efect al dezvoltării sale.*

*Până acum s-a scris mult despre istoria Aradului, puțin despre cartierele sale. Ori întregul este format din părțile sale, deși nu se reduce la ele. Cu toate acestea fiecare cartier are ceva de adăugat la povestea întregului. Este ceea ce am încercat să fac în „Istoria unui cartier, povestea unei lumi”.*

*Este vorba în ea despre istoria cartierului Aradul Nou, care, între cartierele Aradului este poate cel mai deosebit. Aceasta nu pentru că timp de câteva sute de ani a fost un sat, apoi o comună și în cele din urmă un târg cu pretenții de orașel, ci pentru că a fost întemeiat de oameni veniți dintr-un alt spațiu cultural, cu alte tradiții, obiceiuri, oameni ce vorbeau o altă limbă și aveau un alt mod de a fi: șvabii, care și-au lăsat o amprentă de neșters asupra acestei zone și a locuitorilor ei. Mai mult, aproape întreaga sa existență s-a desfășurat într-un spațiu geografic, față de care Aradul era aproape în altă țară, deși doar Mureșul le despărțea. De altfel împreună cu Sânicolaul Mic, Aradul Nou a fost ultimul cartier înglobat de municipiu.*

*Aceasta am încercat să sugerez prin titlul cărții, care se vrea a fi nu doar o istorie a unei așezări ci și povestea unei lumi, acum în mare parte pierdută și pe care am încercat să o reînvii. O lume cu împărați și împărătese, proiecte mărețe întemeietoare de țară, războinici, țărani, meșteșugari, preoți dedicați menirii lor, nobli, conflicte și superbe gesturi de solidaritate umană, drame și noi începuri, o lume a germanilor, românilor, maghiarilor, sârbilor, evreilor și altora.*

*Despre Aradul Nou (Neu Arad, Uj Arad) au scris istorici maghiari, la fel și istoricii români. Însă nu Aradul Nou în sine a fost subiectul acestor lucrări ci, fie procesele istorice care au dus la întemeierea lui, fie structurile administrative mai mari în care a fost integrat. Localitatea a fost doar un exemplu ilustrativ. În ceea ce*

privește Mureșelul (Sigmundhausen sau același lucru în maghiară Zsigmondhaza), sursele documentare sunt chiar mai sărace. Istoricii germani au produs câteva lucrări aplicate, însă majoritatea sunt în limba germană, deci au intrat prea puțin în circuitul public. Cea mai completă, după știința mea, este cea a istoricului originar din Lovrin, dr. Anton Peter-Petri, pe care am folosit-o și eu alături de alte lucrări, încercând cu modestie să o întregesc și să o redau publicului necunoscător de limba germană.

Acest demers nu ar fi avut sorți de izbândă fără sprijinul esențial al unor oameni cărora nici istoria Aradului Nou și a locuitorilor lui și nici prezentul lui nu le este indiferent.

Fie că este vorba de cel ce a fost o lungă perioadă director al Liceului german „Adam Müller Guttenbrunn” prof. Michael Szellner, fin cunoscător al istoriei cartierului, ori profesorul de istorie Eduard Krämer care și-a sacrificat mult timp pentru ca lucrarea să se nască ori celorlalți profesori și elevi de la Liceul german al căror nume apare mai jos nu din lipsă de prețuire ci pentru a nu lungi acest text.<sup>1</sup> Cunoscutul istoric arădean drd. Dan Demșea i se cuvin de asemenea mulțumiri pentru sfaturile și informațiile date, doamnei drd. Anca Dorina Băițoiu de la Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale care m-a „dus de mână” prin labirintul fondurilor de documente, doamnei Barbara Kompass pentru istoriile sale despre lumea cartierului, d-lui dr. Francisc Hum, o istorie vie a Aradului Nou, d-lui dr. Otto Greffner pentru observațiile făcute, d-lui Alois Weil fără ale cărui informații istoria Mureșelului ar fi fost lipsită de culoare, d-lui dr. Peter Hügél, directorul Complexului muzeal Arad, pentru consistentul său sprijin și d-nei dr. Rodica Elena Colta, membră a Colectivului monografic județean, care nu este doar autoarea unui capitol din monografie ci și primul ei cititor avizat dar și critic.

Scrierea acestei cărți a fost o provocare pentru mine și nădăjduiesc că lecturarea ei va fi o plăcere pentru dumneavoastră.

**Doru Sava**

---

1. Profesori: Benghia Gabriela, Busu Cristina, Chiș Lavinia, Codrean Gertrude, Draica Hilde, Faur Cristian, Göckel Anamaria, Holub Irina, Krämer Eduard, Schwägerl Martin, Szellner Michael, Zaiț Elisabeta cât și elevilor: Achim Lavinia, Coman Anamaria, Hans Thomas, Pop Dana cât și colegii lor din clasele VII –A, X-A, X-C, X-D, XI-B și XII C, din anul școlar 2009-2010.

## **Cuvânt înainte**

*lată, ne aflăm în fața unei lucrări care tratează istoria unei așezări germane a comunității șvabilor din Banat. Este vorba de comuna Aradul Nou, astăzi cartierul cu același nume al Aradului.*

*DI. Doru Sava este semnatarul primei lucrări în limba română, după știința mea, despre istoria Aradului Nou, bazată și pe monografia germană a localității redactată de dr. Anton Peter Petri. Autorul a reușit să treacă în revistă principalele evenimente istorice, sociale, culturale și economice care au marcat devenirea acestei așezări. Este prezentată epoca istoriei vechi, ofensiva turcilor otomani spre Europa centrală care a avut ca rezultat supunerea țărilor balcanice și apoi, după bătălia de la Mohacs din 1525, căderea întregii Ungarii sub stăpânire turcească. Asediul Vienei, în anul 1683, de către o formidabilă armată compusă din 300.000 turci aflați sub comanda lui Cara Mustafa, soldată cu un eșec de proporții, a reprezentat o cotitură istorică. De aici înainte armatele austro-germane aflate sub comanda vestitului comandant de oști, prințul Eugen de Savoia, pornesc la recucerirea Ungariei și a țărilor balcanice.*

*În anul 1717 este cucerit Banatul, nordul Serbiei și Transilvania. Pacea de la Passarowitz din 1718, marchează trecerea, după o dominație otomană de 164 de ani, a Banatului, Serbiei de nord și Olteniei, sub stăpânirea austriacă.*

*La sugestia prințului Eugen de Savoia, Austria pornește la colonizarea Banatului, în primul rând cu populație germană. Se cunosc trei mari campanii de colonizare. Prima din 1719-1739 desfășurată sub împăratul Karl al VI-lea, a doua între 1750-1766 sub Maria Thereza și a treia sub Iosif al II-lea.*

*Primii coloniști s-au stabilit în Aradul Nou în prima etapă a colonizării și majoritatea în etapa a doua. Ei veneau din Franconia, Renania, Palatinat, Alsacia, Bavaria, Baden-Württemberg, șamd. Viața primilor sosiți a fost deosebit de grea. Aveau de reconstruit Banatul, lucrări de canalizare și asanare de executat, trebuiau*

să facă față incursiunilor turcilor. Știau însă că cea de-a treia lor generație o va duce mai bine. Cu multă trudă ei au obținut succese în plan economic dar și social sau cultural. În secolul al XIX-lea Banatul devenise „grânarul” monarhiei.

După primul război mondial cea mai mare parte a Banatului a fost integrat în România, fapt ce a avut o serie de aspecte pozitive în creșterea bunăstării populației. A doua conflagrație mondială a adus imense suferințe populației, inclusiv germanilor din România. O mare parte a tinerilor au fost încadrați în unitățile armatei germane, Wehrmacht și SS. Din totalul celor plecați în război o treime au pierit.

Trecerea României de partea Alianților și pătrunderea armatei sovietice în țară a marcat pentru mulți etnici germani deportarea în lagăre de muncă, în minele de cărbuni, de fier sau cupru din Donbas, Stalino până în Siberia. Mulți nu s-au mai întors acasă. A urmat apoi exproprierea germanilor socotiți vinovați în colectiv de așa zise ”crime de război”. Astfel li s-au răpit cele mai importante mijloace de supraviețuire. Noul regim a pornit și o importantă acțiune de colonizare a satelor germane aducând coloniști din diferite părți ale țării. La început aceștia erau cazați chiar în casele germanilor. Abia târziu, regimul și-a dat seama că populația germană poate fi folosită în procesul de construire a socialismului și ea a fost reabilitată.

Răsturnarea regimului comunist a deschis calea repatrierii masive a germanilor, începutul unui exod în masă spre Germania. Astăzi în România și în Aradul Nou au rămas puțini germani, mulți reîntorcându-se acolo de unde strămoșii lor au plecat în urmă cu sute de ani. Pentru România, spun majoritatea românilor, aceasta este o mare pierdere.

*Prof. Dr. Otto Gretner*

## **Cuvântul editorului**

*Acum circa 12 ani m-am confruntat pentru prima oară cu misiunea de a edita lucrări istoriografice dedicate comunității locale din Arad. La acea vreme asociația Forumul Democrat al Germanilor din Arad a preluat o parte însemnată din colecția regretatului profesor Daniel Schemmel legată de istoria populației germane din municipiul și județul Arad, cu rugămintea familiei Schemmel de a folosi colecția pentru a continua eforturile de popularizare a istoriei locale, în temeiul „lokalpatriotismului” atât de caracteristic comunităților bine încheigate.*

*Astfel, întâi am colaborat la redactarea și editarea monografiei dedicate aniversării a 275 de ani de învățământ în limba germană la Arad, în anul 2000, când Liceul German a revenit la denumirea purtată în perioada interbelică, cea a patronului spiritual al școlii, Adam Müller Guttenbrunn, cel mai important scriitor al germanilor „șvabi” bănățeni. Cam în aceeași perioadă am efectuat și traducerea din germana austriacă în limba română a broșurii din 1835 „Arad – Oraș Liber Regesc” dedicată festivităților din august 1834 prilejuite de ridicarea orașului cameral Arad la rang de oraș liber regesc (echivalentul unui municipiu de azi), la care s-au desfășurat primele alegeri libere ale administrației locale de atunci. Broșura a văzut lumina tiparului abea în 2007, cu reeditări în 2008 și 2011, datorită epuizării relativ rapide a tirajelor consecutive, semn al interesului populației de a-și cunoaște propriile rădăcini și propria devenire în habitatul său de moment.*

*Din aceste considerente populația germană din Arad, cu fieful acesteia în cartierele Aradul Nou și Mureșel – odinioară foste comune de sine stătătoare cu populație germană semnificativă, salută inițiativa mișcării culturale a intelectualității arădene, coordonată de domnul Doru Sinaci de la Centrul Cultural Județean Arad, de a redacta și de a edita monografiile ale cartierelor municipiului Arad, dar și monografiile ale comunelor aflate pe teritoriul județului Arad.*

*Cu mare interes am acceptat provocarea de a face accesibilă cea mai amplă resursă de documentare despre cartierul Aradul Nou, anume monografia publicată în limba germană de Dr. Anton Peter Petri, în 1985 la Marquartstein/München, „Heimatbuch der Marktgemeinde NEUARAD im Banat”, de 708 pagini. La Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” am constituit un colectiv numeros compus din*



cadre didactice, elevi și voluntari de la Forumul germanilor și de la Cercul cultural Banat-JA, care au reușit să traducă textul de aproape 600 de pagini din lucrarea lui Peter Petri, cu excepția statisticilor tabelare și ale resurselor bibliografice enunțate.

Deși calitatea traducerilor efectuate de unii dintre elevi mai lasă de dorit – aceștia nefiind familiarizați nici cu eforturile intelectuale de o asemenea anvergură, nici cu limbajul pe alocuri arhaic sau în idiom german-austriac și nici cu responsabilitatea acurateții traducerilor, totuși în ansamblu lucrarea lor a constituit o sursă de documentare deosebit de valoroasă și accesibilă în limba română colectivului redacțional cooptat pentru elaborarea monografiei. Însăși implicarea elevilor în proiect constituie o valoare educativă incomensurabilă, cu rol de „rampă de lansare” pentru cointeresarea tinerei generații pentru istoria locului, într-o formă captivantă și atractivă, cu o finalitate palpabilă.

În fine, reformularea elementelor esențiale ale istoriei cartierului cât și depănarea poveștii oamenilor care au trăit odinioară aici, cu grijile și necazurile lor, dar și cu succesele și bucuriile lor, a revenit măiestriei documentaristice și narative a domnului Doru Sava. Ne înclinăm cu respect în fața temeiniciei lucrării sale și a tenacității cu care a urmărit depistarea și chestionarea persoanelor aflate în viață, care și-au trăit tinerețea în epoca în care Aradul Nou și Mureșel erau comune de sine stătătoare, fuzionate în tumultul celui de-al doilea Război Mondial, apoi absorbite și comasate în municipiul Arad, odată cu reforma administrativă din 1948.

Coeziunea obștească și mentalitatea caracteristică comunităților rurale se poate percepe și astăzi, când a trecut mai bine de jumătate de secol de când cele două localități au devenit cartiere ale municipiului iar modul de viață, valorile și obiceiurile abea dacă se mai deosebesc de cele ale locuitorilor din Aradul vechi.

Lansarea ediției princeps a prezentei monografii a fost făcută cu prilejul celei de-a treia „prime ediții” ale Zilei cartierului Aradul Nou (odată în 1923, la 200 de ani de la recolonizarea localității, apoi în 1983 de către Heimatortsgemeinde Neu Arad, la Nürnberg, în Germania).

Ziua cartierului Aradul Nou a fost sărbătorită într-o frumoasă zi de duminică, la 2 octombrie 2011, în organizarea administrației publice locale și centrale (Consiliul Local al Municipiului Arad și Primăria Municipiului Arad, cabinetul parlamentar al domnului deputat conf.dr. Adrian Nițu – bun cunoscător al comunității locale germane și românești deopotrivă, cabinetul parlamentar al senatorului ing. Ovidiu Marian – fost elev al Liceului German și vorbitor versat în limba germană), apoi Inspectoratul Școlar al Județului Arad) și Complexul Muzeal Arad.

*Cu participarea entuziastă a unui număr însemnat dintre locuitorii cartierului, festivitatea s-a desfășurat în curtea comună a Grupului Școlar Industrial Forestier (fostul Liceu industrial de prelucrare a lemnului) și a Liceului Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn”, întrucât la începutul anului 2011 Liceul German s-a mutat cu secțiunea de liceu într-o parte a clădirilor de pe strada Popa Șapcă și clădirea de pe strada Castanilor, renovate și extinse în cadrul reformei școlare.*

*La organizarea și derularea zilei cartierului au contribuit și organizațiile societății civile active în cartier, printre care enumerăm Asociația Educațio, Cercul Cultural Banat-JA, Fundația Forumul Democrat al Germanilor din Arad, Biserica Ortodoxă Română din Aradul Nou, Biserica Romano-Catolică din Aradul Nou, Biserica Baptistă din Aradul Nou, asociațiile sportive din cartier și altele.*

*Tirajul de câteva sute de exemplare ale ediției princeps a monografiei a fost epuizat în mai puțin de două ore, astfel că încă de la lansare a apărut nevoia imperioasă de a reedita lucrarea într-un format nou, mai accesibil publicului larg.*

*Pentru aceasta, Forumul Democrat al Germanilor din Arad a căutat și a găsit resursele necesare, în ciuda dificultăților prilejuite de criza economică mondială din prezent, cu un aport semnificativ atât din resurse proprii ale asociației (contribuții ale membrilor), cât și din fonduri publice, anume un sprijin financiar de la Departamentul pentru Relații Interetnice, la Secretariatul General al guvernului României. Pentru ajutorul acordat îi mulțumim îndeosebi domnului subsecretar de stat dr. Helge Fleischer cât și instituției pe care o reprezintă cu bunăvoință și demnitate, dar și domnului deputat prof. Ovidiu Ganț, reprezentantul minorității naționale germane în Parlamentul României.*

*Un binecunoscut proverb spune “cine n-are bătrâni, să-și cumpere”, întrucât ei sunt întru chiparea înțelepciunii și ai experienței de viață; la realizarea monografiei cât și la lansarea acesteia au contribuit din plin cu amintirile și cu expertiza lor domnii Alois Weil și domnul dr. Francisc Hum Ursachi, pentru care le mulțumim cu respect.*

*La final aș dori să menționez numele elevilor și dascălilor implicați în traducerea și prelucrarea electronică a datelor din monografia lui dr. Anton Peter Petri, lucrare care a stat la baza redactării părții istorice și etnografice a monografiei realizate de domnul Doru Sava:*

*Cadre didactice: Achimescu Simona, Anghel Simona, Benghia Gabriela, Borlea Maria, Busu Cristina, Chiș Lavinia, Codrean Gertrude, Draica Hilde, Faur Cristian, Göckel Anamaria, Gudiu Andreea, Holub Irina, Krämer Eduard, Krebs Arabella, Mocuța Aura, Romanov Cristian, Rusu Constantin, Schwägerl Martin, Simon*

*Adelheid, Szellner Michael, Șerb Adina, Tat Doina, Vigh Melinda, Zaiț Elisabeta;*

*Elevi: Achim Lavinia, Coman Anamaria, Hans Thomas, Pop Dana cât și colegii lor din clasele VIII., IX., X., XI și XII. din anul școlar 2010-2011, în ordine alfabetică: Augustinov Kerstin, Bușan Daniel, Horga Alexandru, Săvan Flavius, Tripa Marius; Băcanu Ana Maria, Cosma Denisa, Dănciulescu Alessandra, Geröcs Timea, Ghiuță Vlad, Groza Bianca, Hărănguș Alexandru, Haydu Theodora, Kaiser Alexandra, Lamoly Melinda, Lile Raul, Miron-Drăgănescu Cristina, Năgl Benjamin, Pop Adelina, Raț Bianca; Călugăru Călin, Ekmekci Ahmed Can, Mureșan Patricia, Iancu Alexandru, Jula Iulian, Gornic Agatha, Ordodi Laura, Schmidt Alfred, Faur Cristian, Turdeanu Timea, Vati Loredana, Păștean Isabela, Cozma Ioana; Aioanei Natan, Andronescu Emanuela, Anton Lavinia, Ardelean Dalia, Duma Suzana, Gherghescu Sandra, Goldiș Diana, Guleș George, Handra Dorotea, Ivașcă Dan, Marta Adina, Năgl Jasmin, Pflaumer Renathe, Pletl Benny, Sterian Georgiana, Talpoș Angela, Ungureanu Oana; Andreica Tudor, Angele Norbert, Baniciu Paul, Berinde Yolanda, Borghesi Sara, Bucerzan Iulian, Diaconu Raluca, Iancu Norbert, Istrate Andreeas, Jipa Daniel, Nistor Florin, Panda Patrick, Pellegrini Nora, Pellegrini Paula, Suci Adrian, Szell Natalia, Ursa Dan Radu; Belejan Cătălin, Fogorassy Norbert, Gavrilă Tania, Coștiug Luana, Hopide Manuela, Jivu Diana, Miclău Ana-Maria, Miculiț Lorin, Stocker Severin, Stupariu Ioana, Venter Roxana, Vatavu Claudia cât și alții, în echipe de lucru pentru culegerea, tehnoredactarea și sistematizarea traducerilor efectuate.*

*Le mulțumim tuturor acelor care au sprijinit proiectul monografiei, celor nominalizați cât și acelor nenominalizați deopotrivă.*

*Domnului Doru Sava îi mulțumim pentru răbdarea, devotamentul și pasiunea cu care a urmat realizarea proiectului pe care și l-a asumat, întruchipare a localpatriotismului și a profesionalismului jurnalistic autentic, pentru care îi dorim mult succes în activitatea sa profesională și civică.*

**Michael Szellner**

# I. Istoria unui cartier, povestea unei lumi

Dacă am începe istoria Aradului Nou cu prima sa atestare documentară, ar însemna să punem în paranteze o istorie de mii de ani a acestui ținut. Ori aici au existat așezări omenești încă din preistorie. Dovezi în acest sens sunt numeroasele vestigii arheologice, multe descoperite uneori din pură întâmplare, altele datorită unor investigații arheologice sistematice și aplicate. Oricum ar fi, ele se constituie în dovezi incontestabile că teritoriul localității și împrejurimile sale proximale a fost locuit încă din paleolitic.

## 1. Începuturi

Printre vestigiile descoperite întâmplător se numără fragmente dintr-un schelet acoperit cu ocră, descoperit în 1930 de un țăran pe strada Langen Weg (A.M.Guttenbrunn). În anul 1967, săparea unui canal de irigație în grădina de zarzavaturi a fostului CAP a scos la iveală două morminte celtice cu un bogat inventar arheologic, datat sec.IV î.Hr. La intersecția str. Timișoarei cu Ana Ipătescu au fost descoperite întâmplător, în anul 1970, fragmente ceramice halstattiene, fragmente din sec. IV.d.Hr. și altele din sec.XI-XIII. Cu ocazia lucrărilor la calea ferată Arad-Timișoara, în apropierea Mureșului, s-au descoperit cărămizi cu ștampilele Leg. V Macedonica și Leg. IIII Flavia Felix, ultima fiind cantonată în primii ani ai provinciei Dacia în castrul de la Sarmisegetuza. De asemenea s-au mai descoperit numeroase fragmente de ceramică tip „Terra Sigillata” și monede din timpul împăraților Nero, Titus, Nerva, Hadrian, Marcus Aurelius, Septimius Severus. Este posibil ca aici să fi fost un castru așa cum existau și la Cenad și Lipova. Rolul acestor castre a fost acela de a apăra teritoriul provinciei împotriva atacurilor popoarelor barbare, în cazul de față al dacilor liberi, care populau teritoriul învecinat.

În secolele X-XI Regatul Ungariei și-a extins granițele și în aceste ținuturi în urma victoriilor militare raportate asupra conducătorilor locali (Menemur, în Crișana și-n sud până la Mureș, Glad și urmașul său Ahtum- aproximativ 1000 d.Hr. la sud de Mureș). În urma cuceririlor, regalitatea maghiară a extins instituțiile locale politico-administrative și militare specifice feudalismului occidental: comitatele. Comitatul Aradului, desprins probabil din cel al Cenadului, este menționat prima oară în 1214.

Reședința comitelui a fost inițial la Orod, în hotarul satului Vladimirescu, apoi în cetatea Șoimoș. Comitatul se întindea de-a lungul ambelor părți ale Mureșului. Ofensiva semilunii spre centrul Europei marchează în septembrie 1541, constituirea în inima Ungariei a pašalâcul Budei. Teritoriul Banatului înglobat inițial în Principatul Transilvaniei, intră după doar un deceniu sub stăpânire otomană. În 1595 începe războiul dintre Imperiul Otoman și cel Habsburgic, conflict în care se implică și Principatul Transilvaniei și Țara Românească. Ofensiva otomană se frânge sub zidurile Vienei în 1683 iar echilibrul de forțe între cele două mari puteri se rupe definitiv în favoarea Imperiului Habsburgic. Imperialii lansează o ofensivă generală în fostul regat al Ungariei (pașalâc), pătrund în Principatul Transilvaniei, ajuns vasal Porții (1686) pentru ca apoi, în campania din 1696-1698, trupele imperiale comandate de principele elector Friedrich August al Saxoniei să ocupe Aradul și Lipova (1696), eșuând în tentativa de a cuceri Timișoara. Nici victoria zdrobitoare de la Zenta (1697) a armatei comandate de Eugeniu de Savoia nu determină căderea capitalei vilayetului Timișoarei. Așa încât pacea de la Karlovitz (1699) stabilește temporar granița între cele două imperii pe Mureș și Tisa. După numai câțiva ani (1716), conflictul dintre Sfântul Imperiu Romano German și Înalta Poartă reizbucnește. Calitățile militare ale prințului Eugeniu de Savoia (foto), pe de o parte și scăderea capacității de ripostă a otomanilor duc la căderea Timișoarei (1716) și apoi a Belgradului (1718). Pacea de la Passarovitz (1718) confirmă, de facto, intrarea întregului Banat, după 164 ani de ocupație turcească, în stăpânirea Imperiului.



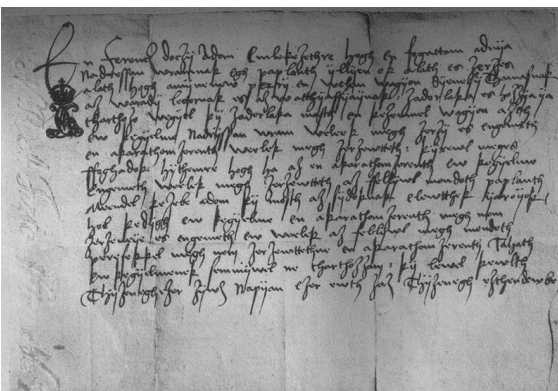
Acestea ar fi, pe scurt, fenomenele istorice mari care înscriu atât întemeierea și existența locuirilor anterioare Aradului Nou pe acest teritoriu cât și întemeierea localității în sine.

### **a. Abația**

Localitatea, situată undeva pe teritoriul ocupat astăzi de Aradul Nou, este considerată prima locuire de durată la sud de Arad, în zona noastră de interes. Este

menționată în anii 1333-1337 de către trimisul papal Jakob Berengar, care întocmea pentru dioceza Cenadului, un registru cu dijele ce erau colectate de preoții catolici. În registrele papale este menționat și un loan „sacerdos de Apacya”. Pe cale de consecință așezarea trebuie să fi avut și o biserică. Printre cele 288 de parohii, care aparțineau diocezei Cenadului, este amintită în 1333, 1334 și 1335, în zona localității Aradul Nou și cea de la „Apacha”, „Apachya” ori „Apatha”. Numele provine probabil de la ungurescul „apat” = abație (în sârbo-croată „öpat” = abație). Localizarea exactă a acestuia nu se cunoaște. Despre Pusta Kolpa, menționată în 1407, localitate plasată de istorici tot în această zonă datele sunt chiar mai sărace.<sup>2</sup>

Fiind un domeniu ecleziastic, teritoriul ocupat astăzi de Aradul Nou a fost vândut în anul 1480 de către canonicul Aradului Stepan de Gyanthe lui Imre Döczy. Acesta a mai cumpărat, în 1481, câteva moșii de la Csallay Istvan și în 1484 de la familiile Pathocsy și Haraszty. În scurt timp familia Doczy ajungea unic proprietar al ținutului.<sup>3</sup> În anul 1470 Döczy cumpără de la Mesogyani Mihaly și domeniul Zădăreni unde-și construiește un castel. Personajul cel mai renumit al acestei familii a fost Peter Döczy sau „Petar Doicin” cum este cunoscut în cântecele de vitejie sârbești. Acesta a fost în 1462 un căpitan belgrădean, care a primit de la regele Mathias Corvin în 1472 cetatea Er-Somlyö de lângă Vărădia, în comitatul Caraș. În anul 1492 el lupta alături de Paul Chinezul împotriva turcilor la Semendria. A murit în același an, se pare.<sup>4</sup>



Începând cu anul 1500 proprietar al domeniului a fost Franz (Ferencz) Döczy. Lui îi aparține primul manuscris în limba maghiară, o scrisoare din 1511 (foto).<sup>5</sup> Regele Ferdinand a acordat fiilor acestuia, Nikolaus și Gabriel Döczy, noi domenii în comitatele Neutra, Bars din Slovacia, Pesta din Ungaria și în Timiș. Fiind vorba

de perioada în care turcii stăpâneau un teritoriu întins, titlurile de proprietate par a fi

- 
2. Al Roz, G. Kovacs (1997) Dictionarul istoric al localităților din jud. Arad, Ed V.Goldiș Arad
  3. Borovszky S. (1914) Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár, Budapest p 119 și 127
  4. Petri.A.P.- (1985) Heimatbuch der Marktgemeinde Neu Arad, Ed. Marquarstein p.25
  5. Magyar Könyvszemle Új folyam 3. füzet, 1894.

fost mai mult onorifice. Într-o conscripție din 1552 Apacha figura cu 4 porți (16 familii) iar în 1561 avea patru sesii iobăgești, proprietatea lui Döczy Miklos. În conscripțiile ("defterdari") făcute de turci în 1567, 1579 satul Apacha nu mai apare nici măcar ca pustă.<sup>6</sup>

Conform cercetărilor istorice de până acum, între această așezare și Aradul Nou nu există continuitate de existență. Hiatusul este corespunzător secolului al XVI-lea, când locuirea în Apacha dispare fiind reluată sub o nouă denumire (Aradul Nou) la începutul secolului al XVIII-lea.

### b. O mică confuzie istorică

Evliya Çelebi (1611-cca.1684), cronicar și călător turc, autor al manuscrisului „Seyahatname” (Cartea Călătoriilor), care a fost publicat în 10 volume cu peste 7000 de pagini, amintește de cetatea „Yeni Varat”: „...în anul 958 (1551) Mehmed Sokol a cucerit cetatea de la voievodul Transilvaniei; apoi Pașa Mohammed Köprülü a mutat-o, înainte de a cuceri Ineul, în altă parte și a așezat în ea un dizdar (comandant al apărătorilor cetății) cu 50 de ostași, precum și cu muniții. El a mai clădit apoi o geamie (lăcaș de cult-nn), un han mare, un ospiciu, o locuință pentru intendentul de vakâfuri<sup>7</sup>, școală, tekke (casa dervișilor-nn), o clădire de utilitate publică și o casă de oaspeți, în care toți călătorii, săraci sau bogați, sunt ospătați gratuit, zi și noapte, cu mâncăruri alese. Are o baie mică și o piață destul de mare dar îngustă. Cetatea se află în apropierea cetății Gil de lângă râul Mureș și este construită din ziduri de umplutură de pământ, având o circumferință de 400 de pași.” Așezarea a cunoscut o dezvoltare deosebită fiind transformată într-un vakâf al pașei Mohammed Köprülü (foto).<sup>8</sup>



Descriind palanca Arad, Çelebi amintea printre altele: „...Alta e poarta Timișoarei; lângă ea se află o mică palancă pătrată, care slujește drept fortăreață

6. Gheorghiu. O.T, Locuirea tradițională rurală în zona Banat- Crișana ed. Eurobit 2008 p.115

7. vakâf - fundație pioasă; instituție de binefacere publică

8. Hațegan I. ( 2005) Cronologia Banatului — Vilayetul de Timisoara. Editurile Banatul și Artpress, Timisoara, 2005. Vol. II

interioară. Aceasta are o singură poartă, dar solidă. La intrarea în această cetate interioară se percepe o taxă. Are și un mic pod cu chioșc. În partea dinspre Timișoara a acestui pod se află 200 case de creștini, cu acoperișuri de stuf sau scânduri; pe malul râului Mureș se găsesc dughene în colibe sărăcicioase, acoperite cu stuf sau cu scândură; o dată pe an, la aceste dughene se adună 70 – 80.000 raiale (creștini plătitori de taxe) și beraiale ghiauri și țin un asemenea târg încât nu se poate descrie. Timp de zece zile și zece nopți, müteveli (itendent, administrator) guvernează peste această mulțime...”<sup>9</sup>

Majoritatea istoricilor sunt de acord că descrierea pe care el o face se potrivește mai bine vechii cetăți a Aradului despărțită de un braț al Mureșului traversat de un pod, de zona exterioară locuită. Această cetate, față de vechiul Orod (Aradul de la Glogovăț) era totuși un Arad Nou („Yeni Varat”) dar nu Aradul Nou.<sup>10</sup>

Confuzia a persistat în multe documente și descrieri ale zonei de la sfârșitul sec.XVIII și începutul sec.XIX.

### **c. Sârbii și români din Schela în Neu Arad**

În timpul stăpânirii otomane partea aflată la sud de cetatea Aradului era populată în mare parte, în 1716, de aromâni, sârbi și români. Mica așezare Schela, loc de trecere a apei (în sârbă “skela” = bac, comp, în lb. română “schelă”), cum își denumeau satul locuitorii, se afla inițial la nord de Gârla Țiganului (Țiganca). Istoricul Jenő Szentklary amintea în anul 1871: „consemnările din registrele parohiale despre primii locuitori ai Aradului Nou, înregistrează mai ales sârbi și români, aceștia numindu-și așezarea Schela”.<sup>11</sup> Ei și-ar fi părăsit așezarea în 1717, iar generalul Mercy a adus în aceste locuri, în 1720-1722 coloniști din Lotharingia și Alsacia, susținea istoricul Borovski.<sup>12</sup> Improbabil, susținem noi, pentru că Schela a coexistat în perioada primilor ani de la înființarea Aradului Nou cu acesta. Românii din comitatul Aradului mai foloseau și în secolul al XX-lea denumirea de Schela pentru localitatea de peste Mureș. O dovadă în acest sens este nuvela “Pădureanca” de Ioan Slavici. În pofida ideii susținută de unii, între Schela și Aradul Nou există o legătură.

Continuitatea așezării rezultă și dintr-o înștiințare primită în octombrie anul

---

9. Călători străini despre Țările Române, Vol. VII îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, 1980, p. 504

10. Gheorghiu. O.T, Op.cit p.115

11. Szentklary Jenő - (1879) Száz év Délmagyarország újabb történetéből, Temesvar.p.520

12. Borovski S.- Op. cit p.120



1726, de amtmann-ul (administratorul) coloniștilor din zona de nord, Nikolaus Wollenhaupt (Lindenfels/Odenwald – 1730 Neu Arad) de la administrația militară din Timișoara, despre demersurile făcute de localnici la episcopul arădean împotriva sârbilor, pentru ca acesta la rândul lui să “să astâmpere pe sârbii din Aradul Nou, care le făceau zile negre șvabilor provocându-i la bătaie”.<sup>13</sup>

În chip sporadic sursele istorice indică faptul că relațiile dintre germani și rascieni, cum erau denumiți deopotrivă aromânii, sârbii ortodocși și românii de religie greco-unită, erau uneori destul de tensionate.

În acest sens relevantă este și o reclamație a episcopului ortodox din Timișoara, Ioan Vladisavjevic din 12 aprilie 1727 care confirmă între altele că în Aradul Nou exista la acea dată o biserică nouă ortodoxă/greco-unită care avea și clopote. Plângerea se referea la faptul că preotul catolic și judele satului Neu Arad voiau să ia “cu forța” clopotele și să “lase biserica să se risipească”. Conform „Historia Domus” biserica și cimitirul racian se aflau acolo unde în perioada interbelică era clădirea prefecturii. Relevant este și este un document al Administrației Districtuale din Timișoara din 8 iunie 1723 către administratorul imperial din Lipova: “... cele 400 până la 500 de familii de “rascieni înstăriți” care vor să se așeze în Aradul Nou nu au dreptul să o facă până când nu confirmă de unde vin și sub a căruia autoritate s-au aflat.”<sup>14</sup> De altminteri, în prima perioadă a colonizării era evitată, de regulă, mutarea băștinașilor pentru a face loc coloniștilor. În instrucțiunile de colonizare din 1722, se atrăgea atenția Administrației provinciale să procedeze “mit gueter Arth und Manier” în cazul când era absolut necesară mutarea băștinașilor, iar repartizarea loturilor să se facă “ cu toate menajamentele astfel ca locuitorii actuali să nu fie puși în situația de a purta ură împotriva nației germane”<sup>15</sup> Coabitarea băștinașilor și a coloniștilor este explicația faptului că, în conscripția din 1743 Neu Arad (Arrad) apare de două ori: populată cu germani impuși cu 450 fl. și cu rascieni impuși cu 70 unități dare pe cap, 36 1/3 pe avere și 226 florini contribuție.<sup>16</sup>

Românii, aromânii și sârbii, vechi locuitori ai așezării Schela, au avut o biserică din lemn la care slujea preotul Gheorghe Popovici din Bătania (acum

---

13. Simu T. (1924) Colonizarea șvabilor în Banat, Timișoara, 1924.

14 Petri-Op.cit. p 30 și Țintă A. p.107

15. Țintă A. (1972) Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740. ed Facla, p.97

16. Surdu Bujor (1970) Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743 p.38 (în Anuarul institutului de istorie Cluj XIII. 1970)

Ungaria) menționat în 1767.<sup>17</sup> Chiar și în anul 1770 locuitorii celor 60 de case de ortodocși (circa 300 de suflete) mai aveau totuși un preot și biserică.<sup>18</sup> Parohia ortodoxă Aradul Nou urma să fie reînființată abia în anul 1920 după ce numărul credincioșilor ortodocși a crescut.

Implantarea noii populații nu a decurs fără probleme. În 23 sept 1725 a izbucnit un conflict între coloniștii din Aradul Nou și țărani din Sânicolaul Mic acuzați de Wollenhaupt, unterwalterul familiilor germane, că au luat cu de la sine putere pământ ce le lipsește celor din Aradul Nou. El roagă Administrația camerală să intervină pentru a asigura șvabilor pământul necesar cultivării.<sup>19</sup> În anul 1751 germanii pe de o parte și rascienii “ilirici” (românii, aromâni și sârbi) pe de alta, continuă să conviețuiască în Aradul Nou. Coexistau astfel o comunitate germană și una “ilirică”. Mai apoi, probabil după Ordinul de strămutare din 1765 al Mariei Therezia, sârbii părăsesc localitatea plecând spre Felnac, Remetea, Recaș iar românii spre Bodrog și Mânăștur. Nu toți, pentru că totuși, în anii 1767-68, în localitate mai erau 62 de case ale sârbilor, aromânilor și românilor.<sup>20</sup> O stradă din Aradul Nou, care face parte dintr-o structură urbanistică neregulată, atipică așezărilor germane și de aceea foarte probabil anterioară acesteia, se mai numea “Ratzengasse” sau “Serbengasse” (acum Ady Endre) chiar și la începutul secolului XX. În aceeași perioadă în Aradul Nou mai trăiau și locuitori cu nume de familie de proveniență sârbă (Csalagowitsch, Griwanschek, Tismanshek, Jankowitsch, Topitsch) deși purtătorii acestora uitaseră demult limba sârbă și se considerau germani.<sup>21</sup>

## **2. O viață nouă într-o nouă țară**

### **a. Considerații generale**

După un asediu de 48 de zile, la 12 octombrie 1716, turcii flutură steagul alb de pe zidurile distruse ale cetății Timișoara. Mehmet pașa, ultimul ei comandant și în

---

17. I.D.Suciu, R. Constantinescu- vol.I, Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara 1980 doc.132, p.313

18. P. Vesa- Episcopia Aradului- istorie, cultură, mentalități (1707-1918) ed.Presa Universitară Clujeană, 2006 p.211

19. Țintă A. Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740.ed. Facla 1972 p.184

20.Petri A.P op cit p 31

21. ibid

același timp beilerbei al vilayetului 22 Timișoara se predă prințului Eugeniu de Savoia.

Acesta intră în cetate după șase zile și o ia în stăpânire în numele împăratului Carol al VI-a de Habsburg. Generalul de cavalerie conte Claudius Florimund Mercy



d'Argenteau (foto) preia comanda ofensivei militare și eliberează aproape întregul Banat de sub dominația otomană. În 1 noiembrie i se încredințează și conducerea noii provincii. Pentru refacerea acesteia se instituie sub prezidiul lui Mercy o Comisie camerală de organizare (Cameraleinrichtungskommission, transformată apoi în Kaiserliche Banater Landes-Administration). Comisia elaborează un plan de refacere a Banatului, proiect ce urma să fi înaintat spre aprobare Consiliului aulic de război și Camerei aulice de la Viena.

### 3. Banatul imperial

Dacă din punct de vedere al relațiilor de drept internațional statutul Banatului fusese stabilit fără echivoc, în schimb statutul său de drept în cadrul monarhiei habsburgice a continuat, pe toată durata administrației imperiale directe, să constituie un măr al discordiei între autoritățile centrale ale imperiului (Camera Aulică și Consiliul Aulic de Război) și stările privilegiate ale Ungariei. Acestea pretindeau o „restitutio in integrum”, după modelul aplicat la nord de Mureș, adică revenirea Banatului la regimul comitatens de dinainte de anul 1552 și includerea comitatelor bănățene în componența Ungariei. De altfel, chiar înainte de izbucnirea războiului austro - otoman din 1716 – 1718, Dieta Ungariei, întrunită la Pojon (Bratislava), în anul 1715, ceruse deja împăratului Carol al VI-lea, prin articolul 92 al hotărârilor sale, ca în calitate sa de rege al Ungariei să consimtă reîncorporarea comitatelor Arad, Cenad, Torontal și Severin la Ungaria, ca unele ce aparținuseră din vechime Coroanei Sfântului Ștefan. Așadar vroiau aplicarea principiului “restitutio in integrum”.

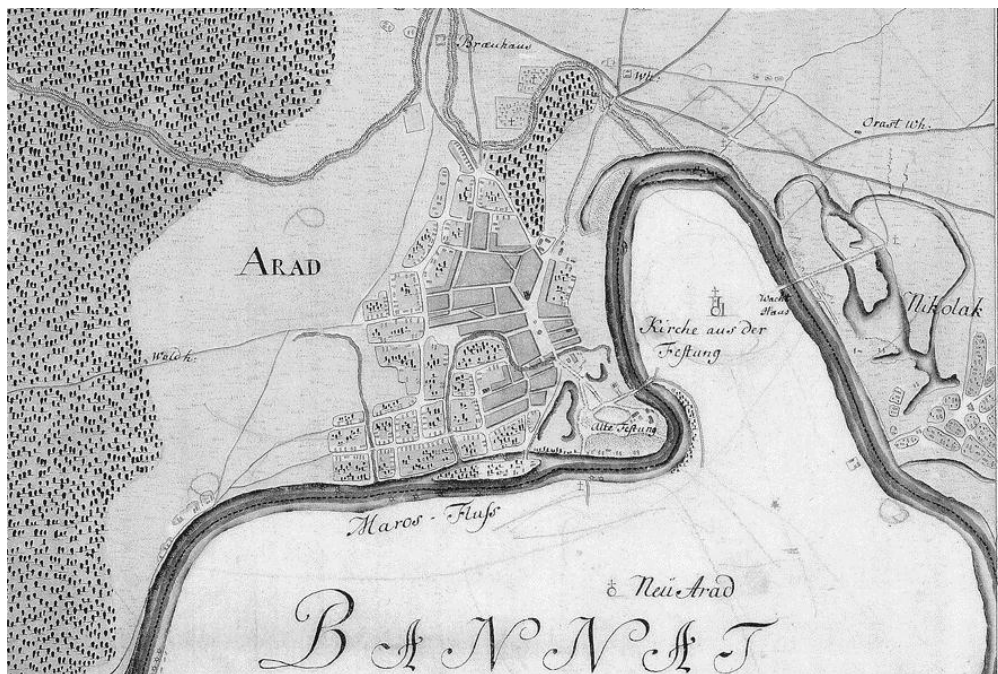
Odată ocupat de trupele imperiale, problema statutului Banatului în cadrul monarhiei a devenit de actualitate stringentă. Adversarul cel mai acerb al încorporării

---

22. Provincie otomană.

la Ungaria s-a dovedit a fi prințul Eugeniu de Savoia, căruia importanța politică, militară și economică a Banatului pentru politica de centralizare a monarhiei îi era cât se poate de limpede. De aceea, chiar înainte de a-și face intrarea victorioasă în cetatea Timișoarei, prințul a adresat Consiliului Aulic de Război, la 18 octombrie 1716, un memoriu în care pleda ca Banatul „să fie organizat cât se poate mai aducător de folos pentru împărat”.

Câteva zile mai târziu, la 21 octombrie 1716, se adresează direct împăratului, pronunțându-se ca Banatul să fie organizat și guvernat în așa fel, încât să aducă „folos în aceiași măsură casei imperiale cât și să fie spre binele celor guvernați”. Ca urmare, conferința ministerială secretă din 25 iulie 1718 califică drept neavenită și neîntemeiată cererea de încorporare a Banatului, și se ordonă Consiliului Aulic de Război să trateze pretențiile Cancelariei Ungare în mod „dilatatoriu”.<sup>23</sup> În 1719, Carol al VI-lea a aprobat un memoriu al Camerei Aulice prin care statutul de drept al Banatului



Harta Iosefină a Comitatului Arad, 1782-85

în cadrul monarhiei habsburgice era definit ca un „absolutum, inalienabile dominium vel peailium regni”. În consecință Banatul a fost domeniu al coroanei și Camerei

23. Daniel P. - Ocuparea și anexarea Banatului (1716-1718). Rev. arheologie nr.2/2004 UVTimișoara

imperiale, administrat nemijlocit de forurile aulice de la Viena, prin intermediul administrației imperiale provinciale.<sup>24</sup>

Odată intrat sub stăpânirea habsburgică, ca urmare a păcii de la Passarowitz/Požarevac (12 iulie 1718), Banatul primește o organizare aparte. Datorită situației lui la marginea zonei de conflict militar, este instituită mai întâi o administrație militară ca mai apoi, din 1751, să treacă sub autoritate civilă. Guvernatorii erau numiți de împărat dintre nelocalnici, care depindeau de Consiliul Aulic de Război și de Comisia Neoaquistică (înființată în 1718 pentru administrarea teritoriilor obținute de la Poartă prin victoriile de după 1683 : Banatul, Oltenia, Serbia, Slavonia- Croația de azi).

Primul guvernator militar și civil al Banatului (a condus administrația din 1720 până la 1733) a fost generalul de cavalerie conte Claude Florimond Mercy d'Argenteau (1666-1734), francez de origine, pe care generalisimul Eugeniu I-a lăsat în fruntea provinciei cucerită doar parțial, în octombrie 1716. Guvernatorul era ajutat de doi consilieri civili și doi militari – unul dintre aceștia din urmă fiind comandantul cetății Timișoara. Din punct de vedere administrativ Temeswarer Banat (Banatul Timișan) este organizat în 13 districte (mai apoi 11) avînd ca subdiviziuni cercurile, care înlocuiesc sanjakurile otomane din cadrul vilayetului Timișoarei.<sup>25</sup> Teritoriul ocupat de Aradul Nou aparținea de districtul Lipova, cercul Sânicolaul Mic. În fruntea districtului se afla un administrator (Verwalter), ajutat de un subadministrator (Unterverwalter). Această organizare a fost menținută până în 1778, când Banatul va fi încorporat Ungariei.

#### 4. Proiectul unei noi țări

Obiectivul major, refacerea economică a noii achiziții a fost stabilit în Ordinul de Instalare (Einrichtungsbefehl) emis în 28 iunie 1719, primul act oficial al noii guvernări.<sup>26</sup> Programul de refacere economică avea trei părți. O parte se referea la agricultură și cuprinde sarcinile principale pentru acest sector, o altă parte viza dezvoltarea mineritului, mai ales în regiunile estice și sudice ale provinciei (Oravița, Reșița) și în fine, o secțiune se referea la dezvoltarea industriei, fiind amintite nominal

---

24. Feneșan C- (1997) *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial (1716-1778)*, Ed. de Vest, Timișoara, p. 14-19

19. *Istoria Românilor*, vol. VI, Ed. Enciclopedică, București, 2003 p 531-532

26. Petri A P. Op cit. p. .37

industria uleiului, a postavului, a manufacturii de mătase sau hârtie. În vederea realizării acestora obiective a început un vast program de asanare a regiunilor mlăștinoase, de drenare a râurilor și construirea unui sistem de canale și a căilor de comunicație care să cuprindă toată provincia. Această ambițioasă operă de reconstrucție a provinciei necesita o forță de muncă consistentă, calificată, capabilă nu doar de efort economic ci și militar și nu în ultimul rând catolică, populație care să transforme ținutul într-un centru de putere habsburgică.

## 5. Colonizarea

Una dintre primele și cele mai pline de efecte de durată măsuri luate a fost cea a colonizării Banatului. Nu doar germanii au fost chemați în „lumea nouă” din extremul orient imperial. Au venit alături de ei, în număr mai mic, italieni, francezi, spanioli, bulgari, cehi dar și români din regiunile învecinate. Astfel o populație înnoită, diversă etnic, suprapusă uneia de localnici, a fost angrenată unui efort solicitant, care a lăsat în urmă, peste ani, atât convingerea că Banatul modern a fost construit în egală măsură de toate etniile sale, cât și orgoliul local întemeiat pe performanțele din veacul construcției, dătător și el de identitate transetnică și transconfesională.



Banatului în hărțile iozefine, 1769-72

Stabilirea numărului locuitorilor aflați în provincie la începutul noii stăpâniri s-a făcut după conscripția din 1717. Pe baza celor 658 de așezări și 21.289 case cuprinse în conscripție s-a apreciat că numărul locuitorilor era de numai 80- 90 mii de suflete, cifră improbabilă întrucât în conscripția din 1770 erau înregistrați deja 319.739 contribuabili iar datele istorice arată colonizarea în perioada 1716-1770 a cel mult 60-65 mii de coloniști germani, aromâni, sârbi, bulgari, etc. O a doua sursă de informații este harta întocmită în perioada 1723-1725. Dacă conscripția număra 658 de așezări (ori 663 după alte surse) harta indica 559 așezări locuite, 333 pustii, deci un total de 892.<sup>27</sup>

Cum arăta noua țară ne-o putem imagina după câteva descrieri din epocă.



Karl V. (IV.) Leopold von Lothringen (1643 - 1690), general al armatei imperiale, raporta în 1687 despre marșul trupelor sale de la Szeged spre Transilvania. "niciunde nu se găsește apă de băut - apa puturoasă a mlaștinilor nu au vrut să o bea nici măcar animalele- niciunde un pom verde, sub care să se poată odihni călătorul. Papura și bălăriile erau atât de dese încât infanteriștii de abia puteau trece. Niciunde în această câmpie întinsă nu găseai un loc de adăpost, nici oameni nu întâlneai, doar câțiva ciobani."<sup>28</sup>

Harta lui F. Grisellini (1776) BANATERRA

Mai exacte sunt observațiile medicului și botanicului Johann Georg Heinrich Kramer ( 1684 - 1744), care a trăit în Timișoara între 1716 și 1721 ca reprezentant al Direcției Sanitare austriece, responsabil pentru Banat. În lucrarea sa „Medicina castrensis ...” scrie și despre zona înconjurătoare „... lipsește apa bună... și miroase nămolul a putreziciuni. Este plin de insecte, aerul este umed și cald... pământul este negru și roditor... dar fructele nu au gust bun, sunt mai zemoase decât altele.”

Teza Banatului „pustiu și depopulat” susținută între altele și pentru a sublinia rolul civilizator al habsburgilor se fundamentează și pe felul în care istoricul Francesco Grisellini își închipuia în anul 1776, în timpul călătoriilor sale prin Banat

27 .Țintă A. Op.cit. p.55

28. Petri A.P. op cit p.29

(Încercare a unei istorii politice și naturale a Banatului Timișan- Viena, 1780) că arăta Banatul după alungarea turcilor: „... mlaștinile atât de cunoscute la Roma și în regiunile pontice nu se compară cu cele din Banat. Schimbările climaterice, apa care nu se scurge și devine puturoasă, transformă un sejur aici într-unul trist. În locul sunetelor de privighetori și de mierle se aud zgomotele scoase de ciori și cele triste ale bufnițelor acolo unde populația este scăzută și pământurile sunt puțin lucrate. Așa era în Banat, cu al lui pământ roditor pe care nu-l întâlnești în Europa...”

De altfel chiar autorul păstrează o marjă de rezervă recunoscând nesiguranța în care se află „în această încercare a unei descrieri a Banatului cum era pe timpul recuceririi în anul 1716 și ce a devenit această țărișoară sub mâna creatoare a învingătorului și veți observa cu plăcere progresele grație cărora a ajuns această provincie în actuala stare de propășire.”<sup>29</sup>

### **a. Pași spre atingerea obiectivului**

Colonizarea Banatului în secolul al XVIII-lea cu imigranți se încadrează în vasta acțiune de colonizare desfășurată în acea vreme de marile puteri europene (Rusia, Prusia, Anglia, Italia, Spania) atât în Europa cât și în afara ei. În condițiile vremii, având ca mijloc de transport mai lesnicios doar Dunărea, cu o visterie sleită de eforturile militare, cu o administrație numeroasă și complicată, colonizarea s-a dovedit a fi un proces dificil de gestionat pentru curtea vieneză.

Acțiunea de colonizare a provinciei nou cucerite cuprinde trei<sup>30</sup> mari perioade, fiecare cu specificitatea sa (condiții de colonizare, zona de proveniență a coloniștilor, condiții de călătorie, numărul anilor de scutire de taxe, etc):

- caroliniană- Karolinische Ansiedlung, după împăratul Karl al VI-lea sau „erster Schwabenzug”(1722-1740)<sup>31</sup>- aproximativ 29.500 coloniști
- thersiană- Theresianische Ansiedlung după Maria Theresia sau „grosse Schwabenzug” (1745-1772)- aproximativ 40.000 coloniști și
- josephină – Josephinische Ansiedlung după împăratul Joseph al II-lea (1781-1787), personalitate marcantă a iluminismului european - aproximativ 3.000 de familii de coloniști.

---

29. Țintă A. op cit p.37

30. Studiile pe tema colonizării în Banat propun mai multe delimitări temporale ale perioadelor colonizării, diferind substanțial și în privința numărului coloniștilor.

31. Termenul „Schwabenzug” a fost folosit prima oară de Adam Müller-Guttenbrunn în romanul „ Der grosse Schwabenzug” ed. L Staackmann, 1913, Leipzig.





Carol al VI-lea sau Karl VI.  
(1685 -1740) la Viena



Maria Tereza a Austriei  
împărăteasă a Sfântului  
Imperiu Romano German (1717–1780)



Joseph II, dinastia  
Habsburg- Lothringen  
(1741-1790)

### **b. Obiective**

Obiectivele masivului transfer de populație au fost de natură economică, politico-militară și religioasă.

Pentru a putea controla provincia, Curtea dorea o dezvoltare într-un ritm mai viu a economiei bănățene. O economie dezvoltată asigura venituri mai mari pentru susținerea operațiunilor militare, putea asigura întreținerea numeroaselor trupe din garnizoanele bănățene și a celor în marș, dată fiind importanța strategică a Banatului, în fine, putea întreține aparatul de stat, etc. Spre deosebire de alte provincii unde existau domenii nobiliare, pentru că Banatul era un domeniu exclusiv al coroanei în care împăratul era unic stăpân de pământ și își exercita puterea în mod suveran prin Administrația bănățeană, acțiunea de colonizare în prima etapă s-a desfășurat avându-se în vedere exclusiv interesele curții vieneze. Ori aceasta nu ignora faptul că „ubi populus, ibi obulus” (unde-s oameni, acolo-s bani). Dimpotrivă.

Tocmai de aceea deși dinastia de Habsburg era încurcată în numeroase conflicte militare costisitoare, ea a investit sume mari în colonizare, bani ce aveau să dea rod mai târziu. Desigur, o parte din banii investiți în acțiunea de colonizare proveneau din impozitele plătite de populația existentă în Banat. De altminteri sistemul de colectare a taxelor a fost primul lucru pus în funcțiune de noua administrație. Conform Raportului nr.12 din 12 decembrie 1728 înaintat de

Administrația imperială a Țării Banatului (*Kaiserliche Banater Landes-Administration*) către Consiliul de război și către Camera Aulică a Austriei, totalitatea veniturilor provinciei era atunci de 1.122.923 de florini și 50 de creițari, iar cheltuielile de 991.772 de florini și 54 de creițari, rămânând "la dispoziția aulei" 131.160 de florini și 55 de creițari. Totodată, în 1728 veniturile crescuseră față de anul precedent cu 21.340 de florini și 45,5 creițari. Motivul: recolta slabă din 1727 care a obligat Administrația să reducă impozitele, "pentru a-i scăpa de o ruină totală" pe locuitori. Relevant pentru politica fiscală a imperiului este pasajul final al documentului care afirmă că "examinarea exactă a contribuțiilor repartizate în toate districtele va avea ca urmare individualizarea (dorită), este o trebuință la această națiune, care are altă fire, dacă vrem să păstrăm buna lor voință și curajul, necauzând refugierea lor precum obișnuiesc."<sup>32</sup>

Pe lângă interesul economic există evident și unul politico-militar. Provincia imperială avea și rolul de a fi punct forte, ce putea contrabalansa influența crescândă și pretențiile în zonă ale Ungariei și Transilvaniei.<sup>33</sup> Chestiunea devine evidentă după pacea de la Belgrad (1739) când dinastia renunță la Oltenia și nordul Serbiei, însă păstrează Banatul care rămâne astfel un pion avansat spre sud-est, la granița cu Imperiul Otoman. Pe scurt, „Proiectul bănățean” trebuia să devină, în viziunea Austriei, un bastion habsburgic, bază a ofensivelor spre Balcani dar și pentru eventualele acțiuni punitive interioare, în cazul nesupunerii Ungariei ori Transilvaniei.

În prima perioadă de colonizare considerentele de natură militară s-au impus în mod deosebit, influențând geografia acesteia. Un mare număr de emigranți au fost colonizați în părțile sudice ale Banatului, pe granița dunăreană, spre a forma un cordon de protecție. Pe drumul de legătura dintre cordonul nord-dunărean cu Timișoara și Arad și de acolo cu pozițiile fortificate de la nord de Mureș, au fost colonizate localități cu germani pentru a ușura deplasarea, încartiruirea și aprovizionarea trupelor în marș. Un al doilea cordon de sate cu coloniști s-a constituit pe malul stâng al Mureșului (Periam-Lipova). Acesta era legat, prin drumul amintit, de cordonul dunărean și asigura trecerea peste Mureș și spre Transilvania.<sup>34</sup> Practic, asezarea noilor sate ar putea fi reprezentată prin litera „H”, culcată pe o latură.

În fine, colonizarea avea și obiective de natură religioasă, legate de cele politice. Acestea urmăreau întărirea poziției habsburgilor catolici în această zonă,

---

32. Gr. Popiți- Date și documente bănățene (1728-1887) Timișoara 1939, p. 5-6

33. Costin Feneșan, *op.cit.*, p. 19 - 20.

34. Țintă A. *op.cit* p.32-33

menită a fi „avanpost al creștinismului” (*eine Vormauer der Christenheit*) înțelegând prin acesta catolicism. Tocmai de aceea, în instrucțiunile trimise Administrației bănățene sau recrutaților de coloniști, Curtea adăuga mențiunea că toți coloniștii recrutați trebuiau să fie catolici. Așa încât convoaiele de protestanți erau îndreptate spre Transilvania, până în ultimele decenii ale secolului XVIII-lea când, prin patenta de toleranță (1781), Iosif al doilea permite și protestanților așezarea în Banat.

În paranteză fie spus, mai puțin catolic decât regele său, contele Mercy aflat am zice astăzi, într-o situație de incompatibilitate ori de conflict de interese, proprietar în anul 1722 a unor întinse moșii în comitatul Tolna (Ungaria) avea și el agenții săi pe drumul dintre Viena și provincia pe care o conducea, cu misiunea de a recruta coloniști pentru propriile domenii. Iar aceștia nu păreau a ține seama de religie, ba chiar arătau o oarecare preferință pentru protestanți, așa numiții Schwäbische Türkei.<sup>35</sup>

### c. Primul val

Prima urgență a noii administrații a fost însă refacerea cetăților cucerite de la turci, astfel că între anii 1717-1721 sunt aduși sute de pietrari, zidari, dulgheri, tâmplari fierari și alți meseriași imperiali. Aceștia lucrau alături de țăranii băștinași ce prestau robota, ori de meșterii localnici, la repararea și întreținerea cetăților cucerite, la construcția de poduri și drumuri. Necesitatea construirii de cazărmi și instituții pentru serviciile administrative a mărit numărul acestora mai ales în orașe, puncte întărite, ori în noile centre miniere. Meșteșugarii imperiali aveau șase ani scutiri de toate sarcinile publice ( termen prelungit ulterior la 10 ani), cazare în casele localnicilor sau locuri comune de cazare, plată zilnică sau lunară și „porții” pentru hrană.<sup>36</sup> Cei ce își întemeiau gospodării primeau un loc de casă și un mic lot în folosință, lemn și materiale de construcții. O altă categorie era reprezentată de funcționarii administrației, de negustori și de veteranii lasați la vatră.

### d. Mecanismul colonizării

Această colonizare ce viza mai mult dezvoltarea exploatărilor miniere, a meșteșugurilor și punerea în funcțiune a noii administrații a fost urmată de aducerea

---

35. William O'Reilly- Divide et impera: Race, Ethnicity and Administration in Early 18th-Century Habsburg Hungary in The Culture and Politics of Discrimination. National University of Ireland, Galway p.85

36. Țintă A.Op.cit p.86

țăranilor germani. Contele Mercy creează o instituție (*provisorische Kameral-Einrichtungs-Kommission înlocuită ulterior de Landes-Administration des Temesvarer Banats*) menită să popularizeze operațiunea, să recruteze și să transporte coloniștii. Misiunea de a pune în practică mecanismul colonizării este încredințată funcționarului cameral (Kameralbeamte) Johann Franz Albert Craussen (Crauss). Acesta era originar din Renania, locotenent în armata imperială, fiind responsabil cu aprovizionarea. În perioada 1722-1724, Craussen, în calitate de Kolonistenwerber, a avut un birou de propagandă (Kolonistenwerbe Büro) în Worms și centre de “expediție” (Speditions Büro) în Worms și-n Regensburg.<sup>37</sup> Deja la 5 mai 1722 el raporta din Regensburg, guvernatorului Mercy că, în afara celor 600 de coloniști pe care îi convinsese deja (majoritatea au fost “deturnați” de agenți maghiari care lucrau pentru seniori locali) și pentru care solicita pașapoarte, mai are încă și alți doritori pentru transporturile din iunie, iulie, august și începutul lui septembrie.<sup>38</sup>



Marea migrație a șvabilor – pictură de Stefan Jäger (1909)

Două luni mai târziu, în iulie 1722, ajutorul său Philipp Himmer se afla în drum spre Banat cu un transport. Începând cu 1 mai 1723 Craussen primește ca ajutor pe funcționarul Johann Franz Falck a cărei numire este semnată de contele Mercy. La celălalt capăt al drumului, de așezarea coloniștilor în Banatul de sud, mijloc sau nord se ocupau alți funcționari (amtmann). Pentru partea de nord responsabil între 1724-1730 era Nikolaus Wollenhaubt. Conform “Specificației satelor germane aflate în Banatul timișan”, în 1734 existau deja 48 de localități germane dintre care 27 în Banatul sudic, 9 în centrul Banatului și 12 situate în partea nordică.<sup>39</sup>

---

37 Petri A.P. Op cit p. 38

38 .Țintă A. p.99

39. Petri Op. cit p 41.



putea însă cumpăra la prețul de cost, fără vreun câștig pentru Erariu, cum nu aveau voie nici să producă bere ori țuică, acestea fiind fie arendate, fie monopol al statului.

Pentru mori trebuiau să plătească impozit anual. La fel pentru transportul sării. Coloniștii erau liberi să se ocupe de meșteșuguri, comerț, după plata impozitelor. Ei puteau să-și aducă din locurile de origine un preot. Acesta urma să primească o cotă din zeciuiala percepută de la familii și un salariu din veniturile erariului, pe cheltuiala căruia urma să fie construită și casa parohială.

## 6. Așezarea coloniștilor în Aradul Nou

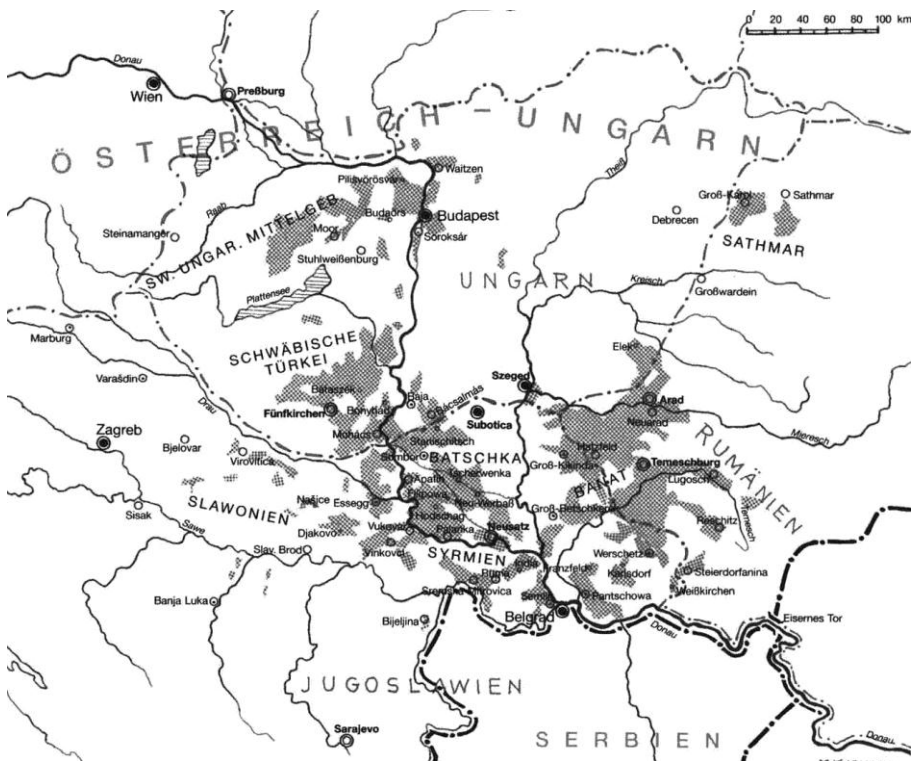


Marea migrație a șvabilor- fragment

„Historia Domus“, o cronică a bisericii catolice din Aradul Nou, abordează și problema colonizării germanilor din Imperiu în secolul al XVIII-lea. Iată câteva fragmente elocvente: „... când s-au așezat primii coloniști germani în Aradul Nou nu poate fi stabilit cu exactitate. Cert este că deja în 1700 un anume Matthias Philipp, tâmplar de meserie, este chemat de rudele sau cunoștințele sale în Aradul Nou unde

și-a ridicat o casă. De aceea este foarte probabil că, imediat după cucerirea cetății Aradului, la 5 decembrie 1685, în zonă să se fi așezat coloniști germani poate chiar în casele românilor și ale sârbilor. Aceștia din urmă au colaborat bine cu turcii astfel că, foarte probabil, o parte dintre ei au ales să plece împreună cu aceștia ...

Casele rămase goale au fost ocupate de soldații lăsați la vatră după încheierea păcii, ei chemându-și cunoștințele și rudele. Este de menționat faptul că primele case ale coloniștilor germani erau situate în podgoria Aradului Nou. (valea Viilor-nn.). În anii 1720-1722 Florimund Mercy cheamă noi coloniști din Franconia, Lorena și Alsacia. Pentru ei sunt ridicate case lângă, dar separate de cele ale românilor și sârbilor, iar în 1725 este ridicată și o biserică...” Totuși, nimeni nu poate băga mâna-n foc pentru corectitudinea informațiilor istoriei bisericii, cu atât mai mult cu cât documentul original a dispărut.<sup>40</sup>



Se pare că în Aradul Nou locuiau germani încă înainte de 1723. Într-un raport de evaluare a posibilelor locații pentru viitoare implantări de coloniști trimis Biroului Central din Timișoara, Craussen cel care se ocupa de racolarea coloniștilor,

40 Petri A.P. Op. cit p. 41

considera în 1722, Aradul Nou drept o locație capabilă să primească coloniști: "Neu Arrath poate fi un loc potrivit de frumos (" *eine vortrefflicher schöner Orth*") pentru coloniști germani. El poate oferi subzistență pentru multe sute de oameni." <sup>41</sup>

(În paranteză, despre Lipova el spune că, deoarece sârbii și românii trebuie să rămână pe loc, s-ar putea așeza acolo, într-un prim transport, 200 familii și propune ca localnicii să fie mutați toți într-o stradă, să li se reîmpartă loturile astfel ca acestea să fie separate de ale coloniștilor).<sup>42</sup> Deși propunerea a fost lăsată "în suspenso" o perioadă, începând cu 1723 vin mai multe valuri de coloniști în Aradul Nou. Pe la mijlocul lunii mai 1724 satul avea un primar german care este înștiințat de Administrație de sosirea unui nou transport de 40 familii venite din Sfântul Imperiu Roman (Frankonia, Lotharingia și Alsacia) și care trebuiau cazate provizoriu iar la 24 septembrie 1724 i se permite să cheltuie 30 florini din banii de sare pentru adăposturile provizorii. La 4 octombrie Administrația timișoreană acorda șase ani de grație (scutire de obligații) pentru " noii coloniști din Aradul Nou".

### **a. Acțiune de marketing pentru Banat**

Uneori, în această perioadă de pionierat, copleșiți de greutatea unui nou început, unii coloniști renunțau și doreau să se întoarcă în zona de unde au venit.



Destelenind pământul

Mulți ajunseseră mai săraci decât plecaseră în Banat și aveau nevoie de inventar agricol și de vite de muncă, pentru a-și înfiripa gospodăriile, pe lângă cereale

---

41. Idem p.42

42. Țintă Op. cit p.107. Simu T. Op. cit p.9



pentru însămânțat primite de la Administrație.

Cei colonizați în case nelocuite se puteau considera mai norocoși, măcar aveau unde locui imediat. În anul 1726, Administrația stabilește, având în vedere cheltuielile deja făcute cu transportul coloniștilor, că nici unul dintre aceștia nu au dreptul să se întoarcă, sub nici un motiv. În schimb se făceau excepții pentru promovarea acțiunii de colonizare mai ales că, în zona de recrutare, se răspândise zvonul că Banatul este “mormântul germanilor”(Grab der Deutschen) și deci era nevoie și de o contra-acțiune de imagine.



Marea migrație a șvabilor-fragment

Mulți dintre coloniștii sosiți până în 1724 reușiseră, folosind avantajele acordate și sprijinul, cât era, al Administrației să-și construiască cu trudă și perseverență gospodării care să le asigure traiul. La îndemnul autorităților aceștia au scris rudelor despre viața și gospodăriile lor, despre fertilitatea pământului din Banat arătând și partea plină a paharului. Un document, datat 1 februarie 1726, cuprinde solicitarea făcută de către Wollenhaupt, amtmann-ul satelor germane din nordul Banatului, a unui pașaport pentru Johann Adam Blessinger, venit din zona Ober-Merlen/Mainz, pentru “a se putea întoarce și aduce vecinii săi în Banat”. Din cele două sate Ober și Nieder Morlen aflate în cercul Friedberg, ținutul Hessa, au venit

aproximativ 50 de familii de coloniști în Aradul Nou.<sup>43</sup> Cu alte cuvinte, misiunea lui Blessinger a fost un succes.

**b. „Die ersten fanden den Tod, die zweiten hatten die Not...”**

Coloniștii veniți în această primă perioadă a colonizării au trebuit să plătească ei înșiși construcția caselor (1000 de cărămizi costau patru guldeni, iar meșterul de cărămizi arse din Aradul Nou, Ulrich Englert producea în 1727 circa 41.000 bucăți pe care le-a și vândut, în scurt timp).<sup>44</sup> Începând cu anul 1730 încetează și cei 6 ani de grație, coloniștii având obligația de a plăti contribuția către „Erariu” (Serviciul financiar al statului).



Marea migrație a șvabilor-fragment

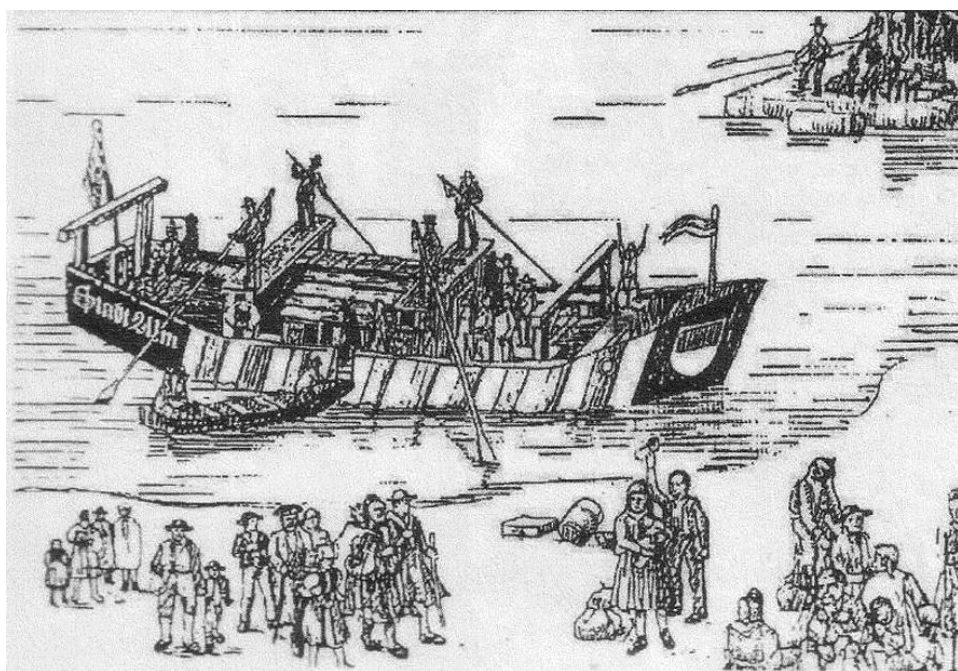
În anul 1736 are loc o schimbare în politica de colonizare caroliniană. Dacă în primii ani ai colonizării erau acceptați țăranii săraci, care au crescut presiunea financiară pe Administrația bănățeană, acum sunt vizați țăranii înstăriți, care să se poată descurca în primii ani fără a solicita prea mult bugetul provinciei. În martie 1736, noul guvernator al Banatului, contele Hamilton, împreună cu funcționarul

---

43. Petri A.P. Op.cit p.42

44 Idem p.43

administrativ Neffzer, înaintează cancelariei imperiale un raport solicitând o sumă anuală pentru aducerea de noi coloniști. Hamilton motiva că din obligațiile provinciale și din dijma familiilor germane se încasează anual abia 30.000 florini, sumă insuficientă pentru cheltuielile de colonizare a noilor familii germane, necesare pentru dezvoltarea Banatului. Prin rescriptul lui Carol al VI-lea către administrația timișoreană din 9 iunie 1736 se aprobă o sumă de 8-10.000 florini, timp de patru ani, pentru colonizarea țăranilor germani și italieni, menționându-se necesitatea creșterii viermilor de mătase. În septembrie, același an, este difuzat la Ulm un manifest semnat de comisarul imperial pentru colonizare Joseph Anthoni Vogel, ce cuprindea facilitățile și condițiile pentru familiile ce doreau colonizarea în Banat.



Vas de transport fluvial tipic epocii colonizării

Astfel, transportul de la Marksheim urma să se facă pe cheltuiala Erariului, coloniștii urmând a primi loturi gratuite în regiuni fertile, cuprinzând „atât pământ cât chiar și un țăran bogat în Germania cu greu l-ar putea avea”. Cei care doreau să plece trebuiau în schimb să aibă cel puțin 200 florini necesari (sumă considerabilă în acea vreme) pentru a începe o gospodărie. În manifest erau prezentate și prețurile orientative a celor necesare: o casă - 30 florini, căruța plug și grapă - 14 florini, 4 boi mari - 44 florini, 2 cai - 22 florini, 4 vaci cu viței - 40 florini, doi porci de prăsilă - 3

florini, hrană până la prima recoltă și alte lucruri mărunte - 47 florini. Total - 200 florini.<sup>45</sup>

Coloniștii urmau să fie scutiți 5 ani de contribuții (inițial erau scutiți doar trei ani), de bani pentru prestații, zeciuială și alte sarcini. După 5 ani pe lângă zeciuiala cuvenită din grâne, vin, albine, miei, nu vor trebui plătiți decât cel mult 6 florini pentru cel căsătorit, 3 florini pentru cel necăsătorit iar pentru bunuri: 17 creițari/cal, bou sau vacă, 7 creițari/oaie, 6 creițari/stup, porc mare și 3 creițari/porc mic, fiind scutiți de plata în bani a oricăror prestații.<sup>46</sup>

Transporturile pe Dunăre urmau să plece în 15 martie, 15 iunie și 15 septembrie 1737. Prevederile cuprinse în manifestul Vogel se deosebeau de măsurile impuse coloniștilor germani veniți în toate etapele anterioare, atât în privința avantajelor cât și a condițiilor.

În 1738 în fața ofensivei otomane mulți coloniști s-au refugiat din partea sudică a Banatului spre nord, unii rămânând posibil și în Aradul Nou.

În anul 1744 Administrația din Timișoara reduce perioada de grație de la 6 ani la 4 ani pentru coloniștii din Aradul Nou. " ... pentru familiile germane din Aradul Nou perioada de scutire față de contribuții, robotă și alte prestații cu excepția dijmei (zeciuială) pe care trebuie să o dea începând cu anul imediat următor este de 4 ani ".<sup>47</sup>

Cu îndârjire dar și o evaluare reticientă a perspectivelor lor pe termen mediu noii veniți știau la ce se așteaptă: „Die ersten fanden den Tod, die zweiten hatten die Not, und die dritten erst das Brot.“ (primii vor găsi moartea, următorii nevoile, abia cei de-ai treilea vor avea pâine), spunea un proverb din zonă.

În 1749 erau așteptați în Aradul Nou aproximativ 1000 de alți coloniști din Reich, Lorena și Renania. În anul 1762, Carl Samuel Neumann Edler von Buchholt (1725-1781) preceptor la Depozitul de sare din Lipova, mărește satul Aradul Nou cu 42 de case pentru coloniști din Alsacia-Lorena, Palatinat și Württemberg iar în 1766 cu alte 82, pentru cei veniți din marele principat Hessen, Württemberg și Schwarzwald. În plus în sat s-au mai așezat și locuitori din Arad și din Cetate deoarece acolo viața era mai ieftină. <sup>48</sup>

---

45. Țintă A. Op.cit p.149

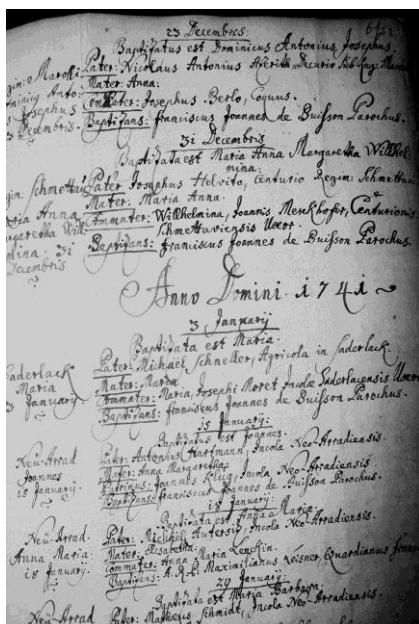
46. Florin ( gulden) – subdiviziuni 60 creițari; putere de cumpărare echivalentă astăzi cu 40-50 eur.  
Dicționar numismatic: <http://www.romaniancoins.org/dictionar.html>;  
<http://lexicon.freenet.de/schwabenzug>

47. Petri Op. cit p.43

48 Ibid.

### c. În căutarea unei noi speranțe

Zona vizată de acțiunea de atragerea coloniștilor a fost sud vestul Germaniei divizat într-o mulțime de principate, slăbite pe de o parte de lupte intestine, pe de alta de conflictele de durată cu regalitatea franceză. Cei care au răspuns chemării erau în majoritate dintre tărani fără pământuri sau cu terenuri puține, comercianți și meșteșugari afectați de recoltele slabe, de foamete și sărăcie, de cererile tot mai multe pentru robotă impuse de nobili, de taxele mereu crescute și de amenințarea permanentă a războaielor, a căror consecințe le simțeau. Toate la un loc au fost



Registrul bisericii catolice

În aceeași perioadă, un alt exod masiv de populație, "Massenauswanderung der Pfälzer", provenită din Rheinland- Pfalz, Bavaria, Schwabia, Baden-Wurtemberg, Hessa, Saxonia de jos, Alsacia etc. avea ca destinație America, colonie a Angliei. Motivația emigrării, aceeași: războaie, sărăcie, plus persecuții religioase. Emigranții coborau pe Rin până în Rotterdam, unde se îmbarcau. În Lumea nouă s-au stabilit, între 1708-1760, peste 100.000 de germani (40-50.000 din Palatinat), mulți dintre ei

motive suficiente pentru a-și asuma riscurile în încercarea de a dobândi o viață mai bună și mai mult noroc în noua patrie promisă de recrutați.<sup>49</sup> Conceptele economice ale mercantilismului dominau în acea perioadă, iar nobilii germani și stăpânii de pământuri erau îngrijorați de perspectiva de a-și pierde supușii și munca lor aducătoare de profit și cereau plata unor taxe de emigrare de la cei ce se gândeau să plece în Ungaria și Banat.

Cu toate acestea, procesul de emigrare în nou cuceritele domenii ale coroanei, susținut puternic de curtea vieneză, la fel de interesată de bani dar având în plus argumentul forței, nu a putut fi oprit.

49. Țintă Op.cit p. 17-3049. William A. Brobst (1999) The Brobst chronicles- a history of the early Brobst/Probst families in Pennsylvania. Chapter II. The History of German Immigration to America

protestanți. Majoritatea s-au așezat în Pennsylvania. Evident această "Völkerwanderung" nu prezenta nici un interes pentru Viena,<sup>50</sup> din perspectiva intereselor sale Europene. Din registrele bisericești reiese că, în majoritatea lor, primii coloniști din Aradul Nou provin din zona Mainz. Oare de ce?

Episcopatul de Mainz care era și principat elector își extinse în secolul al XVI-lea granițele spre est cuprinzând mari părți din Hessen, Baden și Unterfranken (Bayern). Aceste regiuni erau într-o mare măsură suprapopulate. Anii 1723-1724, perioada celei mai mari emigrări de meșteșugari și țărani spre Ungaria și Banat, au fost niște ani dificili pentru principat. Între 23 și 25 mai 1723 un ger pătrunzător și neașteptat de târziu a distrus viile ca și cea mai mare parte a culturii de secară. Lipsa recoltelor a afectat hrănirea animalelor. În plus a izbucnit și o epidemie de febră aftoasă. Situația s-a complicat și mai mult vara, care a adus cu ea furtuni și grindină, compromițând și cultura de grâu. Situația a devenit astfel tot mai greu de suportat. Evident, dificultățile prin care treceau tărani au afectat și situația meșteșugarilor. În aceste condiții, speranța de a găsi un loc mai prielnic (indicat explicit, de altfel, de agenții imperiali de recrutare) care, prin munca depusă să le asigure prosperitatea dorită, a devenit tot mai puternică.<sup>51</sup>

#### **d. Cum au ajuns primii coloniști în patria făgăduită**

Administrația Banatului a încheiat prin Craussen la 8 aprilie 1722 un contract cu maestrul plutaș Thomas Ott din Lechbruch pentru transportul coloniștilor în Banat. Nimic nu era lăsat la voia întâmplării.

În luna mai se anunța din Worms că vor veni în Banat un număr mai mare de familii, peste cele 600 prevăzute și cărora li se eliberează pașapoarte.

Majoritatea emigranților erau din Suabia, Franconia, Trier, Mainz, Koln, Hessa- Darmstadt și Würzburg.

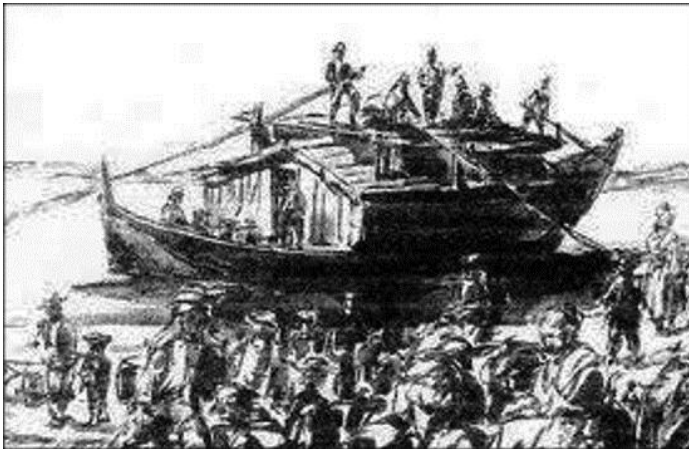
Până la punctul de îmbarcare Marksheim, conform contractului dintre administrație și Floßmeister-ul (maistrul plutaș) Ott, sau Donauwörth, Regensburg și mai târziu Ulm, Ehigen și Günzburg, emigranții aveau de parcurs între 100 și 150 de kilometri, cu propriile lor căruțe sau pe jos.

---

51 . Petri Op cit p.

La destinație mulți trebuiau să-și abandoneze mobilierul, deoarece capacitatea barjei (foto – celebrele **Ulmer Schachteln** – cutii de Ulm – ori "Ulmer Zillen" sau "Ulmer Plätten" – lungime 30 m, lațime de 7,4 m, înălțime bord 1,5 m,

capacitate 2 tone) era limitată iar familiile numeroase. În plus, trebuiau să-și achite transportul. Acesta însemna un kreitar pe milă pe persoană. Astfel o călătorie de la Regensburg la Viena costa 4 guldeni, sumă considerabilă în acea vreme. Copiii sub trei



ani, bagajele și bunurile mobile erau transportate gratuit. Călătoria pe Dunăre ținea mai bine de șase săptămâni. La locurile de popas, în căutare de hrană, unii emigranți se risipeau în cârciumi, își cheltuiau banii, izbucneau conflicte între ei, uneori chiar și cu plutașii iar corăbierii se purtau aspru cu ei. Conflictele erau aplanate de însoțitorii convoaielor. De altfel în locurile de imbarcare sau popas băntuiau agenți fie ai altor state, fie de pe domeniile nobiliare maghiare, care atrăgeau emigranții promițând avantaje mai mari, ori împrăștiind zvonuri alarmiste asupra situației din Banat.<sup>52</sup>

Ajuns la Viena fiecare colonist primea, începând cu anul 1723, un taler imperial<sup>53</sup>, cadou din partea împăratului „an Transport Spesen Beitrag” (pentru acoperirea cheltuielilor de transport) la cancelaria funcționarului regal Johann Georg Bruckentheis.<sup>54</sup> Pentru a ține socoteala costurilor, numele tuturor coloniștilor erau trecute într-un registru ("Wiener Abfertigungslisten") util acum pentru cercetarea istorică.<sup>55</sup>

---

52 Țintă A. Op.cit p. 105

53 . Un taler = 1 florin și 30 creițari.

54 Idem p.106

55. Die Kolonisation des Banats nach der Türkenzeit insbesondere mit Auswanderern aus Lothringen und Luxemburg (Südbelgien, Provinz Luxemburg)- autor necunoscut <http://triebswetter.net/>

După câteva zile călătoria continua spre Pesta. De aici rutele de călătorie puteau fi diferite. Una mergea pe uscat, până la Szeged, unde se coloniștii puteau folosi plutele ce urcau pe Mureș, o alta continua tot pe Dunăre, până la Titel sau Panciova. De la Titel se mergea pe Tisa până la Szolnok, apoi Szeged, de la Pancevo era nevoie de câteva zile de mers pe uscat spre Timișoara, apoi spre zona dorită. De la punctul de debarcare și până la destinația stabilită Serviciul de transport al Administrației bănățene urma să asigure coloniștilor transportul, pentru ei și bunurile lor, transport făcut în cadrul obligațiilor de robotă de către localnici. După debarcarea coloniștilor plutele erau demontare, lemnul urmând a fi folosit pentru construcția caselor lor.



Lungul drum spre noua lume

Exista și o rută de transport terestru cu căruțe, însoțite pentru protecție de gărzii militare, traseu ce urma cursul fluviului. Modelul căruțelor folosite de coloniștii șvabi a fost utilizat și de cei americani în cucerirea Far West-ului, el fiind „exportat” de mercenarii din Hessa care au luptat, ca mercenari, în războiul civil din coloniile engleze. Să nu iutăm că între numeroșii emigranți germani stabiliți, după 1700, pe costa de est a Americii, mulți erau plecați din aceeași zonă a „Germaniei” ca și șvabii bănățeni.



Despre ruta aleasă de unii dintre cei colonizați în Aradul Nou există o informare făcută de consilierul Samuel Franz Freiher von Rebetisch către guvernatorul Mercy, din 8 mai 1724. Acesta menționează faptul că de la Pancevo au plecat spre Aradul Nou trei căruțe cu coloniști.<sup>56</sup> Rămâne desigur întrebarea dacă toți coloniștii din Aradul Nou au ales această rută.

#### e. Privire de ansamblu asupra zonelor de origine a coloniștilor din Aradul Nou <sup>57</sup>

Zona de proveniență	Nr.coloniști	Procent ( %)
Bavaria (mai ales Franken)	466	18,04
Baden-Württemberg	263	10,18
Hessen	252	9,75
Austria	252	9,75
Ungaria	220	8,51
Luxemburg, Belgia	202	7,82
Reich (Imperiu)	155	6
Boemia	137	5,30
Lorena	126	4,87
Renania	118	4,56
Moravia	79	3,05
Alsacia	72	2,78
Silezia	57	2,20
Saarland	54	2,09
Pfalz, Rin-Pfalz	40	1,54
Saxonia	18	0,69
Syrmien ( terit. sârbo-croat)	16	0,61
Serbia, Slavonia, Bosnia, Slovenia	12	0,46
Italia, Sardinia	10	0,38
Franța	8	0,30
Westfalia	7	0,27
Elveția	6	0,23
Banat	5	0,19
Galiția, Polonia	4	0,15
Prusia	3	0,11
Norvegia	1	0,03
Total	2583	99,86

56. Petri A.P. Op cit p.45

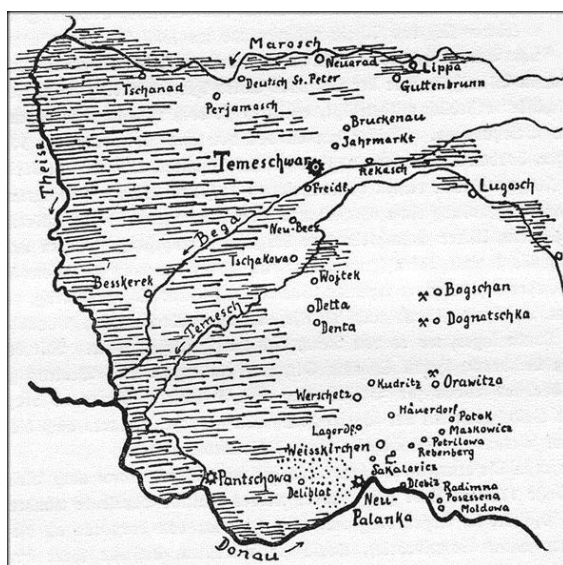
57: Petri Op.cit p.116

## f. De ce șvabi ?

Ne putem întreba de ce se numeau coloniștii șvabi (schwaben) din moment ce doar o mică parte dintre ei și anume cei veniți din Schwabenland, ținutul dintre Baden-Wurtemberg și Bavaria, ar putea purta cu îndreptățire acest nume. Germani nu li se putea spune pentru simplul fapt că, conceptul modern de stat-națiune urma să apară abia peste mai bine de 100 de ani, iar teritoriul de astăzi al Germaniei era ocupat de principate, uneori aliate, altele în conflict. Cum probabil că era dificil de găsit un nume pentru cei veniți din toate acele mici țări, li s-a spus șvabi după portul dunărean cel mai frecvent folosit de emigranți și anume Ulm, aflat în Schwaben (Suabia). De altfel la Viena coloniștii erau înregistrați după locul de îmbarcare, devenind astfel mulți dintre ei șvabi. Mai apoi emigranții veniți în Banat și-au asumat

ei înșiși, cu justificată mândrie, identitatea de șvabi.

În decursul primei perioade de colonizare, pe lângă Neu Arad (Aradul Nou), au fost colonizate și Perjamosch (Periam), Deutschsanktpeter (Sâmpetru German), Guttenbrunn (Zăbrani), Lippa (Lipova), Saderlak (Zădăreni), Winga (Vinga, cu bulgari catolici) și Munar, iar la nord de Mureș, prin colonizare privată, Elek (Aletea) și Sanktana (Sântana).



Primele colonii germane în Banat  
(Erste-Ansiedlung-Banat)

## II. Devenirea așezării

O hartă a zonei, executată la doar opt ani de la întemeierea satului, probabil cu ocazia lucrărilor de refacere a cetății capturate de la otomani, ne permite să ne formulăm o oarecare imagine asupra ținutului vechiului și noului Arad.

### a. Strâns lipite

Pe hartă se află o notiță olografă făcută de un necunoscut care scria:” Începând cu 1700 nemții din Weingarten (Valea Viilor-nn) locuiau în casele sârbilor și românilor [Serbangasse, Ledergasse și Frankengasse (Ady Endre, Iosif Lengyel, Constituției-nn)]. Harta este din 1731 (foto), când partea dreaptă a Aradului Nou a fost proaspăt sistematizată pentru primirea coloniștilor imperiali. Vechea cetate era pe malul drept la Mureșului iar de la ea ducea un pod direct spre Aradul Nou, pe strada Principală. Zona dintre pâraul Țiganca și Mureș este puternic împădurită. Pe partea dreaptă a

hărții sunt reprezentate casele din satul Micalaca. În cartușul hărții scrie: „ Plan. De la cetatea Aradului, planul de situație din vecinătate, marcat cu cerc galben circumscrie esplanada fortificației, așa cum milostivul ( împărat) a poruncit, la distanța de 1000 klafter, până la calea pietruită spre viitoarea fortificație (cetatea turcească refăcută-nn.) care astăzi, 15 februarie, a terminat procedura de aprobare până la cel mai înalt nivel.



A. Este cetatea veche de atunci ( otomană-nn).

B. Așa numita „Retiradă”.

C. Aradul vechi, orașul rascienilor (Raitzen Stadt, aromâni, români și sârbi-nn.).

D. Aradul vechi, orașul german (Deutsche Stadt).

E. Așa numitul Wallachen (români) sau zona valahilor nou colonizați în ultimii ani și care aparțin de Aradul vechi.

F. Neu Arrad care aparține de Temesburger Banath iar de aici râul Ziganka, ce

marchează delimitarea de graniță între Regatul Ungar și Banath.”<sup>58</sup>

Alăturarea între vechea Skela și noua așezare a coloniștilor, Neu Arad, este vizibilă.

Iată câteva descrieri făcute de oameni apropiați timpurilor pe care le înfățișează însemnări ce recrează devenirea noii așezări.

### 1. Însemnări din 1768 despre Aradul Nou

O sursă de excepție pentru istoria Aradului Nou scrisă la doar 45 de ani de la întemeierea localității o reprezintă lucrarea lui Wolfgang von Kempelens (1734-1804) terminată la 10 februarie 1768 și păstrată sub formă de manuscris în arhiva imperială de la Viena.

Referitor la comunitatea Aradului Nou von Kempelens scria „*Aradul Nou se află în imediata apropiere a Mureșului vizavi de târgul cameral maghiar Arad. Aici se găsesc 347 de gospodării germane iar din Anno 764 au fost adăugate încă 37. Mai mult, construcția cetății* <sup>59</sup> *a atras 46 de inquilinos* <sup>60</sup> *care lucrează ca zilieri și în sfârșit mai sunt 62 de case ale sârbilor și românilor. Aceștia ajută ca mână de lucru sau cu căruțele lor la construcția cetății. Când cetatea va fi gata ei vor pleca. După ce vor fi plecat sârbii și românii, locul acestora va fi dat germanilor, în același timp o parte din*



Harta Arad și Aradul Nou 1751

*teren urmând a fi folosit ca hotar. Aici vor putea fi făcute multe grădini germane pentru că supușii de aici se ocupă cu legumicultura iar unii cu viticultura. În ceea ce privește casele, acestea sunt diferite ca arhitectură, coloniștii au construit din banii primiți case din cărămidă, unele din alte materiale iar altele le-au cumpărat de gata de la valahi. Biserica este frumoasă și bine construită însă prea mică pentru așa multă lume.*

58. Harta: [hog-neuarad.de/treff/](http://hog-neuarad.de/treff/); klatfer austriac- 1, 8965 m.

59. Petri A.P. Op.Cit p.120

60. Petri A.P. Op.Cit p.120

*Preotul, care este în același timp și decan, și-a câștigat în timpul colonizării admirația și respectul comunității după cum mi-a mărturisit percepătorul sării Neuman. Pentru casa parohială s-au folosit 1800 florini, fiind cumpărat hanul „La mielul”, din care 300 au fost contribuția comunității iar 1500 suma din Aerario (bugetul statului). De asemenea comunitatea pregătea construirea unei clădiri a școlii. Pădurile sunt la distanțe mari, dar, pentru că zona este propice sălciilor, am înțeles că s-a organizat plantarea în număr mare a acestora...”<sup>61</sup>*

Conform unei conșcripții din 1774 despre “satul Aradul Nou districtul imperial Lipova” descoperite de Franz Klein, originar din Biled în arhiva imperială din Viena, Aradul Nou avea un număr de 455 de case cu câteva mai multe decât cele numărate în 1764 de von Kempelens. Deosebit de amănunțită, conșcripția permite aflarea numelui tuturor locuitorilor comunei din anul 1774 ocupația lor, starea civilă, numărul copiilor și chiar dacă vre-unul avea argați, ba chiar și numărul acestora.

Astfel spre exemplu Martin Fischer, zidar de meserie, avea un slujitor, doi fii și două fiice iar Anton Zweig, sculptor, era căsătorit, nu avea slujitori și nici copii.<sup>62</sup>

## **2. Un împărat despre un sat**

Din 17 aprilie până în 9 iunie 1768 coregentul Josef al II-lea de Habsburg-Lorthingen, sub pseudonimul “conte Falkenstein”, însoțit de cumnatul său Albert de Saxa și de secretarul personal contele Nositz, a făcut o vizită în Ungaria, Banat și Slavonia. În arhiva de stat din Viena sunt păstrate jurnalele tânărului monarh scrise în timpul acestei vizite. Ele sunt utile pentru noi întrucât viitorul împărat face referiri și la Aradul Nou, prin care a trecut de două ori : o dată, venind de la Sânicolaul Mare spre Arad și a doua oară, atunci când se întorcea de la Lipova.

La 21 aprilie 1768, venind dinspre Sânicolaul Mare, prin Sâmpetru German și Zădăreni notează despre Aradul Nou “*Locuitorii sunt mulți germani din Trier, Luxembourg și din Sauerland*<sup>63</sup> și par a fi mulțumiți. Asta, deși unii vor ca biserica lor să fie mai mare și alții vor mai mult pământ. Ei stăpânesc câte 24 jugăre fiecare...Călătoria ne-a dus de asemenea prin satele germane Periam, Sâmpetru German, prin Zădăreni apoi drept înainte prin Neu –Arad, peste șanțul Ziganka care este granița dintre Banat și Ungaria, pe un pod de lemn peste Mureș, spre Alt Arad...”

---

61. Petri A.P. Op.Cit p.120

62. Idem p.123

63. Idem p.123

În 23 aprilie 1768 pleacă din Arad spre Radna, trece podul la Lipova și se îndreaptă spre Sânicolaul Mic, consemnând: *“apoi călărim prin Sânicolaul Mic unde este cazarma Reuter care de cinci ani adăpostește un escadron și arată frumos, uscat și sanătos chiar foarte comodă pentru ofițeri, oameni și cai...”*



Franz Joseph în anul 1867

*Apoi călărim de-a lungul șantului Ziganka. De aici și până jos, spre Aradul Nou și chiar mai departe există un mare număr de grămezi de cărămizi, chiar și un surplus din anii precedenți. Ele sunt arse printr-o metodă deosebită care nu pare însă prea productivă din moment ce multe dintre cărămizi sunt stricate sau chiar prea arse. Terenul dintre Ziganka și Mureș este în dispută cu cetatea pentru că se află sub 1000 de klafter (1896 m -nn.) de fortificații.”<sup>64</sup>*

### 3. Aproape de istorie – 1780, 1786 și 1804

Desigur, informații surprinzătoare despre Aradul Nou cele trei descrieri de mai jos nu dau, însă ele sunt importante, măcar pentru simplul fapt că autorii acestora au fost aproape de evenimente care, pentru noi, sunt chiar istorie. Astfel, Karl Gottlieb din Windisch (1725 – 1793 Bratislava) scria în 1780 despre localitate *„Uj-Arad, Aradul-Nou a fost în 1705 (de fapt 1766) mărită cu încă 82 de case cu familii germane. Aici se găsește o stație de poștalion”*. Cehul Johann Matthias Korabinszky (1740-1811, Bratislava) a lăsat și el, în 1786, două scurte descrieri: *„Aradul Nou din Banat, la stânga Mureșului, având Aradul de cealaltă parte ; Neumann a mărit această localitate în 1766 cu 82 de case și cu tot atâtea familii din landurile Imperiului...”* și *„Aradul Nou, se află în Banat pe partea stângă a Mureșului, Aradul Vechi de cealaltă parte a râului, fiind legate de un pod. Locuitorii sunt germani având case frumoase. Atât comerțul cu cheresteaua adusă pe apă din Transilvania cât și agricultura asigură localnicilor cele necesare traiului. Sigmund von Lowass (de Eötvenes - n.n.), viceprefect al Comitatului Timișoara, a cumpărat această localitate pentru el și urmărește să aducă îmbunătățiri. La o jumătate de oră de mers se află satul Șagu, care are teren agricol și podgorie...”<sup>65</sup>*

În 1804 Christian Crusius scria: *„Arad Szkela, Uj-Arad, Novi-Arad, Neo-*

---

64. Idem p.122

65. Idem.p 146

*Aradinum, Neu-Arad, Ungaria peste Tisa, prefectura Timișoara, moșie a familiei von Lovász, târg renumit pentru agricultură și lemnul de construcție, adus pe Mureș din Transilvania. Locuitorii sunt germani, funcționarii având aceeași etnie, având o biserică și un preot al lor. Localitatea se află vizavi de Aradul Vechi, de care este legat printr-un pod...”*<sup>66</sup>

#### **4. Aradul Nou - proprietate camerală**

Între 1723 și 1781 Aradul Nou era o proprietate camerală, având astfel obligațiile în muncă și bani către Casa de Habsburg. După o perioadă de scutiri de la aceste obligații, de regulă între 3 și 6 ani, funcție de epoca colonizării și uneori prelungită, acest privilegiu a luat sfârșit.

Imperiul dorea să scoată profit din investiția sa. Era însă necesar un document care să fixeze limpede, în scris, drepturile și obligațiile moșiei și ale locuitorilor acesteia. „Urbarium Banaticum”, o primă reglementare clară a raporturilor dintre proprietarii de pământuri și locuitorii moșiilor, a fost elaborat din dispoziția Mariei Theresia. Astfel de reglementări au fost făcute nu doar pentru provincia imperială Banat ci și pentru alte ținuturi controlate de habsburgi. „Urbariumul”, publicat la 17 octombrie 1780 și făcut cunoscut în toate localitățile bănățene, a intrat în vigoare la 1 noiembrie.

#### **5. Urbarium Banaticum**

Iată câteva dintre domeniile reglementate de acest act: clăcile puteau fi realizate în “natura” sau “im Baaren” (numerar). Banii de robotă ( clacă) puteau fi plătiți o parte de Sf. Gheorghe iar cealaltă de Sf. Mihail. Supușii cu casă plăteau stăpânirii un impozit de 1 florin anual (30 de creițari de Sf. Gheorghe și 30 de Sf. Mihail). Cei care nu erau proprietari de casă trebuiau să îndeplinească robota în natură (prin muncă). Negustorii mai mari ca și meșteșugarii fără proprietăți puteau plăti, în loc să presteze robota în natură.

Fiecare zi de robotă dura de la răsăritul până la apusul soarelui. Supusul putea fi folosit la clacă și în afara localității, în acest caz trebuind să fie înștiințat din timp pentru a-și lua proviziile necesare cu el.“

Grădinile cu varză, pomii fructiferi, erau considerate proprietăți “industriale”, pentru fiecare jugăr urmând a se plăti proprietarului 30 de creițari. Pentru cazanul de

---

66. Ibid.

țuică se plătea proprietarului 2 florini pe an. Proprietarul primea anual, de la cei ce aveau o sesie întregă (34 jugăre) 2 pui, 12 ouă, ½ măsură bratislăveană de untură; 30 de case dădeau împreună un vițel. Proprietarul putea pretinde în locul acestor obligații în natură și bani. În Banat, proprietarul pretindea a zecea parte din “toate cerealele, fructele și legumele, mieii, iezii și produsele de stup” spre deosebire de Ungaria unde se cerea a noua parte. Nu exista această obligație pentru varză, legumele și fructele în coajă, pentru acestea existând însă alte obligații. Dijma în miei, iezi și produsele de stup, precum și vinul trebuiau luate de proprietar în natură. Dijma trebuia îndeplinită până la 20 august, excepție făcând cea în vin care era dată toamna. Cea în cereale era înregistrată înainte de a fi dată la un centru de recoltare, de către funcționari care mergeau personal pe câmp pentru a întocmi conscripția .

Pe lângă robotă și dijmă mai existau și alte obligații către armată și comitat. De regulă erau zile de lucru în afara localității, în cazul Aradului Nou, de consolidare a digului de pe Mureș sau Tisa.<sup>67</sup>

Urbariul a rămas în vigoare, în linii mari, până în 1848.

## **6. Banatul „își pune” coroana Sfântului Ștefan**

Din anul 1741, de când împărăteasa promisese stărilor maghiare (art.18, Dieta de la Pojon) reîncorporarea Banatului la Ungaria, acestea nu au încetat să-i reamintească promisiunea. După 37 de ani, Maria Theresia cedează în sfârșit și semnează, la 1 februarie 1778, decretul prin care ordona încorporarea „districtului Temessiensis“ (Banatul) în Ungaria. Procedura de preluare a administrării către autoritățile comitatense, desfășurat prin intermediul comisiei aulice ungare (Königlich Ungarische Incorporation Hof Commission), condusă de comisarul regal contele Kristof Niczky, a durat un an. La 1 mai 1779 administrațiile celor trei comitate înființate (Caraș, Timiș, Torontal) și-au preluat efectiv atribuțiile.

În concluzie, din 1779 apoape întregul Banat, cu excepția regimentelor grănicerești bănățene, ajunsese parte a regatului modern al Ungariei, din cadrul Imperiului Habsburgic. Acesta și-a păstrat denumirea de Sfântul imperiu romano-german până în anul 1804 după care, până în 1867, a fost numit Imperiul Austriac. Ca urmare a noii împărțiri teritoriale Aradul Nou a ajuns în comitatul Timiș, cercul (*járás*) Sănandrei. Contele Niczki a fost numit comite suprem, iar Eötvöses Lovász Zsigmond, de care vom mai vorbi, vice-comite.

---

67. Petri A.P. Op.cit p.147



Din punct de vedere al organizării administrative, în Banat este reintrodusă organizarea comitatensă. Aradul Nou, inițial târg în cercul (jaraș) Sănandrei, devine reședința cercului Aradul Nou, din comitatul Timiș cu 17 comune, 84.387 jugăre suprafață totală, 34.811 locuitori la 1900 și 34.117 în anul 1911. Conducerea cercului este deținută de prim-pretorul (főszolgabíró) Schaffer Bela, viceprefecți (szolgabíró) Kirillovits Pal și Vass Andor, funcționar Szupparits Janos, medic de cerc dr. Tausz Henrick și dr. Kolcz Antal, meșter edil



Stampila comunei-1910

Van der Venne Ferencz, medic veterinar  
Csenkey Karoly, statistician Tilger Nandor și fiscal șef dr.  
Hemmen Janos.<sup>68</sup>

## 7. Cine dă mai mult?

Odată cu moartea Mariei Theresia, funcționarii camerali au primit ordin de la Joseph al II-lea să vândă proprietățile bănațene. Împăratul regent consemnase în jurnalele sale din timpul călătoriei prin Banat în 1768:

*„... cât de incredibil pare că proprietățile aparținând statului nu sunt folosite la maximum în Banat. Realitatea mă îndeamnă să cred că minunatele proprietăți trebuie vândute unor persoane private (particuliers) dacă într-adevăr vrem să ne bucurăm de avantajele oferite de această provincie.”<sup>69</sup>* Un discurs modern despre avantajele administrării private.

Dar mai exista un interes. Josef al doilea dorea, ca prin vânzarea proprietăților statului, să sprijine crearea unei noi clase nobiliare, fidele curții regale habsburgice și care să fie deschisă reformelor inițiate de aceasta. Tocmai de aceea el a exclus orice tentativă a nobililor maghiari de a recurge la principiul ”restitutio in integrum” în Banat, intenție care viza doar restabilirea situației anterioare ocupației otomane. Între 1779-1780 s-a făcut inventarul a ceea ce urma să fie scos la vânzare : 127 moșii cu 225 sate și 39.418 gospodării. Pe 1 august 1781 a început licitația publică a domeniilor. Vânzarea urma a se face, evident, prin licitație cu aplicarea principiului „salva tamen altissima ratificatione caesareo regia”. În funcție de valoarea domeniilor, licitația urma să aibe loc loc fie la reședința comitatului adică Timișoara, fie la Viena. Până la sfârșitul lunii aprilie 1782 cei care nu puteau achita 1/2 sau

68. Borovski S. Op.cit p.392.

69. Petri A.P..p.149

măcar 1/3 din prețul licitat, își pierdeau dreptul asupra moșiei care putea fi dată altcuiva ori rămânea în continuare în proprietatea casei regale.

Cel dintâi potențial cumpărător pentru moșia Aradul Nou a fost Joseph Franz Stanislau conte Herberstein Moltke (1757- 1816)<sup>70</sup>. El a solicitat în ianuarie și apoi în mai 1781 arendarea următoarelor localități: Aradul Nou, Șagu, Sânicolaul Mic, Cruceni, Călacea, Mănăștur, Fırteaz, Chesinț, Lipova, Seceani și Tisa Nouă. Von Moltke voia să vândă proprietățile moștenite de la bunicul său, Feldmarschall von Moltke, care nu se aflau în cadrul imperiului și cu banii obținuți să cumpere moșiile menționate în Banat. Afacerea nu s-a încheiat.<sup>71</sup>

Mai serioase și în final reușite au fost demersurile lui Sigismund (Zsigmond) Lovász de Eötvenes, administrator cameral și viceprefect al Comitatului de Timișoara. El a licitat împreună cu alți doi cumpărători Aczel & Vörösch și Frumer & Fratres.

A doua licitație a avut loc la 10 decembrie 1781, la Viena. La 26 aprilie 1781 i s-a oferit domeniul Aradul Nou și Sânicolaul Mic cu 172.782 fl. 19 1/9 kr. sumă la care la care se mai adăugau și alte contribuții și datorii în urma colonizării, astfel că totalul ajungea la 198.987 guldeni și 38 creițari. Totuși, într-un "referat" din același an 1781 este menționată suma de 157.501 guldeni 19 creițari pe care Lovász a trebuit s-o plătească.

Un sfert din sumă urma a fi achitată la preluarea domeniului, o jumătate în 10 ani și ultimul sfert în următorii 15 ani.

Trebuie spus că, din cele câteva zeci de domenii vândute în anul 1871 de curtea vieneză, prețul plătit pentru Aradul Nou a fost, de departe, cel mai mare. Atzel Istvan & Vörösch Ignatz au licitat 10.473 ft. pentru Sagu iar Frummer Mihaly 15.025 ft pentru Cruceni.<sup>72</sup>

În 1784, noul moșier Sigismund Lovász de Eötvenes (1750 Pecica - 1812 Neudorf) avea să fie împrumutat în prezența lui Ladislaus Köszeghy, membru al Capitlului (consiliul) din Cenad și a lui Gabriel Balla, notar imperial. Cei doi citează decretul imperial de proprietate, scris în latină. În cazul în care Sigismund (Zsigmond) nu urma să aibe urmași domeniul revenea, cu toate sarcinile sale, celor doi frați Imre (Emmerich) și Istvan (Stefan) Lovász (1768 Pecica - 1796 Aradul Nou). Tot în cea perioadă (1802), cu 75.000 florini, Sigismund cumpără și domeniul Zădăreni de la

---

70 . Familia conților von Moltke a fost una dintre cele mai vechi dinastii de militari ai imperiului și ai Germaniei.

71. Idem p.150

72 .Borovski S. Op.cit p.367

Basil (Vasile) Damjanovich. Acesta făcea astfel o afacere bună întrucât dăduse pentru el, în 1781, doar 59 200 florini.

În anul 1798 Lovasz a cumpărat Sânicolaul Mic, unde și-a construit și o reședință, iar în anul 1807, Chesintul. Sigismund Lovász de Eötvenes a fost și cel care a întemeiat și Sigmundhausen (Mureșel).<sup>73</sup>

## 8. Arborele genealogic al seniorilor domeniului Lovasz

Zsigmond (Sigismund) Lovász de Eötvenes se trăgea dintr-o veche familie nobiliară maghiară. Unul dintre strămoșii săi, Benedek, este menționat în 1598, un altul apare în anul 1638 pe lista nobililor din comitatul Borsod.<sup>74</sup> În anul 1790 el a primit titlul de cavaler al ordinului regal « Sfântul Ștefan », cea mai înaltă distincție a Imperiului Habsburgic, ordin creat de regina Maria Teresia.<sup>75</sup> Zsigmond a fost căsătorit cu Josepha Zeke de Petőháza dar nu au avut copii. Josefa avea în 1838, o proprietate de 323 și 7/8 de sesie (8/8 - egész jobbágytelke). Astfel că, în lipsa descendenților direcți, domeniile, conform contractului de proprietate, au revenit fratelui mai mic Imre (Emmerich) care între 1790-1808 a fost vicecomite de Arad. Istvan (Ștefan), celălalt frate, murise la 28 ani, în 1796.

Imre Lovász de Eötvenes (1756 Pecica- 1827 Arad) a fost căsătorit de două ori. Prima oară cu Cecilia Kresz. A doua oară chiar cu nepoata sa, Amalia Biro, după ce a primit o dispensă din partea bisericii catolice. Dispensa era condiționată de continuarea lucrărilor de construcție actualei biserici catolice. Cu ea a avut un fiu, Imre al II-lea, care a murit la 17 ani (1791-1808) și o fiică, Amalia Lovász de Eötvenes (1821-1907, Săcele ).



Lovász

Blazonul nobilului Lovasz

## Zielinski

Amalia Lovász de Eötvenes, având ca zestre domeniul, s-a căsătorit în 26 aprilie 1846 cu baronul Ladislau (László) Zielinski (1809-1863 Soimoș, împușcat, accident de vânătoare), grof de Zelanka. Cei doi s-au stabilit inițial în Neudorf (Temesújfalú, Újfalú).<sup>76</sup> Familia nobiliară Zielinsky (Zselensky) era de origine polono-

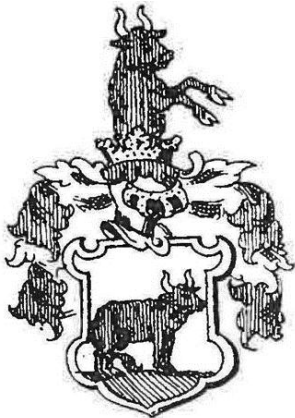
73. Petri A.P. Op.cit .p.151

74. Borovski S. Op.cit p 415

75 . [http:// tornai-com/rendtagok.htm](http://tornai-com/rendtagok.htm)

76. Borovski S. Op.cit p.422

galițiană. Primul lor urmaș a fost Robert Zielinski, născut 30 iunie 1850 în Aradul Nou (decedat 20 nov.1939 Budapesta). Robert a primit titlul nobiliar în 1899 și stăpâna moșii în Timiș, Arad, Békés, Csongrad și Satul Mare. A fost căsătorit cu contesa Klara Karoly. A contribuit la construcția căii ferate Arad- Valea Crișului, ca și la



Zelenski

construcția fabricii de vagoane și locomotive din Arad, a fost membru fondator al Societății căilor ferate Arad- Cenad, președinte al Asociației maghiare a proprietarilor de vii și al Asociației de silvicultură și al Societății de asigurare a proprietarilor. Studiile de agronomie, viticultură, silvicultură și le-a făcut în Florența, Paris, Budapesta, Hohenheim. A călătorit în Africa, India, Ceylon, Australia, Noua Zeelandă și Polinezia.<sup>77</sup>

Al doilea copil al lui Amalia și Ladislau Zselensky a fost Mathilde Zselensky ( ns. 1852. Aradul Nou – decedată în Ungaria).

*Blazonul nobilului Zielinski*

La 24 de ani, în 12 iulie 1876, aceasta s-a căsătorit cu baronul Alexius (Elek) Nopcsa al III-lea de Silvașul de Sus (depresiunea Hateg, Hunedoara) și i-a dus ca zestre domeniul Aradul Nou, Fabrica de bere, imobile în Aradul Nou, Sânicolaul Mic, Zădăreni și Chesinț.

Nopcsa al III-lea (1848 Neu Arad- Ungaria) a fost deputat în parlamentul Ungariei.<sup>78</sup>

### **Baronii Nopcea, unul mai celebru ca altul**

Familia Nopcsa este una dintre cele mai vechi familii nobiliare din secolul al XIV-lea română la origine apoi maghiarizată. Chiar numele lor își are origine în românescul "noapte, noapce". (vezi fotogr. blazonul baronului Nopcsa - corbul de pe brațul cu sabie trimite la înrudirea cu familia de Huniade).

Baronii Nopcea au ajuns personaje celebre precum baronul Vasile (László) Nopcea prietenul lui George Barițiu, remarcat pe scena politică



77 Sturm-fele Orszaggyulesi Almanah 1910-1915; Pallas Nagylexicon.

78.Rootsweb.accestry.com/cgi-bin/igm.

transilvăneană la adunarea de la Blaj (3/15 mai 1848) când a jurat pe nația română. („dă-ți jos mânușa Vasilică” iar fi atras atenția atunci Barițiu) și a fost ales chiar în comitetul celor 12 revoluționari.

Baronul a ajuns și personaj de literatură în bestseller-ul anilor 1860, romanul lui Jokai Mor „Sărmanii bogați” înfățișat ca tâlharul „Față neagră”, ziuă nobil, noaptea haiduc la drumul Zam-ului. Acolo Nopcea avea un castel cu două tuneluri de refugiu (cel din Aradul Nou, la fel - unul boltit în care poate intra om călare ce duce spre cetate și al doilea, mai mic, spre fabrica de bere - nn). Pentru această aluzie baronul s-a judecat mulți ani cu scriitorul pe motiv de calomnie.

Un al baron Nopcea celebru a fost nepotul său Ferenc (Franz) născut în 1877, primul fiu al baroanei Matthilda și a lui Elek Nopcea din Aradul Nou. El a fost



cel care a descoperit efectiv o nouă specie de dinosauri, „Thelmatosaurus transsylvanicus”, un hadrosaur pitic de Hațeg. Pe lângă acestea își dorea să ajungă rege al Albaniei. Ferecz Nopcea a sfârșit tragic trăgându-și un glonte-n cap la Viena, în 1933, după ce și-a ucis iubitul, albanezul Bayazid Elmas Doda<sup>79</sup>. Fratele lui, Alexius-Elek, născut doi ani mai târziu (1879), a fost executat la Budapesta, în 30 martie 1919, după ce Consiliul Muncitorilor și Soldaților proclamase Republica Ungară a Sfaturilor a lui Bela Kun, stat ce avea să dureze doar 133 de zile. O perioadă de timp Elek a fost director al Operei Maghiare din Budapesta.

Franz Nopcsa la 1916 în veșmânt albanez

### **Marchiza Pallavicini- ultimul nobil**

În fine, Ilona (Helene), baron Nopcsa, moștenitoarea averii, și al treilea copil al lui Mathilda și Alexius Nopcsa, s-a născut în 1883 în satul Săcel, județul Hunedoara, unde baronul Nopcsa avea un castel și domeniul.

---

79 . Neue Freie Presse 26 apr.1933. „Dramă sîngeroasă pe Singerstrasse. Savant, comite o crimă și se sinucide.”



Despre ea se știe că a fost cea care a descoperit efectiv oasele de dinosaur deși cel care le-a certificat ca fiind o adevărată descoperire paleontologică a fost fratele ei mai mare Franz.

Baroana Ilona s-a căsătorit în anul 1908 cu marchizul Alfred Pallavicini.<sup>80</sup> (Foto: Blazonul familiei Pallavicini). Marchizul Alfred Joseph Johann Pallavicini (1873-1929, Szemere, comitatul Borsod-Abaúj-Zemplén, nordul Ungariei), provine din ramura genoveză a Pallavicinilor, recunoscută în Bavaria, Austria și Ungaria. Ea este una dintre cele mai vechi familii nobiliare europene, care-și trage rădăcinile din Italia. Pe lângă ramura genoveză familia Pallavicini mai avea alte trei: lombardă, rospiglioneză și varaneză. Între membri ei, unii au fost dogi ai Venetiei, cardinali, alții generali etc. Marchizul a fost un mare susținător la „atletismului greu” asemenea tatălui său.



Ilona baron Nopcsa și marchizul Alfred Pallavicini, la căsătoria religioasă (1908)

Marchiza, Ilona (Helene) văduvă, cu cei trei copii ai săi, Hubert (7.06.1912 Aradul Nou - 19.09.1998 Rapallo, La Pagna), Johann Karl - Giancarlo (16.05.1911 Aradul Nou - 1999 Roma) și Alfred Franz Maria au emigrat în Italia.<sup>81</sup> Ilona (Helene) Pallavicini a murit în ianuarie 1963 la Roma. Giancarlo a ajuns mare comandor al Ordinului Suveran, Militar și Ospitalier al Sf. Ioan de Ierusalim, de Rodos și de Malta - Delegația Genova. Al treilea copil, Alfred Franz Maria s-a născut la 20 sept.1909 în Aradul Nou și a murit în decembrie 1995 la New York.<sup>82</sup>

80. [www.gw1.geneanet.org/index.php3?b...lang...Pallavicini](http://www.gw1.geneanet.org/index.php3?b...lang...Pallavicini)

81. SMOM Genova <http://www.smomge.org/>

82. <http://webcache.googleusercontent.com>



Ultimele senioare ale domeniului Aradul Nou

După Primul Război Mondial, baroana Matthilde Nopcsa mai deținea peste 1.000 jugăre din domeniul Aradul Nou și Zădăreni, plus celelalte bunuri. În urma reformei agrare cu despăgubire din 1921, din domeniul Aradul Nou și Zădăreni aflate atunci pe numele fiicei sale, marchiza Ilona, au fost împropietăriți țărani din Aradul Nou și Zădăreni, s-au împărțit 400 locuri de casă, iar marchiza a rămas cu peste 250 jugăre de teren și cu ferma din Zădăreni. La 19 noiembrie 1925 proprietatea moșierească este desființată.

### 9. Conscripția din 1829

Conform conscripției, „Regnicolaris Conscritio Opidi Neo Arad sub dato 22 ianuarii 1829 peracta” aflată în Arhiva de Stat Budapesta nr.26 Com.Temes.170, în Aradul Nou existau 623 de case. Numărul locuitorilor ajunse la 1812 persoane. Impozitele încasate însumau 3229 guldeni și 42 creițari. Ca suprafețe utilizabile, pe lângă 4480 jugăre teren arabil și 1830 pășune mai existau 701 jugăre de podgorie. În total 7.011 jugăre de teren aparțineau comunei. Datele conscripției relevă și structura socială a comunei și gradul de dezvoltare a meșteșugurilor și comerțului.

Astfel, în Aradul Nou erau, la acea dată, șapte honoratioren (notabilități), 354 țărani, 274 de țărani cu foarte puțin pământ (jeleri), 102 chiriași, 152 slujitori și 111 slujitoare, 164 meșteșugari, 13 comercianți și 4 engrosiști.<sup>83</sup>

---

83 Petri A.P. Op.cit. p.155

## **Cât a costat Aradul și cât Aradul Nou ?**

Nu există mărturii istorice (cunoscute) că cei din Neu Arad ar fi participat la "Sărbătorile Aradului" alfel decât prin cotidienele relații comerciale prin care aprovizionau piața Aradului cu produse agro-industriale. Măcar că și ei aflaseră de sărbătoarea vecinilor, cu alte cuvinte de faptul că urbea de peste Mureș urma să dobândească statul de "oraș liber regal".

Aceasta pentru că, în așteptarea diplomei de eliberare cu înalta semnătură imperială a lui Franz Josef I., în dimineața zilei de 17 august 1834, o întregă delegație de dregători arădeni în frunte cu judecătorul orășenesc Lazăr de Mihailovici, însoțită de căruțe împodobite și miliții civile călări, a trecut podul din lemn al cetății spre Aradul Nou îndreptându-se spre Bodrog.

Acolo l-au întâmpinat pe baronul Lőrinc Orczy, comisar regal, cel ce aducea mult așteptata confirmare. Apoi, la intrarea în Aradul Nou baronul Orczy este întâmpinat de o a doua delegație formată din două banderii călare al căror purtător de cuvânt era curatorul Andrei Baros. În fine toată lumea, în frunte cu caleașca de lux a comisarului regal trasă de șase cai împodobiți, conduși de șase bărbați a trecut din nou podul și a intrat în Arad.

Dincolo de fastul evenimentul în sine, se află însă rațiunea economică. Ridicarea în rang a Aradului a avut un substanțial cost, evaluat în florini, moneda zilei. În 1795 prețul a fost stabilit la 200.000 florini după ce orașul cameral privilegiat sprijinise voluntar Curtea imperială, angajată într-un conflict cu Franța, cu suma de 2.000 florini, plus cei 689 florini dați de comunitatea meșteșugarilor germani și "iliri. De altminteri, în 1826, orașul vărsase deja 177.216 florini pentru diploma adusă opt ani mai târziu de comisarul regal Orczy. Cam acesta a fost prețul eliberării orașului.

Cum un preț a fost plătit și pentru Aradul Nou vom putea încerca o comparație între valoarea orașului Arad și cea a comunei Aradul Nou cel puțin din punctul de vedere al administrației imperiale. Surprinzător, diferența e nesemnificativă.

Cu 53 ani înainte ca Aradul să fie ridicat în rang, Sigismund Lovász de Eőtvönes, administrator cameral și vicecomite de Timișoara a plătit pentru domeniul Aradul Nou (și Sînicolaul Mic) la licitația ținută la Viena, în 1781, o sumă evaluată, funcție de sursă, între 157.501 și 198.987 florini și câțiva creițari. Diferența față de cea plătită mai târziu de arădeni este mică.



## 10. Revoluția de la 1848, la țară

Între 22 și 24 februarie 1848 la Paris muncitorii și studenții nemulțumiți îl obligă pe regele Louis Philippe să abdice. Mișcarea revoluționară din Franța cuprinde rapid și statele germane, Austria, Italia și Ungaria. În Ungaria se conturau două partide, cel conservator, reprezentat de István, conte de Széchenyi și cel revoluționar-democratic, reprezentat de Kossuth Lajos. Radicalismul acestuia din urmă câștigă un număr tot mai mare de adepți. În septembrie 1848 guvernatorul imperial la Pesta, Franz Philipp Graf Lamberg este asasinat, iar la 2 decembrie împăratul Ferdinand I, bolnav, abdică în favoarea nepotului său, Franz Joseph I care dispune dizolvarea Dietei maghiare. La rândul ei aceasta nu îl recunoaște pe noul împărat. Acesta cu atât mai mult cu cât Constituția din 4 martie 1849 urma să înlăture vechiul statut privilegiat al maghiarilor. Drept urmare Dieta maghiară prezidată de Kossuth, hotărăște să nu mai recunoască dinastia de Habsburg-Lothringen.

În 17 martie 1848 după-amiaza, vestea insurecției vieneze ajunge și la Arad. Piața principală se umple de tineri înflăcărați. Spectacolul cu piesa „Don Cezar de Bazan” de la teatrul Hirschl este întreruptă de tineri revoluționari maghiari conduși de Jozsef Jankaim, care obligă citirea celor 12 puncte ale programului radical maghiar și a imnului național. În oraș se constituie gărzi revoluționare. În mai au loc alegeri municipale și este ales primar radical democratul Török Gábor iar viceprimar Dimitrie Haica. La sfârșitul lunii se constituie un „consiliu orășenesc reformator de expresie maghiară.” Evident, se cere predarea cetății ocupate de austrieci. Bătrânul (avea 80 de ani) feldmarschall-leutnant Johann Nepomuk Freiherr Berger von der Pleisse refuză. În 7 octombrie austriecii deschid focul bombardând Aradul. Colonelul Janos Máriássy încercuiește cetatea și în 5 noiembrie este aprins podul de lemn. În fine, în decembrie asediul este preluat de trupele generalului Gyulai Gaál Miklós.

Poziția șvabilor bănățeni în perioada evenimentelor din acei ani a fost rezervată. Fără o conducere politică unitară, fără vre-un proiect național de susținut ca ungurii ori sârbii sau românii, dar și fără a uita că Maria Theresa și fiul ei au vândut satele bănățene unor seniori, având ca rezultat pierderea unor avantaje pentru germani, ei bine, șvabii nu s-au „aprinși” de la flacăra revoluționară maghiară.<sup>84</sup> Departe de înflăcărarea revoluționarilor, chiar și a unora dintre conaționali lor din oraș, reticienți față de gărzile maghiare și reținuți la a se înrola în armata maghiară,

---

84. Dreyer David. Banaters in Austrian military records- The revolution of 1848/49 in the Banat (<http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com>)

țărani din Aradul Nou știau că au o treabă. Era primăvară și trebuia însămânțat, animalele trebuiau hrănite și grădinile cultivate. La urma urmei atât reformatorii, cât și cei din cetate, ori cei care-i asediau, trebuiau să mănânce.

O parte a luptelor trupelor maghiare împotriva imperialilor din cetatea Aradului s-au desfășurat și pe teritoriul Aradului Nou și Mureșel, ele fiind consemnate în jurnalul militar al garnizoanei din Cetate.

#### **a. Jurnalul de luptă**

Jurnalul se află astăzi în Arhiva Militară din Viena. În cele ce urmează, au fost reținute doar acele note care au directă legătură cu cele două localități și locuitorii lor aflați, de multe ori, la propiu, în focul evenimentelor și care au avut parte din plin de consecințele conflictului.

#### **„3 octombrie 1848:**

Oberst Friedrich v. Blomberg și regimentul său de ulani ocupă casa vămii și supraveghează podul peste Mureș spre Ungaria și cere locuitorilor din Arad să rămână fideli împăratului.

#### **5 octombrie 1848:**

Imperialii urmau să atace Aradul, dar pentru că acolo erau mulți șvabi la târgul săptămânal, acesta este amânat.

#### **12 octombrie 1848:**

Morarilor le este interzis să mai macine pentru cei din cetate sau să le ducă făină.

#### **17 octombrie 1848:**

O patrulă imperială a prins mai mulți indivizi în Aradul Nou pe care i-a dus în cetate. Printre ei se aflau și trei funcționari ai moșiei Zielinsky care au fost tratați cu respectul cuvenit

#### **19 octombrie 1848:**

Toate armele aflate în proprietatea celor din Aradul Nou trebuie predate garnizoanei din cetate.

#### **20 octombrie 1848:**

Sunt rechiziționate provizii de la prietenul ungarilor, moșierul Zielinsky.

#### **21 octombrie 1848:**

Blomberg atacă la ora 11 Fântânele însă trebuie însă să se retragă. Aradul Nou și Sânicolaul Mic sunt abandonate de trupele imperiale. Tapolcsány, notarul Aradului Nou și alți indivizi sunt reținuți și duși în cetate. S-au găsit arme asupra lor.

#### **22 octombrie 1848:**

Aradul Nou și Sânicolaul Mic sunt ocupate la prânz de trupe maghiare.

**23 octombrie 1848:**

Prin ocuparea Aradului Nou, cetatea Aradului rămâne izolată de lume. În Siegmundhausen (Mureșel) se așează pușcași unguri.

**28 octombrie 1848:**

Este distrusă casa vămii din Siegmundhausen.

**1. noiembrie 1848:**

Sunt distruse primele case din Mureșel. Casa de baie municipală și magazia de sare sunt în mâinile maghiarilor. Cetatea este complet încercuită. 15-18.000 de soldați ai lui Gál și Máriássy au încercuit fortăreața.

**5 noiembrie 1848:**

Mureșelul până la canalul Țiganca este incendiat de imperiali pentru a avea câmp liber de tragere.

**14 noiembrie 1848:**

O patrulă imperială pătrunde în Aradul Nou. Ungurii părăsesc localitatea îndreptându-se spre Lipova. De îndată sunt făcute rechiziții pentru armată: vite, porci și altele dându-se în schimb bonuri de rechiziție. De pe moșia lui (Ladislaun-n.) Zielynski s-a confiscat fân, paie și orz, acesta fiind susținător al revoluționarilor maghiari. Comunicația dintre Noul și Vechiul Arad se face cu bacul de vis-a-vis de fabrica de piele. Într-un ziar găsit în Aradul Nou se spune că în 27 octombrie ne va ataca o armată de 25.000 oameni.

**15 noiembrie 1848:**

Contele Leiningen ocupă Aradul Nou cu un batalion, în același timp sosind din Transilvania trupe imperiale. Cartierul general este la bărcile din Sânicolaul Mic. Sunt luați 200 prizonieri în Aradul Nou; unii care încearcă să fugă se îneacă în Mureș. Locuitorii din Aradul Nou pot veni din nou cu lucruri de vânzare la piața din cetate. Sânicolaul Mic și Aradul Nou au fost separate de Banat prin trei șanțuri: unul la capătul străzii Principale, celălalt la dreapta de cimitir și un altul la Mureș spre pădurea Ceala. La orele 17.00 sunt aduse de la Timișoara 300 de căruțe cu provizii și muniții pentru „3 luni”.

**16 noiembrie 1848:**

Din Aradul Nou se fac rechiziții de fân, fructe, vin, ceară, hârtie din depozitele lui Zielynsky și lână pentru artilerie de la comercianți, cu bonuri de rechiziție. Tot de aici este adusă o moară mișcată cu cai care este montată în interiorul cetății. Morarii și brutarii trebuie să muncească în cetate de la ora 7 la 14.00. Sunt aduse tunuri și

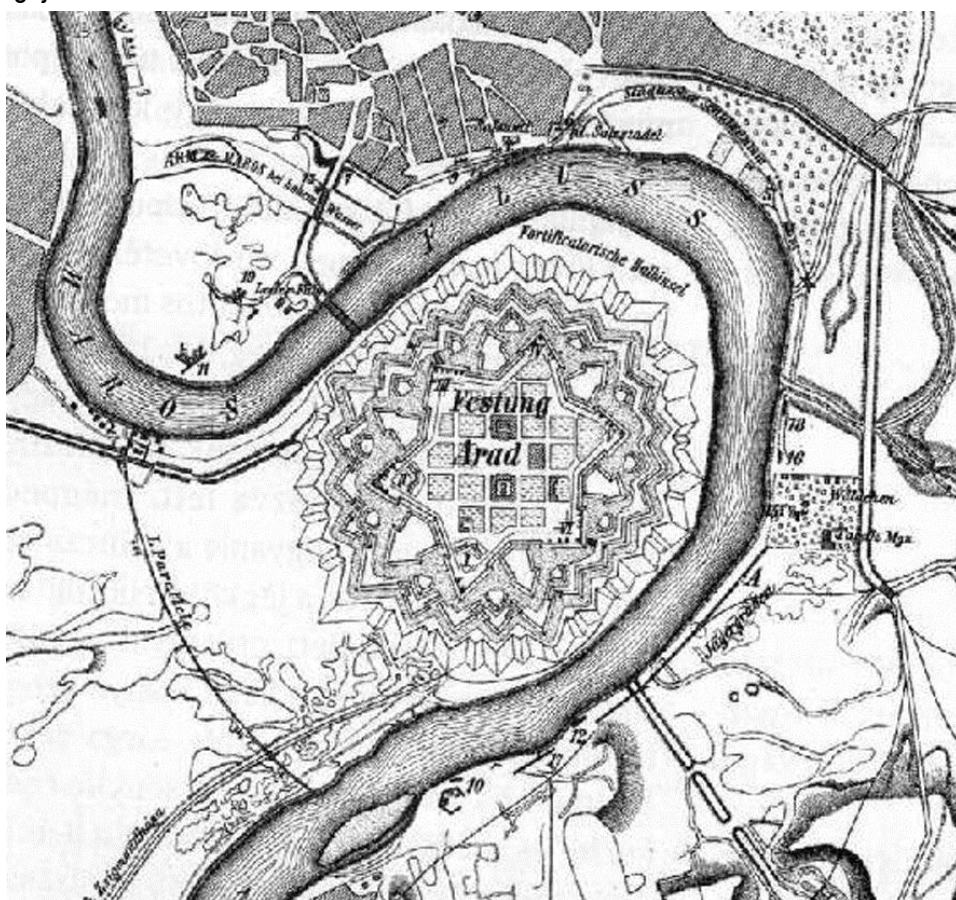
muniție de la Timișoara.

**17 noiembrie 1848:**

Localnicii din Aradul Nou vin cu provizii în cetate în momentul în care trupele maghiare pe la ora 10 recupă localitatea. Mai multe femei, dintre care unele venite la piață, rămân în cetate.

**18 noiembrie 1848:**

Dimineața, de pe moșia Aradul Nou și Sânicolau au fost rechiziționate și aduse în cetate fructe, fân, porumb și vin; sunt 1642 de oameni în cetate care au nevoie de îngrijire.



Planul cetății Aradului

**19 noiembrie 1848:**

Alte rechiziții din depozitele și magazinele lui Zielinsky. Din această zi rechizițiile sunt oprite până la noi ordine. Comercianții pot veni la târgul din cetate să-și vândă marfa.

### **20 noiembrie 1848:**

Patrurile imperiale află de la localnicii din Aradul Nou că ungurii au construit un pod peste Mureș, în zona Ceala.

### **21 noiembrie 1848:**

În consiliul de război de astăzi s-a discutat despre îngrijirea celor 35 de șvabi și șvăboaice și a celor 15 cai ai lor rămași în cetate. Acești oameni din Neuarad, Schondorf etc. trebuie să muncească ca zilieri, pe bani.

### **27 noiembrie 1848:**

Femeile blocate în cetate ajung, din fericire, în Aradul Nou.

### **30 noiembrie 1848:**

Doi țărani din Siegmundhausen-german (Mureșel) vin în cetate și spun că în Aradul Nou sunt 10.000 de maghiari, în fiecare casă cam 15-20 de oameni, în cea mai mare parte înarmați cu arme ușoare.

### **3 decembrie 1848:**

Alte 13 femei au fost lăsate să plece acasă, în Aradul Nou

### **5 decembrie 1848:**

Ultimii țărani și țărance au fost lăsați acasă. La digul din Siegmundhausen au fost prinși de maghiari și duși în Aradul Nou

### **21-24 decembrie 1848:**

Zilnic sunt rechiziționate și aduse în cetate provizii din magaziiile lui Zielinsky.

### **25 decembrie 1848:**

Aradul Nou este ocupat de puternice trupe maghiare.

### **22-23 ianuarie 1849:**

Notarul Aradului Nou, Tapolcsány, fiind grav bolnav, este eliberat din cetate în schimbul unor soldați imperiali luați prizonieri.

### **7 februarie 1849:**

Ungurii se retrag din Mureșel și Aradul Nou la nord de Mureș. O patrulă din cetate întâlnește în Sânicolaul Mic patrula regimentului imperial de 10.000 oameni comandat de von Gläser. Aceștia ocupă pe la ora 4 Sânicolaul Mic și Aradul Nou fără a trage vreun foc de armă.

### **8 februarie 1849:**

Gläser trebuia să atace Aradul însă refuză acest lucru. El voia să mențină controlul asupra Aradului Nou și Sânicolaului Mic o vreme cât mai îndelungată. În Siegmundhausen și Kleinsantmikolaus (Sânicolaul Mic) sunt găsite nenumărate scări de asalt, fascii și cârlige de cățărare. Aradul este totuși atacat, trupele imperiale

pătrund până în piața centrală dar sunt respinse peste Mureș. Reușesc să aducă 8 tunuri, după ce inițial capturaseră 40.

**9 februarie 1849:**

Generalul von Gläser pleacă spre Șagu, lăsând în Aradul Nou 2.500 de soldați și o baterie. Trupele maghiare profită de acest lucru și reocupă Mureșelul și Aradul Nou.

**10 februarie 1849:**

Aradul Nou este ocupat încă slab de unguri. Gläser are cartierul general la Șag. Satele Tisa Nouă și Cruceni sunt ocupate de trupe imperiale.

**13 februarie 1849:**

Aradul Nou este reocupat fără opoziție de Gläser. Trupele imperiale aduc cu ele 200 de care cu muniții, pulbere, etc pe care le transportă în cetate.

**15 februarie 1849:**

Aradul Nou este uneori ocupat de maghiari, alteori nu.

**16. februarie 1849:**

Comandantul cetății arădene, Berger, cere ca Aradul Nou să rămână ocupat în permanență de către trupele imperiale.

**19 februarie 1849:**

Aradul Nou este complet în mâinile imperialilor. Azi au venit din nou oameni din această localitate pentru a-și vinde produse în cetate.

**20 februarie 1849:**

Un detașament de 100 oameni face rechiziții în Sânicolau și Aradul Nou «deși fără mare succes pentru că aceste sate, ocupate când de trupele maghiare când de ale noastre, au fost golite».

**23 februarie 1849:**

Țărani și femei din Aradul Nou și Sânicolaul Mic vin la piață în cetate și spun că în Aradul Nou nu sunt maghiari.

**24 februarie 1849:**

Din Aradul Nou sunt rechiziționate bare din fier, oțel și stofă. De la măcelarul Götz sunt rechiziționați 16 boi și 6 vaci întrucât este un prieten al maghiarilor.

**25-27 februarie 1849 :**

Cei din Aradul Nou vin cu alimente în cetate, satul lor nu este ocupat.

**2 martie 1849 :**

Azi a fost din nou zi de piață în cetate și au venit mulți din Aradul Nou și Sânicolaul Mic dar și un spion maghiar, deși nici un civil nu trebuie să intre

necontrolat în cetate.

**4 martie 1849:**

Locuitorii din Aradul Nou trebuie să sape șanțuri pentru trupele imperiale.

**6. martie 1849:**

Țăranii din Aradul Nou spun că în ziua precedentă în localitate au fost puternice trupe maghiare care mai apoi s-au îndreptat spre Zădăreni.

**9-11 martie 1849 :**

De la stăpânul moșiei au fost rechiziționat lemn de foc și fân, de asemenea și vin.

**11-16 martie 1849:**

În cetate are loc piață din nou dar vizitatorii sunt strict controlați

**15-16 martie 1949:**

În cetate a fost adusă o moară cu cai. Locuitorii din Aradul Nou și Sânicolaul Mic trebuie să dea la fiecare 48 de ore câte 12 cai pentru a pune moara în mișcare și 10 căruțe cu câte doi cai pentru a duce gunoiul.

**21. martie 1849:**

În Aradul Nou nu se mai „găsea nimic“ localitatea a fost « curățată » sistematic ba de unguri, ba de imperiali .

**25 martie 1849:**

Primarul Aradului Nou ne informează: spre ora 7 dimineața s-a tras în Mureșel asupra celor care doreau să ajungă la târgul din cetate. Doar puțini au ajuns în cetate. Două femei au fost rănite de către trupele maghiare. Spre după amiază călăreți unguri din Arad ocupă Aradul Nou.

**26 martie 1849:**

O patrulă maghiară vine dinspre Aradul Nou peste pășunea Sigmundhausen și pe dig se apropie de zidul cetății.

**27 martie 1849:**

Către după amiază, câțiva țărani din Aradul Nou ne spun că maghiarii au părăsit localitatea pentru ca spre seară ea să fie din nou ocupată în întregime de un mare număr de dușmani.

**28. martie 1849:**

Aradul Nou rămâne sub ocupație maghiară.

**29 martie 1849:**

Nu se ține piață, (nu avem) nici un raport din Aradul Nou. Satul este cutreierat, zi și noapte, de patrule dușmane.

### **30 martie 1849:**

Seara, primarul din Aradul Nou a primit de la o patrulă de ulani porunca să pregătească până dimineața 30 de boi și un taur pentru vacile în călduri din cetate. Patrula a găsit Aradul nou neocupat, pentru moment.

### **31 martie 1849:**

Dimineața au venit câțiva țărani din Sânicolaul Mic la târg și ne-au confirmat că așezarea era vizitată sporadic de trupe dușmane. Acestea apăreau dintr-odată pe străzi și apoi dispăreau fără a vorbi cu nimeni. Cerința referitoare la vite nu a fost respectată.

### **1. aprilie 1849:**

La ora 4 dimineața, în liniște, un comando de 250 infanteriști, 30 de ulani și o baterie de trei pfunzi iese din cetate ,neuzit de dușmani și pătrunde, peste pășune, în Aradul Nou și Sânicolau ; nu se găsesc dușmani și cele două sate sunt ocupate.



Intrarea trupelor imperiale ale lui Leiningen în cetate, 15 nov.1848 - gravură din 1850

Se observă drumul spre Zădăreni, centrul satului, ieșirea din Aradul Nou, spre Șagu- Timișoara; 30 de oameni rămân acolo pentru rechiziții. Primarul Aradului Nou se declară în continuare loial față de cei din cetate ; spune că satul nu are boi.

Au fost luați din Sânicolaul Mic 16 boi și 4 vaci. Sub protecția expediției noastre vine din nou, în mare număr, lume în cetate, la târg, cu provizii. Trupele s-au întors în cetate la ora 1 la prânz aducând un individ care spiona.



### **2 aprilie 1849:**

Târgul este din nou vizitat. Tăranii ne spun că imediat ce ne-am retras a apărut o trupă de unguri care însă a dispărut în cursul nopții.

### **3 aprilie 1849:**

Târgul din nou vizitat. Conform raportului unui funcționar de la primărie, în timpul nopții au fost maghiari în sat, de tăria unei companii.

### **7 aprilie 1849:**

Ungurii ocupă în totalitate Aradul Nou.

### **11-12 aprilie 1849:**

Comandantul trupelor maghiare din Aradul Nou era maiorul Wesselenyi. Cetatea este din nou complet izolată.

### **22 mai 1849:**

În Vladimirescu au fost recrutați forțat de către maghiari 1.100 de oameni din Banat, printre ei și bărbați din Aradul Nou. În Aradul Nou erau cantonați în acest timp 500 de soldați maghiari.

### **20 iunie 1849:**

Între 1 octombrie 1848 și 20 iunie 1849, la o garnizoană de 1200, au murit 455 soldați și 30 de civili. Despre starea de sănătate din cetate se spune că mortalitatea era mare și spitalul, mereu plin, era și nesănătos. La aceasta se adaugă tristele condiții sanitare pentru soldații din cazematele întunecoase și umede, cu hrană foarte puțină și foarte puțină băutură întăritoare.

### **1 iulie 1849:**

Garnizoana imperială capitulează în fața superiorității numerice a maghiarilor și părăsește cetatea.”<sup>85</sup>

Jurnalul amănunțit al asediului ținut de către căpitanul Valentin Jung se încheie la 10 august 1849, la Viena.

## **b. Un asediu în trei pași**

Asediul asupra cetății Aradului ar putea fi împărțit în trei etape.

Prima etapă a durat din octombrie până în 17 decembrie 1848 când cetatea a fost încercuită de un număr de 12.000 de insurgenți comandați de Máriaassy. A fost mereu nevoie de rechiziții pentru a obține proviziile necesare. În noaptea de 3 spre 4 decembrie are loc un asalt general asupra cetății, maghiarii ajungând până la zidul

---

85. Petri, A.P. Op.cit.p.193-197

principal, în moment în care s-a declanșat artileria garnizoanei, atacatorii fiind nevoiți să se retragă. Provițiile au devenit tot mai puține astfel că, încă din decembrie, au început să fie sacrificați caii. Apoi vine în ajutor din Timișoara colonelul Christian Franz Seraphim Vinzenz Graf von Leiningen-Westerburg (1812-1856), care eliberează Aradul Nou ocupat de maghiari și sporește numărul soldaților din cetate la 1.000. (În paranteză fie spus, un alt conte de Leiningen urma să-și găsească sfârșitul în șanțul cetății salvate de el).

Acum începe a doua etapă a asediului. Numărul asediaților crește la 35.000. Se încearcă printr-un bombardament continuu cucerirea cetății. În acest moment sosește din Timișoara, în ajutorul asediaților, generalul Josef Edler von Gläser (1777-1849) care, la 7 februarie eliberează Aradul Nou dar nu se complică să ocupe Aradul care era părăsit de maghiari. Doar trupele voivodului sârb Teodorovici intră în orașul pustii.



După plecarea trupelor sale începe a treia etapă, când comandantul insurgenților gróf Vécsey Károly (foto) ori Karl Graf Vécsey (1807-1849) cum îi spuneau austriecii, hotărăște înfometarea celor din cetate, ceea ce și reușește. La 29 iunie este semnată capitularea, iar la 1 iulie 1849 garnizoana părăsește cetatea. Pentru scurt timp însă. La 11 august, generalul Janos Damianici, comandantul cetății o predă necondiționat.

Kossuth abdică la 11 august 1849, generalul Artúr Görgey de Görgő și Toporcz capitulează și el la 13 august, la Șiria, în fața trupelor rusești. Și începe represiunea. Cetatea devine o imensă pușcărie pentru 500 de prizonieri din armata revoluționară ungară.<sup>86</sup>

---

86. Muzeul Județean, Patrimoniul Județului Arad , Sinteza istorică.

### c. Ultima scrisoare pentru Lisa

În noaptea de dinaintea execuției generalul conte Carl Leiningen-Westerburg<sup>87</sup> (foto), unul dintre ofițerii capturați ce urmau a fi executați, în șase octombrie, în șanțul cetății, i-a scris soției sale Lisa, o ultimă și tulburătoare scrisoare.

*“Până la ultima mea suflare, iubită Lisa, Zarurile au fost aruncate”. Nu mi-au rămas decât puține ore pe acest Pământ, pentru a mă pregăti pentru călătoria amarnică ce va urma. Dacă aș fi singur, moartea nu mi s-ar părea înfiorătoare, dar gândul la tine, scumpa mea Lisa, la copiii mei inocenți, mă apasă greu pe suflet. – Lovitura nu m-a găsit nepregătit, credeam că sunt gata pentru orice, cu toate acestea mi se zbate inima în agonie la gândul că te voi pierde pentru totdeauna, odorul meu. Nu, nu pe vecie! Credința mea statornică este că vieții acesteia îi urmează o viață mai bună, mai frumoasă; spiritul meu va pluti în preajma ta; căci patria spiritului este pretutindeni, peste tot unde se întinde atotputernicia lui Dumnezeu. – O, cât de drag, cât de drag aș mai fi trăit, mai ales că le aveam pe toate cele care fac viața plăcută, am fost fericit în legătura cu tine, cum poate fi numai un muritor.*

*Acum, în ceasul grav, în care tot ce e pământesc se află desfășurat în fața mea, acum sunt copleșit de toate amintirile și îmi îngreunează despărțirea. Cum stai tu curată și împlinită în fața sufletului meu, cum aș dori să-ți pot exprima în cuvinte, cu câtă durere mă dedau gândurilor la tine. Dumnezeu cel atotputernic, care privește în inima mea, să-mi dea tărie, ca să pot muri ca un creștin. Întotdeauna am fost devotat credinței străbunilor mei, am primit consolările Sale din mâinile clericilor și sunt gata să mă înfățișez în fața judecății Domnului și Creatorului meu, iar tu, Lisa mea, tu care stăteai ca un înger al consolării și al speranței alături de mine, căreia i-am răsplătit prea puțin fericirea pe care mi-ai dăruit-o cu iubire covârșitoare, ție să-ți dea Dumnezeu curaj și tărie, să-ți poți suporta soarta cruntă. Iară pe mine să mă ierți,*



---

87 . Casa conților de Leiningen era stâns legată de casa Hannover-Gotha iar Carli era văr primar cu regina Victoria a Angliei.

scumpa mea Lisa, dacă ți-am provocat durere în viață și dacă am fost dur cu tine, nu-ți mai pot auzi vocea, dar inima mea îmi spune că m-ai iertat.

Iară bieții mei copii, o Dumnezeule mare, pentru ei trebuie să trăiești, scumpă Lisa! Soarta ta este mai dură decât a mea, tu trebuie să strângi necazul la inimă ani la rând, dar de pe lumea cealaltă voi privi înspre recunoscător către tărâmul acesta, dacă te vei păstra pentru copiii noștri.

Educă-i în frica lui Dumnezeu și fă oameni vajnici, nobili, din ei; chiar dacă nu voi mai putea să veghez asupra lor, să aibă totuși o mamă care să-i învețe să cinstească memoria tatălui lor nenorocit. Doar dacă aș putea să-mi așez mâinile în binecuvântare pe creștetele lor, doar o singură dată dacă aș mai putea să privesc în ochii tăi! Poate că este mai bine că tu și cu mine am fost menajați de această ultimă întâlnire. Facă-se voia lui Dumnezeu.

Leopold, bunul Leopold, care va fi scutit de soarta mea cruntă, mi-a promis să vegheze ca un tată asupra ta și asupra copiilor, el își va onora promisiunea.

Nu am nimic să-ți spun în legătură cu treburile lumești. Măcar nu vei avea motive de îngrijorare în această cauză, căci averea ta este intangibilă. Mai am totuși o rugămintă: Te rog să onorezi obligațiile mele față de alții, pentru a-mi păstra reputația. Datoriile către Senitz și Victor le cunoști, generalului Damjanics îi datorez 1.400 de florini, plătește această sumă viitoarei sale văduve, căci și el va muri mâine dimineață de moartea martirilor, mai apoi maiorului Albrecht 400 de florini, deși nu știi pe unde se află, se va prezenta el la tine. Cauțiunea îți va rămâne nediminuată, este proprietatea ta. Fraților și rudelor mele le transmit binecuvântarea mea și mă rog pentru fericirea lor. Viktor al meu, poate că nici nu bănuiește că viața îmi este în pericol, va suferi mult la această lovitură. Numai că Dumnezeu, care ne provoacă rănilor, ne acordă și balsamul, de le tămăduiește iară; da, Lisa mea, deși vei fi îndurerată, eu sper că și tu îți vei înfrunta soarta cu devotament și cu smerenie. – Mă rog pentru tine și pentru copiii mei cu toată abnegația, mai ales că se spune că rugăciunile și binecuvântările unui muribund au putere deosebită. – Inima îți va fi însângerată, știi asta, dar gândul la îndatoririle tale față de copii îți va alina durerea, iară cu timpul îl vei avea pe Hermann, care îmi seamănă atât de mult, drept întruchiparea mea. Cei mici încă vor fi scutiți de durere iar asta e bine să fie așa. Îl vor cunoaște pe tatăl lor numai din gura ta și cine ar putea să le spună mai bine decât tine, că tatăl lor, pe care legile lumești l-au damnat, în străfundul inimii totuși a fost un om cumsecade, care a murit pentru convingerile sale. Timpul rămas, cât mai pot zăbovi pe această lume, îmi este scurt, iar în curând va trebui să predau scrisoarea

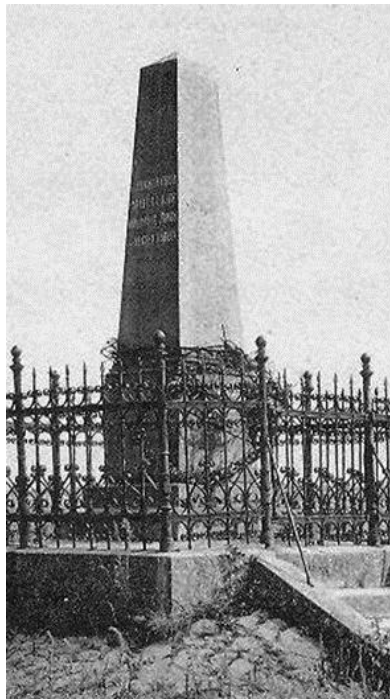
și îmi vine greu să mă despart de această coală, mai ales că sunt ultimele cuvinte pe care ți le scriu. – Dumnezeu să te aibă în pază și să-i ocrotească pe copiii mei nevinovați, iară ție, nevasta mea scumpă, să-ți dea tărie și forță și mie să-mi dea odihna Sa veșnică. Scumpa, scumpa mea Lisa, copiii mei, rămâneți cu bine, în curând îmi voi fi terminat lupta. Încă odată îți mulțumesc pentru dragostea ta credincioasă și pentru tot ceea ce ai făcut pentru mine. Oh Dumnezeule. Nu mai pot să îndur, este prea mult pentru mine. Al tău fidel până la moarte.



Carl Leiningen m.p.

Arad, în noaptea dintre 5 pe 6 octombrie 1849.”<sup>88</sup>

#### d. Obeliscul martirilor

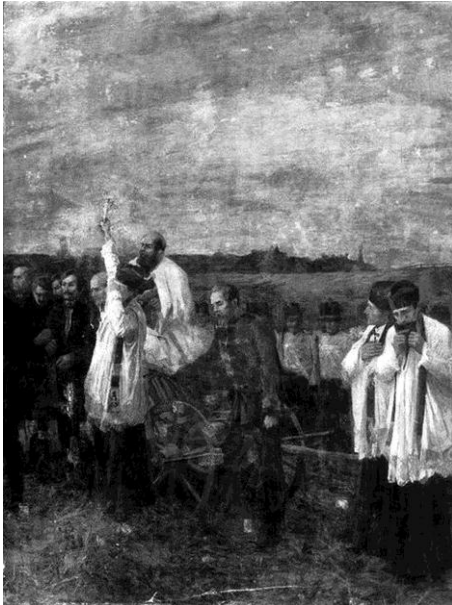


Monumentul celor treisprezece generali aflat în Subcetate

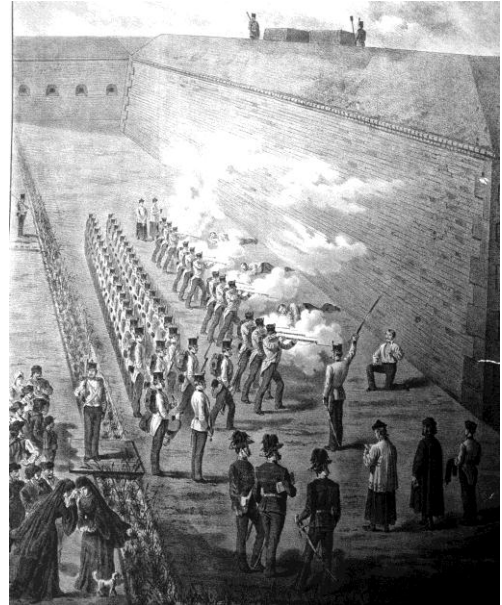
---

88. The letters and journal (1848-1849) of Count Charles Leiningen-Westerburg, general in the Hungarian Army- edited Henry Marczali (1911) London p.296-299

Pe terenul care aparținea de Sigmundhausen (Mureșel), este amplasat – la sud de cetatea Aradului – un monument care amintește de cei “treisprezece generali” (între aceștia era și un colonel din Statul Major General), care au fost executați în acest loc, la 6 octombrie 1849, de către Armata imperială. În 1974, la 125 de ani după dramaticele evenimente, în postament au fost așezare rămășițele pământești a 11 dintre martirii înmormântați în Mureșel.



Ultima împărtașanie, Thorma János,  
fragment lucrare



Execuțați în zori

Pe placa comemorativă așezată înaintea monumentului este menționată pe scurt execuția, în limba română și în limba maghiară. Tot aici sunt consemnate și treisprezece nume (datele biografice din paranteze sunt adăugate de noi):

- Lajos (Ludwig) Aulich (\* 1792 Pressburg/Bratislava, † 6.X.1849 Arad; general);
- János Damjanich (\* 8.XII.1804 Stása, † 6.X.1849 Arad; general);
- Aristide Dessewffy (\* VI.1802 Csakány, † 6.X.1849 Arad; general; împușcat);
- Kiss Ernő (\* 13.VI.1799 Temeswar / Timișoara, † 6.X.1849 Arad; general; împușcat);
- Károly Knézich (\* 1808 Velike-Gajovac/ Croația, † 6.X.1849 Arad; general);
- György (Georg) Lahner (\* 6.X.1795 Necpál-Slovacia, † 6.X.1849 Arad; general);

- Vilmos Lázár (\* 1815 Großbetschkerek/Becicherecu Mare, † 6.X.1849 Arad; colonel; împușcat);
- Karl Leiningen-Esterburg (de Westerburg, \* 11.IV.1819 Ilbenstadt / Flessen, † 6.X.1849 Arad; general);
- József Nagy-Sándor (\* 17.X.1804 Großwardein/Oradea, † 6.X.1849 Arad; general);
- Ernő Pöltenberg (de fapt Ernst \* 1813 Wien/Viena, † 6.X.1849 Arad; general);
- József Schweidel (\* 1796 Zombor, † 6.X.1849 Arad; General; împușcat);
- Ignaz Török (\* 1795 Gödöllő, † 6.X.1849 Arad; General);
- Károly Vécsey (\* 1807 Pest/Pesta, † 6.X.1849 Arad; General; împușcat).<sup>89</sup>

La 6 octombrie 1849 ora 6 dimineața ofițerii Dessewffy, Kiss, Lázár și Schweidel au fost împușcați în șanțul cetății Aradului, jumătate de oră mai târziu, ceilalți nouă au fost sugrumați la stâlp într-un loc la sud de cetate, către Aradul Nou.

### **e.Pedeapsă și răsplată**

După înfrângerea revoluției de la 1848, răsplătind fidelitatea sârbilor care s-au plasat, în timpul conflictului, de partea autorităților imperiale și sancționând înflăcărea reformistă a ungarilor, s-a constituit, urmare a patentei împăratului din 18 noiembrie 1849, provincia „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan (Woiwodschaft Serbien und Temescher Banat)” cu reședința la Timișoara. Ca structură administrativă aceasta era scoasă de sub controlul administrației maghiare. Limbile oficiale erau germana și sârba, cu toate că românii erau principalul grup etnic. Andrei Mocioni, aromân, a fost, până la demisia sa din 1853, primul ei guvernator.

Provincia cuprindea teritorii din Banat (cu excepția graniței militare), Bačka și Syrmia. Provincia a fost organizată în cinci cercuri/județe (Kreise) împărțite în plăși (Bezirke). Plasa Aradul Nou, inclusă în cercul Timiș avea un număr de 38 de localități. Înființat în 1853, oficiul districtual cu funcție de judecătorie Aradul Nou era responsabil și pentru cercetările penale în districtul Aradul Nou și Lipova. În 1855 erau menționați: președinte - Athanasius von Racz; adjuncți: Anastasius Jankovits, Michael Susich; grefieri: Johann Zsutty, Konstantin Gaencsarszky; conțopiști: Josef Emerling, Sofron Petrovits, Andreas Breberinovits, Stefan Ugray; funcționari: Aegidius Frisch, Josef Ertl; ajutoare: Johann Reich, Elias Simon, Franz Török.<sup>90</sup>

89. Dintre cei 13 martiri 5 au fost germani, 5 maghiari, 2 sârbo-croați și unul (col. Vilmos Lázár) armean - dr. Otto Greffner.

90 .Petri A. P.Op cit .p 407

Provincia „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan” a fost desființată în octombrie 1860, revenindu-se în Banat la sistemul comitatens maghiar, anterior evenimentelor din 1848. În 15 decembrie 1860 provincia este anexată Ungariei în ciuda protestelor românilor ce doreau, fie alipirea la Principatul Transilvaniei, fie autonomia.<sup>91</sup>



Provincia imperiului austriac „Voivodina Sârbească și Banatul Timișan” ( a existat între 1849-1860)

91. Rusu R. Organizarea spațiului geografic în Banat p.191



## 11. O monografie “in nuce” din 1859

La 8 ianuarie 1859, de la Timișoara a fost expediată către oficiile districtuale împărătești și crăiești ale voievodatului (Voivodina Sârbească și Banatul Timișan, Woiwodschaft Serbien und Temescher Banat) o instrucțiune pentru culegerea și transmiterea de date pentru o „Descriere etnografic-topografică a teritoriului bănățeano-sârbesc situat adiacent la granița militară imperial-crăiască”, la inițiativa preotului Johann Heinrich Kümmer (1855-1861 consilier i.c. și inspector școlar în Voievodatul sârbesc și al Banatului Timișan). Practic notarii comunelor erau însărcinați să scrie câte o monografie a localității lor care la un loc aveau să fie o “Descriere” a Banatului Timișan, parte a noii structuri administrative “Vojvodatu Serbico et Temesiensi Banatu” constituită în 1851, după înfrângerea Ungariei reformiste de la 1848-1849. Noua organizare administrativă a însemnat pentru Banat reîntoarcerea sub administrație imperială iar pentru Aradul Nou trecerea din cercul Sânanndrei (comitatul Timișoara) în cercul Aradul Nou (districtul Timișoara) unde evident este localitate de reședință.

Revenind, iată această descriere a comunei făcută profesional de notarul Joseph Kakujay, cel care a preluat în 1850 mandatul de la predecesorul său Paul Topolcsány, menționat mai sus de colonelul Valentin Jung în jurnalul asediului cetății.

**„Culegere și transmitere de date pentru o descriere etnografic topografică a târgului Aradul Nou.**

*În temeiul instrucțiunii emise pe 8 ianuarie 1859 și a dispoziției enunțate în aceasta către oficiul districtual î.c., redactat la 21 februarie 1859, cu nr.903.*

### **Secțiunea I.**

*Localitatea de târg Aradul Nou și vecinătățile acesteia*

#### **A. Istoria locului**

*Primii locuitori ai localității Aradul Nou (denumită Skela) erau conducători de Uiber (sau Uibăr) și pescari; locul lor de așezare este numit după denumirea în limba sârbă a unui bac, Skela (de fapt skela chiar bac sau comp ori brod înseamnă-nn), respectiv Uiberfuhr (în grai german vechi – plută de trecere, brod – nota trad.), peste râul Mureș înspre Aradul Vechi. (Era) așezați pe malul stâng al Mureșului – numai sârbi – români aproximativ înaintea anului 1460. (Locuirea) s-a dezvoltat, în așezământ din case de pământ bătătorit, aflate de-a lungul albiei moarte a Mureșului, așa zisul braț Cziganca (Țiganca). În fine au format o colonie întregă, ce s-a evidențiat din pădurea seculară învecinată, și-au curățat terenul pentru a-l transforma în ogoare și apoi s-au extins aproximativ în anul 1500. Localitatea Aradul*

Nou și-a primit numele datorită faptului că era așezată pe celălalt mal al Mureșului, aproape de localitatea Arad, târg aflat mult mai aproape de malul râului decât în prezent, așezări care astfel și-au primit denumirea de Aradul Vechi și Aradul Nou.

Prin suprafețele transformate în terenuri arabile, până înspre anul 1712 au imigrat din diferite părți ale Germaniei, mai precis din Lotharingia, Frankfurt pe Main și din Pădurea Neagră, germani. Apoi sub domnia majestății sale î.c. împărăteasa Maria Theresia, prin 1758/9 s-au mai așezat în parte țărani, în parte meseriași, veniți din Franconia, Lotharingia și Alsacia, care au fost mai apoi colonizați alături de sârbi, iar în anul 1775, când a intrat în vigoare reglementarea camerală, localitatea a fost sistematizată, terenurile au fost atribuite – iar tocmai pentru că sârbii și românii se ocupau mai mult de pescuit, aceștia au rămas în urmă cu agricultura, ba chiar și-au cedat, rând pe rând, terenurile către imigranți, astfel că progresiv au fost înlocuiți și s-au mutat în localitățile învecinate, Monostor și Fönlak (astăzi Mănăștur și Felnac). Așa că în anul 1780, când pe atunci împărmântenitul Impetrator, excelența Sa domnul Sigismund Lovász de Eötvenes și-a adjudecat localitatea Aradul Nou, aici nu mai locuiau decât puțini sârbi, dintre care unii au pierit, alții s-au mutat în Aradul Vechi, unde până astăzi locuiește familia Kapitan (Căpitan), întemeietoarea localității Skela.

Înainte de perioada imigrării germanilor, în anul 1712, comunitatea de religie romano-catolică și-a făcut o casă de rugăciuni, care ulterior a devenit biserică și școală, pe care Impetratorul le-a sprijinit drept patronat, astfel că în anul 1725 s-au construit împreună biserica și școala. În acea vreme în localitate nu mai erau decât vreo 1200 de sârbi. În schimb germanii erau mai mulți, ajungând la o populație de 4380.

Cea mai mare parte a locuitorilor se ocupă de agricultură, în extra și în intravilan; producția din extravilan este valorificată în parte pe râul Mureș, în parte prin măcinare și în parte prin negoț/vânzare; în ceea ce privește produsele realizate în intravilan, verdețurile/zarzavaturile de gătit se distribuie spre vânzare la piața din Aradul Vechi.

Cealaltă parte, respectiv meseriașii, care își află veniturile pe marile piețe din împrejurimi, drept dogari, pantofari, sforari, tinichigii și comercianți, și-au organizat, încă înainte de 1782, târguri săptămânale și anuale, pe care comuna aflată sub stăpânire camerală și le-a gestionat singură (!) – numai că latifundiarul de Lovasz și le-a însușit fortuit, pe lângă cele 100 de iugăre de teren pentru piață rezervate de către comună, în schimbul unei obligațiuni în preț de 24.000 de florini contravaloare depuse la Comitatul de la Timișoara aflat în vigoare atunci. Astfel că Aradul Nou a

fost ridicat la rang de târg,(fapt) despre care nu se mai găsesc documente nici la arhiva comunală, nici la administrația funciară aflată în vigoare la acea vreme.

Prin piața săptămânală, încă din 1812, s-au dezvoltat negoțul cu grâu, cu făină și cu cereale, cu furnizori din împrejurimi, datorită ieftinirii taxei de drum și a taxei de staționare (de loc). Prin aceasta a sporit bunăstarea comunei, astfel că, deja în anul 1823, s-au construit din resurse ale comunei o școală cu etaj cu 2 clase, inclusiv 2 locuințe pentru învățători și 1 locuință pentru organist – iară în anul 1854 s-a mai construit încă o școală cu 1 clasă și cu o locuință pentru învățător. Pentru acestea au fost tocmiți 3 învățători și în sfârșit, pentru preaslăvirea lui Dumnezeu în slujbele religioase, a fost înființat un post de organist, plătit din mijloacele comunei cu un salariu potrivit – prin care s-a beneficiat de minunate slujbe muzicale, formidabile pentru un asemenea târg, îndeosebi prin eforturile neprecupețite ale organistului Leopold Hermann, care a preluat cu succes și educația muzicală a copiilor locului, pe care i-a atras spre arta muzicală.

În anul 1852 a fost înființată Jandarmeria împărătească și crăiască de către înaltul guvern, spre siguranța persoanelor și a proprietăților, pe când a fost așezat aici o secție de post, - mai apoi s-au înființat aici garda financiară î.c., administrația fiscală î.c., apoi, în anul 1854, oficiul districtual î.c., care totodată a fost investit cu funcția de judecătorie de instrucție (parchet / procuratură – nota trad.). Aceasta constă din 1 președinte al districtului, 3 adjuncți, 2 actuari și 3 cancelariști, mai apoi servitorimea necesară. Oficiul districtual conține un penitenciar, unde sunt deținuți cei care încalcă legile și cei reținuți sau aflați în arest preventiv, pentru contravenții și infracțiuni, din districtele Lipova și Aradul Nou.

Imobile însemnate sunt cele 2 clădiri de locuit ale fostului oficiu al cărții funciare, aflate anterior în proprietatea contelui Zelinsky Lovass, din care în una își are sediul oficiul districtual î.c., dar și alte clădiri supraetajate, cum ar fi casa parohială, cât și proprietăți ale altor cetățeni.

Demnitatea de paroh este exercitată frecvent de către titulari, protopopi, parohi, decani și decani titulari, dispune în permanență de un capelan, care își primesc salarizarea de la patronat. Casieria bisericească dispune de ctitorii din slujbe oficiale în comemorarea sufletelor în valoarea unui capital de pr 6928 f 44 3/4xr și un fond al săracilor pr 1619 f 52 x.

Față de mărimea ei, biserica dispune de un altar superior și două altare laterale, un prohon, mai multe drapele, dintre care drapelele breslelor se evidentiază și proslăvesc biserica; mai conține o orgă de 4½ octave bine și frumos construită, mai

are un turn înalt cu un orologiu ..., 3 clopote mari și 2 mici, posedă straie de slujbă (patrafire) excepționale, cupe și cruci bine aurite, lămpi argintate etc.

Pe strada principală se află statuia lui Johann Nepomuk, încă din anul 1754, cu inscripția:



Se bănuiește că cele patru litere evocă numele ctitorilor de odinioară, al căror nume însă nu suntem în măsură să le precizăm.

În anul 1856, pe strada principală a fost ridicată Statuia Sfintei Treimi, pe cheltuiala proprie a unui localnic, Nikolaus Watz, care de asemenea a inclus în intravilanul comunei Aradul Nou un teren de locuit de o optime urbană, pentru a putea acoperi cheltuielile de reparații din contravaloarea dobânzilor de concesiune. Statuia este în diametru de 3' iar în înălțime de 5° (lățime de trei pași, înălțime de cinci – măsuri imperiale, circa 0,82 - 0,97 metri - nota trad.), este vopsită verde, decorațiunile figurilor și alte cele sunt aurite.

### **B. Poziționarea localității**

Latitudinea nordică a localității, învecinată cu pusta și cu satul Szigmundhausen este de 650 de klafter (1,8965 metri - nota trad.), altitudinea deasupra nivelului mării necunoscută; înălțimea față de împrejurimile învecinate este de circa un klafter. Pe partea de nord, Aradul Nou este învecinat și alipit de Szigmundhaz („Așezarea lui Szigmund” – nota trad.), pe partea de est cu cazarma de cavalerie Szt. Miklos și cu așezarea Szent Miklos (astăzi cartierul Sînnicolau Mic – nota trad.) 2/4 mile, iar pe partea de vest cu localitatea Zaderlak la distanță de 1 și 1/2 mile (astăzi comuna Zădăreni). Granița întregului teritoriu măsoară 7 mile. Aici își au sediul următoarele autorități: a.Oficiul districutal î.c., b.Administrația fiscală î.c., c.Garda financiară, d.Postul de jandarmerie î.c., e.Filiala Poștală de Expediții î.c., f.Oficiul parohial, g.Administrația comunală.

### **C. Autorități, servicii publice, instituții și asociații prezente**

1. Așa cum am mai relatat, avem o instituție de penitență, un oficiu districtual î.c. drept instanță de judecată pe 100 de capete.

2. O asociație de meșteșugari, la care sunt afiliați meseriașii (la Camera de meserii – nota trad.).
3. Autorități nu avem, însă oficii administrative da, vezi B.

#### **D. Mijloace de comunicare**

Drum principal de la Arad spre Timișoara, din Aradul Nou înspre vest Calea Szegedin-ului iar spre est Calea Lipovei, în stare bună; primele două, drept străzi poștale, sunt intens circulate de transporturi rapide, poștălioaane și cărăuși; nu sunt canale.

#### **E. Munți**

Fără

#### **F. Panorama peisagistică**

Fără, întrucât întregul teritoriu este șes, cu excepția viilor de struguri, care formează un lanț pe direcția înspre localitatea învecinată Segenthau (altă denumire Dreispitz în zeflema, cu referire la pălăria în trei colțuri tipică pentru Alsacia și Lorena; comuna Șagu de astăzi – nota trad.) de la sud spre est în raza vizuală, de la est la vest în mai multe curburi (!) la distanță de o milă, un peisaj format din simplul motiv că în preajma viilor sunt bine amplasate mai bine de 80 de clădiri de locuit și de colne ale viticulturilor.

#### **G. Priveliști la orizont**

Dacă cineva se deplasează la marginea localității, în partea dinspre nord-est, se poate observa lanțul muntos al comitatului Arad, pe care se află cetatea antică Vilagos în ruină (astăzi Șiria– nota trad.), apoi podgoria din munți, cetatea Aradului cu biserica ei, care are 2 turnuri scurte.

#### **H. Ape**

La linia de graniță a terenului din Aradul Nou, în afara localității, pe partea de nord, curge Mureșul, care este un râu năvalinic, în lățime de 20 până la 30 de stânjeni, care provoacă de obicei multe daune prin ruperea digurilor, când se umflă de cele mai multe ori primăvara, atunci când zăpezile din munții Transilvaniei încep să se topească, deși obișnuiește să revină la matca lui obișnuită în mai puțin de 8 zile, datorită curgerii rapide. Prin măsurile de dragare, îndiguire și prin regularizarea demarată în anii 1844 și 1846 s-au mai limitat revărsările frecvente ale râului – astfel că pășunile ale sesiunii urbariale de această parte au fost transferate pe celălalt mal al Mureșului, care nu pot fi lucrate decât prin trecerea peste teritoriul aparținând de Aradul Vechi pe 1 și ½ mile. Iarna, Mureșul îngheață numai dacă frigul persistă și de obicei se revarsă din albia sa când se pornește ruperea ghețurilor. Vara, râul are

foarte multe vaduri cu apă puțin adâncă, care pe alocuri pot fi traversate pe jos. Aceasta atrage dornicii de scăldare, fapt prin care mai mulți oameni și-au pierdut viața prin înec. Râul acționează pe acest teren opt mori de apă cu zbatari, cu câte o piatră, care – după opinia publică generală - produc făina de lux de cea mai bună calitate, distribuită de locuitorii din Aradul Nou în toate zărilor; Primăvara vin și câteva mici vapoare cu aburi din Szegedin până la Arad, - aici se încarcă și se descarcă și alte feluri de vapoare, îndeosebi feluri de grâne, care apoi sunt transportate până la Szegedin, care acolo sunt reîncărcate, de unde ajung mai apoi la marii comercianți din Raab, Wieselburg etc., lucrări care pot fi socotite drept o mare binefacere, întrucât contribuie la valorificarea produselor naturale.

### **J. Peșteri**

Fără

#### **K. Ruine, castele, monumente, documente**

Fără. Drept monument s-ar putea considera o statuie de piatră înălțată, care este amplasată chiar în localitate, acolo unde mai demult era cimitirul de ciumă, ridicată în 1738 spre comemorarea molimei de ciumă și renovată în anul 1858. Mai apoi, în cimitirul actual, monumentul funerar al unui conducător de stindardă (plutonier major – nota trad.) numit Ladislaus Skuletti din regimentul î.c. 88 de husari, care a servit neîntreput vreme de 70 de ani.

### **Secțiunea III.**

#### **A. Distribuția, starea și culturile suprafeței de teren**

Întregul teren al târgului Aradul Nou cu suprafețele agricole constă din 29 sesiuni urbariale întregi, 111 jumătăți, 100 sferturi și 116 optimi, 1150 case, care împreună însumează 5290 1560/1600 lanțuri și vii de struguri de 338 lanțuri, adică împreună ocupă 5628 jugăre și 1560/1600 lanțuri (1 lanț - 10 stânjeni-nn)

**Suprafețe libere** (neimpozabile – nota trad.)

Biserică	1 lanț
Terenul parohial	5 lanțuri
Cimitirul	4 lanțuri
Terenul școlii	5 lanțuri
Cambiatura	74 lanțuri

#### **Drumuri în localitate**

Carosabil	41 lanțuri
Șanturi	5 lanțuri

Căi în locuibil	21 lanțuri			
Străzi	391 lanțuri	981/1600	547	984/1600

### **Terenuri dominiale**

Cărămidărie	10 lanțuri			
Piața	100 lanțuri			
Magazinul Nou	3 lanțuri			
Terenul Pitanga*)	3 lanțuri (*)maghiară bitang – animale fără stăpân)			
Terenul măcelăriei	4 lanțuri			

Superplus al locului	12 lanțuri	500/1600		
Extra pășune	268 lanțuri	200/1600		
Căi	9 lanțuri			
Pășuni rezervație	611 lanțuri	350/1600	1020	1050/1600
Lanțuri	7197	280/1600		

Ogoarele sunt netede și plane, sunt arabile și mănoase; după împărțirea pe culturi de clasa 1-a și a 2-a. Terenurile sunt împărțite în 3 călcături și pășuni, dar sunt cultivate fără încetare, ceea ce duce la slăbirea recoltelor; numai pășunile sunt atât de joase, încât sunt expuse an de an la inundațiile râului Mureș; - din acest motiv deținătorii produc numai fân noroios și doar arareori nutreț uscat, hrănitor.

Creșterea livezilor de fructe se află în dezvoltare medie, cu toate că în fiecare gospodărie se găsesc pomi fructiferi altoiți și sunt plantați toți mai mulți alții (!); în mod excepțional însă în grădinile nobiliare domnești de odinioară, unde se cultivă cele mai nobile soiuri de fructe, chiar și din străinătate, iară crenguțele de altoi se distribuie gratuit către locuitori, care sprijină mult avântul (economic – nota trad.).

Pe străzi și pe ogoare nu se cultivă deloc pomi fructiferi, cu excepția străzii principale, situată pe un amplasament mai ridicat, din care o parte este împrejmuită de duzi, care se află în cel mai frumos rod.

Terenul este mai potrivit pentru cultivarea pomilor fructiferi în locurile mai joase, mai puțin bun pe locurile mai ridicate, cu toate că clima este binevoitoare.

### **B. Produse, ocupații**

#### **Ad h: creșterea animalelor**

Creșterea animalelor se desfășoară aici numai la țărani individuali; proprietari de cabaline, bovine și suine.

lepele fertile, în număr de 289, au fost acoperite în perioada de călduri prin

grija Serviciului Aerar de Montă al Țării, astfel că tot cresc generații frumoase de cai.

Cornutele sunt ameliorate în parte prin tauri maghiari, în parte prin tauri elvețieni; asemănător, numărul suinelor se află în continuă creștere.

ad 1. În fiecare marți se desfășoară piețe săptămânale, dar nu se fac târguri anuale. Pe piețele săptămânale apar, de regulă, toate speciile de grâne, merinde și alte produse manufacturiere. Comerțul se dezvoltă regulat, în detaliu. Ceea ce însă paralizează comerțul en gros este lipsa sesizabilă de cumpărători din categoria superioară, față de cantitatea cerealelor tranzacționate.

Comerțul cu lemne. Aici se comercializează numai lemn de construcție, adus din Transilvania, distribuit în cantități mici; nici cifra de afaceri nu este prea bogată.

#### **Secțiunea IV.**

##### **Omul,**

##### **a. Populația**

##### **Mișcarea populației în târgul Aradul Nou**

<b>Parohie în Aradul Nou</b>	<b>În anul</b>	<b>La un număr de suflete</b>	<b>Nașteri băieți</b>	<b>Nașteri fete</b>	<b>Cununii</b>
<i>Romano catolică</i>	1854	4039	116	91	23
	1855	4042	110	116	27
	1856	4058	107	90	44
	1857	4067	112	91	34
	1858	4018	127	107	27
<i>Suma</i>		20.524	572	495	155
<i>Greacă ne-unită</i>	1854	118	4	3	2
	1855	134	5	6	4
	1856	182	5	7	3
	1857	204	11	4	1
	1858	234	12	7	5
<i>Suma</i>		872	37	27	15



<b>Decese în anul:</b>												
<b>Confesiune</b>		<b>Pe categorii de vârstă:</b>										
Catolic	1	5	14	30	50	60	70	80	>80	total	bărb	fem
1854	66	55	12	10	25	8	6	3	2	187	113	74
1855	81	32	8	15	19	6	4	7	-	172	92	80
1856	78	8	12	9	29	12	10	4	2	164	86	78
1857	84	39	11	22	18	12	6	6	2	200	109	91
1858	54	21	7	18	31	6	6	1	2	146	81	65
Suma	363	155	50	74	122	44	32	21	8	869	481	388
Ortodox	1	5	14	30	50	60	70	80	>80	total	bărb	fem
1854	2	-	2	1	-	-	-	-	-	5	2	3
1855	1	-	-	1	1	-	-	-	-	3	2	1
1856	3	-	1	2	-	-	1	-	-	7	4	3
1857	5	1	-	-	1	1	2	-	-	10	4	6
1858	4	-	2	-	2	-	-	-	-	8	3	5
Suma	15	1	5	4	4	1	3	-	-	33	15	18

**Parohia Aradul Nou** a fost înființată în anul 1725. Până în anul 1739 parohia a fost administrată de către venerabilii părinți din Ordinul Minorților. La 15 august 1739 a fost numit primul preot dintre clericii obișnuiți. Patronul curent este Amalia contesă Zelinsky, născută Lovász v. Eötvenes; aici se află doi preoți duhovnici, preotul și un capelan. De parohia Aradul Nou aparțin filialele Sânnicolau Mic, Szigmundhaz- Mic și Mare și morile bănățene.

Biserica parohială, care a pierit în incendiul din 17 iunie 1749, a fost reconstruită în același an, iar pentru că nu a mai corespuns numărului de enoriași din secolul 19, astfel construcția la actuala biserică mare și frumoasă a fost începută de excelența sa doamna Josefa Lovász v Eötvenes, născută Zeke von Petöháza, în anul 1814, iar construcția acesteia s-a încheiat în 1823.

Casa parohială cu etaj a fost ctitorită de către majestatea sa î.c. Maria Theresia în anul 1759, iară clădirea anexă de către prea cuviinciosul domn protopop al Capitlului din Cenad (sediul ordinariatului episcopal întemeiat de Sf. Gerhardus de Veneția / Szent Gellért, episcopul creștinător al Ungariei – nota trad.), odinioară preot

în Aradul Nou, ridicată în 1831.

**ad.b. În prezent, în comună se află 3 școli**, deservite de către 3 învățători, dotați de către comună; școlile sunt suficiente numai în lunile de vară, datorită numărului de tineret, întrucât iarna numărul elevilor crește la dublu. În trecut, școala era frecventată numai iarna. Prin influența școlii este remarcabil că țăranii și meseriașii alfabetizați și știutori de socoteală se educă și astfel contribuie semnificativ la propășirea populației.

#### **ad.c. Instituții umanitare**

Aici se găsește un Institut pentru săraci, care s-a înființat în 1799 din donații și care se amplifică prin donații de binefacere de sărbători: Crăciun, Paște și sărbătoarea de hramul bisericii Kirchweih, astfel încât a ajuns în prezent să dispună de un capital de pr 1619 f 52 xr ÖW\*), din a căror dobânzi sunt susținute 9 gospodării de săraci. Apoi dispunem de un Spital comunal, care deservește împreună și Sânicolaul Mic și Șagu, construit în anul 1856, în care sunt îngrijiți bolnavii, întreținut din fonduri ale comunei și care găzduiește în medie 68 de bolnavi pe an.

**ad.d. Locuințele** sunt în număr de 1.045 iar acestea sunt orientate cu frontonul fie către stradă, fie cu fațada laterală spre stradă, anume casele comercianților cu fațada în frontul stradal, acele ale agricultorilor cu frontonul spre stradă. Casele sunt realizate în marea majoritate fie din cărămidă arsă, fie din cărămidă de văiușă, doar câteva sunt din pământ bătătorit, șarpantele sunt acoperite cu țiglă, cu șindrilă și cea mai mică parte cu paie de la treierat. Amenajarea interioară constă de obicei la meseriași din 3 la 4 camere, 1 bucătărie, 1 cămară de alimente, casele țăraneshti sunt din 1 sau 2 camere, din care una este și bucătărie. În general camerele sunt dotate cu sobe de fier, care sunt încălzite cu lemne; coșurile sunt zidite din cărămidă sau sunt din burlane pentru fum. Locuințele sunt întreținute deosebit de curate și în fine, grajdurile, hambarele și cotărcile sunt construite separat, pe suprafața ogrăzii, în cele mai multe cazuri sunt acoperite cu șindrilă sau cu paie.

#### **ad.e. Alimentația**

Pâinea se face la modul general din făină de grâu, oamenii consumă frecvent drept hrană carne de vită; la vremea potrivită se mănâncă vițel și carne de oaie, de pasăre, de porc. Cele două specii din urmă provin din creștere proprie, care la vremea lor sunt îngrășate și apoi tăiate în luna noiembrie și decembrie, carnea este pusă în saramură de sare, slănina se topește în untură Carnea sărată se consumă adesea numai iarna și primăvara. Dintre mâncărurile din făină se pregătesc gălușcuțe, tăiței, mai puțin găluște (mari) și plăcintă întinsă „ștrudel”, de sărbători

chec „Kugelhupf”, în zile de post clătite și cornulețe, parțial fierte, parțial coapte; din legume varză, varză creață, conopidă, morcovi, cartofi, fasole verde și mazăre se fac toate felurile de mâncăruri; iarna legume păstăioase și tărhană (aluat dat pe răzătoare, cuș-cuș – nota trad.). Lapte, unt, papară de ouă în tot timpul anului, parțial se frige cu unt, parțial cu untură. De sărbători, îndeosebi de Ziua Tuturor Sfinților (ziua morților – nota trad.), se face așa numitul “ Heiligenstrizel” (ștrițelul sfinților – nota trad.) din aluat din făină de grâu, împletit plat sub formă de păpușă, drept amintire de cei decedați (asemănători mucenicilor în tradiția românească – nota trad.). De sărbătoarea de Crăciun se fac tăiței cu mac și cornulețe cu nucă, iar de ultima zi de carnaval (fărșang )se gătește carne de vițel și gogoși umpluți. De sărbătoarea Paștelui pe lângă alte mâncăruri se servește friptura de miel. De Rusalii se consumă carne de pasăre, găini tinere, găște, rațe se servesc drept friptură deosebită. În perioada de post se consumă mâncare de ouă, mâncăruri din aluat, păstăioase și numai cu ocazii foarte deosebite sau numai la cei înstăriți se consumă pește, fie opărit cu apă fierbinte sau prăjit. La nunți, îndeosebi la locuitorii înstăriți, se servesc meniuri complete de mâncare: supă, carne de vită, murături, garnitură de legume, prăjituri, friptură (mai multe feluri), în fine chiar și iarna se servesc fructe. La botezuri, la care de obicei au acces numai femeile, pe lângă o masă de prânz copioasă se servește vin îndulcit cu zahăr, așa cum se bea de către femei și pe la nunți. Acest obicei este însă în scădere. În general, pe aici se bea apă, mai mult vin, mai puțină bere și vinars / țuică.

#### **ad.f. Îmbrăcămintea**

La muncă și în zile lucrătoare, persoanele bărbătești sunt îmbrăcate în pantaloni strânși din in, ciorapi de lână și saboți (papuci), jachete din postav albastru și pălărie neagră sau căciulă de blană. În zilele de duminică sau de sărbători poartă jachete strânse din stofă (postav), pantaloni albaștri strâmți, de stofă pentru cizme, câte-o vestă, la cei de condiție medie cu nasturi din plumb, la cei înstăriți cu nasturi de argint, cu o pălărie neagră din fetru de lână de oaie. Încălțările sunt cizme înalte, cu carâmb strâmt, din piele lustruită; iarna, jachetele / scurtele purtate din stofă / pânză sunt căptușite cu blană subțire de oaie, acoperământul este o căciulă de blană. Pe vreme furtunoasă se poartă paltoanele ardelenești „Kepernek”, de la mic la mare. În vremurile de demult, locuitorii purtau vestoane / tunici albastre din țesătură, cu poalele până peste articulațiile genunchilor cât și paltoane cu guler până la jumătatea corpului, care au ieșit din obicei datorită costurilor ridicate.

Meșteșugarii se îmbracă în zilele lucrătoare și la muncă cu haine purtate,

pantaloni și veste, dacă nu lucrează se îmbracă curat și își iau pe ei și un veston. Duminica și în zilele de sărbătoare se îmbracă sobru în haine civile, așa cum se poartă în fiecare oraș, cu mic, cu mare.

Femeile (țărăncile) se înveșmântează în zilele lucrătoare și pe timp de vară în haine din pânză de in albastră, imprimată și cu rochii de brocart albastre, cu laibăre asortate, cu picioarele goale în papuci (saboți) iar pe timp de iarnă în rochie moltin, din stofă ușoară de Ardeal, de culoare gri-închis, cu veste asortate, cu ciorapi de lână și cu pantofi. Femeile poartă părul prins înspre spate în mod specific, cu o coadă aplatizată, înfășurat cu pânză subțire. Duminica și în zilele de sărbătoare obișnuiesc să se îmbrace astfel: în perioadele de post, a zilelor de doliu, cu veston din pânză de culoare albastru Francisc, cu vestă și fustă sau rochie asortate, cu năframă neagră și cu bonetă generos brodată, din dantelă de atlas, cu marginile late mari, îndoite lateral înspre spate. În rest însă poartă năframe albe de Parkal, cu baticuri „Kattun” (specific pentru Aradul Nou, peste năframă se poartă un fel de moț făcut din batic – nota trad.) albe cu modele de floricele mici, după modele proprii, apoi fuste din Parkall, uneori din mătase, mai apoi rochii din pânză albastre și negre, și acestea din atlas, la gât diverse eșarfe din mătase sau lână, de culori diferite, legate la spate – în fine bonete albe garnisite de dantelă, așa cum le-am descris deja pe cele negre – iară fetele obișnuiesc să poarte și în loc de „ziz” (moțul specific-nota trad.) de pânză și rochii din catun niște sarafane unicolore, drept încălțări poartă pantofi din material albastru; uneori merg numai cu vesta peste bluze cu mâneca lungă, la nunți și la botezuri fetele poartă o cunună simplă de flori deasupra frunții, prinsă cu agrafe dinspre dreapta spre stânga, făcută din floricele albe și din frunze verzi, artificiale.

### **Cununia**

Țăranii obișnuiesc să se cunune pe la prânz, la ora 12 fără un sfert. În față (merg) tații mirilor, apoi nașii, apoi vine mirele însoțit de ceilalți oaspeți de gen masculin; mai apoi vine mireasa, împrejmuită de domnișoarele de onoare, înveșmântată încântător, urmată de oaspeții de gen feminin, de fiecare dată perechi, mai rar câte unul la intrarea în biserică și la ieșire. La revenire mirele și cu mireasa sunt felicitați în prag printr-un sărut, urându-le o căsnicie fericită. Obiceiuri asemănătoare sunt valabile și pentru meseriași, care se înveșmântează după moda orășănească a clasei de mijloc, extrem de rar în haine de mătase.

### **ad.g. Bunuri gospodărești în odaie**

Pe aici se găsește la clasa mai nevoiașă un pat înalt, echipat de obicei cu trei perini, o dună (pilotă – nota trad.), o saltea cu paie, un cerșaf; o masă plată vopsită

albastru sau roșu, câteva lavițe sau scaune împletite, o ladă de zestre și cel mult o comodă de modă veche cu sertare, din lemn de esență moale, câteva rafturi (stelaje, regionalism – nota trad.) și icoane catolice, o mică oglindă. Clasa de mijloc este mai bine amenajată: două paturi înalte, mese lăcuite și lustruite, fotolii și dulapuri, cei înstăriți dispun pe lângă cele enumerate și de dulapuri de garderobă. Șifoniere, dulapuri de haine și vitrine, ba chiar mobilă tapițată și alte articole gospodărești de lux.

### **ad.h. Obiceiuri**

Populația de pe aici este în general cumpătată, temătoare de Dumnezeu și religioasă. În zilele de sărbătoare și de comemorare își fac apariția în număr mare pe la biserică, se roagă și cântă evlavios chiar și în cadrul procesiunilor. La sărbătorii familiale și la logodne se proclamă binecuvântări și urări, în cazurile de boală se caută a inocula speranța prin rugăciune iar la pericol de moarte și la alte nenorociri se consolează cel în cauză cu referire la voința Celui Atotputernic. La molimile vitelor se practică rugăciuni colective, „simtome” și „simpatie” – ritualuri care își au secretele lor și care își au obârșia în credința populară, dar desigur și arta tămăduirii.

Vecinii, atâta vreme cât nu se implică în certuri, sunt respectați și apreciați în cazurile de nevoie mai presus decât rudele de sânge, atunci însă când intervine o dușmănie de lungă durată, aceștia sunt disprețuiți.

Obiceiurile meșteșugarilor se orientează după ocupațiile lor, conform cărora sunt afiliați la diverse bresle. Ei sunt solidari, sunt povățuitori pentru calfele aflate în curs de formare profesională. În prezent își susțin ședințele de breaslă odată la fiecare trei luni, în prezența comisarilor politici de breaslă delegați din partea autorităților, unde se admit ucenicii, unde îi absolvă, unde își încredințează calfele cu însărcinări și unde le atribuie comenzi, unde își examinează aspiranții prin lucrări de licență (lucrare de maistru – nota trad.) și pe care apoi îi primesc drept membrii în mijlocul lor. În fiecare cvartal comandă oficierea unei slujbe, unde două calfe sunt delegate să țină priveghi la drapelul breslei lor, cu felinare de vânt; la sărbătorile mari ies în pelerinaj cu drapelul breslei, pentru a face turul de onoare (înconjurul bisericii – nota trad.). De evidentțiat între obiceiuri ar fi doar obiceiul breslei morarilor, care se oficiază drept mare sărbătoare de ziua sfântului Ioan de Nepomuk, când sub acompaniamentul muzical al fanfarei coboară pe o barca pe Mureș cinci stele; însă la acest obicei se renunță treptat.

Despre ceilalți meseriași. De sărbătoarea de Joia Verde aceștia se adună la Șeful breslelor, acolo unde se desfășoară ședințele trimestriale ale breslelor, la care

se prezintă și meșterii titulari – cu această ocazie se organizează un formidabil ospăț, la care se mănâncă bine și se bea bine, la care se dezbat soluții pentru necazurile care se așteaptă pe viitor, spre sfârșit însă, pentru a amplifica jubilarea, se intonează vechi cântece germane, din vremea peregrinării de calfă, cântate de către meșteri mai bătrâni, care să le aducă aminte de tinerețile lor, iară cei tineri interpretează cântările de genuri mai noi, ca mai apoi să pornească veseli și îndestulați spre casele lor.

### **ad.i. Interpretarea semnelor**

Populația localnică se folosește de următoarele interpretări: a.Dacă cocoșii strigă extraordinar, vine acuși ploaia. b.Dacă păsările se adună stoluri pe străzi, în curând are să vină frig năprasnic. c.Strănutul luna: în cursul săptămânii vei primi un cadou. d.... marțea: semn de pace. e.... miercurea: speranța într-o mărturisire de dragoste. f.... joia: supărare în gospodărie sau la rude. g. ... vinerea: suferință. h.... sâmbăta: tristețe. i.... duminica: cheltuială. j.Mâncărimea ochiului drept înseamnă că vei vedea bucurie, la ochiul stâng prevestește că vei vedea necaz. k.Sunete în urechea dreaptă prevestesc auzirea unei vești bune, zgomote în urechea stângă preced vești proaste. l.Visul din noaptea în care se doarme pentru prima oară într-o odaie și într-un pat în care persoana nu a mai fost niciodată, se va împlini cu siguranță. m.Dacă vacile aleargă repede acasă când vin de la cireadă: degrabă vine vreme ploioasă. n.Rage măgarul: vine ploaia. o.Cucul cântă frecvent: vine o primăvară bună. p.Dacă rândunelele cântă dimineața devreme: va fi o zi frumoasă. q.Șoarecii adună în câmp cantități însemnate de grăunțe: vine o iarnă geroasă. r.Dacă în ultimele 3 zile de carnaval / fărșang vântul bate dinspre miazănoapte, țăranul se poate aștepta la o recoltă bună de porumb. s.Mulți porci fățați primăvara înseamnă pagubă în cucuruz. t.Tunet târziu: foame devreme. u.Dintre 13 persoane la o masă, una va muri înainte de vreme. v.Mă dor bătăturile, se schimbă vremea. w.Mulți pești: prețul fructelor va fi slab. x.Dacă prețul fructelor scade înainte de Rusalii, trebuie să crească după sărbătoarea Rusaliilor și viceversa.

### **ad.j. Obiceiuri superstițioase**

1.Dacă cineva construiește o casă nouă, stăpânul acesteia să moară curând. 2.Când țăranul merge să-și semene pământul, să calce cu piciorul drept pe arătură, pentru a putea spera la o recoltă curată și bogată. 3.Nevasta ia pălăria soțului sau a fiului și duce în aceasta ouăle pe care le pune la clocit, sub cloșcă, pentru ca puii să iasă repede și să fie zdraveni. 4.Se zice că: unii oameni știu să alunge febra sau gălbenirea cu ajutorul rugăciunilor. 5.Dacă mortului nu i se lasă cămașa descheiată

la gât, ci i se leagă bendița, acesta trage cu el în mormânt și alte rude. 6. Vrăjitoria și invocarea fenomenelor vremii nu preocupă pe nimeni, dar ghicitul și prezicerile sunt aduse și practicate de către țigănci venite din alte părți, cu boabe de păsulă (fasole – nota trad.), cărți franțuzești (tarot – nota trad.), cât și înduplecarea localnicilor de a le ceda dintre haine, întrucât astfel își ușurează hoții.

### **ad.k. Distracții**

Pe aicea tineretul își are propria distracție, anume cel bărbătesc până la 12 ani agreează jocul de-a aruncatul nasturilor, la o distanță prestabilită, vara și toamna ridică zmee de hârtie, cei de vârstă mai mare își petrec timpul liber la jocurile cu mingea, duminica și de sărbători merg la dans. Sărbătorile de hramul bisericii Kirchweihe sunt desființate de tot din anul 1856.

### **ad.l. Dialectul**

Graiul propriuzis al localnicilor de aici este cea a clasei civilizate a germanilor, dar mai conține câteva expresii și cuvinte nepotrivite / licențioase, de exemplu i-a zis-o / adică i-a spus cele de cuviință: „jo” pronunțat foarte alungit (da în grai șvăbesc, se pronunță ioo – nota trad.): ja/: de unde vii? unde mergi?/: adică de unde veniți sau unde mergeți (în germana austriacă tocmai s-au consacrat formele de politețe, de a vorbi cu „dumneavoastră” la plural – nota trad.): nici gând/: nici sa nu vă gândiți:/ în loc de aceasta este așa: păi asta e. Lasă că se va rezolva, na las' c-o fi ea cumva, în loc de „gefragt” se zice „gfrocht”, în loc de „fraget ihn” se zice „fracht'n”. În loc de „hat sie” se zice „hatsa”, la „will sie” – „wilsa”, „thut sie” – „thutsa” – cât și în general prin suprimarea vocalelor, adesea renunțarea la ultima silabă completă: în loc de „gehen sie weg” – „gengans weka do/: pronunțat cu duritate:/ „A nix”/: „nicht wahr, ich will nicht”:/ în loc de Anna Maria zic Mariandel sau Midl, chiar și Anna Miedl; în loc de Johann Georg zic Hans Jörgel, în loc de Josef se zice Sepl; în loc de „habet ihr” – „habt'a”; în loc de „werdet ihr” – „werd'a”; Wird schon einmal geschehen – wird schumal; ist dies schon geschehen? halt jo! o ja, în loc de wir: mir, ihr, tir. (În graiul german-șvăbesc de Aradul Nou sunt contopite elemente ale dialectului vorbit în Frankonia, zona Nürnberg–Würzburg – cu expresii laconice sau sarcastice, pronunție asemănătoare graiului ardelenesc sau maramureșan din România, suprapuse cu cele din Pădurea Neagră, Baden și Suebia – astăzi landul Baden–Württemberg – cu diminutive și cu iz arhaic, sub influența izolației silvestre și montane, asemănătoare graiului bănățean din România – nota trad.).

### **ad.m. Proverbe**

În general: Paltonul se poartă după cum bate vântul; Dacă nu te arde, nu

sufla; Cât țin eu la tine, atâta ții și tu la mine; După ceață vine vreme senină; Mai bine să te pregătești decât să regreti pe urmă; Cine se aseamănă, se adună – zice dracul către cărbunar. Acuma, suntem toți conducători. Dacă ai trăit în huzur dar ai murit smerit, i-ai stricat socoata dracului. După moarte, bocitul și pomana. Un câine nu mușcă pe altul (echivalent corb la corb nu scoate ochii – nota trad.). Mulți băștinași, multe gude; mulți mineri, mulți juliți la cur (Minerii purtau o centură de piele cu un petec pentru protecția feselor – în acest caz nu putea fi pedepsiți prin bătaie – notă de subsol). Mai bine un păduche în varză decât deloc carne. Ai mers prost cu căruța – ai mers mai bine pe jos, dar ți-ai pierdut mândria. Ce valorează mai mult de un păduche – ia-l de pe jos și du-l acasă (joc de cuvinet în rime – nota trad.). Unul ce știe să procure bine lucrurile e mai bun decât doi muncitori care le știu face. Cine-i născut să cerșească își pierde pâinea și din traistă.

#### **ad.n. Poezie**

La invitarea oaspeților pentru nuntă: Nașul miresei: Salutări din partea mirelui și din partea fecioarei mirese. Vă rugăm să vă prezentați la casa unde se ține nunta, de acolo vom merge creștinește la biserică iar după cununie ne întoarcem la casa nunții. Acolo vor fi așternute mesele, paharele vor fi umplute cu vin alb și roșu, iar dacă acestea nu se vor dovedi adevărate, să ne faceți mincinoși pe mine și pe camaradul meu. –

#### **ad.o. Cântecul**

Înclinația localnicilor pentru cântec este în general foarte răspândită. Cântatul la biserică, la pelerinaje / procesiuni și la alte ocazii bisericești este edificator și este interpretat cu seriozitate sfântă, cu atât mai mult cu cât cei prezenți participă cu toții la cântare. Polifonia vocilor este sonoră, plină și plăcută auzului, atât la genul masculin cât și la cel feminin. În afara bisericii și a funcțiilor bisericești, localnicii cântă foarte rar.

#### **ad.p. Personalități de seamă**

Fără.

#### **ad.q. Legende populare și basme**

Fără.

#### **ad.r. Schițe de caracter**

Caracterul poporului este în general ferm, ceea ce întreprinde caută să ducă cu perseverență la bun sfârșit. Astfel, localnicul detestă orice fel de inovație, care îi poate fi inoculată numai pic cu pic, cum s-ar spune. Cum ar fi de exemplu la îmbrăcămintea ambelor genuri, pentru nici un preț n-ar vrea să schimbe culoarea sau



*croiala și să se folosească de altele. Este legat cu prioritate de brazda de pământ pe care a fost născut, se pretează foarte bine la viața de familie și la obiceiuri religioase. În stare normală este blând, iertător și acceptă cu drag sfaturile, dacă acestea nu sunt cumva în contradicție directă cu ideile sale pe care le-a supt odată cu laptele de la sânul mamei sale. La fel de îndârjit s-ar încrâncena poporul să-și mențină obiceiurile străbune, dacă s-ar încerca să i se ia deodată. Țăranul își privește ca o prioritate pământul său, proprietatea sa, pe care le lucrează cu harnicie și cu grijă, cu greu se hotărăște să-l vândă, atunci când este obligat să o facă, silit de circumstanțe. Viața localnicului de pe aici se aseamănă cu un ceasornic bun. Prin asta se exprimă cel mai bine caracterul acestuia.*

*Aradul Nou, la 16 decembrie 1859*

*Joseph KakuJay, notar comunal* <sup>92</sup>

## **12. Anii foametei și disperării**

În lunga istorie a Aradului Nou, anii 1863 și 1864 au fost poate cei mai dificili ani, pe care târgul șvabilor a trebuit să-i îndure vreodată.

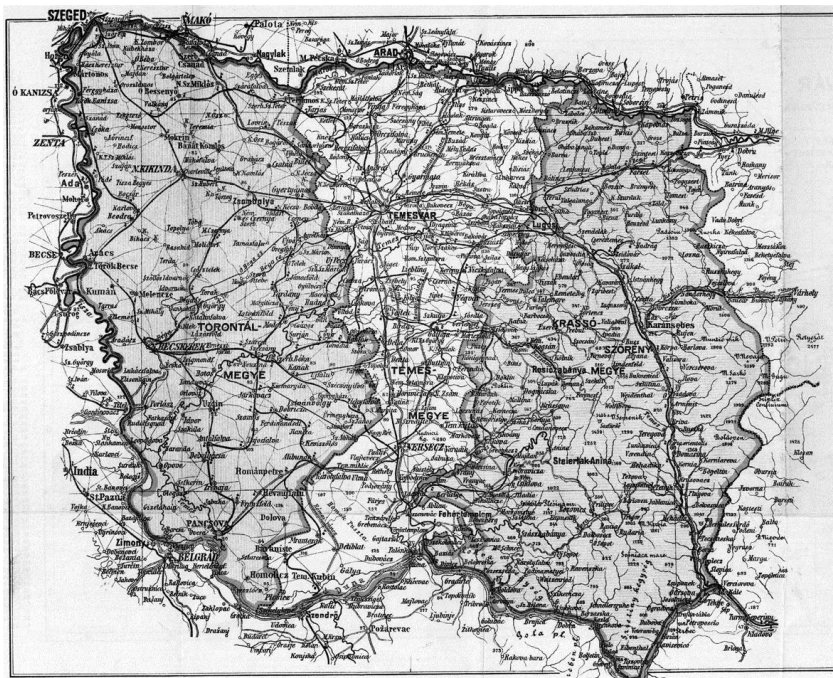
O mare parte a populației ajunsese în pragul ruinei economice reușind să se salveze din acele vremuri groaznice numai cu ajutoare de stat sau private.

În anul 1863 nu a plouat aproape deloc, astfel încât toate răsadurile s-au uscat. Apoi au urmat și semănăturile. Grâul putea fi smuls cu mâna goală, întrucât nu doar că spicele au răsărit rare de tot, dar au crescut numai de câteva degete înălțime. Porumbul a încolțit bine, dar seceta accentuată l-a oprit din creștere. Toamna, abia de ajunsese la jumătate de metru. Întrucât puținii coceni erau zbârciți, doar frunzele au putut fi folosite pentru hrana animalelor. Fânețele și pășunile erau atât de uscate, încât nici ele nu mai erau de nici un folos pentru furajarea animalelor. Toamna târziu și apoi iarna, lipsa de furaje devenise atât de gravă, încât bovinele și caii ronțăiau paie și stuful de pe acoperișurile caselor și ale zidurilor din pământ bătătorit (acestea împrejmuiau proprietățile și erau bătute din pământ galben, acoperite cu paie). Întrucât nu se mai găsea hrană pentru animale dar nici cumpărători pentru ele, porcii și vitele au fost tăiate, carnea a fost sărată și afumată. În primăvara anului următor 1864, nevoile au ajuns la vîrf pentru majoritatea oamenilor. În aprilie, mai și iunie sute de oameni se hrăneau zilnic de la „Bucătăria săracilor”, deschisă în comună. Acolo se servea, pe lângă o bucată de pâine pe persoană, de regulă o porție de supă din carne de vită, cartofi, linte, mazăre, fasole, șamd.

Guvernul a acordat comunei Aradul Nou împrumuturi semnificative în bani, nobilii, proprietari de moșii au distribuit alimente, toate acestea însă nu au fost de ajuns. Multe animale domestice au murit de foame, oameni erau înfomețați, un stângen de paie (circa 200kg.– nota trad.) costa 40-50 de galbeni, o legătură de frunze de porumb costa 10-12 crăițari; dacă se vindea câte un animal se putea obține pentru un cal 5-6, pentru o vită maxim 10-12 galbeni.<sup>93</sup> Abia în toamna lui 1864 s-a putut obține o recoltă generoasă, însă urmările nefericite ale nenorocitului an 1863 s-au resimțit încă mulți ani mai târziu. Chiar și în secolul XX unii bătrâni mai povesteau încă despre acei „ani de foamete”.

### 13. Organizarea administrativă austro-ungară

În jurul Aradului Nou istoria „mare” face din nou o vultură. În 1867, ca rezultat al compromisului între interesele Austriei și Ungariei, ia naștere Imperiul Austro-Ungar, format din cele două state separate Austria și Ungaria și consființită formal prin încoronarea lui Francisc Iosif ca rege al Ungariei. Ca urmare și Transilvania este încorporată Ungariei.



Harta Banatului istoric, la începutul secolului al XX-lea

La baza compromisului a stat dreptul „istoric” al maghiarilor, proclamarea Ungariei ca stat național în granițele Coroanei Sfântului Ștefan, cu o singură națiune recunoscută (maghiară) și o limbă oficială unică, limba maghiară.

Astfel, după anul 1867, politica de asimilare a minorităților a fost ridicată la rangul de politică de stat. Din punct de vedere administrativ comitatele (megye) sunt confirmate ca structuri administrative de bază. Ca organe executive la vârf erau comitele suprem și un vicecomite – organ executiv principal. Comitatele (megye, varmegye) erau împărțite ca înainte în cercuri (járás) conduse de prim-pretor (szolgabiro). Ca organizare teritorială efectivă, vechiul cerc Aradul Nou a fost împărțit în două: partea de la nord păstrează denumirea cercului și reședința, partea de la sud este numită cercul Vinga. (Cercul Lipova e divizat în același fel: nordul Lipova, sudul Recaș). Amândouă alături de alte șase cercuri, plăși, plus cercul „central” (Központi járás) Timișoara, erau părți ale comitatului Timiș. Organizarea administrativă din această perioadă a fost una de referință având în vedere faptul că structurile create au rămas în vigoare până în 1925 (Legea de unificare administrativă a statului român).<sup>94</sup>

### **a. Organizarea comunală**

Cum era însă organizată comuna (inițial mezőváros ori Markt-târg, apoi nagy köszeg - comună mare) Aradul Nou? Organul executiv era antistia comunală formată din jude, vice-jude, cel puțin 20 jurați, jumătate aleși și jumătate viriliști ( de drept, desemnați din oficiu pe baza impozitelor plătite) casierul, notarul, directorul orfelinatului, medicul comunei și veterinarul. Primarul, viceprimarul și consilierii erau aleși de obștea alegătorilor pe trei ani. Notarul avea sarcinile unui secretar al Primăriei și era singura persoană cu activitate permanentă în administrația comunei, uneori până la pensie. El veghea activitatea casierului (strângerea impozitelor) ținea cadastrul funciar, era ofițer de stare civilă și întocmea actele necesare cetățenilor. Evident, comuna trebuia să-și întrețină întreg aparatul funcționăresc.

### **b. Harta Aradul Nou întocmită la 17 noiembrie 1876**

Suprafața: 7165 jugăre (4793 parcele), includea la sud și Valea viilor. Pe teritoriul comunei apar două biserici. După biserica catolică actuală aflată pe ultima stradă a comunei spre Mureșel, apare un teren liber cu doar câteva case. Înspre Mureș este

---

94. Rusu Raularian (2007) Organizarea spațiului geografic în Banat, Ed. Mirton Timișoara.196-198

figurată o zonă cu mori. (Malomházak). Pe un protocol anexat schiței apare și ștampila localității. Moșierul comunei era groful Zelenski Robert.<sup>95</sup>



Comitatul Timiș- Biroul Fiscal Vinga

#### 14. Între râu și pârâu

La nord de Aradul Nou, între pârâul Țiganca, graniță a Banatului imperial și albia principală a Mureșului ( practic pe o insulă, atunci) se află satul Sigmundhausen-casele lui Sigmund (rom.: Murășel; Mureșel; ung.: Zsigmondfalva, Jigmondhaz, Zsigmondháza), care în perioada celui de-al doilea război mondial a fost încorporat în Aradul Nou. Localitatea pare a fi fost întemeiată prin 1809, prin colonizarea germanilor deși în zona existau locuiri anterioare. O parte a istoriei sale este evident, legată de satul Skela, dar sunt și hiatusuri lungi de timp în care "insula " a fost doar sporadic locuită. Mult timp insula împădurită a Mureșelului fost de fapt o zonă de esplanadă pentru vechea cetate a Aradului, cucerită și apoi refăcută de imperiali, între 1699 și 1703. La reconstrucția ei au lucrat, din 1699 până în 1701, comisarul cameral pentru construcții de fortificații Johann Georg Harruckern pentru partea „oeconomicum” și feldmarrschall-leutnant Leopold Graf Schlick pentru partea „militare”. Costul lucrării a fost evaluat la 600.000 guldeni. Investiție inutilă pentru că

95. Arhivele Naționale. Direcția județeană Arad, Colecția hărți 86/4 dos. 49/1884

după 60 de ani urma să înceapă construcția actualei cetăți. Mureșelul însă, tot în zona de protecție militară, urma să rămână și tot în zona ușor inundabilă a luncii râului. Cât despre brațul Mureșului, acum canalul Țiganca, acesta pare a-și fi căpătat numele după un grup de țigani stabiliți prin 1766 în zona Mureșelului spre Sânicolaul Mic (în Zsigmondháza de sus - nn). Pârâul, canalul era traversat de câteva podețe peste care se putea ajunge pe malul râului unde se afla la început brodul, skela ori uibărul, desigur luntre și podul din lemn peste râu. (Canalul este încă vizibil în Mureșel).

Sigmund (Zsigmond) Lovász de Eötvenes proprietarul moșiei Aradul Nou este cel care colonizează aici în 1809 familia de germani din localitățile limitrofe. El a dat de altfel și numele său localității nou întemeiate Siegmundhausen. Același lucru înseamnă și denumirea lui în maghiară: satul (casa) lui Zsigmond. A fost de altfel și singura localitate de la sud de Mureș care a aparținut Comitatului Arad. Astfel în perioada 1863-1910 a fost parte a comitatului Arad, plasa Arad, în 1920 era tot în județul Arad, plasa Arad, iar din 1930-1941 de asemenea în județul Arad, plasa Aradul Nou. De Mureșel aparținea și o zonă de peste Mureș și anume pusta Bujac.

Spre deosebire de vecinul său, locuit majoritar de șvabi, populația satului a fost încă de la începuturile sale amestecată, ponderea românilor, maghiarilor, sârbilor și evreilor a fost dintotdeauna mult mai ridicată. Conform conscripției din 1828 în comuna Mureșel erau 24 de case cu 284 de locuitori, toți jeleri cu vârsta între 18 și 60 ani, care aveau 7 vaci, 17 cai. În plus mai figurau și 4 meșteșugari breslași.<sup>96</sup>

Conform unei evidențe aproximative, pe la mijlocul secolului XIX, în Mureșel existau 160 de case.<sup>97</sup> În anul 1880 satul avea 136 de case. Acolo trăiau 879 suflete din care, 545 romano catolici, alături de 251 ortodocși, 9 greco catolici, 31 reformați, 12 evanghelici, 1 unitarian și 30 de evrei și alte religii.<sup>98</sup> Comuna nu a avut niciodată o biserică ceea ce arată că a "crescut" pe lângă alte comunități mai mari, fără a avea o identitate proprie. Se pare însă că evreii au avut un templu în partea de est a așezării.

Cimitirul satului era acolo unde se află și astăzi doar că strada se numea altfel. Înainte de cel de-al doilea război mondial purta numele de Carol I. Credincioșii catolici au fost întotdeauna o filială a parohiei din Aradul Nou, cei ortodocși aparțineau de parohia Sânicolaul Mic, mai târziu de parohia ortodoxă din Aradul Nou. Primăria comunei, conform CF 117 Mureșel, figurează din anul 1868 pe actuala

---

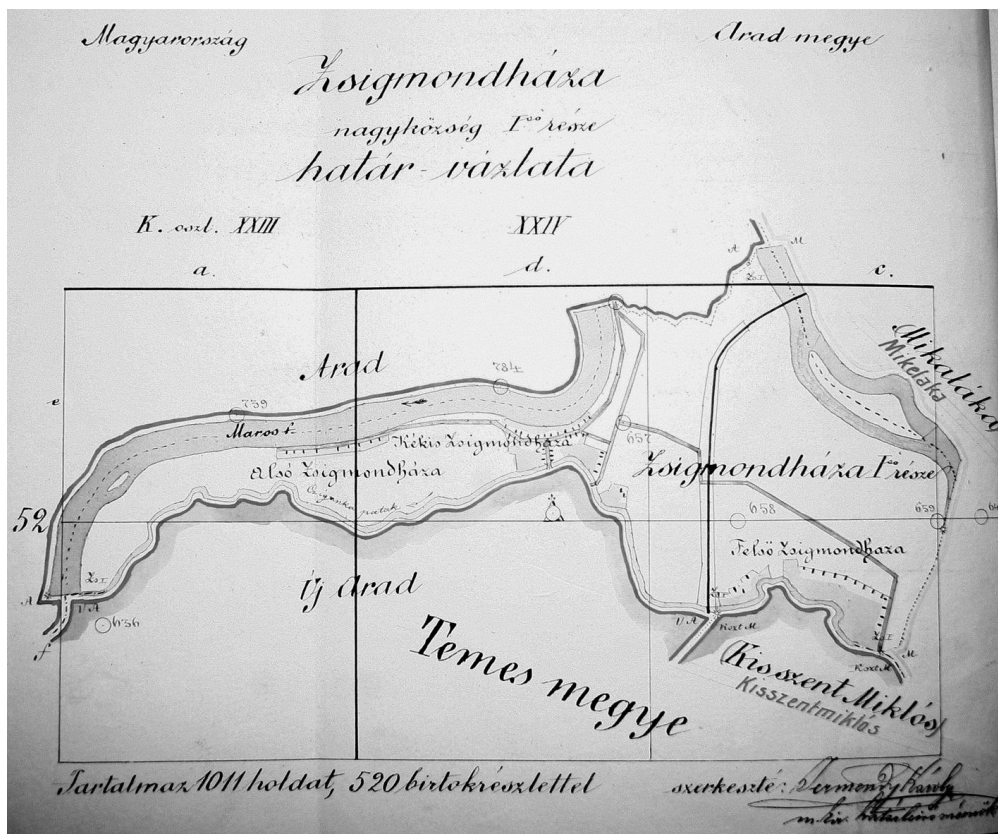
96. Geza Kovacs-Conscripția satelor arădene în 1828 în "Ziridava" XV-XVI 1987p. 105-133

97. Prefectura jud.Arad, actele comitatului nr.2421/1850.

98. Recensământul din 1880 Transilvania ed. Staff 1997.p.26

stradă Memorandului nr.2, acum grădiniță.

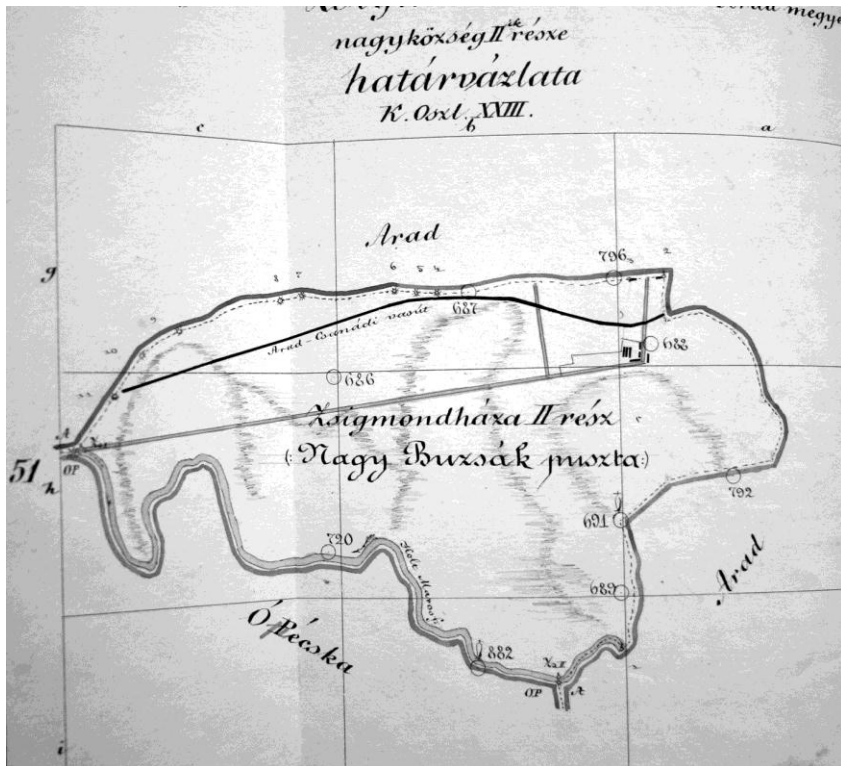
a. Harta Mureșel (Zsigmondháza) - 20 sept.1884



Suprafața: 110 jugăre. (520 de pracele). Aparaținea de Mureșel și Pusta Bujacului suprafața-1248 jug. Vecinătăți: E - comuna Micalaca, S - Sânicolaul Mic și Aradul Nou, V - Arad, oraș liber regal, N - Arad, oraș liber regal.

Mari proprietari: Biro Gizella căs. Pokorny, Biro Akos, Kalman și Imre; Novay Ioan, Margit și Sandor. În pusta Bujac, ținațoare de cartierul Șega, mare proprietar era groful Nádasdy Ferenc. În stânga actualului pod se afla Zsigmondháza de jos care cuprindea și zona morilor pe apă Kekis Zsigmondháza. În dreapta liniei de cale ferată Arad- Timișoara era Zsigmondháza de sus.<sup>99</sup>

99. Arhivele Naționale. Direcția județeană Arad, colecția hărți- planuri 85-87 (1726-1851)



Bujacul administrat de Mureșel, harta din 1884

### 15. America- o nouă aventură

La începutul secolului XX multe familii din comună au decis să plece, asemenea strămoșilor lor, într-o nouă aventură, în căutarea unei vieți mai bune. America, aflată într-o perioadă de boom economic, avea nevoie de resurse noi de forță de muncă. Unele companii din SUA își trimiseseră chiar recrutori în Banat și sprijineau emigrarea. La sărbătorile legate de aniversarea a 200 de ani de existență a Aradului Nou, organizate în 1923, alături de oficialități era și un reprezentat economic al SUA în Aradul Nou, un oarecare mr. Norman.

La început au plecat cei tineri, ce nu aveau mult de pierdut dar totul de câștigat. Apoi și alții, după ce povești de succes au ajuns acasă. Emigrarea s-a desfășurat între 1899 și 1930. Pentru mulți, țelul era de a câștiga suficienți bani pentru a se întoarce acasă și a cumpăra pământ și unii chiar s-au întors, dar cei mai mulți au rămas în noua lor țară. Emigrația a continuat și după primul război mondial, dar marea criză financiar-economică din State i-a pus capăt.



Emigranții din Aradul Nou spre Lumea nouă

Nu există o cifră exactă a celor care au plecat din Aradul Nou spre America, Canada ori America de sud, dar numărul acestora poate fi estimat la câteva mii. Conform listelor de la centrul de imigrație din Ellis Island mulți aveau deja, la sosire în „țara tuturor posibilităților” neamuri stabilite anterior în State. Din totalul celor 108.241 emigranții din comitatele Arad, Caraș-Severin, Timiș și Torontal plecați în perioada 1900-1914 s-au reîntors doar 19.994. Din comitatul Timiș, din care făcea parte și Aradul Nou, au emigrat între 1900 și 1914, 35.673 persoane, reîntorcându-se doar 5.533. Referitor la emigranții din Aradul Nou, comparând numărul de locuitori din 1900 (6.139) și 1910 (6006) putem afla tendința evoluției procesului. În 1900 au emigrat 58 germani adică 0,9% din populație iar în 1910 un număr de 103 adică 1,7% din populație.

Iată câteva exemple: Grosz Franz (30 ani) din Aradul Nou se ducea la verișorul lui Mathiasz Hanz în Buffalo. A sosit într-o duminică, 11 februarie 1906 la New York cu vasul „Caronia”. La 1 august 1906 ajungea la NY, via Bremen, cu vaporul „Rhein”, tânăra Teuerschwinger Adelhaid (24 ani) din Aradul Nou care se ducea la soțul ei Georg Schmidt Josef (20 ani) din Aradul Nou coboară din vaporul „Vaterland”. Destinația, unchiul său Frank Gelz.



Zeller Agnes (40 ani) din Aradul Nou debarca la 25.02.1907 din vaporul „Augusta Victoria” plecat din Hamburg, la New York. Era însoțită de fiicele Magdalena 10 ani, Maria 8, Barbara 3 și Agnes 1și½, toate născute în Aradul Nou. Avea ca destinație Buffalo unde era sotul ei Josef. După nici o lună, coboară din parchebotul „America” și Zeller Josef, 18 ani din Aradul Nou. Mergea la tatăl său Josef, în Buffalo. Schneider Magdalena (40 ani) din Aradul Nou împreună cu copiii Jakob (10), Franz (8), și Theresia (1 și ½) toți născuți în Aradul Nou, ajung în NY în 5 ianuarie 1907. Tatăl, Franz, îi aștepta în Buffalo. Straub Adam (29 ani) născut în Aradul Nou ajunge în Lumea nouă miercuri, 3 martie 1909. Mergea și el la Buffalo. Soția Magdalena rămăsese acasă, în Aradul Nou. Hans Matis împlinise 38 ani când a ajuns, în 8 aprilie 1907, la NY. Era însoțit de fratele său Wilhelm (35) și amândoi se duceau la cumnatul lor, Jakob Hoffmann.

Pommersheim Johann (28 ani) o lăsase pe soția lui Margaretha la casa lor de pe strada Szeb nr.13, în Aradul Nou. Debarca la NY, în 11 mai 1909, din vaporul „Kronprinz Cecilie” și se ducea la cumnatul său Josef Schmidt. Vameșul notează că a mai locuit în Pittsburg între 1905-1908. Neumann Josef (32) ajunge marți, 25 ianuarie 1906 cu „Slavonia” și avea ca destinație Buffalo. În schimb Nikolaus Pommersheim (24), sosit la NY în 29 ian.1909, avea ca destinație Chicago.

Biringer Iosef (24) însoțit de soția Katharina (22) toți din Aradul Nou, ajung în 3 sept.1926. Mergeau spre Winnipeg, Canada. Mama lui, Klara Biringer rămăsese acasă. Schweitzer Franz (27), ajunge în America la 1 sept.1930. Era însoțit de soție, Margaret 24 ani și de copii: Josef și Tereza. Destinația finală- Buenos Aires, Argentina.<sup>100</sup>

Toți urmau să repete, într-un fel, povestea străbunicilor lor care căutaseră „o nouă lume”. Ei în Banat, urmașii lor peste un ocean. Emigrația, la cote reduse însă, a continuat până prin 1930.

## 16. Primul Război Mondial

Lloyd George, viitorul ministru de război al Marii Britanii, avea să spună despre prima conflagrație mondială (1914-1918): „niciunul din oamenii aflați la guvernare nu a vrut de fapt acest război. Ei au alunecat într-un fel spre el, sau și mai bine, clătînându-se s-au împiedicat în el, poate din nebunie”. Cum se știe, după ce și-

---

100. David Dreyer-s Banat Ship List.

au pierdut la Sarajevo arhiducele și prințul moștenitor al imperiului Austro-Ungar, Franz Ferdinand, Austro-Ungaria declară la 28 iulie 1914 război Serbiei. Conflictul, contrar așteptărilor Vienei nu avea cum să fie unul local. Toate Marile Puteri erau părți în diferite alianțe și înțelegeri, astfel că generalizarea lui era nu doar inevitabilă, ba chiar era dorită.

#### **a. Ordin de mobilizare**

În noaptea de 26 iulie Administrația comunală a Aradului Nou primește ordinul de mobilizare generală pentru front.<sup>101</sup> Primii soldați din Aradul Nou au luptat pe frontul din Serbia, majoritatea fiind ulterior angrenați în luptele împotriva Rusiei și pe frontul din Italia, un număr mult mai mic, pe cel din Franța. Mulți dintre cei plecați la război s-au întors răniți, 121 dintre ei au murit sau au fost dați dispăruți în luptă. Cei rămași acasă, femeile, copiii și bătrânii, trebuiau să compenseze lipsa forței de muncă. Asta până în iarna lui 1914 când au fost aduși și folosiți la muncă prizonierii ruși, sârbi și italieni.

Încă din 1914 statul se vede nevoit să recurgă la împrumuturi de război de la populație, lucru ce se va repeta în mai multe rânduri până la sfârșitul războiului. Persoane private, bănci, întreprinzători din comună au împrumutat statul, în cei patru ani, cu sume considerabile. Cei mai mulți vedeau în obligațiunile de război o investiție sigură datorită dobânzii oferite. Unii n-au ezitat chiar să-și vândă pământurile sau să-și desființeze depozitele bancare pentru a cumpăra titluri de război. În toamna lui 1918 însă obligațiunile de război ajunseseră să nu mai valoreze nici măcar cât hârtia pe care erau tipărite. Multe familii din Aradul Nou au ajuns astfel la ananghie, sărăcind complet.

#### **b. Economia de război în Aradul Nou**

Încercuite, Puterile Centrale s-au văzut obligate să se bazeze pe producția lor internă în economia de război. În special în centrele industriale și în orașe lipsa alimentelor a devenit acută. Satele germane au fost mai puțin afectate totuși, încă din 1915, a fost introdus prețul maximal pentru alimente, tot mai multe comisii guvernamentale își făceau simțită prezența în sate pentru a cumpăra de la țărani surplusul de alimente. Desigur, la prețul arbitrar stabilit de stat. Țăranii și-au dat repede seama că produsele rechiziționate puteau fi vândute mult mai scump pe piața neagră și că morile făceau cu grâul și porumbul lor afaceri de milioane. Curând ei au ajuns să dosească recolta, ori să îngrașe porcii cu cereale. (Chiar și-n 1940 se mai

---

101. Petri, A.P. Op.cit p. 233

descopereau în Aradul Nou ascunzători pentru alimente făcute atunci: butoaie zidite sub cocina porcilor sau dedesubtul locului de depozitare al gunoiiului, cămăruțe sau porțiuni zidite în pivnițe). A apărut și trocul. Începând cu 1916 femeile și fete mergeau la Arad, Timișoara ori Szeged unde schimbau grâul pe zahăr, tutun, lumânări, petrol etc. Pentru că produsele de tip industrial, pe care comună le primea în mod oficial, nu acopereau necesarul.

În iunie 1918, ultima mare ofensivă (Battaglia del Solstizio) pe Piava inferioară a armatei austro-ungare se soldează cu un eșec. Războiul a luat sfârșit cu înfrângerea Puterilor Centrale. Ca urmare imperiul multinațional Austro-Ungaria se face fărâme.

Pentru germanii din Aradul Nou începe un nou capitol din istoria lor.

### c. „Eroilor noștri, recunoscătoare ...”



La șapte ani de la încheierea conflictului, în 14 iunie 1925, preotul Johann Baptist Mayer sfințește Monumentul Eroilor. Acesta are forma unui obelisc care se subțiază ușor spre vârf, iar în partea superioară are o cruce. Sub aceasta este inscripționat: “Friede (pace). 1914-1918. Eroilor noștri, recunoscătoare, comuna Aradul Nou.” În partea de jos a obeliscului sunt trecute numele morților, gravate în aur, pe o placă de marmură neagră. Până în 1944, la 1 noiembrie, de Ziua morților, aici se comemorau cei căzuți pe front. Preotul Johann Baptist Mayer a aplicat, cu ocazia dezvelirii monumentului, o placă pe care stă scris: “Dacă această piatră va dispărea vreodată, să știe toată lumea, că amintirea voastră va rămâne

pentru totdeauna în memoria noastră și nu va dispărea niciodată.” Monumentul (foto), amplasat în fața bisericii catolice, este realizat în perioada 1924-1925 după planurile lui Johann Fr. Teichert, de către sculptorul Josef Teichert și cei trei fii ai acestuia, Josef, Johann și Lorenz. Materialul, manopera și ridicarea lui au costat 120.000 lei, sumă adunată din donații, 30.000 lei fiind dăruți de către emigranții din Aradul Nou în

America. Pe lângă Josef Hans (Honved) care a contribuit din plin la ridicarea monumentului trebuie amintiți și ceilalți membri ai Comisiei de realizare a monumentului și ai Comitetului comunal.

Membrii Comisiei de ridicare a monumentului: Johann Baptist Mayer, Andreas Hartmann, Balthasar Klug, Șimon Friedrich, Georg Possler, Franz Harnisch, Anton Hess, Franz Humm

Membrii Comitetului comunal: jude Andreas Hartmann, jude Josef Hans, casier Adam Hartmann, casier Johann Teichert, jurat Franz Friedrich, jurat Leopold Hohn, jurat Josef Albecker, (+ Josef Drommer).<sup>102</sup>

În segmentul superior al monumentului sunt sculptate câte o cruce de tip romanic. Pe soclu sunt aplicate patru plăci de granit negru suedez pe care sunt gravate numele soldaților căzuți în luptă.

## 17. Apare un nou Banat

Pentru a evita dizolvarea completă a statului său multinațional, împăratul Austro-Ungariei Carol IV. (Franz Iosif murise în 1916) adresează la 16 octombrie 1918 popoarelor din imperiu un manifest în care promite, în spiritul autodeterminării, participarea egală a tuturor națiunilor în vederea reconstrucției statale adică transformarea imperiului bicefal într-un stat federal. Era totuși mult prea târziu. Carol abdică și pleacă în exil. La 16 noiembrie 1918 este proclamată Republica Ungaria, care se declară independentă de Austria. Conte liberal Károlyi Mihály preia guvernarea noului stat.

Încă de la sfârșitul lui octombrie la Novi Sad se constituie un Comitet Național al sârbilor care la 25 noiembrie 1918 cere la o mare adunare populară din Novi Sad alipirea Banatului la Regatul Serbiei.

În 31 octombrie, același an, în Timișoara, are loc o mare adunare populară cu ocazia căreia dr. Hans Otto Roth, membru în conducerea Partidului Social Democrat din Ungaria proclamă "Republica autonomă bănățeană" (Banater Republik, Banatska republika, Bánáti köztársaság) și declară că va rămâne atașat noului guvern maghiar. Liderii românilor, care constituiseră în 30 octombrie 1918 Consiliul Militar Național Român, (președinte dr. Aurel Cosma) suspectând că Republica ar fi doar o formă de a menține statu-quo-ul, decid să formeze un Consiliu Național Român care, militând pentru unirea cu România, se atașezează Consiliului Național

---

102. Petri.A.P. Op cit p.235

Român Central din Arad. La 3 noiembrie 1918 acesta convoacă pe 1 decembrie, la Alba Iulia, Adunarea Națională a românilor din Transilvania, Banat și Țara ungurească.

#### **a. Nici cu unii, nici cu alții - autonomie completă**

La 8 decembrie 1918, Consiliul Național al Șvabilor (Schwäbischer Nationalrat) constituit la 31 oct. 1918 și condus de lt.col Albert Fuchs, convoacă consiliile comunale din localitățile germane din întreg Banatul, la Timișoara, unde este adoptată o Proclamație. Documentul configurează perspectiva Banatului, în viziunea importanteii minorități germane:

#### **Manifest !**

*“Guvernul maghiar susține conform proclamațiilor date și în conformitate cu tendințele vremii o reorganizare completă a statului bazat pe o autonomie deplină a popoarelor din Ungaria. Conform programului, viitoarea Ungarie urma să fie organizată după modelul Elveției în cantoane.*

*Între timp, atât Comitetul Național al Sârbilor, întrunit la Novi Sad, cât și Comitetul Național Român de la Alba Iulia revendică Banatul.*

*În spiritul principiului autodeterminării și convingerii proprii, Comitetul Consiliului Național al Șvabilor, în numele poporului șvab din sudul Ungariei și conform dorințelor celor 138 de Organizații comunale din Banat și Bacskă, a hotărât la 8 decembrie 1918 următoarele:*

- 1. Decizia referitor la apartenența teritorială a Banatului și Bacskă nu trebuie luată doar de către oameni, trebuie luate în considerare și realitățile istorice, geografice și economice. Dar și atunci când s-ar lua în considerare doar apartenența etnică, singurii care trebuie să decidă, conform principiului autodeterminării, sunt naționalitățile Banatului și zonei Bacskă. Această hotărâre nu poate fi luată decât în urma unui referendum obiectiv și secret.*
- 2. În baza celor menționate mai sus, poporul șvab nu poate adera la niciuna din revendicările asupra Banatului, nici la cea sârbească de la Novi Sad, nici la cea a Adunării Naționale a Românilor de la Alba-Iulia și nici nu poate decide referitor la apartenența teritorială a Banatului și zonei Bacskă.*
- 3. Poporul șvab cere ca Banatul unit cu Bacskă să dețină o autonomie completă.*
- 4. În cadrul autonomiei cerem acele drepturi, care ar fi recunoscute oricărui popor, în special solicităm:*

- a. *autonomie deplină și suverană în practicarea cultului și învățământului cu drepturi neîngrădite, școli de toate tipurile, unificare culturală și economică și instituții de toate felurile menite să ofere utilizarea limbii germane;*
- b. *o administrație germană autonomă și organe proprii;*
- c. *o organizație judecătorească germană, autonomă;*
- d. *autonomie bisericească ;*
- e. *o comisie agrară menită să înfăptuiască reforma în acest domeniu, înlăturarea latifundiilor și dreptul de a limita suprafața agricolă ;*
- f. *dreptate socială în toate domeniile economice și politice, înființarea de organizații de ajutor social pentru muncitori;*
- g. *libertatea presei și a întrunirilor;*
- h. *garda națională (miliție) asemănătoare cu cea din Elveția;*
- i. *un cadru legislativ autonom;*
- j. *o Adunare Națională reprezentativă a șvabilor, aleasă prin vot universal, egal, secret, de către femeile și bărbații șvabi;*
- k. *posibilitatea de susținere financiară a instituțiilor ce garantează autonomia;*
- l. *o reprezentare direct proporțională cu numărul populației în Parlament și alte instituții reprezentative;*

*Solicităm ca poporul șvab să fie reprezentat la Conferința de Pace de către o delegație proprie și garantarea drepturilor minorităților.*

*Marele Comitet al Adunării Naționale a Șvabilor în Timișoara*<sup>103</sup>

Această Adunare națională a reprezentat primul act de voință unitar al germanilor bănățeni, de la petițiile adresate împăratului în 1849 și 1860-1861. Însă, în timp ce petițiile reprezentau voința doar a unora dintre comunități, Manifestul de la Timișoara însuma dorințele unui număr mult mai mare de șvabi bănățeni din 131 de comune, inclusiv Aradul Nou reprezentat și el la Timișoara. Alături de el, au timis delegați: Fântânele, Zăbrani, Lipova, Neudorf, Zădăreni, Frumușeni, Șag, Cruceni, Secusigiu, Mureșel, Aluniș, Tisa Nouă.

În ambele cazuri însă doleanțele șvabilor bănățeni nu au avut succesul dorit.

## 18. În două țări

Trupe sârbești și românești pătrund în noiembrie 1918 în localitățile bănățene (în 15 noiembrie Republica bănățeană încetează a exista) în timp ce trupele Antantei ocupă orașele. În 13 decembrie 1918 apare decretul-regal cu privire la hotărârea Adunării Naționale de la Alba (“art.1: Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 sunt și rămân deapănarea unite cu Regatul României”) Legea pentru ratificarea Unirii Transilvaniei este publicată în 31 decembrie 1919. În consecință Aradul ajunge astfel un oraș al României Mari.

Aradul Nou în schimb se afla practic în altă țară. Aceasta pentru că statutul juridic al Banatului era încă în discuție. El se va clarifica doar la 4 iunie 1920, data semnării Tratatului de pace de la Trianon. Ca urmare Banatul este împărțit în trei: România ia 2/3 - 18966 km<sup>2</sup>, Regatul sârbilor, slovenilor și croaților (din 1929 Yugoslavia) primește 1/3 - 9 276 km<sup>2</sup> și Ungaria 284 km<sup>2</sup>, adică 1% din total (la sud de Szeged și Mako).<sup>104</sup>

## 19. Aradul Nou, după două secole

Cu mare fast, mult entuziasm, o mulțime de invitați de seamă, personalități ale epocii și o organizare nemțească în 1923, de Rusalii a avut loc aniversarea a 200 de ani de existență a comunei Aradul Nou. Evenimentul, desfășurat pe parcursul a trei zile, a fost relatat pe larg într-un articol din “Temeswarer Zeitung “ din 23 mai 1923.

Articolul este interesant nu doar pentru informațiile referitoare la structura populației, ocupații ori modul de viață al comunității din Aradul Nou ci și pentru „parfumul epocii” ce răzbate dincolo de toate acestea.

*„Au trecut 200 de ani, de când la granița de nord a comitatului Timiș, pe partea stângă a Mureșului ia naștere prima așezare germană. Ea a luat naștere pe locul fostei localități Apacza (Apache, Apacsa) distrusă în vremea războaielor cu turcii, și unde, temporar, până în 1723, s-au mai așezat sârbi, români, așezarea având numele de Skela (= trecere).*

*Începând cu august 1725 există deja registre parohiale, deși în mod normal treceau doi ani până când o parohie era capabilă să funcționeze. Cu ocazia aniversării celor 200 de ani de existență a Aradului Nou s-a organizat și o expoziție de produse agricole tocmai pentru a dovedi că locuitorii actuali sunt urmașii demni ai*

---

104. Rusu R. op cit p. 215-18

celor care, venind aici, au transformat pustietatea într-o zonă înfloritoare.

Astăzi Aradul Nou are în jur de 6.000 de locuitori a căror principală ocupație este agricultura, dar care sunt angrenați și în toate ramurile de producție. În fiecare casă întâlnim aici 2-3 fântâni, dovadă a agriculturii practicate la nivel larg, cunoscută fiind abundența comunei în legumicultură. Oameni muncitori, deschiși, sărbătoresc azi în amintirea înaintașilor lor, care au făcut posibil ca în Aradul Nou să nu existe oameni săraci. Din rândul lor s-au ridicat personalități precum cardinalul Lorenz Schlauch, prelatul papal Georg Bauer, fostul inspector școlar arădean Kehrer s. a. Comuna care a cunoscut un progres deosebit deține un tribunal districtual, percepție financiară, o mănăstire, un gimnaziu de stat, o corporație meșteșugărească, o asociație culturală. Aceasta din urmă, prin strădaniile preotului Joh. Bapt. Mayer, este una de prim-rang cuprinzând toate organizațiile culturale din localitate: Asociația filarmonică de muzică și cântec sub îndrumarea învățătorului Philipp. De asemenea există și o asociație a tinerilor, cinci avocați, cinci medici, trei farmacii, instituții bancare precum Neuarader Sparkasse A.G. filială a Arader Sparkasse din Arad, Volksbank A-G și fabrica de bere a baronesei Nopcsa. Toate demonstrează că prin munca planificată și hărnicie în două secole se pot realiza foarte multe.

Sărbătoarea s-a desfășurat pe parcursul a două zile, comitetul de organizare fiind format din prefectul comitatului Timiș-Torontal dr. Julius Coste, baronul Alexiu Nopcsa, contele Alfred Pallavicini, senatorul Karl v. Moller dr. Kaspar Muth, prelatul Blaskovits dr. Sever Mladin (Prim-pretor -nn.) precum și preotul Johann Bapt. Mayer președinte de onoare, apoi avocatul dr. Franz Neff președinte, notarul Georg Welti și Josef Hohn ca și secretari iar membrii coordonatori Peter Knapp, Simeon Friedrich, Franz Harnisch, Balthasar Klug, Franz Dengl, Franz Friedrich, Johann Gilbert și conducătorii comunei.

Un moment deosebit al festivității a fost adunarea festivă de la Primăria comunală. După cuvântul de deschidere rostit de către primarul Franz Dengl a fost adoptată, la cererea notarului Margittay, următoarea rezoluție: "Reprezentanții comunei Aradul Nou doresc a omagia strămoșii care s-au așezat în aceste părți acum 200 de ani, care au obținut pământurile ce au asigurat urmașilor un trai prosper. Ca semn al omagiului și mulțumirii comune împreună cu întreaga comunitate s-a organizat o sărbătoare omagială, o expoziție de produse agricole prin care să se demonstreze că și actualii locuitori ai comunei sunt urmașii demni ai primilor coloniști. Reprezentanții comunei mulțumesc strămoșilor și promit că vor menține vie amintirea acestora și o vor transmite mai departe multor generații de acum încolo. Pentru asta



este nevoie de binecuvântarea lui D-zeu și de puterea de a continua. În numele Domnului tot înainte! Să acordăm mulțumire și omagiu strămoșilor noștri!”



Strada principală, sfârșitul secolului XIX

*Majestății sale i-a fost trimisă următoarea telegramă omagială:*

*“Reprezentanții comunei Aradul Nou cu ocazia a 200 de ani de la colonizare, transmit Majestății și familiei sale glorioase sentimente de omagiu și devotament.” Au mai fost trimise telegrame și premierului Brătianu, prefectului Dr. Coste, subprefectului Cornel Bejan și primarului Aradului Nou Dr. Sever Mladin\*\*\**

### **Ministrul Cosma în Aradul Nou**

*Primul Ministru Brătianu a răspuns în scris comunității exprimându-și regretul că nu a putut veni la manifestare dar că dorește ca ea să aibă succesul dorit.*

*După liturghia ținută de prelatul Franz Blaskovits, la care au participat comunitatea și pompierii cu comandantul lor Ernst Schork, au fost luate măsurile necesare primirii ministrului Dr. Aurel Cosma. Acesta a fost întâmpinat la gara de către o orchestră și comitetul de primire, fiind salutat la monumentul Trinității. Dr. Cosma a fost însoțit de către prefectul Dr. Julius Coste; mai erau acolo delegații ministeriali J. Crucian Popescu, Ing. Agricol, secretarul de stat pentru creșterea animalelor, Constantinescu, consilierul agricol Milovan, șeful de cabinet al ministrului*

*Paskievici, directorul general al finanțelor Julius Arsenovici, președintele Camerei de Comerț și Afaceri din Timișoara director general Joh. Oprea ș.a.m.d.*



Perechi de Kirchweih cu formația de muzică

*Au mai fost prezenți contele Ludwig Porcia din Fântânele, secretarul de stat prof. Lutz Korodi, fostul senator Wilhelm Kopony, fostul prefect al comitatului Arad, notar public Aurel Crișan, judecătorul Josef Schmidt, avocatul Dr. Fritz Dutschak, directorul Direcției Veterinare Dr. Turturică, judecătorul districtual din Vinga Dr. Nikolaus Herbeck, judecătorul districtual al Aradului Nou Dr. Silber, judecătorul Scaunului Aladar Bajza, decanul din Glogovatz Friedrich Siebig, inspectorul industrial din Timișoara, Oskar Beck, directorii școlii din Aradul Nou, Neidenbach și Fidel Prinz, președintele Direcției de agricultură Simon Friedrich, secretarul Told, președintele Corporației industriale, Peter Knapp, avocatul Dr. Max Gyori, notarul public Cirita, inginerul Hauser, Dr. Josef Kneip, avocatul diocezei Dr. Josef Gabriel, Dr. Hans Eschker, maiorul Schreiber, căpitanul Hauptmann, Anton Kremmling, profesorii Karl Kessler, Franz Knobl, Emil Eitel și mulți alții, cam 30 de cadeți ai Școlii Agricole din Sânicolaul Mare însoțiți de profesorul lor Mathias Molnar, circa 50 de locuitori ai comunei Szekesut (Secusigiu) îmbrăcați în port tradițional românesc, însoțiți de preotul Leon Blage, notarul Josef Kehrer. Mai târziu și-a făcut apariția și directorul ministerial, inspectorul industrial Livius Faur și reprezentantul economic american din Aradul Nou, Mr. Norman.*

## **Ministrul despre șvabi**

După intonarea imnului regal și salutul de întâmpinare al avocatului Dr. Franz Neff și a preotului Joh. Bapt. Mezer care au mulțumit ministrului de prezență și și-au exprimat loialitatea și respectul față de acesta, ministrul și-a exprimat la rândul său bucuria de a fi prezent, mai ales de a participa la expoziția agricolă ca reprezentat al guvernului și în special al Direcției de Agricultură.

El știa că șvabii sunt un popor harnic, onest și cumpătat și se bucură cu atât mai mult, că la sărbătorile șvabilor participa și românii. Șvabii și românii au trăit întotdeauna bine împreună. El cunoaște și loialitatea șvabilor față de rege și patrie, fiind primul prefect al comitatului Timiș.

Prelatul Franz Blaskovits a declarat apoi deschisă expoziția. Cu această ocazie a reamintit activitatea de 30 de ani a Organizației agricole, a Organizației țărănești ce a precedat-o, care a îndeplinit planul de producție. Locuitorii Aradului Nou continuatori ai urmașilor lor sunt credincioși lui D-zeu, națiunii, patriei și dinastiei – aceste lucruri îi caracterizează pe șvabi.

Ministrul Dr. Aurel Cosma a luat din nou cuvântul de data aceasta în limba germană: „Cunosc foarte bine hărnicia și dorința de prosperitate a acestui popor – spune el – cunosc dragostea față de pământ, care se transformă dragostea de patrie. Și eu sunt convins că loialitatea față de patrie, față de stat, de tron, amintite aici sunt adânc impregnate în inimile șvabilor. Este aceasta o premisă a prosperității pe care, spre bucuria mea, nu trebuie să o evidențiez aici. Sunt de asemenea convins încă înainte de a vizita expoziția că ea este o dovadă a hărniciei și muncii depuse și a prosperității care a rezultat din aceasta. Guvernul susține un principiu: dacă naționalitățile țării trăiesc în prosperitate, dacă tuturor le merge bine atunci îi merge bine și țării.”

Discursul ministrului a provocat mult entuziasm și un ropot de aplauze.

**Expoziția în sine\*\*\*\*** A fost punctul culminant al serbării din Aradul Nou. În diferite clădiri, mai bine spus în toată localitatea existau expoziții. Secțiunea cea mai importantă era expoziția de legume, de flori și cea agricolă caracteristică bunăstării comunității din Aradul Nou și reprezentând domeniul de excepție al acestora... Erau expuse aici exemplarele splendide. Pentru mai multe secțiuni au existat și premii, medaliile fiind acordate de către doamna Baronin Alexius.

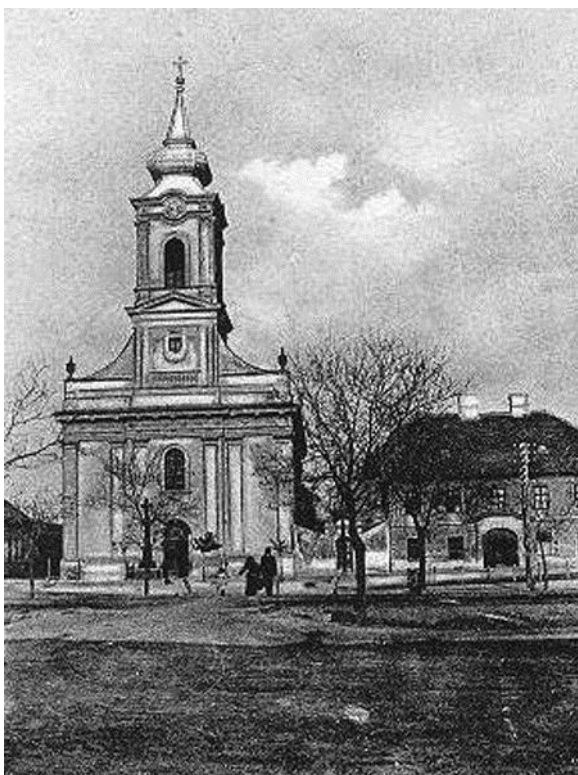
### **În favoarea Monumentului eroilor**

Câștigul adunat în urma expoziției, respectiv cel al Organizației agrare va fi folosit pentru un Monument al eroilor. Intenția a avut un succes deosebit. Din 10.000

de bilete la expoziție, cu o valoare între 5 și 3 Lei, au fost vândute, încă din duminica Rusaliilor, toate.

### **Banchetul**

După amiaza, în sala berăriei din localitate, a avut loc un banchet care a avut parte de un succes foarte mare. Au fost ținute multe cuvântări din care demnă de amintit este cea a secretarului de stat Luty Korodi care a citat din Goethe „ce nu a fost, va fi” cu trimitere la modernizarea comunității șvabilor din Banat.. Așa cum noi aici la masă așteptăm mâncarea, care s-a lăsat așteptată, foamea ascuțindu-ne simțurile – a fi sătul te face leneș - așa foamea a trezit în șvabi cele necesare dezvoltării sale spirituale. Așa trăim și pentru credința în victoria dreptății care ar fi murit odată cu regele Matei și ne-a transpus în trecut, așteptările noastre fiind puternice. Avem și un alt tip de foame. Foamea de dragoste, de transpunere în realitate a imaginii, pe care a desenat-o odată nobilul om de stat Baron Eötvös în cercurile germane din Transilvania și care reda națiunile țării care, în eforturile lor de a atinge idealurile omenirii, își întind mâna frățește în numele iubirii adevărate. Premisele dragostei este și dreptatea, apoi popoarele... foametea. Poate aceasta este cerința noii înfățișări a patriei noastre, dorită și vindecată prin învățătura grea pe care ne-a dat-o războiul „ce nu a fost, acum să fie.”



Biserica catolică înainte de ridicarea monumentului Eroilor din primul război mondial

### **Alte aranjamente**

După amiază, pe terenurile din apropiere. s-a realizat o probă de arat, ocazie cu care s-au încercat și mașinile agricole expuse.

La finalul festivităților din prima zi, orchestra dirijată de preotul Joh. Bapt. Mayer a Organizației culturale Aradul Nou a susținut un grandios concert. S-au cântat opere ale unor compozitori apreciați, acestea smulgând de fiecare dată un ropot de aplauze.

Într-un alt loc s-a organizat serbarea și dansul popular.

A doua zi a fost închinată îndeosebi domeniului agricol. Prelatul Blaskovits a ținut o prelegere în care a evidențiat problemele economice cu care se confrunta la acea dată comunitatea. Discuția s-a bucurat de un interes special în cadrul populației...”

În ziua următoare s-au desfășurat alte evenimente festive: adunarea membrilor Asociației agrare a șvabilor, serbarea elevilor Școlii de Stat din Aradul Nou, vânătoare de vulpi, meci de fotbal între Aradul Nou și Periam, expoziție a Seminarului Catolic din Timișoara, seară de dans.<sup>105</sup>

\*

La 20 Mai a apărut și în publicația arădeană “Arader Zeitung” (redactată la Deutsche Zentral-Druckerei) o ediție specială dedicată sărbătorii a 200 de ani de existență a Aradul Nou, ediție numărând opt pagini.

### **“ Programul serbării a 200 de ani a Aradului Nou din 19 Până la 21 Mai 1923**

#### **Programul sărbătorii și expoziției**

Prezidată de prefectul comitatului Timiș-Torontal, Dr. Juliu Coste, baroneasa Alexin Nopcsa, contele Alfred Pallavicini, Senator Karl v. Möller, Dr. Kaspar Muth, Prelat Blaskovics și conducerea primarului Dr. Sev. Mladin precum și a preotului Joh. Bapt. Mayer ca și președinte de onoare, avocatul Dr. Franz Neff președinte, notarul Georg Welti și Josef Hohn, secretarii Peter Knapp, Simeon Friedrich, Franz Harnisch, Balthasar Klug, Franz Dengl, Franz Friedrich, Johann Gilbert și membrii Consiliului comunal și a Organizației agricole din Aradul Nou .

#### **Sâmbătă 19 mai.**

După amiaza: întâmpinarea la gară a oaspeților și cazarea acestora

#### **Duminică 20 mai**

Dimineața: întâmpinarea la gară a oaspeților care sosesc cu trenurile de dimineață  
Înainte de masă: ora 9 - ședința festivă a reprezentanților comunității. 9:30 - slujba bisericească. 10:30 - deschiderea festivă a expoziției. Cuvântul de deschidere îl va

---

105 . Temeswarer Zeitung- Jubileumstage in Neuarad. nr. 112, 1923 mai 23, pag. 3-4

avea prelatul Franz Blaskovics. Vizitarea expoziției. Ora 13:30 - anunțarea festivității de premiere în "Grădina Zânelor".

La amiază: masa festivă la hanul Thun'schen

După masă: ora 3 serbare populară și momente umoristice în Grădina Zânelor

Seara: ora 9 concert al Filarmonicii din cadrul Organizației Culturale Aradul Nou

### **Luni 21 mai**

Înainte de masă: 9-11 Adunarea membrilor Asociației agrare a Șvabilor la pavilionul din Grădina Zânelor. Dacă vremea va fi urâtă ea se va ține în sala Primăriei.

După masă: ora 3 - serbarea elevilor școlii de stat din Aradul Nou la pavilionul din "Grădina Zânelor". Ora 4 - vânătoare de vulpi cu Foxterrieri, organizată de Clubul Foxterrier din Aradul Nou. Ora 5 - meci de fotbal între Aradul Nou și Periam.

Seara: expoziție a Seminarului Catolic din Timișoara la hanul Thun'schen seară de dans în aceeași locație și în "Grădina Zânelor"

### **Standurile de expoziție:**

#### **I. Legume**

Expoziție de flori produse agricole în Casa Tineretului, șeful de grup: Alois Weil, Franz Friedrich, Anton Göbl, de asemenea Adam Poßler, Johann Klug, Johann Künstler, Martin Pommersheim, Josef Galm, Georg Biringner și Franz Kandier. Redactori: Nik. Lambert și Franz Sabo.

#### **II. Expoziția de animale**

cu sectoarele pentru cai, vite și porci în cadrul țarcului realizat cu costuri mari de către Baronin Nopcsa, în curtea hanului „Zur Traube“. Șef de grup: Karl Csenkey, veterinarul Balthasar Klug, Andreas Müller, Franz Eich, deasemenea Peter Wichner, Josef Eisele, Adam Heß, Jakob Biringner, Balthasar Hess, Anton Heß jun., Josef Albecker, Franz Hans, Anton Harnisch. Redactori Ludwig Kovacs și Anton Hegedüs.

#### **III. Expoziție de vinuri.**

Vinuri vechi, vinuri noi, vinuri curate, vinuri roșii, vinuri de munte, țuică și Cognac. Loc de desfășurare: Casa Tineretului. Șef de grup: Simeon Friedrich, Georg Gammer, Georg Poßler, Adam Tuch, de asemenea Wendelin Kornet, Balthazar Weininger, Josef Teichert, Bartholomeus Schill, Josef Schneider, Franz Klug, Leopold Hartmann und Andreas Hartmann. redactori: Adam Hartmann.

#### **IV. Expoziție stupi de albine.**

Stupi de albine, miere, ceară, fagure. Loc de desfășurare Casa Tineretului. Șef de grup: Alois Schork, de asemenea Ignaz Krebs, Johann Schmidt și Nikolaus Vogl.

#### **V. Expoziție de mașini.**

Diferite mașini și unelte agricole. Probe de arat cu diferite pluguri motorizate. Hanul Zur Traube. Șef de grup: Josef Kompaß, Jak. Feilein, de asemenea: Anton Klug, Peter Radstädter, Karl Weil și Ferdinand Krebs.

### **VI. Expoziție meșteșugărească**

În clădirea școlii Prinz'schen. Coordonată de Corporația meșteșugărească. A fost realizată doar de meșteșugarii din Aradul Nou. Șef de grup: Prof. Ludwig Kovacs.

### **VII. Industrie casnică**

În clădirea școlii Krause'schen. Șef de grup: Josef Schork, Jos. Weiß și Ferd. Wagner.

#### **Concurs cu premii de gonire a vulpii.**

Judecător: Alex. S. Kovach (Aradul Nou). Secretar: Anton v. Hegedüs (Aradul Nou). Schliefwart: Geza Gyarmathy (Arad).

Denumiri: a) Păr neted 1. Vesta, Banat, crescător Dr. Birkenheuer Aradul Nou, proprietar Dr. Graur Arad; 2. Lisi Banat, crescător Dr. Birkenheuer, Eig. P. Wichner Neuarad; 3. Veilchen Banat, crescător și proprietar. Dr. Birkenheuer, Aradul Nou; 4. Primula Banat, Züchter Dr. Birkenheuer, proprietar. Ritter v. D'Elvert N, Aradul Nou; 5. Lüh Upland down, crescător și proprietar. Alex. S. Kovach Aradul Nou; 6. Beby of Cicador, crescător Hofmann, Chisineu, proprietar Alex. S. Kovach, Aradul Nou; 7. Champ, Nimrod Csala, proprietar. Dr. Wachsmann, Timișoara; 8. Derbysieger Lagymanyos Daddy, proprietar. Anton v. Hegedüs, Aradul Nou; 9. Budapesta Flocki, proprietar P. Andra E., Chișineu; 10. Flocki of Cicador, proprietar. Hoffmann, Chișineu; 11. Record Clown, proprietar. Geza Gyarmathy, Arad; 12. Lilli Red Pimperl, crescător Alex. S. Kovach, Aradul Nou, proprietar. Dr. Bürger, Timișoara; 13. Lilli Parforce, crescător Alex. S. Kovach, Aradul Nou, proprietar. Szathmary, Gurahonț. b.) Păr sărmos: 14. Hexl Banat, crescător și proprietar. Dr. Birkenheuer, Aradul Nou; 15. Faust Banat, crescător și proprietar. Dr. Birkenheuer, Aradul Nou; 16. Fuchs Banat, crescător. Dr. Birkenheuer Aradul Nou, proprietar. J. Varjas, Arad; 17. Nani of Hubertus, proprietar. Dr. Graur, Arad; 18. Ibar Alexandrovics, proprietar V. Babescu, Arad; 19. Tittie Bessy, proprietar Geza Gyarmathy, Arad." <sup>106</sup>

#### **a. Aradul Nou 1923**

În Anuarul Socec Al României Mari, apare o descriere a comunei Aradul Nou și a comunei Mureșel, cu instituții administrative, financiare, comercianți și

---

106. Fules Bagoly. (1923) Program des Jubileums under Ausstellung an 33, 20 mai 1923 p 1-2

meseriași importanți. Ca reședință de plasă, Aradul Nou era subordonat din punct de vedere administrativ județului Timiș-Torontal, iar Mureșelul aparținea plasei Arad.

**“Comună rurală. Reșed. plăsei Aradul-Nou. Secr.comunal. Judecătorie de ocol, 1 școală civilă medie de Stat de băieți.**

Primar, Dengl Francisc - Notar, Margittai Caro - Învățători: Bruno Krause, Fidel Prinz, Philipp Antonie, Schork Ludovic, Szabo Francisc - Preot paroh Mayer Ioan. Arhitecți: Bellinger Ferencz, Frolich Iosif, Morschl Ferencz.

Bănci: “Banca populară pentru Aradul Nou și provincie” S.p.a, capital 750.000 lei, președ. Burger Francisc; “Cassa civilă de păstrare”, capital 10.000.000 lei, președ., Merk Antonie; “Casa de păstrare” capital 600.000 lei, președ., Netter Martin. Băcani:

Haekel Gyula & Cic, Riegler Sandor, Schorck Iozsef, Szava Iles, Theisz Miklos. Bere (fabrici): Baroneasa Nopcsa Matilda. Cereale (comerciați): Gammer & Böhm, Weisz Adolf.

Cismari: Hilbert Ianos, Iancovics Gabor, Klug Ferencz, Zimmer Marton.

Croitari: Dramerer Andras, Gilbert Ianos, Gobl Iosef, Jager Titus, Kopf Mihaly. Curelari: Berg Ferencz, Hans Iosif. Lemne (comercianți): Vass Iosif.

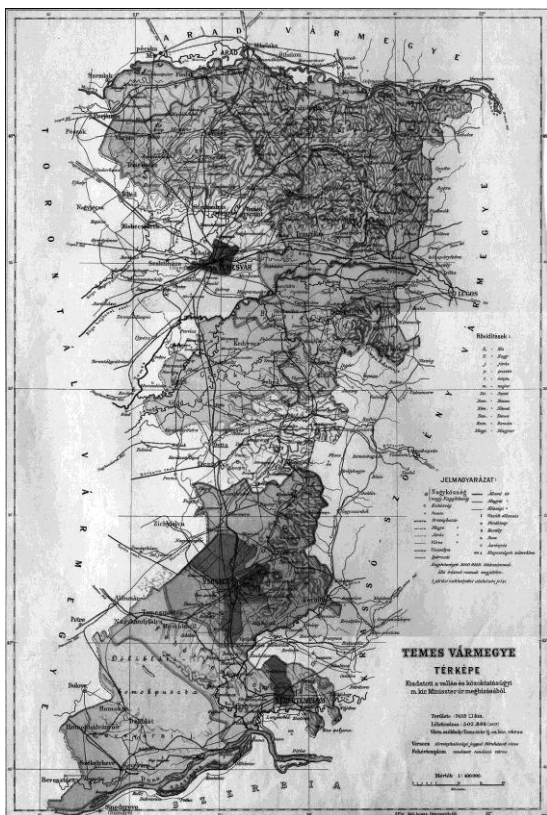
Mecanici: Krebsz Nandor, Pommersheim Ferencz. Mori: Abaffy Aurel, Wagner Pal. Perii (ateliere): Kohling Iosif, Tapics Antal. Pielării (magazine): Furbmann Mihaly, „Frații Steiner.”

Sticlării (magazine): Gehl Iosif.

Harta comitatului Timiș - plasa Aradul Nou 1911

Stofe (magazine): Berte Bela, Ecsde Antal, Hackel Ignacz, Krebsz Ignacz, Schork Erno, Wesch Antal. Tinichigii: Klug Ernő, Schönauer János.

Var (comercianți): Hans Iosif.





Proprietari de moșii: Baroneasa Nopcsa Elek (500 jug.); vicontele Pallavicini Alfred (300 jug.)<sup>107</sup>

### **b. Murășel 1923**

**Com. rurală. Plasa Arad. Secretariat comunal. Locuitori 926 - 2 km.gara Aradul-nou. Primar Dușan Nicolae- notar Arcosi Aurel. Învățător Albu Simion - învățătoare Ziehaus Maria. Birturi: Coșca Ioan, Dengl Oscar, Suci Ghe. Comercianți (art. mixte): Blum Francisc, Dengl Oscar, Izaner Iosif, Michelbach George. Croitori: Morar N-lae, Patai Alex. Mori (cu motor electric): Pollak Ladislau. Mori (pe apă): Grim Francisc, Ketsch N-lae. Proprietari de moșii: Semujei Gr. (Bujac - 500 jug.). Arendași de moșii: Leopold Sigismund și Deutsch Ando (Bujac – 500 jug.)<sup>108</sup>**

### **Date statistice Mureșel (comitatul Arad) - perioada 1859-1930<sup>109</sup>**

Mureșel-comitatul (județul Arad)	1880	1890	1900	1910	1930
Număr de case	136	129	163	188	226
Număr locuitori	879	1000	981	1186	1481
Germani: %	41,2	41,5	50,2	40,3	37,4
Hotare (jugăre)	2260	2600	2260	2260	2260

## **20. Viața de zi cu zi**

Dincolo de mărturiile oamenilor simpli despre acele vremuri, care pot reda cel mai bine imaginea vieții comunității, există și alte surse. Deși au fost scrise de oameni pentru care prezentul era singurul lucru care conta atunci, procesele verbale ale ședințelor consiliului comunal permit recreerea vieții de zi cu zi a comunității, problemele cu care se confrunta administrația, de altminteri nu mult diferite de cele ale oricăreia de acum, în fine, deschid o altă perspectivă asupra vieții locuitorilor din Aradul Nou și Mureșel care, de multe ori, aveau de rezolvat probleme comune. Iată câteva exemple semnificative în acest sens:

### **a. 100.000 lei pentru Biserica ortodoxă**

Cu o zi înaintea Crăciunului din 1927, consiliul comunal Aradul Nou avizează o rectificare a bugetului pentru a acoperi cheltuieli survenite în plus, întrucât s-a constatat că sumele achitate pe biletele de încasare a vămii au fost de 8640 lei față de suma alocată de 7.000 lei, cheltuielile pentru transferarea notarului Aurel Oarcea

107. Anuarul Socec editia 1914-25 Biblioteca Congresului SUA

108 . idem

109 . idem

depășiseră de asemenea estimările și cheltuielile legate de procesul împotriva fostului șef al Serviciului financiar Simeon Teleky erau mai mari (8.900 lei). În plus, apăruseră cheltuieli legate de alegeri (3.000 lei), mai trebuia plătit diurnistului însărcinat cu recensământul populației (2.700 lei) și se cumpăraseră patru cai ce aveau nevoie de întreținere (55.000 lei). Un plus de 99.908 lei, în total.

Astfel pentru aprovizionarea secției de jandarmi cu paie și fân se alocau 5.600 lei, 1.000 lei pentru ajutorarea familiei fostului polițist Don Dumitru și a lui Paul Kristof. Pentru renovarea Bisericii catolice se alocu 300.000 lei iar pentru construirea Bisericii ortodoxe alți 100.000 lei. Consilierii aprobă concesionarea „ghețarului comunal” și amână participarea la licitația publică organizată de Prefectura Arad pentru vânzarea unui teren de 11 hectare în „Hada Jarock, situat în mijlocul Mureșului, lângă pășunea comunală unde vitele se adapă”, cu prețul de strigare de 100.000 lei. (ședința consiliului comunal din 27 dec.1927 primar Francisc Friedrich, notar Aureliu L.Stan)<sup>110</sup>

#### **b. „Chestia vamei” de la podul Mureșului**

După ce cu o lună înainte consilierii din Mureșel acceptaseră să plătească 3.226 lei pentru repararea oficiului Judecătoriei din Aradul Nou, alți 850 lei pentru întreținerea Preturii, 1.400 lei pentru hainele de vară ale polițiștilor și îi arendaseră lui Feuerstein Berthold terenul fostului cimitir de animale cu 1.200 lei pe an, teren folosit anterior de Camera Agricolă Arad și în fine au luat act de demisia impiegatului Fuchs Alexandru (înlocuit cu temporar cu d-șoara Marioara Țintoi, pentru rezolvarea problemelor legate de încasarea taxelor la stat), în noiembrie revine pe ordinea de zi „chestia vamei de la podul Mureșului.” Aceasta mai ales pentru că, în 31 noiembrie, urma să aibe loc la București, dezbaterea apelului făcut de Primăria municipiului contra deciziei 128/1931 a Comitetului local de revizie Timișoara cu privire la încasarea taxei de pod. La dezbateri urmau să participe președintele Arkosy Aurel și avocatul Aron Petruțiu. Avocatul solicita, în cazul în care obținea „scoaterea populației de a plăti vama de la pod”, suma de 20.000 lei (și în primă instanță câștigase deja) ori, dacă pierdea, 2.000 lei. Cum în speță erau interesate mai multe comune, cei din Murășel îi cer, în 3 noiembrie, lui Arkosy să solicite amânarea dezbaterii și între timp să convoace comunele interesate în vama de la pod. („Avocatul a primit cauza fără vre-un obligament din partea comunei care oricum se va făptui prin convocarea comunelor interesate”). Ceea ce se și face la 18 noiembrie,

---

110. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale Prefectura județului acte adm 21/1927

când se stabilește ca onorariul avocatului să fie de 60.000 lei, iar în cazul că pierde procesul, de 6.000 lei. Procesul a fost pierdut, din fericire însă pentru comună, fără cheltuieli de judecată.<sup>111</sup>

### c. Taxa la pod, mult prea urcată

În ianuarie 1931 direcțiunea Gimnaziului de stat Aradul Nou înaintează spre aprobare Primăriei proiectul de renovare a clădirii Gimnaziului pentru care se solicită un sprijin în valoare de 100.000 lei din partea comunei. Proiectul este amânat până la clarificarea unor chestiuni legate de natura lucrărilor. Consiliul acceptă însă solicitarea Judecătorei de ocol referitoare la închirierea spațiului în care-și desfășoară activitatea și pentru care Ministerul Justiției nu acceptă să plătească o chirie mai mare de 6000 lei. Inițiativa primarului Fridrich Francisc care cerea să intervină pe lângă Primăria orașului Arad pentru reducerea taxei de trecere pe pod este de asemenea acceptată și edilul primește mandat „să intervină la orașul Arad pentru a regula încasarea taxelor la pod și a le reduce, în special taxa pe valoare care este prea urcată”. De asemenea sunt anulate, de la 1 aprilie 1930, taxele locale datorate de către Durbeck Nicolae (518 lei) și de Wetzl Ioan (743 lei), meseriași care nu mai profesează. Se aprobă solicitarea sub-notarului Băd Petru pentru o locuință.



Vama Aradului la intrarea pe podul graf Karoly

(Ședința Consiliului comunal 26 ianuarie 1931- primar Friedrich Francisc, subprimar Petz Francisc, notar Rațiu Alexandru. Consilieri: Finster Francisc, dr. Neff

---

111. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura Arad 91/1931

Francisc, Kompasz Iosif, Tuch Iosif, Kunsth Ioan, Galm Iosif, Braun Anton, Finster Anton, Bellinger Francisc, Galm Andrei, Hohn Leopold, Zimmer Anton, Hans Iosif, Bauer Iacob și Linn Alexandru.)<sup>112</sup>

#### **d. Leafa primarului Friedrich – 2.000 lei/ lună**

Ca urmare a precizărilor făcute de Comitetul școlar al Gimnaziului de stat la solicitarea consilierilor, se aprobă fondul de reparații de 100.000 lei și de asemenea o sumă de 500 pe an pentru reparații curente.

În aceeași ședință se modifică unele prevederi ale proiectului de buget pe anul 1931, în sensul că se stabilește leafa primarului Fridrich Francisc la 2.000 lei/lună, a subprimarului Petz Francisc la 1.500 lei, a delegaților permanenți, a casierului și a guarzilor de câmp la 800 lei lunar.

Bugetul comunei pentru anul în curs este de 3.077 732 lei. ( Ședința Consiliului comunal din 14 februarie 1931 ora 2 d.m.)<sup>113</sup>

#### **e. Unirea se amână**

Subiectul cel mai important îl constituie problema unirii comunei Aradul Nou cu vecina Murășel, ca urmare a deciziei numărul 1644/1931 a Administrației județului, după cum preciza notarul comunei. Consiliul „amână pronunțarea în această chestiune până va lua cunoștință de intențiunea comunei Murășel și până se va prezenta (hotărârea) consiliului comunal Murășel.” În schimb se aprobă fără discuții contractul încheiat cu Novak Ștefan referitor la „edificarea fântânii de benzin și petrol pe teritoriul comunei” și solicitarea cetățenilor de „împietruire a străzii Regele Ferdinand, pe partea unde este mai rea”.<sup>114</sup> În acest scop se decide aducerea a 20 vagoane de piatră și a pietrișul necesar, din prundul Micalăcii.

Aprobarea contului de gestiune pe anul 1930 demonstrează că Aradul Nou a fost bine administrat financiar. Astfel, la venituri de 3.316.804 lei și cheltuieli de 2.658.859 comuna încheiase anul cu un excedent de 658.004 lei.

(Ședința Consiliului comunal din 5 martie, orele 14.00).<sup>115</sup> Aceeași chestiune, a unirii este abordată și de consilierii din Mureșel. Iată punctul lor de vedere:

#### **f. Dacă e ordin, ne lipim, dar ramânem ... autonomi**

Subiect fierbinte și în consiliul comunei Mureșel. Într-atât, că ședința din 3

---

112. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale Prefectura Arad inv. 25/1931

113. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura jud- administrație 88 /1931-32

114. Novak Ștefan avea și un han cu un birt popular pe strada Principală cam pe unde este astăzi pensiunea Xe-Mar și deținea un parc de 7 autobuse .

115. Idem inv 25/1931

aprilie a continuat și a doua zi. Subiectul același: ordinul 7830/1931 al Administrației județului Arad de alipire a comunei Murășel la Aradul Nou. Consilierul Alois Weil este atât de nervos încât se adresează în germană: primpretorul, în actul înaintat Președintelui Consiliului județean, i-a făcut pe locuitorii din Murășel „atînși de idei bolșevice”. De altminteri Weil este de acord cu alipirea „fără a fi atinsă autonomia comunei” Murășelului. El vrea, de asemenea, să se desființeze și funcția de notar, lucru ce atrage protestul notarului Kradigathy care se simte persecutat. Doar își face bine treaba: „comuna nu are nici o datorie, iar cheltuielile au fost reduse la jumătate față de anii precedenți”. În final, consilierii votează cu majoritate de voturi (nouă - Da, doi - Nu, unul - anulat) propunerea lui Weil pentru „alipirea comunei Murășel la Aradul Nou, cu sistarea postului de notar și cu susținerea independenței și autonomiei comunei”. În aceeași sedință se reduce, chiar retroactiv, salariul celor doi polițiști de la 2.200 lei la 1.800, cu acordul acestora, dar cu compensare în zile libere, pe motiv că „atunci când au fost stabilite traiul vieții era mult mai scump decât azi, așa că este natural a se reduce salariul conform situației economice actuale” cum argumenta ajutorul de primar Pavel Muntean.

În mai, directorul școlii primare din comună cere o despăgubire de 500 lei pentru camera din locuința sa transformată în sală de clasă, drept pentru care a fost nevoit să închirieze o cameră pentru copil și obține suma pe perioada 1 ianuarie - 30 iunie.<sup>116</sup>



Palatul baronului Nopcea

---

116. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura Arad inv 91/1931



Vaporaș acostat la Port Arthur în aval de pod, Mureșel 1947



Vâslași la Port Arthur, Mureșel 2010

### **g. Nu putem acorda privilegii unor clase**

Notarul comunei Aradul Nou, Rațiu Alexandru aduce la cunoștința consilierilor faptul că Administrația județului, cu ordinul 5120/1931 a „dispus ca regula taxelor comunale să fie modificată în sensul că baza de impunere la comerț și industrie să fie cu 50% adusă (diminuată) iar la profesioniști cu 20%.” După „multe discuții, cu votul de 11 contra 3, consiliul respinge modificarea regulamentului nenținându-l și pe mai departe cu redactarea ce s-a avut. Consiliul s-a pus pe punctul de vedere că nu poate acorda privilegii unor clase de locuitori din comună și prin aceasta a îngreuna alte clase cari sunt tot așa de îngreunate și cari sunt fără lucru”.



Fabrica de bere a baroanei Nopcea

Rapid a primit însă votul cererea notarului de a se construi o altă cocină de porci în locul celei „în stare rea” pe care o folosea. La fel au fost votate taxele de măcinat la mori: „10% la măcinatul pentru vamă și 12% la schimb” ca și intenția de a se construi o fântână la Primărie, condiționat de prezentarea unui proiect cu prețul de cost. Revenind la pietruirea străzii Regele Ferdinand, primarul Friedrich aduce la cunoștință că a organizat o licitație pentru transportul a 500 mc de pietriș și a 20 vagoane de piatră, în urma căreia a încredințat lucrarea firmei „Intreprinderea de construcții și industrie de piatră” a lui Vogel Petru, care a oferit un preț de 2.360 lei/vagon cu piatră, plus 270 lei descărcat în gara Aradul Nou și transportul. În ceea ce

privește pietrișul a fost acceptată oferta de 110 lei/ mc. a lui Alexa Avram, care era și concesionarul prundului. (Ședința Consiliului comunal din 17 aprilie 1931)<sup>117</sup>

#### **h. Aradul Nou preia pâraul Țiganca**

În 20 februarie 1931, după ce că primarul comunei Mureșel era bolnav, consilierul Pretorian demisionează, pentru ca în aceeași ședință să ceară anularea taxei comunale cu care era impus, după casa nouă ce și-o construisese (solicitare respinsă de foștii colegi). În aceeași ședință se constituie o comisie formată din Suciuc Francisc și Alois Weil <sup>118</sup>, care urmau să analizeze cererile lui Sommer Alexandru din Aradul Nou, care voia „în arendă un loc vacant de vânzare a beuturilor spirtoase” și a lui Valentin Ioan, care solicita „brevet de vânzare a beuturilor spirtoase fără masă și scaune”. La solicitarea Primăriei comunei Aradul Nou, care dorea „transpunerea fondului Țiganca” cei din Mureșel nu aveau cum se opune. Comuna mai mare plătea majoritatea sumelor necesare întreținerii acestuia și în plus ei rămăseseră deja datori cu 20 mii lei, pentru două podețe pentru trotuare peste pârau, din cei 35 mii pe care ar fi trebuit să-i plătească.



Canalul Țiganca, astăzi

Firesc, deoarece veniturile comunei se reduceau în mare parte la arendarea unor terenuri de pe care se recoltau nuiele ori erau fânațe. Cheltuielile erau însă multe. Tentațiile populiste în schimb, ca acum. Când, în aprilie, Administrația județului Arad cerea, de exemplu, reducerea taxelor cu 25%, consilierul Jäger Iosif a plusat și a convins: „cu excepția evaluărilor pentru comerț, la industriașii profesioniști, baza de evaluare va fi redusă cu 50% pentru populația din hotarul comunei”<sup>119</sup>.

117. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale Prefectura Arad inv 25/1931

118. Weil Alois și Pauzar Alexandru dețineau cele mai mari grădini din Mureșel. Între cele două războaie Weil își deschisese cu acordul baronului Neuman o florărie în centrul Aradului (astăzi McDonald's) în Palatul Neuman. Cei doi concureau pe piața florilor cu Marschalko din Aradul Nou.

119. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref. Arad 91/1931



## i. Autobus spre piața Peștelui

Din proiectul de buget cu excedent zero al administrației comunale Mureșel pe anul 1932, prezentat de notar la ședința din 19 decembrie și adoptat fără modificări, rezultă că administrația urma să aibe la dispoziție venituri de 366.010 lei și deci să cheltuiască cam tot atâția. Bugetul era de aproximativ șapte ori mai mic decât al vecinilor din Aradul Nou. Pentru a avea siguranța veniturilor, la ședința extraordinară din 31 decembrie, consiliul votează procentul cotelor adiționale la impozite la nivelul maxim prevăzut de lege (3% pe lângă impozitul pe venitul proprietăților agricole, tot atât pe veniturile comerciale și industriale și 6% pe lângă impozitul pe venitul proprietăților, clădirilor).



Hanul, birtul și garajul autobuselor lui Novak Stefan

În aceeași ultimă ședință i se fixează lui Novak Stefan din Aradul Nou (cal. Banatului nr. 214), concesionar al transportului cu autobus pe ruta Arad-Lipova, un loc pentru haltă „înaintea prăvăliei lui Parzer, care oricum este în mijlocul comunei.” Halta însă trebuia să fie aidoma celor din Arad „cu pereți din geam de 3-4 m lungime și 1,5-5m lățime. Petiționarul se va îngriji și de curățirea și luminatul haltei.” De altfel, constata consiliul, locuitorii din Mureșel erau mulțumiți „ în chestia circulării autobuzului” cu care călătoreau „în Piața A.Iancu, unde zilnic este piață, la Piața Peștelui și Piața Arenei, unde vindeau și de unde își cumpărau lucrurile necesare și

deci nu au nici un interes în a călători la strada 1. Decembrie din Arad<sup>120</sup> cum era oferta transportatorului. Novak avea un număr de șapte autobuse, un han popular și un birt pe calea Banatului, chiar lângă actuala pensiune Xe-Mar. Pentru el lucrau ca mecanici și șoferi frații Vogel.

### **j. Ospătăria lui Sommer, în Mureșel**

Primind aprobarea consiliului în 16 noiembrie 1931, Alexandru Sommer din Aradul Nou își deschide o ospătărie ( restaurant cu grădină de vară) în Mureșel, pe strada Carol I. (Merfy - Tabacovici). După patru ani, în afacerea care mergea bine intră și Iosif Valentin. După alți patru totul o ia la vale. Sommer își pierde licența de vânzare de băuturi spirtoase, toate produsele din alcool îi sunt confiscate și deși contestă măsura aplicată, în martie 1939, firma este radiată.<sup>121</sup>

## **21. Marea inundație**

Debitul scăzut, între Lipova și Szeged, a râului Mureș face ca acesta să nu își fi săpat o albie prea adâncă, astfel că, în momentul în care debitul crește, lunca Mureșului este inundată, mai ales că malurile sunt foarte joase. Inundațiile repetate au determinat Administrația teritorială Timișoara să ia în discuție îndiguirea Mureșului.

În anul 1749 sute de țărani au început, în cadrul obligațiilor de robotă, lucrările de îndiguire. În 1752 lucrau, în zona Aradului Nou, 150 de oameni, inginerul imperial căruia i-au fost încredințate lucrările având la dispoziție în total 800 de muncitori. După un an a fost finalizat un dig de 100 km lungime între Arad și Szeged. Digul era construit din pământ bătut, pe care s-au plantat pomi și tufișuri, dar după 20 de ani, în anul 1770, era deja aplatizat aproape în totalitate. Între 1738 și 1932 sunt cunoscuți 33 de ani în care Mureșul a avut un debit mai mare decât de obicei.<sup>122</sup> În 14 februarie 1844, alt an în care râul a făcut ravagii, după ce gheața s-a pornit de la Radna spre Arad, locuitorii au fost scoși la robotă pentru întărirea digurilor. Insuficient, pentru că în 15 februarie nivelul apelor Mureșului înregistra deja o creștere de peste 4 metri față de nivelul obișnuit și începea să intre în zonele joase ale orașului. Au fost mobilizați și ulanii la degajarea gheții adunate în zona podului. Inundațiile produse în acel an au fost devastatoare. Au fost grav avariate 636 de case alte 100 s-au ales cu pereții crăpați. Valoarea pagubelor produse în Arad a fost evaluată la 1,5 milioane de florini. În Zsigmondhaza (Mureșel) daunele au fost de

---

120. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale, Prefectura Arad 91/1931

121 Ibid

122. Petri A.P. Op.cit p.248

circa 54.000 florini. Pentru ajutorare celor afectați, Consiliul orașului a cerut sprijinul locuitorilor, care au donat 20.000 fl.<sup>123</sup> După alți 20 de ani, în iunie 1864 râul a ieșit din nou din matcă. Într-un raport de sinteză al Comitatului Arad se arată că Mureșul a inundat 27 de așezări, pagubele produse fiind incalculabile. Abia după câteva luni de zile, în 26 octombrie 1864 s-a reușit să se întocmească situația de evaluare a pagubelor produse de inundațiile din iunie. Valoarea acestora ajunge la imensa sumă de 252.800 florini austrieci. Comparativ, nivelul despăgubirilor acordate de stat a fost de 1.458 florini. În comuna Mureșel au suferit 1000 de persoane, fiind inundate 400 jugăre cadastrale.<sup>124</sup>



Inundații în iarna lui 1932. Casa vamei aproape în apă

În toamna lui 1921 au început noi lucrări de întărire a malului Mureșului (în 1913 avuseseră loc o altă serie de lucrări de consolidare), pe o lungime de 425 metri, în zona actualei străzi a Gladiolelor. Lucrările presupuneau și mutarea unui dig, ridicat în 1877 de Biro Ioan pentru a-și proteja pământul. Operațiunea a fost avizată de Oficiul hidraulic fluvial Arad. De altminteri, până în anul 1938, suma investită de

---

123. Márki S. (1892–1895) *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I–II*. Arad, *Budapest* p. p.544-545.

124. Demșan Florin și Iacobini Mircea-Calamitățile naturale și lucrările de amenajare a râurilor din județul Arad în „Ziridava” XIX-XX/1996 p. 426 și Prefectura jud Arad, Actele comitatului 34 dos. 3213/1864, p.1-2

administrația județului în lucrări de consolidare a digurilor ce protejau Mureșul se ridică, conform unor estimări, la 341.000 lei. Mureșul era însă imprevizibil.<sup>125</sup>

În 1932 însă nu a fost vorba de o inundație obișnuită. Datorită pagubelor înregistrate de locuitorii zonei, în special de cei din Micalaca și mai ales ușor inundabilul Mureșel, ea a fost considerată drept catastrofală.<sup>126</sup>

#### **a. S-a rupt digul în trei locuri**

În toamna anului 1931 Mureșul a ieșit din matcă inundând comuna Mureșel. De această dată nu doar forțele naturii au fost de vină ci și „intervenția nesăbuită” a omului. La ședința din 3 ianuarie 1932 consilierii au formulat o plângere la Prefectura Arad și la Serviciul apelor Arad și chiar au angajat un avocat, care să dea în judecată vinovatul pentru pagubele produse proprietăților localnicilor.

Ei acuzau Fabrica de zahăr că s-a construit fără autorizație de edificare în digul de apărare și instalațiile sale au modificat cursul apei din care cauză s-a rupt digul de apărare al comunei Murășel în trei locuri, în fața Fabricii de zahăr. „Comuna este obligată a lupta ca astfel de nenorociri să nu se întâmple în viitor și pentru pagubele suferite de locuitori a se pretinde oarecare despăgubiri” se precizează în procesul verbal al ședinței din 3 ianuarie. Onorariul avocatului Grigorovici Ștefan din Arad și cheltuielile de judecată urmau a fi cuprinse în bugetul anului 1932.

Alte decizii mai mărunte: sunt angajați polițiștii comunali Mihuț Ilie și Fuszbacher Francisc, amândoi din Murășel „cu o leafă stabilită din bugetul comunei. Hainele lor vor fi făcute de croitorul Fosz Ștefan din Murășel”; sunt arendate „nuielile și iarba de la casa lui Korniș, începând la malul Mureșului până la cimitirul animalelor” lui Papi Petru din Murășel, pentru pe 5 ani (din 1 ian. 1931 la 31 dec.1938)<sup>127</sup>.

Arendașul, pe lângă cei 10 mii lei stabiliți ca arendă, trebuia să asigure comunei „100 snopi fașinguri de nuielie și năsip gratuit, pe an”<sup>128</sup> (Administrația comunei Mureșel 1931: președintele comisiei interimare Arkosy Aurel, ajutor primar Muntean Pavel, notar Kradigathy Stanimir, consilieri comunali (12 persoane): Buschi Ioan, Grimm Francisc, Cărătuș Jacob, Weil Alois, Fohsz Ștefan, Kiss Ioan, Suciuc Francisc, Hettman Martin, Jager Ioșif, Leber Ștefan, Sarii Alexa, Pretorian Pavel (acesta își dă demisia în 20 febr 1931 și este înlocuit, în august, cu Prohaska

---

125. Arhivele statului Arad. Actele subprefectului 57/ 1921și Nichin.I - Monografia administrativă a județului de la Unire la 1938

126. Prefectura jud.Arad actele comitatului dos 25259/1932 p. 68-70

127. Zona cultivată cu nuielie se afla dincolo de Port Artur, în locul unde sunt construite niște căsuțe.

128. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref Arad 397/1933



Încercare de degajare a zăpoarelor de pe Mureș prin explozii

**b. Aprilie, ziua 7-a, vremea mării inundați**

Măcar râul cel mare nici nu se întâmplase încă. În primăvara aceluiași an, în 6-7 aprilie, comuna a fost devastată de Mureș încă o dată. Iarna deosebit de grea a blocat cursul râului cu imense sloiuri greu de degajat. Canalul Mureșel a ieșit din matcă.



Mureșelul sub ape. În fundal, casa vămii și podul



Casa cu nr.5 de pe str.Regina Maria din Mureșel după inundațiile din aprilie 1932



Case din Mureșel sub apă, la inundația din 1932

Mureșul, pe de altă parte, a rupt digul în dreptul actualei străzii C.D.Loga. Comuna s-a scufundat efectiv. Recoltele au fost luate de ape, casele dărâmate. Daunele suferite de localnici au fost atât de mari încât în anul următor, 1933, Primăria a fost nevoită să impună o „taxă benevolă” locuitorilor, denumire schimbăată la sugestia consilierului Paul Pretorian în „cotizație pentru refacerea comunei, ruinată de inundațiile de anul trecut”.

Autoritățile județului estimau că în Mureșel și Micalaca au fost distruse complet 422 case și gospodării, alte 410 fiind avariate. Pagubele s-au ridicat la peste 12 milioane (fără casele din Micalaca). Prin această „cotizație” la bugetul comunei Mureșel pe anul 1933/34, evaluat la 223.725, lei urmau să se mai strângă și alți 30.000 lei.



Consilierul Alois Weil, fratele său Carol și vărul Karl „a szodas”(sifonarul) pe strada Primăriei din Mureșel, aprilie 1932

Pentru ca oameni să nu uite acea zi, consilierii au propus comemorarea „zilei de 7 aprilie 1932, de inundație, printr-un serviciu divin” iar notarul Kradigathy dorea chiar „ca această sărbătoare să fie și pe viitor, în fiecare an la 7 aprilie, sărbătorită legal”. Pe de altă parte procesul cu Fabrica de zahăr continua.<sup>130</sup>

### **c. Exemflu de solidaritate umană**

O plastică descriere a efectelor inundației din 1932 și mai ales a solidarității

130. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

umane, ne-a rămas de la Bertha Wagner: “După Paști, debitul Mureșului a crescut. Prima dată s-a rupt digul din cetatea Aradului și a fost inundată “insula” care se afla de pe atunci în proprietatea agricultorilor din Aradul Nou, deși administrativ era subordonată de Siegmundhausen (Mureșel). Locuitorii de aici nu erau îngrijorați, considerându-se protejați de digul care ducea spre cetate. Când însă din Transilvania s-a anunțat o nouă creștere a debitului pe râu, s-a dat alarma în Aradul Nou. S-au înhămat toți caii disponibili la căruțe, în care se aflau patru sau mai mulți bărbați, gata să sară în ajutor. Coloana de căruțe fără sfârșit s-a îndreptat apoi spre localitatea învecinată (Mureșel), aflată la ananghie. Aici au fost preluați copiii, bătrânii, s-au încărcat obiectele mai prețioase în căruțe și au fost duse în Aradul Nou, în siguranță. În noaptea ce a urmat râul s-a revărsat și a inundat partea estică a localității, astfel încât aici nu se mai putea ajunge decât cu bărcile. La ora 18, strada principală din Siegmundhausen (Mureșel) era acoperită în întregime cu apă, la fel și partea vestică a localității. În Aradul Nou apa a atins strada Rosaliengasse (A.Ipătescu) și Milchhale (Posada). Cei care lucrau în Arad au fost duși cu căruțele de la pod până la Rosaliengasse, unde s-a construit din scânduri un pod pentru pietoni. În ziua a treia, debitul era în continuare în creștere.



Poduțel de pe strada Principală spre pod la inundațiile din 1932

Voluntarii adunau cu bărcile din podurile caselor din Siegmundhausen (Mureșel) obiectele și animalele mici adăpostite acolo. Au fost găsite unele femei, care și-au petrecut noaptea împreună cu animalele lor, găini, porci, câini în podurile caselor. Spre seară totul era salvat. Și ce spuneau țăranii ale căror pământuri erau înghițite de apă? „În numele Domnului! Toamna ce va veni vom semăna din nou și, cu voia Domnului, vom și recolta!” În noaptea ce a urmat și digul de pe malul drept a



fost rupt de ape. Nimeni nu se aștepta la acest lucru, crezându-se că acesta nu era în pericol odată cu revărsarea apei în partea sudică. În plus, digul nu a fost supravegheat, astfel că noaptea era deja străpuns în mai multe locuri. Oamenii și-au mutat atât cât au putut lucrurile pe acoperișul caselor. Unii dintre ei aveau rude în Aradul Nou, majoritatea găsimdu-și refugiul în această localitate, unde au primit alimente și haine uscate. După retragerea apelor, s-au întors la casele lor.”<sup>131</sup>



Marea inundație și podul spre Aradul Nou

#### **d. Sindicatul Mureșului**

Consilierii comunei Mureșel doreau soluții de durată care să ferească localitatea de alte revărsări de ape. Una dintre cele gândite de ei ar fi fost înființarea unei „asociații a comunelor din jurul Mureșului, în vederea înființării unui Sindicat al Mureșului”.

Primarul Buschi motiva astfel, în 13 noiembrie 1933, intenția lor: ”Murășelul are anual pierderi în averea comunei și a locuitorilor ca urmare a surpării malurilor. Aceeași situație este și la alte comune. Este știut că matca Mureșului de 10 ani nu a fost curățită, s-a înnoroit așa că comunele interesate sunt avizate zi de zi, la creșterea apei, de inundații. Comuna Mureșel nu este în situația materială de a putea, singură, suporta toate cheltuielile ce s-ar ivi cu regularea Mureșului și întărirea digurilor. De asemenea, nici o comună nu poate, prin puterea ei proprie, de a suporta

---

131. Petri A.P. Op.cit p. 248

astfel de cheltuieli”. Soluția: o asociație (sindicat) al comunelor pentru regularizarea cursului Mureșului, de la Radna la Nădlac-Șeitin, sindicat ce și-ar avea sediul la „Serviciul Apelor din Arad, unde sunt toate planurile de lucru referitoare la Mureș”<sup>132</sup>.

O ofertă de asociere în acest sindicat a fost făcută și Primăriei, mai ferită de inundații, din Aradul Nou. Inițiativa celor din Murășel a fost discutată în ședința de consiliu din 20 iunie 1933 a vecinilor mai mari și a fost respinsă pe motiv că cei din Aradul Nou nu înțelegeau exact, care-i problema cu Sindicatul apelor. Măcar ar fi avut modele, la alegere. În județ existau, la acea vreme, nu mai puțin de cinci de astfel de sindicate (asociații) „hidraulice” înființate conform unor prevederi din Legea privind regimul apelor (pe Crișul Alb, pe Crișul alb inferior, Crișul alb superior, pe Ier și pe Canalul morilor).



Diploma de excelență (1934) a consilierului Weil Alois din Murășel, pentru legumicultură

### e. Pompierii intră în arhivă

Ședința consiliului comunei Murășel din 13 februarie 1933 a decurs banal. Compania de pompieri voluntari din comună, abia înființată, capătă de la consilieri o cameră unde să-și facă sediul „în locul arhivei notarului Kradigathy care va fi mutată în podul primăriei vechi” Primarul comunei este Buschi Ioan. Consilierii sunt: Pretorian Paul, Dan Mihai, Andrei Alexandru, Călin F. Ioan, Weil Alois, Grimm Francisc, Arkossy Aurel, Schaberger Iosif, Aurelian Pavel, Ciosescu Ioan, Hettman Martin și Sarii Alexa. În cadrul consiliului funcționează următoarele comisii: comisiunea de apărare contra

132. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

incendiilor și inundării, edilitară și tehnic, sanitară, de constatare a pagubelor pe câmp, culturală și statistică și evaluări.<sup>133</sup>

#### **f. Scările lui Wagner și Grimm din Mureșel**

În mai 1933, consiliul comunei Mureșel aprobă repararea „grajdului” de porci de la Primărie cu 3850 lei, lucrare încredințată antreprenorului Morschl Francisc, din Murășel.

În octombrie, ca urmare a unei reclamații, treptele de la moara lui Wagner și Grimm (aflată pe locul actualei Școli de șoferi), care încurcă circulația pe trotuar, ajung obiect de dispută în consiliu. Grimm părăsește sala de consiliu. Se dispune demolarea lor. (În noiembrie 1933 se constată că morarul Grimm nu și-a demolat treptele. Astfel că primește un nou termen de 8 zile, după care Primăria îl amenință că le va demola pe spesele lui.) Primăria Mureșel face un apel împotriva unei decizii a Serviciului Apelor Arad, din 16 septembrie 1933, considerată „insultătoare pentru locuitorii comunei” și până la rezolvarea ei se sitează transportul de nisip din hotarul Murășel către Aradul Nou.<sup>134</sup>

#### **g. Concurență mare**

Chiar la începutul anului, administrația comunei Aradul Nou trebuia să rezolve problema postului vacant de sub-notar. Așa că, în prima ședință a noului an 1935, condusă de primarul Petz ca președinte de ședință, asistat de notarul Rațiu Alexandru, consiliului i se aduce la cunoștință că, prin numirea lui Iulius Compass ca notar, postul de subnotar la Aradul Nou devine vacant. După publicarea concursului pentru ocuparea postului s-au prezentat cinci persoane dintre care, conform Regulamentului, patru au fost avizate de Consiliul comunal. După deliberări acesta îl numește pe candidatul Gheorghe Kontz ca subnotar. (Ședința consiliului comunal 12 ianuarie 1935, ora 9.00 -Consilieri: Popoviciu Nicolae, Mayer B.Ioan, Ugrin Vichentie, Vodă Cornel, Vadesz Dezideriu, Finster Francisc, dr.Neff Francisc, Hartman Andrei, Weiss Iosif, Straub Gheorghe, Braun Antoniu, Hans Iosif, Stefani Iosif, Künstler Ioan).<sup>135</sup>

#### **h. Industriașii ar vrea monopol, Primăria nu**

Notarul Rațiu citește cererea Corporației Industriașilor din Aradul Nou prin care se solicită modificarea Regulamentului de taxe comunale în privința impunerilor. Pentru a judeca temeinic solicitarea consiliul desemnează o comisie constituită din

---

133. Direcția județeană a Arhivelor Naționale dos. Prefectura Arad 397/1933

134. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura Arad 1934-39, inv 408/1935

135. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. idem

trei consilieri care să facă propuneri. Aceeași Corporație solicită „oprirea industrișilor din alte comune de a participa la piețele săptămânale din comună”, cerere respinsă de consiliu. La fel cum se procedează și cu solicitarea fostului notar Kradigathy Stanimir (notar în perioada 30 iunie 1919 - 1 iun 1920), care cere 37 mc. de lemn de foc, cantitate pe care nu ar fi primit-o pe când ocupa postul de notar, ori cu solicitarea lui Blau Iosif, care dorea repararea străzii dintre calea Banatului și str. Ștefan cel Mare, pentru simplul motiv că aceasta nu era proprietatea comunei ci făcea parte din pășunea Composesoratului Urbarial.

În aceeași ședință se aprobă cerea lui Ștefan Novak care dorea rezilierea contractului de arendare încheiat în 1931 pentru „construirea fântânii de benzină”. Comisia de verificare a casandei (casieriei) confirmă într-un raport că nu a fost găsit nimic în neregulă. În fine, consilierii aprobă acordarea unor sume de bani (650 lei) lui Kornett Vendelin, ca despăgubiri pentru pagubele suferite cu ocazia adunării generale ținute în localul său, alți 580 lei lui Francisc Fuchs și 6365 lei, ca speze de tratament în spital, pentru Anderschutz Irma. (Ședința consiliului comunal din 21 februarie 1935).<sup>136</sup>



Târgul săptămânal, unul dintre cele mai mari din zonă

### **i. Sârmă de telefon de aproape 8 mii lei, furată**

Primarul Petz aduce la cunoștința consiliului că urmează a face unele plăți pentru care nu are alocație bugetară și în consecință cere acordul consilierilor pentru deschiderea creditelor necesare acestora. Primarul avea în vedere suma de 6.700 lei

136. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref Arad 1934-39 inv 408/1935

reprezentând ajutor de boală pentru angajați și 7.944 lei pentru sârmele de telefon furate. Această ultimă sumă, susține consiliul, ar putea fi achitată și cu bonurile de impozite pe care la are comuna în casa de bani iar pentru diferență autorizează primarul „să cumpere bonuri de pe piață cu prețul de zi, cerând prețurile zilei de la Agentura Generală Comercială din Aradul Nou, care se ocupă cu vânzarea acestor bonuri”. (Ședința Consiliului comunal din 14 martie 1935, ora 16.00)<sup>137</sup>

#### **j. „O oareșcare majorare” a taxelor comunale**

Cel mai important punct al ordinii de zi al ședinței din 20 mai 1935 este aprobarea proiectului de buget pe anul 1935-1936, astfel că primarul Petz Petru are cuvântul: „La întocmirea bugetului s-a avut în vedere veniturile realizabile la comună și bazat pe aceste venituri am stabilit cheltuielile neapărat necesare comunei. După cum vă veți putea convinge, din cifrele alocate la veniturile din cotele adiționale ce le primește de la Stat, este o scădere simțitoare. Pentru aceasta taxele ce comuna urmează să le încaseze pe baza de impunere vor fi mai mari. Cred însă, că comuna are neapărat nevoie de sumele prevăzute la cheltuieli și o oareșcare majorare la taxele comunale nu poate fi motiv de micșorare a cheltuielilor, atunci când comuna intenționează și în acest an, să se realizeze ca și-n anii trecuți” argumenta primarul Petz. După ce proiectul propus de primar a fost analizat de consiliu bugetul a fost adoptat cu următoarele cifre:

„**La venituri:** partea ordinară: 1.580.900 lei, partea cu destinație specială 199.858 lei și partea diverse 402.436 lei. Total venituri: 2.183.194 lei.

**La cheltuieli:** partea ordinară 1.590.900 lei, partea cu destinație specială 199.808 lei și diverse 402.436 lei. Total cheltuieli: 2.183.194 lei.”

Primarul a obținut, de asemenea, aprobarea de „a angaja cheluieli, fără aprobarea prealabilă a consiliului, în limita sumei de 10.000 lei”.

Pe lângă acordarea unor scutiri de taxe comunale solicitate de câțiva cetățeni, consiliul a avizat și arendarea unor terenuri ca urmare a licitațiilor ținute în 12 august și 5 octombrie.<sup>138</sup>

#### **k. Averele comunei Aradul Nou în 1935**

Aprobarea conturilor de gestiune ale comunei pe 1934/35, cu ocazia ședinței consiliului comunal din 20 iunie dezvăluie că Aradul Nou era o comună înstărită: 1.993.000 lei valoarea bunurilor imobile, 153.000 lei valoare mobilă și 1.587.858 lei în

---

137. idem

138. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref jud. Arad acte adm 1935-39

hârtii (de valoare- n.n) și efecte. Total peste 3,7 milioane. De asemenea că în 1934/35 comuna a avut o execuție bugetară excedentară (plus 686.164 lei) la capitolul venituri.

În aceeași ședință a fost adoptat Regulamentul de înființare și funcționare a Serviciului de curățire și controlul coșurilor și au fost introduse „taxe de piață” și pentru locuitorii comunei, ca urmare a solicitării primarului. Acesta i-a convins pe consilieri că prin scutirea localnicilor „se cauzează pagubă comunei”. Mărimea taxei „ pentru diferite mărfuri și obiecte se stabilește de cătră Primăria comunei”.

Cât despre aplicarea „timbrului antituberculos” pe acte, chestiunea fusese deja decisă de Delegația consiliului județean.<sup>139</sup>



Primăria târgului Aradul Nou

### **I. Sindicat împotriva Mureșului**

Referitor la oferta consiliului comunal Mureșel adresată celui din Aradul Nou de a „lua parte în sindicatul (asociere - nn) ce se proiectează a se face pentru apărarea țărmurii Mureșului”, cerere citită de notarul Rațiu, consilierii au hotărât „să nu se ia dispozițiuni și să nu se pronunțe de a lua parte sau nu la sindicatul proiectat” pe motivul „că nu reiese scopul precis” al acestuia și nici modalitatea de înființare a acestuia.

A fost însă avizată favorabil solicitatea satului Fibiș de a mai ține un târg, pe

---

139. Idem

lîngă cele trei (prima zi de luni după 1 febr, 1 mai și 1 nov) pe care le avea și anume în prima luni, după 1 august. Pe motivul că „în comuna Aradul Nou sunt cari vînd înghețată și zaharicale și deci locuitorii să pot aproviziona îndeajuns dela cofetăriile din localitate” cererea arădeanului Mladin Petru de a vinde produse de acest tip „la piețe și pe străzile comunei” a fost, protecționist, respinsă.<sup>140</sup>

#### **m. „Din punct de vedere al frumuseței comunei ... nu”**

După ce, în 13 august 1935 primarul a obținut acordul consiliului pentru ca transportul a 1.100 mc de pietriș necesar reparării șoselei Aradul Nou - Zădărlac să fie încredințat unei firme selectionate prin licitație, ca să scutească, pe de o parte, localnicii de corvoadă „știind că sunt prea ocupați cu muncile agricole” și pe de altă parte să execute și ordinul Prefecturii, în luna octombrie, pentru transportul a altor 3.000 mc pietriș pentru drumul Aradul Nou-Sânicolaul Mic, primarul Petz primește aprobarea ca plata acestuia să se facă din bugetul comunei.

Dacă lui Vendelin Kornett și Kollman Conrad li se aprobă la ședința din 2 noiembrie, cererile de scădere a impunerilor de taxe și contribuții comunale, solicitarea firmei „Frații Klug” de a instala pe strada principală o reclamă a firmei e respinsă pentru că ”din punct de vedere de frumusețe al comunei instalația plănuită nu corespunde.” La fel este respinsă și cerea lui Finster Iosif și altor arendași la Hada Jarok care doreau, pe de o parte, reducerea cu 50% a arendei, pe de alta majorarea la 10-15 ani a duratei acesteia. (În 11 noiembrie primarul raporta consiliului că Hada a fost arendată, prin licitație, pe 10 ani, cu plata anuală a arenzii, la 1 mai a fiecărui an). În cadrul aceleiași întruniri se acordă alocă „96.000 lei pentru pavarea pieței” și o subvenție de 1.000 lei pentru Școala de viticultură Miniș pentru că „în comuna Aradul Nou este un teritor însemnat de vii și astfel Școala de viticultură Miniș aduce un folos foarte mare îmbunătățirii și îngrijirei viilor.”

#### **n. Secție română la Gimnaziul de stat din Aradul Nou**

Ultima sedința de consiliu a anului 1935 are loc la 23 decembrie. Poate de aceea consilierii primesc insigne. Costul acestora este de 12.000 lei, dar măcar ele sunt „proprietatea comunei și se transmit la încheierea mandatului următorilor consilieri.” Cu toate acestea este încă o dată respinsă, cu unanimitate de voturi, solicitarea firmei „Min. Frații Klug” chiar dacă, de această dată, cererea este susținută și de notar. Frații insistaseră, după primul eșec local și la Prefectura Aradului pentru a-și instala reclama „pe calea Banatului, la capătul străzii Avram Iancu, în piața

---

140. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref jud. Arad acte adm 1935

comunei.” Motivația respingerii: „ar împiedica circulația și ar strica mult esteticei.” La fel pățește și cerea de scutire de taxă pentru o firmă a Băncii Poporale „Hansa Soc. Coop”. „Taxa e oricum mică și banca nu are o situație rea”, motiva consiliul.

### **Vor pe lista locuitorilor**

Trei cetățeni, avocatul Dissler Nicolae, Lehman Enric Geza, calfă de tinichigiu și bărbierul Hengst Nicolae solicită consiliului primirea lor pe „lista membrilor comunei” pentru că-și plătesc taxele și locuiesc deja de doi, cinci, respectiv patru ani în Aradul Nou. Primesc aprobare toți trei. În spiritul Crăciunului, văduvei Scharaffel Ecaterina i se aprobă un ajutor de 1.000 lei din „Fondul pentru ajutorarea săracilor”. În fine, ultimul punct al ședinței: direcțiunea Gimnaziului de Stat solicită acordul pentru înființarea unei secții românești pe lângă cea germană „cu aceleași obligațiuni din partea consiliului și a Comitetului școlar, ca și până în prezent.” Acord pe care consiliul îl dă.<sup>141</sup>

## **22. Boom-ul imobiliar din 1932-35**

Ca urmare a unei adrese (20 mai 1938) a Băncii Naționale a României Prefectura Arad este solicitată să întocmească o situație, din care să rezulte numărul noi de construcții ridicate în ultimii cinci ani (1932-1935) pe teritoriul județului. Din raportare trebuia să rezulte valoarea medie a acestora, câte au fost ridicate de români și câte de persoane aparținând minorităților naționale.

În plasa Aradul Nou, rezultă din raportare, exista următoarea situație<sup>142</sup>:  
românii - 1 biserică în valoare de 800.000 lei și 250 de case (11.615.000 lei).  
minoritarii - 2 biserici (650.000 lei) și 370 case (35.000.000)

În comuna **Aradul Nou**:

românii - 1 biserică (800.000 lei) și 5 case (200.000 lei)  
minoritarii - 63 case (3.000.000 lei)

În comuna **Mureșel**:

românii - 36 case ( 1.550.000 lei)  
minoritarii - 64 case (2.500.000 lei).

La o simplă analiză, două aspecte sar în ochi:

a) Mureșelul era preferat de români pentru investiții imobiliare (36 case construite față de 5 în Aradul Nou) și

---

141. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref jud. Arad acte adm. 1935

142. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. 216-1938 Pref. Jud. acte adm. 1935-1939



b) valoarea caselor construite de către șvabi în Aradul Nou (47.619 lei) era mai mare decât a celor ridicate de români (40 mii).

### 23. Unități comerciale - perioada interbelică

În 1931, după publicarea *Legii pentru înființarea unui registru al comerțului* care prevedea faptul toți comercianții erau obligați ca înainte de începerea comerțului sau de la data achiziționării unui fond de comerț, să ceară înmatricularea în registrul comerțului Oficiului Camerei de Comerț și Industrie în circumscripția căreia urmau să exercite comerțul.<sup>143</sup> Întrucât erau supuse înmatriculării în registrul comerțului toate societățile comerciale, au fost înmatriculate și cele care și-au început activitatea anterior anului 1931. Astfel avem încă o imagine a unităților comerciale funcționale, atunci, în Aradul Nou conform Registrului comerțului.

#### 1. *Restaurante, ospătării (birturi):*

Sommer Alexandru restaurant, Mureșel, funcționează din 16.11.1931; Hoffman Petru, de meserie ospătar, avea o ospătărie în Aradul Nou care a funcționat în perioada 21.07.1922 - 30.09.1938; văduva lui Weil Carol era proprietara restaurantului de pe calea Banatului (Timișorii) care a funcționat din 12.09.1921 - 28.03.1939; Miclos Ioan născut în Bulci, jud. Caraș, de meserie restaurator (adică specialist în gestionarea restaurantelor) avea restaurantul de pe calea Banatului nr.25, din 1922; Morath Ioan născut în Zădărlac, cârciumar, avea birt pe str Avram Iancu nr.66, a funcționat în perioada 1919-1932.; Hess Anton născut în Aradul Nou de meserie agricultor avea cârciuma de pe str. Regele Ferdinand nr.20, perioada funcționării 1921-1946; Nicolae Steingasser și Ana Szeiber aveau restaurantul de pe str. Regina Maria nr.56, a funcționat între 1921-1938; Iosif Cseledes, născut în Fântânele, calfă de comerciant și Mihai Schragner aveau un restaurant pe str. Regele Ferdinand.nr.105, a funcționat între 1938 și 1944; Andrei Hesz, născut în Aradul Nou și Kovacs Gheorghe aveau o cârciumă tot pe Regele Ferdinand la nr.31, a funcționat în perioada 1921-1946.

#### 2. *Comerț cu coloniale:*

Văduva lui Zelinka Gaspar născută Schmidt Amalia avea un magazin de comerț cu coloniale, alimente și făină (adresă neprecizată) care a funcționat în perioada 1923-1941.

#### 3. *Comerț cu alimente:*

---

143. Monitorul Oficial<sup>n</sup> nr. 84/10.04.1931, p. 3604 și urm.

V.Burlacu & Co avea un magazin specializat pe comerț cu produse alimentare situat pe calea Banatului nr.3, a funcționat în perioada 1921-1939.

#### *4. Meseriași câmășari și măcelari:*

Krasanszky Anton, născut în Frumușeni, avea o măcelărie pe str. Regele Ferdinand nr.46. (Schmeltzer), a funcționat în perioada 1919-1946. O alta era a comerciantului Rozsa David din Arad, pe lângă cea din Arad avea și pe cea de pe calea Banatului nr.15, dar și autorizație de vânzare a zaharicalelor în piețe, târguri și bâlciuri.<sup>144</sup>

Existența în Aradul Nou a unei rețele de unități comerciale mult mai diverse rezultă din Almanahul cu adrese publicat în 1936.

#### **a. Comuna ca un orașel**

În anul 1936 apare o nouă ediție a Almanahului cu adrese din municipiu și județul Arad. Evident, el conține și date despre Aradul Nou și Mureșel. Dincolo de zecile de nume de oficialități, funcționari, medici, avocați, meseriași ori comercianți este surprinzătoare structura, densitatea și varietatea serviciilor oferite locuitorilor, cel puțin în cazul Aradului Nou. Cu nimic mai prejos de cele ale unui oraș, poate chiar cu mai mulți locuitori. Pe o astfel de piață, atât de concurențială, trebuia chiar să fii competitiv ca să supraviețuiești.

#### **ARADUL NOU**

„Piața săptămânală se ține în zi de marți.

Pretura plasei. Telefon 1: primpretor dr. Ștefănică Florian, secretar Covacevici Gheorghe, funcționară: Silvia Avram, Else Scholler.

Primăria comunală, Tel. 4: notar Rațiu Alexandru, subnotar Gheorghe Koncz, primar Francisc Petz, subprimar Francisc Finster, casier comunal Francisc Hartmann, funcționară: Ana Medrea, Iosefina Barna.

Post de jandarmi, Tel.5: șeful postului Tănase Ioan.

Judecătoria de ocol: șef judecător Ludovic Fogarasy, ajutor Ioan Moisescu, grefier Ioan Racoviță, funcționară: Ana Popescu, Teresia Kiss, funcționar: Mariș Bugariu, Eremie Scorțanu, dir. Cărți.fund. Dimitrie Sărăndan, ajutor dir. Cornel Muntean.

Percepția, Tel 24: perceptor Țereanu Remus, funcționar: Riesz Geza, Cohan Gavrilă, Fock Adalbert, Mattuscheck Ivan, Ardelean Romulus, Drăghici Victor, Topor Ioan.

---

144 Societăți comerciale din Alimentația publică din Arad în perioada interbelică- Anca Doina Băițoiu comunicare Arad 2010.

Şeful Oficiului poştal: Hărcăianu Emilia. Sanatoriul: dr Dengl Ioan, dr. Birkenheuer Mihai .Tel.16: Medic: dr. Matei Neff, Petru Beller. Tel.12, Mihai Birkenheuer, Ioan Dengl, Leopold Petz.

Advocaţi: dr.Aurel Crişan, Francisc Neff, Ioan Feichert, Aladar Iliaş, Nicolae Dissler, Ioan Hemmen, Maximilian Györi, Iuliu Petz, Iosif Hohn.

Dr. Nicolae Popovici - preot ort.rom

Dr. C. Géza Kienitz - preot rom. cat.

Gimnaziul German de Stat. Tel 8 - director Ugrin Vichentie, profesor.dr. Langenmass Frederic, profesoară Rafiroiu Sabina, Popa Aurora, Stoica Ana, Păcăţianu Fulvia, Filip Irina, Petrişor Elena, profesor Finkl Aladar, Grau Ernest, Biro Victor, catihet dr. Kienitz Geza, măestru supl. Soos Stefan, secretar Mircescu Mihai.

Şcoala primară: director Corneliu Vodă, învăţătoare Maria Eme, învăţător Gavrilă Rejep, Szabai Francisc, Hartmann Francisc Schorch Aloisiu, Zeller Francisc. Farmacii: Vasile Dombora, Edmund Kövér.

Moaşe: Aurelia Popa, Elisabeta Hartmann, Magdalena Albecker, Iuliana Bernecker.

Antreprenor: Antoniu Gebhardt, Iosif Humm.

Maiestru hornar: Kondorosi Ştefan.

Banca Populară pentru Aradul Nou şi Provincie Coop.

„Hansa” Cooperativă de credit şi Economii. „Agricultoru” Coop. de valorificare; Reuniunea Tinerimei; Căminul Industriaşilor; Reuniunea Femeilor; Reuniunea pompierilor voluntari; Clubul Sportiv „Titanus”; Fabr. de sifon: Philipp Antoniu, Weil Carol; Moară: Paul Wagner - Tel 473, Andrei Klug.

Kompas Josef: Magazin de coloniale, băcănie, fier, vopsele, benzin en gros şi en detail, fűszer, gyarmatáru, vas, benzin. Aradul Nou, telefon 745.

Comerţ coloniale: Bee Gheorghe, Sikos Alexandru, Linn Alexandru, Hoffmann Nicolae, Hess Antoniu, Pöschl Anton şi Schragner Adam.

Băcănie: Gaspar Zelinka, surorile Galgacs (corect Csalogovics - nn), Petz Iuliu, Zenner Ioan, Brantner Iacob, Guss Petru, Schwalye Iosif, Klug Iosif, Rozalia Bădulescu, Lorentz Petz şi Zvicher Francisc.

Textile: Weisz Iosif, Born Petru, Born Ioan, Andree Sebastian, Stein Sebastian, Johl Ioan, Messner Gaşpar.

Mărunţişuri: Terezia Schwalye, väd. Pero Ungar.

Vopsele şi băcănie: Karol Albecker.

Restaurant: Miklos Ioan; Kovacs Gheorghe, Kornett Vendelin, Weil Karol,

Scholler Iosif și Oberding Petru.

Cârciumă: Friess Andrei; Klug Iosif; Seiger Mihai; Hess Andre; Hoffmann Nicolae; Hoffmann Petru; Schragner Mihai; Steingasser Nicolae și Hauss Laurențiu.

Depozit de lemne și material de construcție: Wagner Ferdinand, Gross Elemer, Lieger Mihai, Becsak Iuliu și Pfau. Tel.17

Fierărie: Kompass I. Telefon 13; Harnisch Francisc; Harnisch Gheorghe

Sticlărie: Gehl Iosif; Hess Martin.

Pielărie: Fuhrmann Iosif. Tâmplar: Kohlman Conrad; Klug Gheorghe; Lintz Iosif; Brener Ioan. Dogar Hoffmann Bartolomeu; Wagner Ludovic; Hollerbach Ioan.

Măcelar: Braun Anton; Hess Francisc; Becher Iosif; Iost A. Ștefan; Friesz Andre; Klug Iosif; Eich Carol; Gött Lőrincz.

Brutar: Ander Mihai; Kapocsi Lorenz; Zimmer Anton. Cofetar: Volf Vidor.

Turtar: Tikasz Ștefan. Fotograf: Wendelin Dezideriu. Klug Rozalia.

Pieptănar: Werkmann Anton. Tinichigiu: Klug Ernest. Zugrav: Iacob Bock.

Petrar: Ditrich Artur; Antoniu Schneider. Funar: Hess Francisc.

Opincari și tăbăcari: Terebencea Pavel și Gelz Petru.

Curelar: Kopp Anton.

Pantofar: Bomanss Gaspar; Bomanss Titus, Schwalie Filip; Schmid Gheorghe; Gross Iosif; Jung Ferdinand; Jung Iosif; Jung Francisc.

Lăcătuș mecanic: Findl Antoniu; Krebs Ferdinand; Deutsch Iosif; Drommer Francisc.

Ferar: Hum Iosif.

Sudor: Wittmann Matei.

Tâmplari și întreprindere de înmormântare: Kollmann Conrad; Klug Gheorghe; Lintz Iosif, Brener Ioan , Francisc Klug; Adam Albecker.

Croitor: Jung Francisc; Filip Eippert; Gilbert Ioan; Hoffmann Matei; Zimmer Ioan; Galm Iosif; Finster Iosif, Gött Iosif și Hess Francisc

Blănar: Knapp Rudolf.

Ceasornicar: Philipp Nicolae și Buschi Ioan<sup>145</sup>

## **b. Mureșel 1936**

Notar: Kradigathy Stanomir, Subnotar: Hărtău Pascu, Primar: Sandor Valer

---

145. Muzeul Arad.(1936) Almanahului cu adrese din municipiu și județul Arad. Concordia

de Vist, Subprimar: Buschi Ioan, Casier comunal: Sarii Alexa, Funcționar: Nicoară Pavel. Dir. Școlar. Stoicu Lazăr, Înv. Șerban Nicolae, Moașe: Hesz Elisaveta. Antreprenori: Morschl Francisc și Valentin Iosif. Societatea Pompierilor Voluntari, Societatea de canotaj și regate AMEFA. Societatea de canotaj și baie publică Murășal.

Comerț cu făină: Wagner și Grimm.

Cărciumă: Vandum Ludovic și Pichler Ioan.

Restaurant: Sommer Alexandru.

Băcănie: Chech Ioan, Ketsch Nicolae, Nadas Adrian, Mako Ioan, Zimmer Simion, Surorile Blum și Halmos Margareta.

Fabrica de salamă: Eisele Ioan.

Grădinării, pepiniere: Pauzar Alex și Weil Alois.

Tocilar artistic: Filip Turtueren.

Argintării și metale și fabricarea de lămpi: Stoica Pavel.

Fabrică de mobile: Andrei Alexandru.

Garaji, Reparații de automobile: Arcossi Ștefan.

Brutărie: Covaciu Petru și Chevereșan Nicolae.

Tapiterie: Horvath Petru.

Croitorie: Fohsz Ștefan.

Pantofar: Printz Rudolf și Schaberger Nicolae.

Dogar: Jäger Iosif.<sup>146</sup>

#### **24. Un plan de sistematizare nou pentru un vechi Arad Nou**

Pentru a ține pasul cu vremurile tot mai grăbite dar și pentru a putea administra bine comuna în plină dezvoltare, în februarie 1939, Consiliul comunal din Aradul Nou formulează o cerere către Comisia planurilor de sistematizare și dezvoltare a comunelor de pe lângă Ținutul Timiș (suprastructură administrativă înființată în 1938 ce cuprindea județele Arad, Timiș-Torontal, Caraș, Severin și Hunedoara, cu sediul la Timișoara) pentru întocmirea unui plan general de aliniere și a unui plan general de sistematizare, înfrumusețare și extindere a Aradului Nou.

Comisia desemnează un raportor, dr Belu Ștefan, arhitect urbanist care vine în comună studiază așezarea, cercetează planul cadastral de la Primărie și „constată

---

146. ibid

situații care necesită importante îndreptări ce se pot face numai pe baza unui plan de sistematizare și înfrumusețare”.

Conform datelor furnizate de Primărie, comuna avea 6000 de suflete, ocupa o suprafață de 540 jugăre cadastrale și nu avea creștere demografică.

Ce scrie arhitectul în raportul său? De exemplu că planul cadastral al comunei nu este actualizat, nu sunt trecute în el toate casele existente, la fel parcelări făcute de-a lungul timpului, că, deși este construită pe un teren aparent plan, există o diferență de nivel de 3-4 metri, vizibilă chiar cu ochiul liber și deci, pentru scurgerea apelor, este necesară stabilirea curbelor de nivel, că artera principală are o lărgime de circa 50 metri și că ar trebui amenajat un parc de-a lungul ei. Trăgând linie și făcând calculele arhitectul spune că întocmirea „planului de sistematizare, înfrumusețare și extindere a comunei Aradul Nou are un cost total de 270.000 lei”.

Raportul și propunerea de preț au fost discutate în ședința Comisiunii planurilor de sistematizare din 20.02.1939 ședință prezidată de rezidentul regal al Ținutului Timiș, dr. Alexandru Marta.<sup>147</sup>

## **25. Registrele istorice ale comunelor din plasa Aradul Nou**

În primăvara anului în care avea să izbucnească a doua mare conflagrație mondială, Ținutul Timiș - Serviciul Administrației generale și de stat trimitea Prefecturii Arad adresa 16819/28.apr.1939 prin care, după ce o anunța că a primit „monografia județului Arad întocmită de dvs. și înaintată cu raportul 43394/1938”, îi cerea să dea dispoziție „tuturor primarilor din județ să înființeze fiecare câte un registru istoric în care se vor nota, în ordine cronologică, începând cu ziua de 1 ianuarie 1938, toate actele și întâmplările importante din viața comunelor și locuitorilor săi.” Mai jos, rezidentul regal și șeful serviciului, precizau că „se vor trece în acest registru pe lângă actele și întâmplările de interes public și lucrările edilitare mai importante, la data terminării și inaugurării lor.” Registrele urmau a fi ținute la zi de către notarii plaselor. Cam așa s-a procedat și în 1859 când notarul de atunci al comunei, Joseph Kakujoy a scris o adevărată monografie a Aradului Nou.

Lucrurile se pun în mișcare și la 18 ianuarie 1940, Pretura plasei Aradul Nou trimite Prefecturii referatul 2258/1939 care cuprinde „pe comune, istoricul acestora

---

147. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. 23/1939 Prefectura Arad acte administrative. 1935-1939

începând cu 1 ianuarie 1939”.

Evenimentele petrecute în cele 20 de comune ale plasei surprind atmosfera, din ce în ce mai încărcată de amenințarea iminentă a războiului. Iată ce consemnează notarul din Aradul Nou și cel din Mureșel despre anul 1939:

În Aradul Nou, comună de reședință a Plasei „începând din luna martie au manevrat multe unități militare în vederea conflictului ce era să avem în sărbătorile Paștelor cu țara vecină Ungaria.<sup>148</sup> Locuitorii au contribuit cu o mare cotă la rechizițiile armatei cu cai, căruțe și harnașamente, neavând cazuri de dări în judecată, aratând și contribuind fiecare cu mult patriotizm. Alte întâmplări mai însemnate din viața comunei și a locuitorilor săi nu este. Ca progres edilitar: s-a construit a doua Școală de Stat prin contribuția comunei, s-a modernizat edificiul Primăriei comunale, s-a dat în întreprindere (concesiune - nn) pavajul pieței care, din cauza evenimentelor, nu s-a executat, rămânând pentru primăvară.”



Primăria comunei Mureșel

Mureșelul se afla pe locul 9 între cele 20 de comune ale Plasei Aradul Nou, care aveau să lucreze la istoria anului 1939. Notarul din Mureșel scria „detaliat” despre anul 1939: „nici un eveniment important”.<sup>149</sup>

Nu aveau să treacă însă decât trei ani și „evenimentul” se va produce.

---

148 . De fapt Ungaria atacase, în 23 martie, Prima Republică Slovacă. Conflictul numit „Războiul cel mic” s-a încheiat la 31 martie cu amputarea teritoriului slovac.

149. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref Arad acte adm 137/1939-40

## **26. Contopirea Mureșel - Aradul Nou**

Prin legea nr. 62 din 23 ianuarie 1942, publicată în Monitorul Oficial 20/24.01.1942, care modifică art.4 din Legea administrativă (14 august 1938) se stabilește un buget minim pentru comunele rurale.

Acestea trebuie să dispună de venituri de cel puțin 200.000 lei pentru a-și acoperi cheltuielile obligatorii ale administrației comunale. În situația nerealizării acestora ele urmau a fi desființate și comasate, decizie care revenea prefectului. Ori rareori bugetul comunei Mureșel reușise să depășească acest barem minim. În consecință, în martie 1942, prefectul Aradului, Mihăilescu, a dispus contopirea Mureșelului la comuna rurală Aradul Nou.<sup>150</sup>

## **27. Un capitol nou sau un ultim capitol**

În anul 1933 național-socialiștii preiau puterea în Germania. La scurt timp Adolf Hitler își pune în aplicare planurile sale de politică externă, pe scurt crearea „Germaniei Mari” și o „Nouă Ordine în Europa”, ceea ce practic însemna și a însemnat război. Acesta a și început în septembrie 1939 extinzându-se la scară globală. La 8 mai 1945, Germania capitulează, în condițiile în care armata germană era distrusă, numeroase orașe erau făcute una cu pământul, iar milioane de soldați și civili își pierduseră viața.

Programul politic din 1930 al național-socialiștilor a avut un ecou în special pentru aripa naționalistă, radicală, a etnicilor germani din Banat. Preluarea puterii de către Hitler, văzută din perspectiva unor germani din România, s-a transformat într-o “revoluție” națională. Termeni ca „Volksgemeinschaft (comunitate etnică)”, „Blut und Boden (Sânge și pământ)”, „Reinerhaltung von Rasse, Sprache und Sitte” (Puritate de rasă, limbă și obicei)” păreau a fi principii suținute cu multă vreme în urmă de germanii din afara granițelor Vaterland-ului, obligați să lupte pentru menținerea lor ca etnie.

### **a. “Nu am recunoscut răul...”**

„În acea vreme am constituit un factor politic, fiind folosiți în politica imperialistă a celui de-al III-lea Reich. Ne-am lăsat conduși voit, nu am recunoscut Răul. Aceasta a fost probabil unica noastră vină că l-am identificat pe Hitler cu

---

150. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.



Germania, și am crezut că trebuie să fim solidari cu 'Reich-ul' aflat în război.", mărturisea, tulburător de sincer, istoricul Anton Peter Petri.<sup>151</sup> Conflictul politic intern din cadrul comunității germane bănățene, pentru că erau și oameni ce-și păstraseră capul rece, a fost tranșat în favoarea partidului "Grupul Etnic German" (președinte Andreas Schmidt), moderații din Uniunea populară a germanilor șvabi (înființat la 13 martie 1921, Timișoara) pierzând suportul. În 1940 formațiunea politică "Grupul etnic" este recunoscută de guvernul pro-german Antonescu drept unic reprezentat al germanilor, practic devenind obligatorie înscrierea în acest partid.

#### **b. Unii au murit pentru Romania, alții pentru Germania ...**

Intrarea României în război în 1941, alături de aliatul german, a complicat și mai mult situația șvabilor din România. Dacă, în prima fază a conflictului, germanii au fost mobilizați în armata română, după 1943, conform înțelegerii dintre cele două guverne, toți germanii erau obligați să se încadreze în unitățile militare germane. Majoritatea la Waffen SS (trupe combatante, nu SD- serviciul de siguranță), Divizia de tancuri "Prinz Eugen" ori "Wiking", etc. Că unii au murit pentru România și alții pentru Germania, a fost aceeași dramă.



Pătrunderea trupelor în oraș

În timpul operațiunilor militare susținute de armata română pe frontul rusesc, din cel de-al doilea război mondial au murit, au fost răniți, sau au fost dați dispăruți un număr 48 de tineri bărbați din Aradul Nou. Primul dintre cei căzuți pare a fi Josef,

---

151. Petri A.P. Op. cit.p 251

unicul fiu al comerciantului Iosif Kompass, mort la Odessa în 1941.<sup>152</sup> Tatăl lui i-a adus trupul la Aradul Nou unde se odihnește acum. Alți 131, încadrați în trupele militare germane, au murit, au fost răniți ori dați dispăruți în timpul luptelor din Yugoslavia până-n Letonia.<sup>153</sup>

### **c. Septembrie 1944 - prin infernul din Arad**

Franz Dürrbeck din Aradul Nou, înainte de încorporare lăcătuș la Fabrica de vagoane „ASTRA”, în acea perioadă instructor la unitatea de artilerie SS din Praga, a fost trimis de comandamentul din Berlin în Banat pentru a observa ce se întâmplă în zonă. Între 18 și 21 septembrie 1944 Dürrbeck s-a aflat în Arad, chiar în vremea când trupele rusești pătrundeau în oraș.

*„Am ajuns în zona Aradului, de la Budapesta călătorind cu un camion al Wehrmachtului, spre miezul nopții. Peste câmpia întinsă, învăluită în întuneric era o liniște deplină. Trupe de infanterie maghiare, căruțe și camioane veneau spre noi. Asta înseamnă, așa mi-am spus eu, că frontul se află în retragere. Nu am văzut nici-o unitate germană, crezând că ele sunt probabil puțin numeroase. Într-o atmosferă și stare de spirit apăsătoare, am intrat, într-un întuneric absolut, în Arad. Primul drum a fost spre clădirea prefecturii, unde speram să aflu mai multe. Clădirea părea părăsită fiind cufundată în întuneric. În sfârșit am zărit, într-una dintre încăperi, mai mulți soldați SS. Am întrebat unde se afla comandantul zonal și am aflat că fusese arestat, după 23 august, de către români și deportat, în schimb însă aș putea găsi câțiva superiori, în spitalul german din apropiere, vizavi de Prefectură. Spitalul era însă gol. Într-o încăpere am găsit câțiva membrii SS și SD printre ei și doi cadeți, precum și pe M. și P. șefi de garnizoană. Se consuma alcool, atmosfera era gălăgioasă.*

*Când am întrebat care este situația P. mi-a răspuns „situația este dificilă, rușii atacă Aradul din toate părțile, vor să-l încercuiască. Aradul Nou mai este încă în mâinile noastre. Plecăm mâine de aici“... Ce se întâmplă cu evacuarea șvabilor de aici?“ „Sunt încăpățânați ca niște berbeci, a spus P., nimeni nu vrea să plece“. Aveam impresia că nimeni nu era interesat de ce se întâmplă cu populația germană. Totul era haotic. Pentru a vedea cu ochii mei care era situația pe front, am plecat cu mașina mea spre Aradul Nou.*

### **d. Podul de peste Mureș, pregătit pentru detonare**

*Podul peste Mureș era pregătit de către geniștii maghiari pentru a fi aruncat*

---

152. Mărturia fiicei comerciantului dna.Kompassz Babara

153. Petri A.P. Op.cit p.251-255

în aer. În Aradul Nou stăzile erau pline cu refugiați din localitățile învecinate. Se vedeau zorii când am reușit să mă strecor din oraș spre sud. Deodată am observat într-un șanțul străzii un ofițer ungar care mi-a făcut semn. Era un maior, l-am întrebat în maghiară: "care este situația?" Mi-a răspuns tot cu o întrebare: "vine SS-ul?" Pentru a nu-i provoca o stare de nesiguranță am răspuns afirmativ "Mulțumesc lui Dumnezeu! nu mai puteam rezista" a spus el. Apoi mi-a arătat spre câmpul de luptă unde se vedeau sporadic infanteriști unguri săpând adăposturi la distanță mare unele de altele. Aceasta, mi-a spus maiorul, este întreaga mea armată. În schimb mi-a întins binoclul să mă uit, mai în depărtare, pentru a vedea ce se petrece la dușman. M-am speriat de ce am văzut: câmpurile de porumb mișunau de tancuri, camioane, trupe numeroase. „Dacă nu primim sprijin“, spunea maiorul „atunci mergem pur și simplu acasă“. Aceasta era deci situația pe front. M-am întors în Aradul Nou. Acum, pe lumina zilei, am văzut ce haos era aici: căruțe, mulțimi de oameni, gălăgie, deznădejde peste tot. Am început să țip, ca toată lumea să treacă podul până când acesta nu va fi aruncat în aer. Am fost răsplătit cu injurături și amenințări. Din mulțime s-a strigat „Sunteți nebun?“ Odată ni se spune să rămânem, apoi să fugim! Ce naiba se va întâmpla cu noi?”

Acum mi-am dat seama că acești oameni au fost duși în toate aceste zile în eroare. Manifeste și „Ziarul Arădean“ au dat informații contradictorii solicitându-le ba să plece, ba să rămână, pentru că vor veni trupele germane.

Cine se făcea vinovat de acest lucru nu știu, cert este că a creat această dezordine de nedescris. Cu mare efort am reușit să organizez o coloană formată din 150 de căruțe, care a trecut podul spre Arad. Soldații unguri au încercat să oprească coloana ba mai mult să confişte primele căruțe, doar intervenția mea le-a schimbat intenția honvezilor care, după cum am observat, era aceea de a opri sau cel puțin de a îngreuna înaintarea populației germane. Am lăsat coloana să se adune pe celălalt mal.

În Aradul Nou loveau deja primele bombe rusești.

Cu ajutorul binoclului am văzut panica de nedescris de pe străzi, oameni călcându-se în picioare. Căruțele treceau podul în galop. S-a luat hotărârea să se folosească drumuri lăturalnice pentru ca să ajungă coloana de căruțe cât mai repede la granița cu Ungaria.

Primiseră în sfârșit ordine clare și le urmau cu bucurie.



Gara Aradului după bombardamentele americane din iulie 1944

### **e. Ultimul tren spre Vest**

*Am plecat apoi spre gară. Imagine de nedescris: clădirea era înconjurată de o masă de oameni. Țipete umpleau aerul, scene de panică. M-am strecurat prin mulțime. Nu erau numai germani ci chiar mai mulți unguri și români. Am mers la comandatul gării, un locotenent maghiar, care mi-a spus că ultimul tren tocmai a plecat și că mai rămăseseră doar trei vagoane și o locomotivă veche, păstrate pentru unitatea de geniști care avea ordin să arunce în aer toate clădirile importante. Rușii erau deja foarte aproape, cele trei vagoane erau aproape gata. L-am implorat pe locotenent să permită urcarea unui număr cât mai mare de refugiați, iar el mi-a promis acest lucru. Însoțit de un funcționar al etniei germane m-am întors la prefectură. Pe străzi era un infern, se trăgea, iar de la marginea orașului se auzeau rafale de mitralieră și tunuri. Trupele maghiare se opuneau, însă erau peste tot în defensivă.*

*În fața prefecturii se afla o imensă masă de oameni. Ce voiau, am aflat în interior. O grămadă de civili își ștampilau în grabă „documente de refugiat”, care atestau că deținătorul era refugiat și aparținea etniei germane. Am răcnit la civili “ce prostie mai e și asta!”. Mi-au răspuns că așa se proceda și înainte, iar pentru că acum nu au mai găsit nici un funcționar, au decis să le facă singuri.*

Îmi depășea puterea mea de înțelegere. Dușmanul era deja în oraș iar proștiiăștia așteptau “documente de refugiat” care nu aveau nicio valoare. I-am dat afară și le-am spus să plece cât mai repede după care m-am întors la gară. Tumultul atinsese o cotă de vârf. Trenul era plin ochi, oamenii erau cocoțați pe acoperișul celor trei vagoane – imagine de coșmar. Obuzele străbăteau văzduhul. Încă puțin și ajung rușii. M-am luptat să ajung la comandantul gării. Locotenentul mi-a strigat că tancurile au blocat drumul și calea ferată la Sântana. S-a cerut sprijinul a șase Stuka. Și chiar au apărut cele șase avioane care, după ce au survolat zona, au aruncat, în trei valuri, la aproximativ 5 km de gară, o serie de bombe peste tancurile rusești. Trenul a plecat. El a ajuns după puține minute acolo unde a avut loc bombardamentul. Participanții la această călătorie spre iad mi-au povestit mai târziu ce se întâmplase.



Alungați de război

Câteva tancuri sovietice au scăpat de distrugere și, retrăgându-se într-un lan de porumb, au așteptat trenul. Când acesta a ajuns în dreptul lor au tras. Rezultatul au fost 36 de morți și cel puțin de trei ori mai mulți grav răniți. Spre norocul lor, locomotiva nu a fost atinsă, mecanicul accelerând și ducând vagoanele cu morți și vii la destinație. Renunț la a mai descrie scenele care au avut loc în acele momente.

De la gară am gonit cu mașina mea, încărcată până la refuz cu refugiați, prin oraș. Drumul era încă liber, dar în spatele nostru se auzeau rafale de mitralieră. Am ajuns la drumul spre granița. Coloane de unguri se îndreptau spre vest. În spate, orașul era învăluit în fum. Și eu știam: era sfârșitul, o revenire nu va mai exista”

încheie el premonitoriu.<sup>154</sup>

Aceasta este mărturia celui ce a ajuns apoi opticianul care a definitivat tehnologia lentilei de contact.

În timpul bombardamentelor din 1944 din rândul comunității germane au murit Schmidt Franz de pe str. Neue Welt (Caransebeș) și Weimann Franz, de pe str. Einsiedler (Pustnicului - Muncii), ambele fiind în aceeași zonă a Aradul Nou deci, posibil, într-un atac asupra gării, alți patru găsindu-și moartea, unul tot în Aradul Nou și ceilalți trei la Alioș în Banat.<sup>155</sup>

#### **f. Spargerea comunității**

Lovitura de stat din 23 august 1944, întoarcerea armelor împotriva Germaniei și mai apoi intrarea trupelor sovietice în Banat, a fost resimțită de germanii din Aradul Nou ca un început al calvarului lor.

N-au fost însă singurii. Până la sfârșitul anului 1945 le-au fost luate proprietățile, vitele și uneltele, și nu de puține ori au fost expropiați de toate. Legea electorală din 1946 le-a luat dreptul la vot. Între 1945-1947 a fost interzisă predarea în limba germană în toate școlile statului.

Comunitatea compactă a germanilor din comună a fost spartă prin aducerea coloniștilor, în marea lor majoritate români. În doar câțiva ani componenta etnică a localității a fost modificată radical.

Comună	1943					1948				
	Loc.	Cat.	%	Ort.	%	Loc.	Cat.	%	Ort.	%
Arad Nou	6170	5604	90,8	543	8,8	6275	4200	66,9	1700	27,0

#### **g. Muncă forțată pentru reconstrucția țării sovietelor**

Spre sfârșitul anului 1944, în satele șvăbești s-au înmulțit zvonurile despre o deportare iminentă a germanilor în Uniunea Sovietică. Spre deosebire de Ungaria, ori de zonele estice ale Germaniei ocupate de ruși, România nu era o „țară dușman”. Totuși statul român a fost obligat să accepte, în toamna 1944, să trimită 100.000 de persoane ca forță de muncă pentru „reconstrucția Uniunii Sovietice”.

Guvernul premierului Rădescu a limitat această acțiune, în general, la grupele de vârstă capabile de muncă a populației germane: bărbații între 17 și 45 de ani, fete și femei cu vârste cuprinse între 18 și 30 de ani.

---

154. Petri. Op.cit p.256-258

155. Ibid

Cum numărul stabilit trebuia respectat, deseori transporturile erau completate, la repezeală, cu persoane mai tinere, ori mai în vârstă decât limitele stabilite.



Palatul Nopcea, locul de adunare al deportaților

### **g.1. 15 ianuarie 1945, ora 8 am. la „casa baroanei”**

În Aradul Nou acțiunea de deportare a început în noaptea de 14/15 ianuarie 1945, când militarii, împreună cu interpreți de germană, au cerut celor vizați pentru deportare să se înfățișeze, în data de 15 ianuarie, la opt dimineața, la „casa baroanei”. Aproape întotdeauna micile istorii ale oamenilor simpli, prinși în vârtoarea unor evenimente pe care nu le înțeleg, nu le acceptă, dar nici nu le pot controla, sunt cele care pun „carne” pe datele reci, care marchează procese ori fenomene istorice.

Iată cum își descria propriul calvar o tânără femeie trimisă să muncească la „reconstrucția” unei țări străine, doar pentru că era nemțoaică, într-o vreme când, ar fi fost bine să fi fost orice altceva:

*„ ... Casa baroanei era din nou prea plină, pentru că aici se găseau și oameni din localități germane vecine ... Spre seară au intrat în curte camioane acoperite cu prelate negre păzite de ruși, care erau încărcate cu 20 de persoane fiecare. Când a plecat coloana, tocmai băteau clopotele bisericii noastre. Pentru lacrimile care le-am vărsat la acest rămas bun, am fost aspru certați de către păzitorii noștri. Camioanele*

ne-au dus după un drum scurt în cazarma din gara Aradul Nou, unde a trebuit să rămânem pentru câteva zile. A doua zi dimineață am aflat că rudele noastre ne-au aprovizionat foarte greu cu alimente, pături și haine.

Într-o noapte erau pregătite vagoanele pentru vite, în fiecare dintre ele ruși au încărcat câte 40-45 de persoane. În vagoane existau sobe de fier, dar lipsea cu desăvârșire materialul de încălzire. La strigătele noastre ne-au adus rudele noastre lemne, care a trebuit să ne fie date prin „closetul”, o gaură de cca. 30 cm în podeaua vagonului, pentru că ușile n-au mai fost deschise. În noaptea de 19 ianuarie, pe un frig năpraznic a început drumul spre est ... Transportul a mers până la Iași. Acolo am fost scoși din vagoane și băgați în altele pentru liniile ferate rusești largi. După o escală scurtă, am continuat să mergem mai departe în direcție estică ... Ne chinuia frigul, cine se uita prin geamurile vagonului acoperite cu sârmă ghimpată vedea deșerturile de zăpadă interminabile ale Rusiei. După nouă zile și nopți, care ne păreau interminabile, transportul a oprit într-o gară. Am fost foarte surprinși să auzim că se vorbește și se cântă în germană; imediat după aceea am aflat că pe liniile ferate vecine se afla un tren în care erau ținuți prizonieri de război nemți. De atunci trenul nostru se tot oprea și de fiecare dată erau decuplate vagoane.

În noaptea spre 11 februarie am fost dați jos pe o linie laterală. Înțepemiți și înghețați ne-am făcut drum prin zăpada adâncă spre o lumină, care clipea la distanță. La apropiere am observat că erau trei clădiri mari, în care toți cei care soseau erau cazați. Încăperile care ne-au fost alocate de către gardienii noștri ruși, erau complet reci și goale. La prânz, în data de 12 februarie, am primit pentru prima dată după 21 de zile ceva cald de mâncare. Supa de varză primită avea avantajul că ne încălzea din interior. În următoarele zile avea loc numărarea și înregistrarea prizonierilor: în două tabere pentru femei și unul pentru bărbați erau cazați 1225 de persoane ... În următoarele zile am aflat că din data de 1 martie trebuie să ne începem munca în minele de cărbuni. Când a trebuit să începem, ni s-a dat în mână o lampă mică de ulei, după care coboram 500 de metri în adâncul necunoscut. Munca în mină era pentru noi femeile foarte grea, pentru că trebuia să ne croim drumul – culcate pe burtă sau pe spate. Pentru a ne atinge cota, eram sub pământ 10 până la 12 ore; de ziua națională a Rusiei, în octombrie a trebuit să muncim 16. Supă de varză sau castraveți și pâinea ca de rumeguș raționalizată la 250 grame, erau insuficiente, și în scurt timp rămăsesem fără putere. După șase zile de muncă în minele de cărbune, aveam o zi afară din mină în care trebuia să lucrăm pe șantiere sau ferme colective. La un astfel de drum, spre o fermă colectivă am aflat că ne aflăm în apropierea



*orașului Swerdlowsk, în zona Uralilor de mijloc.”*

După aproape trei ani de chinuri, femeia, la capătul puterilor, a fost eliberată și a ajuns în Germania.<sup>156</sup>

Dar mai rămân alte zeci de povești nespuse, alte drame ale tot atâtor oameni din Aradul Nou care, în acea perioadă, au fost trimiși la muncă silnică. Nici cei din Mureșel nu au fost ocoliți de năpasta acelor vremuri.

## **g.2. Miner la 16 ani**

Era într-o sâmbătă seara când un polițai, un comisar și trei soldați bătrâni au venit să-l ia. Măcar că nici nu împlinise încă 17 ani. Mama lui a izbucnit în plâns. Soldații erau vizibil întristați. Nu era prima despărțire sfâșietoare din acea zi la care asistau. Alois Weil, fiul consilierului comunal din Mureșel și-a făcut bagajele. Urma să plece la muncă forțată în Uniunea Sovietică. Tatăl lui era atunci plutonier în Regimentul 33 al Armatei Române, staționat în Lipsani - Basarabia. A fost dus la fostul cinematograful Scala (ulterior Select apoi Bălcescu). Împreună cu el și alți bărbați sau femei din Mureșel: Menrath, Kollmann Iosef, Magdalena și Rozalia, Fürbacher și alții. După o noapte petrecută acolo au fost preluați de soldați ruși și transportați cu camioane la cazarma din Aradul Nou. Acolo tânărul și-a întâlnit verișoarele din Aradul Nou care au fost aduse de la casa baroanei. Apoi au fost imbarcați în vagoane de marfă. Erau 40 de oameni într-unul. Vagoanele erau absolut goale, nici măcar paie pe jos nu erau. Cu o secură au făcut o gaură în podea. Protejată cu niște pături era o toaletă improvizată. Trenul cu vreo 40 de vagoane încărcat cu germanii din Aradul Nou, Mureșel, etc. a plecat. Mai târziu a aflat că tatăl lui ajunsese la Aradul Nou, trecuse chiar pe lângă trenul în care se afla dar până a aflat unde-i era copilul, acesta plecase. Călătoria a durat două săptămâni. Ca să scape de frig se îngheșuiau unul într-altul. Din fericire Alois avea de mâncare și avea și cu ce să se acopere. Alții, spune el, fuseseră luați de pe stradă. În noaptea de 1 spre 2 februarie transportul a fost preluat în gara Stalino (astăzi Donețk) din Stalinsk Oblasti (Ucraina), și urmau să scoată lucreze la minele de cărbuni de acolo. El a fost internat în „batalionul internaților pentru muncă nr. 1055”. Comandantul acestuia era un rus „tovariși” Soloviev Alexei Mihailovici. La început a lucrat ca tâmplar pe un șantier. Nu avea habar de meserie dar prietenul lui Vaas, nici el cu mult mai bătrân, era tâmplar și i-a arătat ce să facă. A doua zi de Paști a anului 1945 a fost trimis în mină. Se numea

---

156. Pertri A.P. Op.cit p.268-272

„naklon ugolnoi shahte numer 9.”<sup>157</sup> Copilul devenise „shahter”<sup>158</sup>. Fiecare shahtior avea de făcut, în 8-9 ore de muncă, o normă de 5 tone de antracit, adică șase vagonete. De fiecare dată și-o realizau. De acea mai tot timpul primeau zahăr, ceai ba chiar o dată și bacon din proviziile trimise în vremea războiului de americani. Pâine căpătau 1200 grame pe zi. Îi spuneau „buhanka”, avea 2,5 kg și era făcută din țărâțe, ghindă măcinată, pleavă, dar ținea de foame. Fiecare era împărțită în două și o sută de grame din fiecare se aduna până făcea porția pentru cineva din brigadă. Rușii învățaseră că forța de muncă productivă trebuia conservată. Erau și plătiți cu 40 ruble pentru fiecare normă făcută. Rămâneau însă doar cu o treime pentru că plăteau taxe, „cazarea” ba chiar și paza lagărului. Rușii, care lucrau împreună cu ei, căpătau tot atât, dar rămâneau cu mai mult pentru că nu plăteau paza. Vreme de patru ani Alois Weil a scos zeci de tone de „uglya” (cărbune). Între timp învățase rusește, știa să scrie și să citească. Așa ca a fost promovat la magazia batalionului de muncă. La 1 septembrie 1949 a fost trimis acasă. Era deja un tânăr bărbat. Mulți alții însă au rămas definitiv acolo. Sub pământ. Alois Weil locuiește, înconjurat de flori, tot în casa de unde a fost luat, în acea noapte a anului 1945. Este poate, nu doar o tradiție de familie, Weil fiind cei mai mari grădinari - florari din Mureșel, ci și o compensație pentru anii de întuneric din minele Donbas-ului.

#### **h. Și acasă, la fel de greu**

Prin convenția de armistițiu încheiată la 12 septembrie 1944 cu Forțele aliate (articolul 8), România se obligase să conserve bunurile tuturor supușilor inamici (germani și maghiari). Ca urmare, în 9 februarie 1945, a fost adoptată, prin decretul semnat de regele Mihai, legea 91 prin care se înființa Casa de administrare și supraveghere a bunurilor inamice (CASBI).

Inamici, în înțelesul legii, erau cei care au colaborat, ori au plecat din țară odată cu armata germană. CASBI funcționa sub tutela Ministerului finanțelor și avea, nu doar rolul de a administra și gestiona bunurile, ci și de a le sechestra ori chiar expropria.

CASBI împreună cu legea pentru aplicarea reformei agrare din martie '45 și cu sistemul de colectări forțate, au acționat ca o adevărată bombă socială care a aruncat în aer viața comunității din Aradul Nou și a produs nenumărate victime și drame umane. Iată una dintre ele. După ce Mihai Grabner, soldat în Regimentul 33

---

157 Mina de cărbune numărul 9 (cu galeriile) în pantă.

158 . Шахтер sau în litere latine shahter pronunțat șahhtie înseamnă miner

infanterie pierise în campania din 1914-1919, o altă năpastă s-a abătut pe sufletul văduvei lui, Barbara născută Metterling (str M. Viteazul nr.14). Fiica ei, tot Barbara, fusese dusă în ianuarie 1945, în Rusia „la muncă de războiu de unde nu s-a întors încă”. Soțul ei, Kosztner Iosif, muncitor, a fost concentrat în armata română iar în toamna anului 1945 a fost dus și el la muncă obligatorie în URSS de unde s-a întors la 28 februarie 1946, bolnav. “Toată averea mea este casa și grădina precum și 200 stp de vie în hotarul comunei. Prin munca mea zilnică a grădinii ce o am trebuie să-mi câștig strictul necesar pentru întreținerea mea, a ginerelui meu bolnav și a nepotei mele Barbara de 11 ani, de care trebuie să îngrijesc în lipsa mamei acesteia” mărturisea Grabner Barbara într-o cerere adresată Comitetului local Aradul Nou pentru reforma agrară, în 1947, încercând să demonstreze că nu intra în categoria persoanelor ce trebuiau expropriate.<sup>159</sup>

Dintr-un raport din 24.01.1945 al Ocolului agricol Aradul Nou asupra situației bunurilor rămase fără proprietari, către Serviciului agricol județean rezultă că în Aradul Nou, 81 de proprietari de terenuri agricole și-au părăsit gospodăriile. Acestea fiind date „în dijmă sau parte, cei plecați au lăsat funcția de administrator unor foști angajați.” În martie (14.03.1945) situația se modifică puțin, Serviciul agricol al jud. Arad (dir. Emil Pop) înaintează către Ministerul Agriculturii și Domeniilor, un tabel cu „exploatațiile agricole aparținând germanilor și ungarilor rămase fără conducere”. Conform acestuia în „Ocolul agricol AN: sunt 50 de poziții ale cetățenilor din Aradul Nou plecați din 21 sept.1944; 356 hectare - suprafața terenurilor arabile.”<sup>160</sup>

### **i. Toate, ocupate**

În data de 8 iunie 1945, prin adresa 393/8.06.1945 a Ocolului Agricol Aradul Nou către Camera agricolă a județului se precizează: „La ordinul dvs. nr.165/1945, referitor la gospodăriile părăsite de germani și maghiari în care s-ar putea instala gospodari din regiunile de munte, avem onoarea de a vă raporta că în cuprinsul Ocolului nostru (cuprindea: Aradul Nou, Cruceni, Engelsbrunn, Glogovăț, Livada, Mândruloc, Cicir, Sânleani, Guttenbrunn, Sânicolaul Mic, Șag, Schöndorf, Wiesenheid, Traunau, Zădărlac) nu mai avem asemenea gospodării, întrucât toate gospodăriile părăsite au fost ocupate în întregime de refugiați din Dobrogea, Ardealul de Nord și alte regiuni ale țării (semnat șef Ocol ing.agr. Grigore Chiba).”<sup>161</sup>

În 1945 pe statele de plată ale Ocolului Agricol Aradul Nou figurau agentul

---

159. Direcția jud.Ar. a Arhivelor Naționale Ocolul agricol Aradul Nou 8/1947

160. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Camera agricolă inv 54/1945

161. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Cam de agr. 1925- 1948, inv 23-26/1947

agricol Friedrich Fr. și patru paznici plus un vizitiu și o cameristă.

#### **j. Colectări forțate**

Între primăvara anului 1945 și primăvara anului 1949 singura schimbare majoră în politica agrară a PMR a constituit-o introducerea cotelor, care au reprezentat un adevărat coșmar pentru țărănime. Ele au pregătit terenul pentru instalarea structurilor agriculturii socialiste, prin ruina deliberată a gospodăriilor țărănești înstărite ce rezistau colectivizării și prin întărirea controlului politic asupra populației rurale. Acest sistem de exploatare sistematică a vlăguit gospodăriile țărănești înstărite, adevărate motoare ale economiei rurale, conducând astfel la ruina comunităților țărănești în ansamblul lor.<sup>162</sup>

În toate planurile de muncă și dările de seamă ale organizației de plasă PMR Aradul Nou, ca și a organizației comunei Aradul Nou din perioada anului 1948, se găsesc referiri privitoare la „situația colectărilor”, la nemulțumirile provocate de acestea, în rândul țăranilor din comună și din plasă.<sup>163</sup>

#### **k. Centralizare bunuri expropriate potrivit Legii pentru împrăștierea și reformei agricole din martie 1945, în plasa Aradul Nou**

Aradul Nou avea la data respectivă următoarea structură a terenurilor

3681 jug. și 1477 stp. teren arabil

241 jug. și 1066 stp. grădini extravilane.

236 jug. și 409 stp. vii

În aplicarea art.8 a Convenției de armistițiu din 1944, CASBI (Casa de administrare și supraveghere a bunurilor inamice, înființată în februarie 1945 - nn) a preluat 490 jugăre și 4346 stp.

Total: 4.346 jugăre și 1215 stânjeni pătrați.

Au mai fost expropriate în temeiul aceleiași legi: 5 ateliere mecanice, 8 fierării, 16 tâmplării, 10 cismării, pantofării, 16 tractoare, 137 cai, 191 vaci, 27 scroafe, 63 oi, 5 stupi, 20 pluguri de tractoare, 186 pluguri animale, 84 mașini de semănat, 12 mașini de semănat porumb, 61 secerători, 4 cositoare, 137 grape cu dinți, 9 grape cu disc, 7 batoze de treierat, 1 elevator, 8 pompe de incendiu, 9 batoze pentru porumb, 6 platforme pentru transport, 21 pompe, 124 căzi, 358 butoaie între 100-1.000 litri, 426 pompe irigații grădină, 330 metri liniari conducte lemn pentru irigații, 8302 m.l.

---

162. Rapot final- Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, București 2006. p 435

163. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Comit jud PCR 1944-47, 1948-50

conducte metal pentru irigații, 409 electromotoare, 4 motoare.<sup>164</sup>

Avem astfel, nu numai o imagine asupra gradului de înzestrare a agriculturilor din Aradul Nou, dar și asupra mărimii jafului. Și comuna mai avea „resurse” care, în timp, au fost exploatate de noul regim. În martie 1948 în Aradul Nou existau, după cum rezultă dintr-o situație asupra resurselor rechiziționabile solicitată Prefecturii Arad, de către Biroul III rechiziții al Cercului teritorial Arad, un număr de 379 cai, 14 boi sau bivoli, 265 căruțe și 10 trăsură.

În ceea ce privește mijloacele moto au fost numărate: 2 camioane, 71 tractoare, 1 autoturism, 1 motocicletă și 5 motorete. În plus mai erau și 30 de biciclete.<sup>165</sup>

### I. A doua colonizare

Conform situației fondului imobiliar al colonizării din 31 martie 1947, comuna Aradul Nou dispunea de teren în suprafață de 164 ha și 95 ari pe care au fost colonizate 28 de familii, selecționate din 54 de alte solicitări. Acțiunea a fost coordonată de Serviciul agricol al Județului Arad și de Ocolul Agricol din comună. Toți coloniștii, după ce dosarele lor au fost verificate (de altfel 26 candidați au fost respinși) au primit 8 jugăre de teren arabil, unii dintre ei și ceva inventar agricol provenit din exproprieri. Ei erau veniți din diverse zone: Caliacra și Durostor cedate Bulgariei, din Furcșoara (Ilia), din nordul țării.

Iată câteva exemple: Achim Mircea, plugar din jud. Caliacra, a venit cu nevastă, o fiică și bagaje. Bâc Nicolae, plugar din Furcșoara, plasa Ilia, își începea o nouă viață împreună cu soția, un copil de patru ani, o vacă și lucrurile ce le adusese. Bodea Vasile lăsase, în satul Pasabălă- Durostor, 9 hectare și un loc de 1100 mp. cu casă și a ajuns în Aradul Nou cu soția, două fete, 2 cai, căruță, un plug și bagaje. Cosma Vasile împreună cu nevasta fiul și două fete venise din Vișeu de Sus (Maramureș) și avea doi cai, două vaci, 35 oi, căruță, plug, grapă și bagaje. Izghireau Todor venea tot din teritoriul cedat Bulgariei, din Acădânlar - Durostor și avea doar un cal, o vacă, o căruță, un plug și niște bagaje. Dintr-o comună vecină se trăgea și Petre Iosa care a ajuns aici cu aceeași zestre. Plugarul Lazăr Gaspar era din Furcșoara, ca și neamul lui Lazăr Rusalim. Tot din nordul țării provenea și Luțe Ioan. Marușca Gheorghe venise din satul Lazuri, comuna Fizeș - Sălaj, cu 2 vaci și ceva bagaje. Moise Petre era din Caliacra, Sabău Iuliu din Ardula – Durostor iar Gui Mihai

---

164. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Camera de agricultură Arad 1925-1948, 30/1947, 40/1947

165. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Camera agricolă inv 26/1946

tot din Durostor. Danciu I. Lupu din Durostor și familia sa numeroasă (soție, trei băieți și tot atâtea fete) avea 2 cai, vacă 8 oi, căruță plug și grapă. Gheorghe Crișan cu nevasta și trei băieți veneau din Caliacra și avea un cal, o vacă, 5 oi, căruță și plug. A mai primit un cal și o sămănătoare de porumb ca să-și înceapă noua viață. Lui Creț Vasile din Durostor îi murise soția, rămăsese cu o fată și doi băieți și avea să-și pornească noua gospodărie cu o căruță, un plug și o grapă. Costin Florea avea o familie numeroasă, soție, trei băieți și trei fete. Când a ajuns aici stăpânea doi cai, o vacă, căruță, plug și bagajele familiei și a mai căpătat o mașină de semănat. Fost electrician, ajuns plugar, Busură Ilie era colonist din Borșa - Maramureș iar Bucurescu Florian era din Roșia - Bihor. Bota Ion Gheorghe se născuse într-un sat din Durostor, își abandonase acolo tot ce avea și împreună cu soția, băiatul și trei fiice, o lua de la capăt doar cu o căruță, un cal, o vacă și niște lucruri.<sup>166</sup>

Toți aceștia și mulți alții au căpătat încă o șansă și începeau o viață nouă în comuna Aradul Nou. Pentru localnici de aici însă, o întregă lume, pentru care munciseră și ei și strămoșii lor, se făcea fărâme.

## 28. Lumea nouă nu arăta bine

Soarta nemților din vestul țării, după instaurarea noului regim, este bine surprinsă de confesiunea unei femei, țărăncă din Aradul Nou, care descrie momentul dificil al exproprierii, al naționalizării, al recolonizării comunei, resimțit mai acut de șvabii care aveau sentimentul că o lume familiară pentru ei se sfârșește pentru a începe o alta, ce nu arăta prea bine. Iată o tulburătoare confesiune.

„Nu au fost toți expropriați odată. Exproprierea era și ea diferită. Depindea de comisie dacă urma să fii expropriat. În comisie erau 3-4 membri, care știau cine și ce trebuie expropriat; mai erau apoi vreo 20 care nu știau nici să-și scrie numele, dar care se bucurau de drepturi și apreciere deosebită. Primarul comunei era un om bogat, F. ,dar nu a fost expropriat deși acest lucru trebuia să se întâmple cu toți germanii, mai ales dacă pe lângă casă aveau și terenuri. [...] Au fost expropriați aprox. 95%, toți numai germani. [...] Au fost aduși țărani, așa numiți coloniști care să lucreze pământurile șvabilor. Aproape în fiecare casă germană a venit un colonist care a primit din totul o jumătate. Dacă erau două camere și o bucătărie, atunci primea o cameră și jumătate din bucătărie. Pământul, pivnița, grajdul, șopronul, grădina, și altele erau împărțite pe din două. În unele case viața era un calvar. Erau violențe și

---

166. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Cam de agric 1925-1947 dos 40/1947

certuri. Curțile și locuința erau murdare. Unde familia fugise acolo colonistul era stăpân. Gardurile din lemn, scândurile de la grajd erau puse pe foc. Iarna fiind geroasă se spunea că nu este nici o problemă dacă nu era poartă la intrare. În final ardeau și podul, se putea trăi și fără acoperiș!. Erau așezate niște legături de coceni de porumb și totul era în ordine. În primii ani germanii nu aveau niciun drept. Farmacii, magazine, toate au fost naționalizate, de azi pe mâine, de asemenea și inventarul acestora. Când au venit coloniștii în comună, aceștia erau țărani, care nu aveau nimic, nici căruță, nici cal, nici plug, nimic. Atunci a venit comisia ne-a perchezitionat casa, a luat totul și l-a împărțit. Într-o zi mobila, apoi porcii, vacile chiar și hainele în anumite locuri. Aceași soartă ca a noastră au avut-o și țărani înstăriți din rândul bulgarilor și românilor. Ei trebuiau să plătească mai mult decât produceau, iar dacă nu o făceau și nu-și plăteau dările, erau închiși. În această situație toți cereau să fie luați în colectiv.”<sup>167</sup>

#### **a. 72% din locuitori expropiați**

Procentul de mai sus, deși nu este calculat, rezultă limpede. La nici șase ani după ce țara pășise într-o nouă epocă, în comuna Aradul Nou, cei ce nu mai aveau aproape nimic îi depășeau cu mult pe cei ce rămăseseră cu foarte puțin. În 1950 în Aradul Nou erau 1.868 de gospodării din care 82 erau ale unor săraci, 439 ale mijlocașilor și 1347 ale celor ce fuseseră expropiați, conform sintezei anexată la dosarul de constituire al Gospodăriei colective.

Suprafața totală a comunei era de 2.621 hectare, din care 1.978 teren arabil, 336 ha. pășuni, 287 ha. clădiri și curte, 20 ha. vii, revenind în medie 1,40 hectare pe familie din care 1,05 arabil. În colectiv, preciza documentul, au intrat 43 de țărani adică 2,30 % din totalul gospodăriilor. Cei 47 membrii GAC aveau 149 membri de familie, din care 100 puteau lucra. Terenul adus în GAC reprezenta 8,30% din suprafața arabilă și 11% din suprafața totală.<sup>168</sup>

### **29. Din comună independentă, sector administrativ**

Prima dată s-a pus problema alipirii comunei la Arad în anii 20, după preluarea administrării Banatului, când Aradul cerea nu doar mutarea plasei Aradul Nou din Timiș-Torontal în județul Arad (plus o bucată din plasa Lipova), ci și ca Aradul Nou să fie alipit municipiului.

---

167. Petri A.P. Op.cit p.260-263

168. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Comitet jud PCR.1948-50, Comitetul deplasă PMR Aradul Nou 143/1950

Unul dintre motivele pentru care Aradul revendica mai multe comune din stânga Mureșului (Micalaca nouă, Micalaca veche, Murășel, Aradul Nou și Sânicolaul Mic) era că acestea „sunt zidite în apropierea nemijlocită a orașului Arad și se bucură de toate avantajele ce se pot câștiga și realiza din apropierea unui oraș” dar „nu contribuie cu nici un impozit la acesta”.

Așa era, dar aceasta reprezenta doar o jumătate de adevăr. În cazul Aradului Nou și Sânicolaului Mic situația era chiar mai complicată, Într-un memoriu<sup>169</sup> din 1 iunie 1925, ce pleda pentru anexarea comunelor învecinate Aradului, dr. Ioan Robu, primarul orașului, constata că „Specială de tot este situația comunei Aradul Nou și Sânicolaul Mic care, deși la o distanță de abea câteva sute metri de orașul nostru, prin faptul că se află pe malul stâng al Murășului, ambele fac parte din județul Timiș și ca atare stau sub administrarea județeană a județului Timiș, cu sediul în orașul Timișoara, deci la o depărtare de aproape 60 km”. Măcar că orașul „a zidit și întreține două poduri monumentale din fier. Unul spre Murășel, Aradul nou și Sânicolaul mic pe care, deja la construire, au fost așezate șinele necesare pentru tramvaiul electric. Proiectul tramvaiului a ajuns în stadiul de realizare întrucât putem afirma că, în decursul anului curent, se vor începe lucrările de construire, prin care toate 3 comuni vor fi legate cu centrele orașului și cu gara Arad. Al doilea pod servește în Cetate însă și acest pod este frecventat de comuna Murășel și Sânicolaul mic, întrucât hotarul acestor comune se întinde până sub Cetatea Arad”. În plus „populația comunelor din jur, la intrarea lor în oraș, este supusă la taxe de pavaj, vamă etc. însă prin contopire ar deveni scutită.” Ce mai oferea orașul?

O „mulțime de școli stă la dispoziția locuitorilor vecini însă azi nu contribuie cu nici un ban la susținerea lor”; aceștia vor putea „cerceta toate instituțiile noastre culturale ca teatrul, biblioteci publice, muse, etc”; orașul „are apeduct și este canalizat după cel mai modern sistem. Cum comunele învecinate sunt lipite de aceste instalațiuni, cu timpul vor putea fi legate în canalizarea orașului, care pentru aceste comune reprezintă un avantaj și din punct de vedere sanitar”; „industria comunelor învecinate numai câștiga poate întrucât industriașii pot ajunge în corporațiunea industriașilor din localitate, în jurul căreia se grupează 4-5 mii de industriași, cu instituțiuni bine fondate, până ce pe sate astfel de corporațiuni lipsesc, sau dacă și sunt viața lor stagnează”. Una peste alta erau argumentele unui oraș în plină dezvoltare. La capitolul beneficii pentru sine, pe lângă câteva aparent minore precum

---

169. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref jud.Arad dos 21/1925act 881/1925



„acoperirea laptelui care prin desființarea și exproprierea domeniilor s-a micșorat în mod sistematic” ori „un control făcut la izvorul acestor alimente va face mai ușoară descoperirea falsurilor, ce se fac pe o scară tot mai întinsă” se spunea: „ Orașul Arad, întărit prin contopirea numitelor comune, va putea înființa o mulțime de întreprinderi industriale și va contribui astfel la intensificarea vieții industriale a țării și la îmbogățirea ei.” Incontestabil.

#### **a. Argumentul național**

La puțin timp după înfăptuirea unității naționale statale a poporului român și după instalarea administrației românești în această parte a României Mari, era inevitabil ca „chestiunea națională” să nu fie pusă. Ea este prezentă și în cazul proiectului de extindere a teritoriului orașului asupra comunelor din jurul său. În cazul Aradului nou, comună cu o populație compactă germană, situația era descrisă astfel: „Comuna Aradul Nou este locuită în majoritate de nemți care formează așazicănd o unitate politică. Prin contopire, această unitate nu ar mai putea avea ființă în înțelesul pe care o are astăzi. Tot atunci se va putea afla modalitatea ca, atât în Aradul nou, ca și în Micalaca nouă și Murășel, elementul românesc să se înmulțească și astfel românizarea atât de dorită se va putea face cu mai multă ușurare, decât în cazul când aceste comune ar continua să rămână administrate prin autonomie de sine stătătoare.” La nivelul orașului se aprecia că „Din punct de vedere al naționalizării orașului Arad, chestiunea este de o mare importanță deoarece elementul românesc în industrie este foarte slab reprezentat. Dacă însă comunele din jur se vor contopi atunci și industria se va întări cu elemente dintre români, ba chiar cu timpul vor putea fi ajutați în a trece în centrele orașului și românizarea orașului se va face tocmai pe aceeași cale pe care a fost maghiarizată”.

#### **b. Beneficii dar și costuri**

În fine, toată această operațiune era de așteptat să aibe beneficii dar și costuri. „Din punct de vedere financiar, prin contopire, orașul Arad poate încasa o sumă importantă din taxele de cadastru și o sumă minimală din cota adițională, celelalte taxe de pompieri, câini, de căruță, cai și valoare locativă nu sunt însemnate. Față de încasările acestea, aceste comune după contopire vor avea pretenția să li se facă drumuri, pavaje, canale, cari lucrări vor consuma cu mult mai mult decât se va încasa cu titlul de taxe comunale abandonând chiar cheltuielile de personal cari încă vor fi foarte însemnate. Contopirea pentru orașul Arad înseamnă jertfe materiale cari însă vor fi recompensate prin câștigul național românesc”.

În acea perioadă, locuitorii din Aradul Nou au depus un memoriu în care”

refuză onoarea de a fi alipiți la orașului Arad” și cereau să rămână unde erau. În cele din urmă Legea pentru unificare administrativă din iunie 1925 nu a rezolvat chestiunea în speță, dar a făcut un pas spre soluționarea ei trecând plasa Aradul Nou în județul Arad. De fapt chiar reședința județului, orașul Arad era în plasa Aradul Nou. Odată cu schimbarea regimului, alipirea comunei a devenit din nou de actualitate.

### **c. Contra 248, pentru 2**

În ziua de 18 mai 1947, la orele 11.00, în fața Primăriei din Aradul Nou erau adunați 250 de locuitori. Timp de trei zile consecutive în comună s-a bătut toba pentru a li se aduce la cunoștință că aveau a decide într-o chestiune importantă: aprobarea ori respingerea alipirii comunei lor la municipiul Arad. Pretorul plasei Aradul Nou, Petru Nicoară citește celor prezenți „procesul verbal adresat la Primăria municipiului Arad în ziua de 6 februarie 1947 în care se expun avantajele pe care le are comuna Aradul Nou în cazul în care se lipește la municipiul Arad.” Votul cetățenilor a fost limpede. „Din totalul de 250 locuitori prezenți, două persoane au fost pentru alipire iar restul au fost de părere ca, comuna Aradul Nou să rămână independentă și să fie administrată ca și până în prezent” consemnează procesul verbal semnat de pretorul plasei, primarul și notarul comunei pe de o parte, și de reprezentanții obștei (Brandt Andreiu - PCR, Ududec Vladimir și Zeller Francisc - PSD, Costea Ioan – Frontul Plugarilor, Simolov Petru - PNL Tătărăscu, Tincu Constantin și Botescu Constantin - Sindicatul Agricol, Lău Ioan - PN Popular, Eftimie Gheorghe – PNȚ Alexandrescu și Sebestyen Iozef - UP Maghiar), de cealaltă parte.

Aceasta a fost părerea cetățenilor. Aceeași ca în urmă cu 27 de ani. <sup>170</sup>

### **d. „E în favorul populațiunii”**

Două luni mai târziu, în ședința din 29 august 1947, Comisia interimară a comunei Aradul Nou hotărăște „în conformitate cu dispozițiile din Legea modificatoare a art.4 din Legea Administrativă din 23 ianuarie 1942” alipirea comunei la municipiul Arad, motivând că aceasta este „atât din punct de vedere economic cât și edilitar, de salubritate, canalizare, etc în favorul populațiunii din comuna Aradul Nou.”

Hotărârea, luată cu unanimitate de voturi, este comunicată cu adresa nr.7969/1947 din 18 septembrie, semnată de către prefectul Aradului dr.Aristide Gafencu, Ministerului Afacerilor Interne „pentru întocmirea legii de alipire.” Ceea ce se întâmplă anul următor.

În 7 aprilie, la cabinetul primarului Aradului, sosește ordinul telegrafic

---

170. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref jud.Arad 81/1947

5.719/1948 al Ministrului de Interne, prin care Ion G. Pălincaș este anunțat: „Prin Legea No. 98 publicată în Monitorul Oficial No. 80 din 5 aprilie 1948, comuna rurală Aradul Nou a fost trecută la Municipiul Arad. Stop. Rugăm luați măsuri de executare.”<sup>171</sup>

#### **e. Unii dau, alții iau**

Dispoziția a fost executată chiar a doua zi. La aceeași oră la care, cu un an înainte, locuitorii Aradului Nou respinseseră unirea administrativă cu vecinul mare din nord, pretorul Petru Nicoară, primarul Pop Ștefan și notarul Friederer Boris predau iar ajutorul primarului Aradului, Săbău Gheorghe și secretarul general al municipiului, dr. Eugen Crâșnic, preiau arhiva și registrele de stare civilă începând de la înființare (1895) și până în 1947 inclusiv și întreaga avere imobilă și mobilă a, de atunci, fostei comune rurale Aradul Nou. În procesul verbal de primire/predare se menționează, în final: „administrația fostei comune rurale Aradul Nou, transformată într-un sector administrativ cu denumirea de Aradul-Nou să-și continue, până la noi dispozițiuni, activitatea oficială cu personalul administrativ existent la data preluării după metoda adoptată la celelalte sectoare administrative ale municipiului: Gai, Micalaca și Grădiște - sub denumirea de ”Primăria municipiului Arad, sectorul administrativ Aradul Nou” și uzând de sigiliul Primăriei municipiului Arad, care astăzi se predă d-lui Friederer Boris, secretar comunal, încredințat până la noi dispozițiuni cu conducerea sectorului”. La data preluării bugetul pe anul 1947-1948 al comunei cu 6.580 locuitori și 1176 contribuabili, era de 2.374.530 lei.

La începutul anului 1947 ca primar al Aradului Nou figura Șimandan Pavel iar ca notar Blum Adalbert; cum cei doi nu semnează procesul verbal probabil au fost schimbați.<sup>172</sup>

#### **f. Aceleași străzi, alte nume**

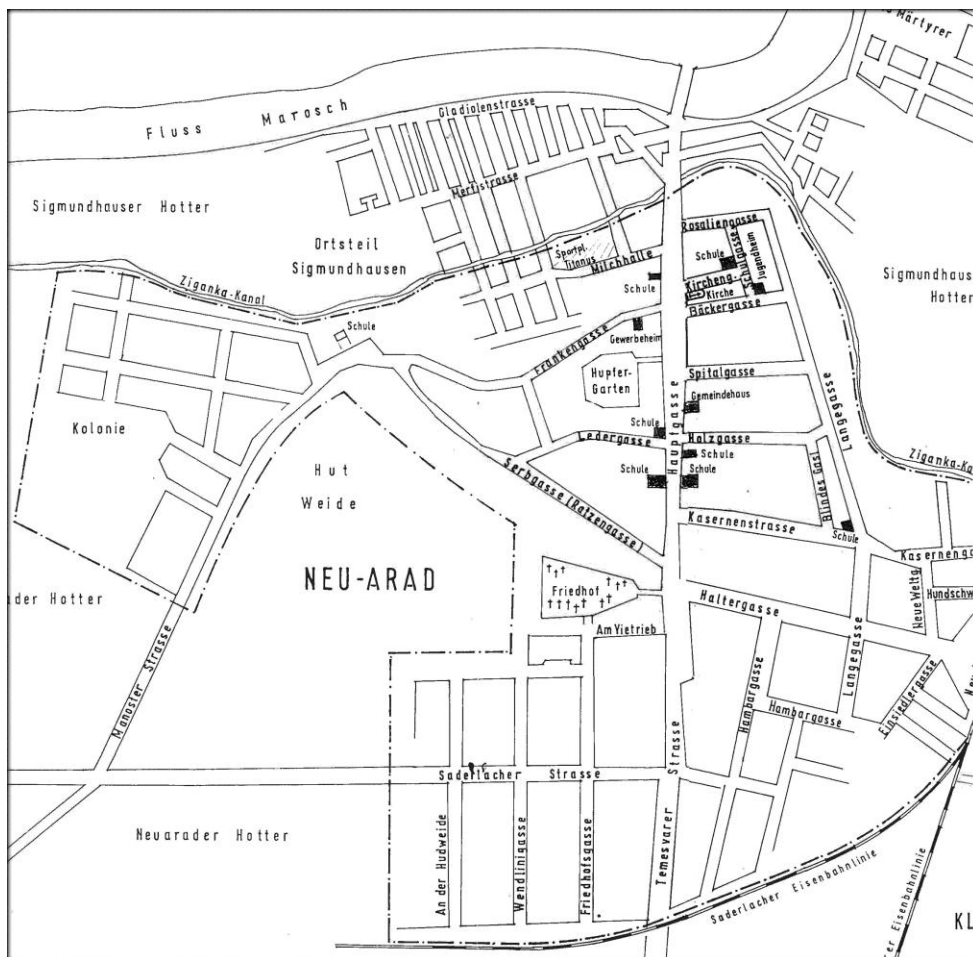
Cu fiecare nou început, ca la noi, se schimbă numele străzilor. Odată cu transformarea comunei în sector administrativ, în octombrie 1948 are loc încă o schimbare a denumirii străzilor din cartier, care să reflecte desigur și opțiunile ideologice ale noii epoci.

Astfel calea Armatei Roșii, fostă Banatului, fostă Rakoczy, fostă Hauptgasse, devine Karl Marx, strada Regele Ferdinand devine Schmeltzer, Roșiorilor se schimbă în Ștefan cel Mare, etc.

---

171. Ibid

172. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Prefectura jud. Arad 61/1948



Harta instituțiilor din comună înainte de 1944

### Denumiri străzi Aradul Nou

vechea denumire	actuală	vechea denumire	actuală
Merffystrasse	M.Tabacovici	Backergasse ( Brutarului)	Cibinului
Milchhalle (Lăptăriei)	Posada	Spitalgasse (Spitalului)	Lugojului
Frankengasse (Franconilor)	Constituției	Holzgasse (Lemnului)	Arinului
Ledergasse (Pielarilor)	Iosif Lengyel	Kasernengasse (Cazărmii)	Zimbrului
Serbgasse sau Ratzengasse (aleea sârbilor, rascienilor)	Ady Endre	Blindesgasse	Crângului
Saderlacher (Zădăreniului)	Ogorului	Haltergasse	Ștefan cel Mare
Rosaliengasse (Trandafirilor)	Ana Ipătescu	Hambargasse	Semenicului
		Langgasse (lungă)	A.M.Guttenbrunn

Kirchengasse (Bisericii)	Popa Șapcă	Einsiedlergasse	Muncii
Schulgasse (Școlii)	Castanilor	Neue Welt (Lumea nouă)	Caransebeș

**Alte denumiri: vechea denumire și denumirea actuală**

Sportplatz Titanus	Teren de sport Titanus	Schule	Școală
Gewerbeheim	Casa industriștilor	Gemeindehaus	Primăria
Kirche	Biserica	Friedhof	Cimitir
Jugendheim	Casa tinerilor	Hupfer-Garten	Grădina verde

### 30. O nouă epocă

La sfârșitul lunii ianuarie 1948, Comisia Ministerială pentru Redresare Economică și Stabilizare Monetară anunța deschiderea a șase mari șantiere “de interes național”, care aveau să funcționeze alături de altele, mai mici, de interes local (cel mai cunoscut fiind construcția celor două linii ferate – Bumbști-Livezeni și Salva-Vișeu).

Exploatate la maximum de propaganda primilor ani ai “dictaturii proletarietului”, șantierele au fost ulterior asociate cu “obsedantul deceniu”. Brigadieri, muncă voluntară, depășirea normelor, o țară nouă, entuziasm. Însă dincolo de propaganda susținută de regim la cele mai înalte cote prin presă ori literatură, de pe urma muncii a mii de oameni pe șantierele naționale ale tineretului au rezultat lucrări de infrastructură utilizate și astăzi. În vara anului 1948, 13 tineri din Aradul Nou au plecat spre astfel de șantiere. Măcar că și în localitate începuseră șantiere, e drept puțin mai mici.<sup>173</sup>

#### a. Linia de tramvai pod - Gara CFR

În planul de muncă pentru perioada 7 nov. - 21 ian. 1948 al celei PMR din Aradul Nou era prevăzută mobilizarea populației pentru construirea liniei de tramvai de la pod până la Gara din cartier. Astfel, în perioada octombrie - noiembrie, se raporta că un număr de 150 de “tovarăși muncitori și funcționari progresiști” au prestat câteva sute de ore de muncă patriotică pentru construirea liniei. Mobilizarea la muncă voluntară a celor din Aradul Nou pentru același obiectiv revine, ca sarcină, și în planul de muncă al organizației pentru perioada 23.07.1948 - 21.01.1949.<sup>174</sup> Linia de tramvai pod - gara Aradul Nou a fost dată în folosință în iunie 1949.

#### b. Alegeri electorale - 1948

În luna martie și în Plasa Aradul Nou au loc primele alegeri de după

173. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Comit jud PCR 1948-50

174. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Comit jud PCR 1948-50

proclamarea Republicii Populare. Scopul acestora a fost acela de a institui Marea Adunare Națională, cu rolul de a elabora o nouă Constituție (promulgată la 13 apr.1948). În Aradul Nou a fost organizat un mare miting pentru care “au fost mobilizați 700 de locuitori” dar au venit 350-400. Oricum rezultatul a fost copleșitor: 95% voturi pentru partidele din alianța Frontul Democrației Populare (PMR, Frontul plugarilor, Uniunea populară Maghiară și Partidul Popular Național) coordonat de comuniști. Restul de cinci procente a fost împărțit între independenți și PNL. “Ziua alegerilor a fost plină de veselie, cu famfare și dansuri” concluziona un raport al organizației PMR a Plasei din 1 aprilie 1948.

### **c. Căminul de copii greci**

La începutul anilor 1948 s-a desfășurat, la nivel național, o acțiune de amploare pentru sprijinirea grecilor angrenați într-un război civil local. Conflictul reprezenta de fapt a doua ciocnire, după blocada Berlinului, dintre URSS și foștii săi aliați occidentali. Acțiunea politico-umanitară din România era coordonată de Comitetul pentru ajutorarea poporului grec din București care, la nivel local, avea în subordine comitete de plasă, comitete locale și chiar sătești. În acea perioadă în țară și-au găsit adăpost mulți comuniști greci și au fost evacuați numeroși copii. În Aradul Nou este înființat un cămin pentru copii greci, subvenționat cu 80.000 lei de către Prefectura Arad.<sup>175</sup>

În toată țara are loc o mare colectă de produse agricole și de bani. Numai din comuna Aradul Nou au fost colectate 197 kg grâu, 119 kg făină, 857 kg porumb, 2.882 kg cartofi, 226 kg ceapă, 176 kg fasole, 20 kg orz, 52 ouă și doar 2 kg de mălai dar și 20 kg de ardei verde și 7 kg fasole verde. Relevant este că acțiunea s-a desfășurat în toamna și iarna anului 1948, pretura Aradul Nou fiind singura dintre cele 13 ale județului care donase astfel de produse. În ce privește donațiile în bani, acestea s-au ridicat la aproape 50.000 lei.

Organizația PMR Aradul Nou raporta, în iunie 1948, colectarea a 54 kg făină, 73 kg carne 10 kg săpun și 4 căruțe cu fân de saltele pentru Căminul de copii greci. Cooperativa “Albina” din Aradul Nou trimite și ea în iulie, 12-13 kg de cafea de orz. Până în luna august s-a mai strâns suma de 25.200 lei și o cantitate de 400 kg alimente destinate Căminului de copii. Preocuparea revine în planul de muncă pentru perioada 23.08.1948 - 21.01.1949, când se pune problema asigurării de pâine pentru copii, până la prima recoltă.

---

175. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Fond.Prefectura județului 1948

#### d. Marea naționalizare

În 16 iunie 1948 sunt sigilate și inventariate întreprinderea “Hociotă” din Sânicolaul Mic, morile din Mureșel, Vladimirescu și Fântânele, două mori din Zăbrani, fabrica de macaroane din Sânicolau. Băncile din Aradul Nou sunt și ele naționalizate, la fel Fabrica de bere. De fapt prea multe de naționalizat de fapt nici nu rămăseseră pentru că bunurile ce nu au fost preluate de CASBI, au fost luate de legea reformei agrare.

Prin decretul 93/1948 „pentru împiedicarea acțiunii de sabotare a planului de înșămânțări și a producției agricole și pentru asigurarea dezvoltării agriculturii în RPR.” au fost trecute în proprietatea statului nu doar exploatațile moșierești, expropriate în 1945, ci și instalațiile agricole ori semi-industriale, bunurile și materialele destinate exploatării agricole. Adică, tot inventarul agricol al gospodarilor din Aradul Nou, care rămâneau astfel fără orice sursă de existență. Au urmat instituțiile sanitare (sanatoriile din Aradul Nou - așa se înființează maternitatea și un dispensar medical în sanatoriul lui Dengl) și în anul următor unitățile sanitare (farmaciile, laboratoarele medicale).

*„S-a naționalizat clădirea moșierului Palady (Pallavicini de fapt - nn.) precum și grădina „1 Mai” (Grădina zânelor) care aparține de această clădire punându-se în slujba și folosul poporului muncitor din Aradul Nou, instalându-se aici Ateneul popular Petofy (sic!) care exista la data naționalizării numai cu numele dară în (sic!) realitate nu era. Totodată în această clădire se va instala un cinematograf (numit tot Petöfinn) pentru ridicarea nivelului cultural al maselor comunei Aradul Nou”* se menționa într-un proces verbal al ședinței organizației de bază PMR din Aradul Nou, în primăvara anului 1948.<sup>176</sup>

Într-o epocă ce „mustea” de militantism nu se putea ca activitatea culturală să nu fie pusă în slujba noii ideologii. În noiembrie 1950, Cercul Cultural „Petofii” (sic!) din Aradul Nou, subfilială ARLUS (Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică) înființat în 1948, pregătise un program special.

La 6 noiembrie orele 18, prezia aniversării Marii Revoluții ruse, afișul programului cultural cuprindea:

*„Porniți înainte tovarăși (cor), Marie lele Marie (cor), Cazaci dela Don (cor) Comsomolul (cor), Azi lupta e mai tare (cor), Duiet în limba rusă (cor), un program de*

---

176. Arhivele naționale Arad. Comit jud PCR Arad 1947-50 Raport de activitate 11 aprilie-26 mai 1949 al organizației de plasă PMR, Aradul Nou

*dansuri populare: „Joc românesc din Colonie, Cârligul, Ardeleana, Dans maghiar, Joc rusesc - Cazaciocul” și desigur poezie: „Poemul lui Octombrie, 7 Noiembrie, Podul de pace și Fratelui negru din America.”<sup>177</sup>*

### **e. 1 Mai cu tractoare, muzici și sute de sindicaliști călări**

Anul 1949 a fost cel în care s-au constituit detașamentele de pionieri în RPR, anul în care a fost adoptată decizia de începere a lucrărilor la Canalul Dunăre - Marea Neagră, decizie sugerată lui Gheorghe Gheorghiu Dej de însuși Stalin și anul în care a fost elaborat primul plan anual de dezvoltare. Organizația de partid a plasei Aradul Nou s-a mobilizat exemplar pentru sărbătorirea zilei muncii, rezultă din raportul organizației PMR Aradul Nou. Au fost decorate festiv instituțiile din cartier, sediul GAS și SMT-ul, ba chiar s-a construit și un arc de triumf și s-a împodobit cu flori și verdeață podul de peste Mureș.

Citim mai departe: ”În dimineața zilei de 1 Mai, începând cu ora 8 a început a se forma coloana în frunte cu 22 tractoare IAR (primele tractoare românești - nn.) împodobite cu flori și verdeață și cu grafice ale tractoriștilor care au spart norma. Tractoarele au fost însoțite cu diferite mașini agricole după ele. În urma lor a mers grupul sindicatului de salariați agricoli, în număr de 200, urmați de 60 de sindicaliști călăreți. După ei au urmat călăreți din diferite comune, în număr de 380.

După călăreți a urmat o coloană, pe jos, în număr de 3.000. În această coloană au fost două muzici, una din Zăbrani și alta din Aluniș. La pădure (Ceala - nn) au participat două echipe culturale, una de cor din Zăbrani și una de dans din Zădăreni. Cu aceasta coloana a pornit la defilare la ora 8.20.” (Raport asupra desfășurării zilei de 1 mai al organizației de plasă PMR, Aradul Nou).<sup>178</sup>

### **f. Structura politică a cartierului Aradul Nou 1950**

În cartierul Aradul Nou aveau activitate politică cinci structuri: Partidul Muncitoresc Român - 35 membri, Frontul Plugarilor (FP) - 226 membri, Uniunea Femeilor Democratice (UFD) - 393 membri, Uniunea Populară Maghiară (UPM) - 150 membri și Sindicatul agrar - 150 membri.

Mureșelul avea și el o organizație proprie. În ianuarie 1950 biroul organizației de bază PMR era format din Iuliu Berger secretar și Vasile Papp ajutor secretar plus 16 membri. Ei dezbăteau, de exemplu, în ianuarie 1950 chestiunea „nisipării trotuarelor”. Problema era următoarea: să-și facă cetățenii nisiparea dar atunci să fie

---

177. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.fond. Prefectura Arad 1/1950

178. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Comit jud PCR 1947-50



scutiți de taxa comunală? Proprietarii de trăsuri să aducă nisipul ori fiecare să plătească 100 lei și cei care fac muncă voluntară să fie scutiți de percepția comunală?

În 21.02.1950 organizația exclude din partid trei inși. În 21.03.1950 scapă de întreținerea „Parcului eroilor” (cel aflat în fața Școlii de șoferi - nn), care este preluat de Gospodăria comunală Arad.

### **g. Se desființează Plasa Aradul Nou. Sânicolaul se alipește Aradului**

Printre “reforme” la pachet din anii 1948-1950 s-a numărat și reforma administrativă a teritoriului Republicii Populare România, după ce plenara Comitetului Central al PMR din 15-17 mai 1950 s-a hotărât raionarea administrativ-economică a teritoriului, după model sovietic. Marea Adunare Națională a votat legea în ședința din 6 septembrie 1950. Dacă înainte de această reformă, teritoriul României era împărțit în 58 județe, 424 plăși, 6276 comune, de la sfârșitul anului 1950 teritoriul României era împărțit în 28 de **regiuni** (numărul lor a fost redus la 18 în 1952 și la 16, în 1956), 177 de **raioane** și 4052 de **comune**. Pe lângă acestea se remarcă **orașele de importanță republicană**, “acele localități care din punct de vedere economic și politic prezentau o importanță deosebită pentru R.P.R.” Între cele opt orașe se afla și Timișoara, care avea 111.987 locuitori. Astfel, apare regiunea 21 Arad (lichidată în 1956 prin înființarea regiunii Banat) cu 5 raioane.<sup>179</sup> Raionarea a fost prelucrată în ședința extraordinară a organizației de plasă Aradul Nou din 3 august 1950, când participanții au avut voie chiar să facă propuneri de desființare ori alipire a unor comune dar, „fără patriotism local”. Evident, a ieși ceea ce trebuia dar, în mod democratic.<sup>180</sup>

În plasa Aradul Nou unele comune au fost desființate și alipite altora (Cruceni la Șagu, Tisa Nouă la Fântânele, Sâncleani la Livada, Cicir la Mândruloc) Frumușeni rămâne comună de reședință, iar Sânicolaul Mic se alipește Aradului. Cum prin raionare plasa Aradul Nou s-a desființat integrându-se raionului Arad, comitetul provizoriu al plășii Aradul Nou, în funcție la 8 mai 1950 (Erdei Ioan - președinte, ing. Sarkadi Toma - șef Secție Gospodărie Locală și Drumuri și Nagy Ștefan - contabil de plasă), rămâne fără obiectul muncii, primind alte sarcini.

---

179. Raularian R.Op.cit.p.

180. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Comit jud PCR 1947-50



Monumentul Sfintei Treimi

### 31. Și totuși, unde-i Aradul?

Dacă în literatura geografică Banatul „administrativ” este considerat ca fiind reprezentat de județele Arad, Timiș și Caraș-Severin (unii autori includ Aradul la Crișana), dintr-un alt punct de vedere, cel istoric limita de nord a acestei provincii exclude Aradul din cadrul ei, definit la nord de Mureș, ca graniță naturală.

Se cuvine să menționăm că de fapt, granița naturală a provinciei Banat, cel puțin extremitatea sudică a Aradului, nu a fost râul Mureș ci un pârâu ajuns ulterior canal, pe nume Țiganca. Astfel zona dintre canal și râu, într-o vreme o insulă de fapt, a constituit aproape tot timpul un teritoriu controlat de oraș și a fost parte a comitatului Arad chiar și în perioada Banatului imperial. Dovadă „hărțile iosefine” care, în zona Aradul Nou, se sfârșesc brusc, la Țiganca. Mai mult, de-a lungul timpului, diferite forme de organizare administrativă ce aveau în centru Aradul, s-au extins mult în sudul Mureșului, incluzând nu numai teritoriul ocupat astăzi de Aradul Nou, Mureșel, Subcetate și Sânicolaul Mic, ci zone mult mai extinse. Cu alte cuvinte Aradul a fost mereu cu un picior în Banatul din care unii istorici îl exclud. Nici crișean, dar nici bănățean, spațiul Aradului reprezintă o zonă de sinteză a celor două elemente, având astfel un caracter deosebit față de elementele sale. Și aceasta, pe lângă altele, este una dintre cauzele pentru care astăzi, orașul nu poate fi împărțit în două unități

separate (cartierele din sudul oraşului să fie tratate ca aparţinând Banatului şi cele din nord să fie atribuite Crişanei ori altcuiva) pentru că, firească, el funcţionează ca un sistem politico-administrativ, economic şi cultural unitar, bine încheiat. Cu toate acestea se cuvine să precizăm că „sudul”, înainte de a deveni doar o parte a întregului, a fost diferit într-un grad mai mare decât acum. Şi cel mai mare grad de deosebire l-a avut, din varii motive, evident, Aradul Nou.

### III. Biserica

Dintotdeauna biserica a fost punctul central al comunității, atât prin așezare cât și spiritual. Ca stil, Biserica pe care o vedem astăzi, este mărturia epocii în care germanii s-au stabilit în Banat. Barocul vienez „plin de bucuria vieții și cu un caracter sprintar” și-a lăsat amprenta asupra bisericilor construite în noile colonii de către șvabi. Ce se știe însă despre prima biserică catolică din Aradul Nou?

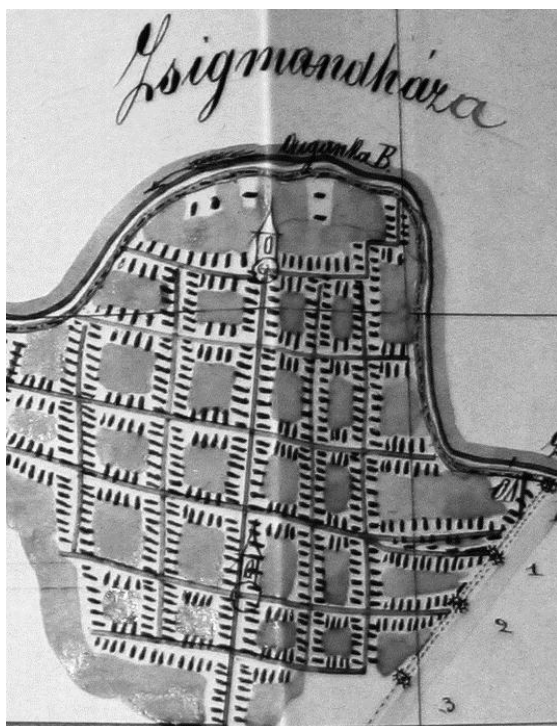
#### 1. Neo-Aradinum, Anno 723

În jurnalul iezuiților timișoreni, la data de 23 septembrie 1723, apare: „P. Superior a meridie ivit Neo-Aradinum ad collocondum ibidem pro nova ecclesia lapidem primum”. Aceste rânduri relatează că superiorul iezuit Michael Gastager, care avea funcția de vicar în provincia imperială Banat, a pus în acea zi piatra de temelie a unei biserici catolice în Aradul Nou. Conform informațiilor din „Historia Domus” această biserică era acolo

unde, în perioada interbelică, se afla „Prinzschule”, școală de băieți, adică pe strada Pincipală (Timișorii) vis-a-vis de Iosif Lengyel (aleea Tăbăcarilor).

În spatele școlii, unde existau pe atunci grădinile de zarzavaturi, au fost găsite multe oseminte: posibilele resturi ale primului cimitir catolic din comunitatea de după perioada ocupației turcești.

În perioada colonizării adesea cimitirele erau în curtea bisericii. De altfel, în unele dialecte germane din Banat cimitirului i se spune „curtea bisericii” („Kirchhof”).



Prima biserică a satului pe harta din 1876

„Această biserică a ars în noaptea de 16/17 iunie 1749. O însemnare din 17 iunie 1749 relatează: „Administrația din Lipova informează că biserica catolică din Aradul Nou, cu tot ce avea înăuntru, a ars din temelii în urma unei furtuni cu trăsnete, transformându-se într-un morman de piatră”.<sup>181</sup> Anul 1723 este important pentru Aradul Nou întrucât el este considerat și data fondării localității. Astfel, piatra pusă la temelie lucrării pentru Dumnezeu, este în același timp și temelie pentru lucrarea omului.

## 2. A doua biserică

Mai bine de șapte ani au trecut, după incendiul din 17 iunie 1749, până când, din banii Erariului, s-a construit a doua biserică. Aceasta a fost ridicată pe locul actualei biserici. Trezoreria vieneză, a atribuit pentru construcția de biserici din Aradul Nou un fond anual de 5.000 de guldeni începând cu 1748. Piatra de temelie a celei de-a doua biserici a fost pusă în 1755 preotul Buisson din Aradul Nou. Biserica a fost “inaugurată” în 1756 de vicarul general al Cenadului Clemente Rossi. Nu era încă gata dar vremea rea impunea ca slujbele să se țină sub un acoperiș. Construcția interioarelor și a exterioarelor lăcașului a continuat câțiva ani la rând. De aceea tot apar solicitări ori atribuirii de bani, ulterior acestei date.

La 9 martie 1756 i s-a adus la cunoștință comandantului cetății Arad, Franz Joseph d’Eppelle: „... faptul că s-a solicitat în Aradul Nou construcția unei noi biserici și a unei vămi.” După aproximativ trei luni, visteria Curții Vieneze a aprobat pentru construirea acestora un buget de 2.958 guldeni, sumă care trebuia trimisă Serviciului de construcții din Timișoara. În ianuarie 1858 maistrul zidar din Aradul Nou, Michael Kuschelbauer, a înaintat Biroului administrativ din Lipova (Neu Arad aparținea districtului Lipova) o cerere pentru construcția bisericii, care conținea calculele de cost estimative. Doisprezece ani mai târziu, delegatul vienez Wolfgang von Kempelens specifica în raportul său din 1768 că, într-adevăr, biserica e “construită frumos și bine”, însă este „prea mică pentru un popor așa de mare”. Bisericile coloniștilor trebuiau să fie construite după un proiect tip: temelie și soclul încăperilor bisericii se construiau din cărămidă arsă, pereții din cărămidă nearsă, acoperișul și turnul de lemn erau acoperite cu șindrilă. Tiparele permiteau mici schimbări ale detaliilor, însă pe ansamblu construcția trebuia să se încadreze în costul maxim de 2.950 guldeni.

---

181. Petri A.P. Op.cit p.284

### 3. Biserica actuală

În anul 1812, conform „Historia Domus”, s-a dărâmat vechea biserică, dar construcția actualei biserici a durat până în 1823. Deja în 1800 s-a alocat, de către seniorul Sigismund Lovász de Eötvenes, suma de 25.000 de galbeni pentru construcția unei biserici “mai mari și mai frumoase”. Chiar și prin testamentul său, Sigismund Lovász i-a obligat pe moștenitori să ducă la capăt această construcție. În timpul pregătirilor pentru construcție, seniorul a pus la dispoziție o casă de rugăciuni “din sticlă” pentru enoriași. Înainte de terminarea fundației noii biserici, la 10 ianuarie 1812, moșierul de Eötvenes a decedat, în Neudorf. Văduva acestuia, născută Josepha Zeke de Petőháza, a reușit să înceapă construcția biserici abia în 1814, deoarece proprietatea din Aradul Nou a fost pusă sub sechestru, în urma unui proces de succesiune. Pregătirile pentru construcție ar fi durat poate și mai mult, dacă Emerich Lovász de Eötvenes, cumnatul moșieresei, nu ar fi avut de respectat un angajament. După moartea primei sale soții Căcilia, născută Kess (Kesz), Emerich vroia ca, după perioada de doliu, să o ia de soție pe nepoata sa, Amalia Biro. Ori pentru aceasta avea nevoie de dispensa bisericii catolice. A primit-o, cu condiția să definitiveze construcția bisericii din Aradul Nou.

#### a. Slujbe în hambarul boieresc

Un raport al comisarului regal Ludwig Graf Rhédey (1760-1831) din 17 februarie 1819 descrie situația din perioada când nu exista încă biserica și slujbele se țineau în “casa de sticlă”, hambarul seniorului locului: *“...Când am vizitat casa parohială din Aradul Nou, pe data de 16 a lunii curente, am constatat cu un sentiment îndreptățit de durere că cei 3.676 de enoriași romano-catolici se află, în ceea ce privește situația religioasă, într-o stare regretabilă. Le lipsește de mai mult de patru ani o clădire pentru slujba religioasă și depind de un spațiu privat boieresc în care abia dacă încap 60 de persoane, se întrunesc din cauza lipsei de spațiu într-un spațiu deschis sau în hambarul boieresc.*

*Aici toți cei care luau parte la slujbă își puneau sănătatea în pericol din cauza condițiilor vremii nefavorabile, punându-li-se astfel piedici într-un mod scandalos în exersarea drepturilor lor religioase. Mi-e teamă că în aceste condiții populația Aradului Nou va avea de suferit. În ceea ce privește aceste particularități dezavantajoase și periculoase ale actualei încăperi (pentru oficierea slujbelor) sarcina mea de serviciu („Muneriis mei ratio”) este de a recomanda insistent oficialităților domnești amintite care poartă responsabilitatea, ca până la terminarea construcției bisericii începute să înlocuiască prin extindere actuala încăpere insuficientă ca*

*suprafață, în care se oficiază momentan slujbele, cu o sală mai mare sau cu un acoperiș care să protejeze credincioșii de vitregiile vremii.*

*Alt Arad, 7 februarie 1819”<sup>182</sup>*

### **b. În sfârșit, terminată**

„Historia Domus” relatează: “Din cauza lipsei de bani construcția bisericii a fost de mai multe ori întreruptă deoarece, doar pe 15 octombrie 1821, la ora zece, au pus dulgherii buchetul de crengi verzi pe acoperiș. Costul construcției a fost de 31.662 guldeni și 3 1/3 crețari. În 11 august 1822, într-o duminică, la ora 11 a fost fixată crucea și în 22 octombrie, marți, clopotele. Unul de 11 măji turnat în 1766 pe cheltuiala meșterului tăbăcar Rock Lőrincz, așadar acesta a servit și în a doua biserică; comunitatea a returnat în 1823 alte două clopote mai vechi, unul de 738 și celălalt de 443 măji.” La 12 ianuarie 1823 preotul decan Heinrich von Lebzelter face în sfârșit inaugurarea festivă a bisericii cu hramul Numele Sfântei Fecioare Maria. În aceeași zi, ceasul din turn a început să funcționeze, anunțând fiecare oră și fiecare sfert de ceas. Se pare că și prima amenajare interioară a noii bisericii se datorează mărinimiei moșierului pe al cărui teren se afla construcția. Martore sunt trei altare cu stucaturi care imită marmura și ale căror fresce sunt mai noi (fresca altarului principal a fost donată abia în 1838). El a înzestrat biserica cu teren și a stabilit, prin testament, o rentă anuală pentru preoții acesteia. Pe 15 august 1927 maestrul tinichigiu Johann Schönauer a fixat din nou crucea pe turn; acoperișul din șindrilă și fațada au fost renovate sub îndrumarea maestrului Drommer; șeful constructor a fost Franz Bellinger, iar picturile au fost executate de Geysa Ulrich.

Interesant este că biserica catolică are altarul orientat spre răsărit aidoma bisericii ortodoxe din vecinătate.

### **c. Lucrări efectuate la biserică de-a lungul timpului:**

1799 Sigismund Lovász de Eötvenes cumpăra un potir de argint cizelat donat noii biserici

1846 Zugrăvirea bisericii

1853 Renovarea bisericii

1875 Renovarea bisericii

1887 Renovarea pardoselii

1891 Construcția drumului crucii

1896 Procurarea amvonului

---

182. Petri A.P.Op.cit.p. 287

- 1897 Procurarea noilor bănci de lemn
- 1898 Comandarea potirului pentru împărtășanie de la Budapesta; a fost cumpărată statuia lui Iisus
- 1899 Renovarea altarelor secundare
- 1903 Cumpărarea statuii Sf. Anton (cu bastonul jertfei sub "cor")
- 1906 Renovarea altarului Sf. Maria
- 1912 Zugrăvirea bisericii
- 1913 Josef Romány donează cristelnița (în amintirea soției sale decedate la 19.X.1911, Agnes născută Schneeberger).
- 1936 Cumpărarea a două candelabre electrice la prețul de 79.851 lei
- 1961 Achiziționarea actualelor confesionale
- 1963-65 Reînnoirea pardoselii
- 1968 Montarea noului altar de lemn (care a fost donat în 1977 parohiei Kovács- Covaci TM)
- 1968 Tapițarea băncilor bisericii
- 1976 Renovarea bisericii
- 1977 Construirea altarului și a amvonului din marmura vechiului altar



Aradul Nou - Biserica romano-catolică



#### **d. Orga bisericii**

Aradul Nou este una dintre puținele așezări ale Banatului în care, din 1790 până în prezent, profesează un cantor, care, cum se obișnuia pentru un timp, a lucrat și în învățământ. Putem accepta cu certitudine faptul că o orgă exista, chiar în a doua biserică. Din 1838, există dovezi despre existența orgii în biserică: în "Visitatio Canonica" din 17 noiembrie 1839 este menționată o orgă cu șapte registre; în 1871 Jenő Szentkláray povestește "ar trebui remarcată frumoasa și valoroasa orgă cu cele douăzeci și patru de variațiuni ale ei ..."183 Se presupune că primele orgi au fost construite de cunoscuta familie de organişti Dangl din Arad. El a fost și cel care a reparat-o în 1890 când a fost trăznită. Mormântul lui Dangl se află în cimitirul Eternitatea.

La 27 august 1902, banca „Neuarader Volksbank & A.G.” a comandat, la atelierul de orgi Leopold Wegenstein din Timișoara, orga actuală cu două manuale și 15 registre standard. Noua orgă a fost livrată în toamna anului 1902. „Neuarader Volksbank & A.G.” a plătit 2.600 de guldeni (=5.200 coroane) pentru ea.

#### **e. Clopotele**

Înainte de anul 1800 biserica din Aradul Nou ( a doua) avea trei clopote, toate achiziționate de către comunitate. Conform „Visitatio canonica” din anul 1838, în turnul bisericii nou construite se aflau cinci clopote. Primul, turnat în 1755, în greutate de 70 pfunzi, altul de 149 pfunzi din anul 1765, al treilea turnat în 1776, în greutate de 1100 pfunzi, al patrulea din 1823 în greutate de 739 pfunzi și al cincilea din 1823 în greutate de 443 pfunzi.184 Dacă despre ultimele două se știe că au fost turnate la Timișoara, locul producerii primelor trei este necunoscut.

În perioada primului război mondial, în octombrie 1917, clopotele au fost rechiziționate pentru nevoile armatei austro-ungare. Pentru bronzul lor comuna a încasat patru coroane (doi galbeni) pe kilogram. După ce au fost trase o oră întreagă, împodobite cu flori ele au fost transportate la gară. Abia după trei ani de la încheierea conflictului, în anul 1921 au fost turnate clopotele existente acum, de către meșterul Neduchal, în turnătoria „Novotny și Fiul” din Timișoara (unul de 1434 pfunzi, tonul Si, altul de 876 pfunzi, tonul Mi, al treilea de 427 pfunzi, tonul Sol, al patrulea de 179 pfunzi, tonul Mi și al cincilea de 52 pfunzi tonul Si).185 Fiecare clopot este dedicat unui sfânt.

---

183. Petri A.P. Op.cit p. 302

184. Idem p.299

185. Pfund- unitate de măsură a masei echivalentă cu cca. 500 grame.



Biserica romano-catolică înainte de 1944

### f. Călugări

Credincioșii romano catolici din Aradul Nou au fost păstoriți, din 1724 până în 1739, de călugări minoriți din Mănăstirea Arad.

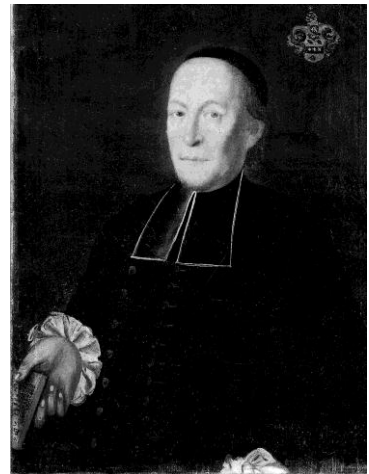
Febr. 1724 - 1726	Pater Winter Michael	pastor călugăr.
Febr. 1726 - febr. 1727	Pater Fey Ambrosius	“ “
Febr. 1727 - mart. 1727	Pater Adler Venzel	“ “
Mart. 1727 - dec. 1727	Pater Ambrosius Fey	“ “
Ian. 1728 - mart. 1728	Pater Edmund Tenz	“ “
1728	Pater Wilhelm Gäbel	(înainte la Sâmpetru German)
Mart. 1728 - mai 1728	Pater Fey Ambrosius	“ “
Iunie 1728	Pater Chrysostomos Jäkl	“ “
Iulie 1728 - sept. 1729	Pater Fey Ambrosius	(1729-1730 pastor oraș Arad)
Sept. 1729 - mai 1732	Pater Anton Langer	“ “
Mai 1732 - iunie 1732	Pater Rochus Krepl	“ “
Iulie 1732 - dec. 1733	Pater Fey Ambrosius	“ “
Ian. 1734 - iulie 1735	Pater Krepl Rochus	“ “
Iulie 1735 - febr. 1737	Pater Meixner Zacharias	“ “
Febr. 1737 - lun. 1737	Pater Crescens	“ “

lunie 1737 - april.1737	Pater Nikolaus	“	“
Mai 1737 – iunie 1737	Pater Francisc	“	“
Iunie 1737- aug. 1738	Pater Vitalis Wagner	“	“
Aug.1738 - aug. 1739	Pater Godfried Knoll	“	“
Aug.1739 - 15 aug.1739	Schmatzer Johan Christophorus	decan vicar temporar	
ajutat de Pater Damian Gottfried			
Sept.1739 - dec. 1739	Pater Thomas Jelle		

### g. Preoți investiți

15 aug. 1739 - 20 sept. 1739	Johann Franz Christophorus Schmalzer
21 dec. 1739 - 27 sept. 1757	Franz Johann Benedict Martin Edler de Buisson

*(Născut în orașul episcopal Bamberg unde a fost investit ca preot. Vine în Banat și în 1732 este numit preot la Rușova lângă Palanca Nouă. La sosirea lui, parohia cu filialele numărau circa 1.000 de credincioși. Înflorirea acestor așezări a fost curmată de războiul cu turcii din 1738-1739. Majoritatea populației s-a refugiat în august 1738, fugind spre nord. Printre refugiați s-a aflat și parohul Buisson împreună cu credincioșii săi, dintre care unii așezându-se în Aradul Nou. Tocmai pentru aceasta, dar și pentru că parohia era liberă, fără paroh, a făcut ca Buisson să solicite aplicarea sa aici. În perioada sa parohiei Aradul Nou îi erau subordonate parohiile din Vinga, Mănăștur și Zădăreni. A fost numit decan în 1742. În perioada sa a început construcția celei de-a doua biserici catolice după ce prima a ars, aprinsă de trăsnet, în noaptea de 16/17 iunie 1747. A și fost inaugurată în 1756. Între anii 1748-1755 este paroh de Zăbrani, iar între 1755-1757 paroh de Lipova. S-a întors din nou la Aradul Nou unde a murit la 27 septembrie 1757 la vârsta de circa 65 de ani.)*186



Sept - sf. dec.1757	temporar Holinczky Johann
Ian. 1758 - 23 febr. 1758	Johann Anders (Andros)
24 febr.1758 - 1765	Johann Josef Herdegen a Culm et Grundlaag
Febr.1766 - dec.1766	temporar Michael Ribisch.
Ian. 1767 - febr. 1794	Paschinger Balthasar <i>(a fost botezat de anul nou 1729 la Fels în Austria Inferioară fiind de origine din aceeași regiune cu episcopul Franz Anton Engl de Wagrain (eps. de Cenad 1750-1777). A studiat teologia și a fost sfințit preot la Graz, Austria. Sfintirea a primit-o la 22 septembrie 1753 din mâinile episcopului de Seckau, principele Leopold conte von</i>

178. Martin Roos-Erbe und Auftrag, Band I,2a, Die alte Diözese Csanád, Teil 2a, Im Selbstverlag der drei Bistümer Szeged-Csanád, Groß-Betschkerek, Temeswar/ editată în editura proprie de cele trei dieceze Szeged-Csanád, Becicherecul Mare/Zrenjanin, Timisoara, 2010, p. 118-119

*Firmian. După sfințire se pare că episcopul de Cenad, Franz Anton Engl de Wagrain, i-a plătit tânărului Paschinger banii de drum pentru a-l aduce la Timișoara. Sosește în orasul de pe Bega în noiembrie 1754. După doi ani Paschinger primește parohia de limba germană Periam, aflată încă în organizare. Acolo rămâne până în ianuarie 1757, după care este numit încă în aceeași lună paroh (succesor al lui de Buisson) la Zăbrani, iar după moartea antecesorului său, începând din 17 octombrie este numit și decan (protopop) de Aradul Nou. La Zăbrani va rămâne pentru următorii zece ani. Totuși cea mai mare parte a activității sale preotești a desfășurat-o la Aradul Nou între 1766-1794. Episcopul Engl l-a numit, pentru hărnicia de care dăduse dovadă de atâtea ori și Canonic Onorific al Catedralei/ Domului din Timișoara. După aproape treizeci de ani de activitate, Paschinger s-a retras la bătrânețe, la fratele sau, Anton Paschinger, colector al impozitelor pentru sare, la Lipova. Acolo moare la 16 februarie 1795, fiind înhumat în vechiul cimitir din localitate.*



Febr. 1794 - 1813	Martini Adalbert
1813 - 1828	Henrik Ritter von Lebzelttern (până atunci preot la Pișchia-Bruckenau)
1828 - 1838	Gabriel Josef
1839 - 1874	Gaith Franz
1874 - 1833	Johann Arnold ( înainte preot la Neudorf)
1883 - 1892	Franz Hemmen (anterior director gimnaziu superior Timișoara)
1892 - 1911	Julius Kristofcsak.
1911 - 1935	Johann Baptist Mayer
1935 - 1952	dr. Geysa Karl Kienitz
1952 - 1956	Nikolaus Kleininger
1956 - 1957	Georg (Gregor) Siegmeth
1957 - 1978	dr. Anton Schulter
1978 - 1983	dr. Franz Kräuter
1984 - 1986	Paul Kollar
1986 - 1999	dr. Anton Schulter
1999 - 2000	Martin Jäger
2000 - 2002	Tomáskó Péter
sept. 2002 - prezent	Mates Dirschl

## h. Casa parohială

În 1724, la scurt timp după stabilirea primelor familii de germani în Aradul Nou, călugărul minorit Michael Winter a fost nevoit să se stabilească în mănăstirea din Arad, deoarece în Neu Arad nu exista nici o casă parohială catolică. În zilele de slujbă, trecea Mureșul la biserică. Se pare că în 1758 Administrația din Timișoara a vrut să închirieze o casă în acest scop, în discuție fiind cea a văduvei Juliana Focker și cea a administratorului Franz Carl Samuel Neumann Edler von Bucholt.



Casa parohială și monumentul eroilor din prima conflagrație

În cele din urmă Maria Theresia a dispus în anul 1759 construirea unei clădiri noi, pe terenul ocupat de hanul "Mielul", despre care informează descrierea notarului din 1859: "Casa parohială a fost construită de Majestatea Sa, Maria Theresia, în 1759, iar anexa de către preasfinții membri ai domului din Cenad și de către Probst, odinioară preot în Aradul Nou, în 1831..."<sup>187</sup> Acel membru al domului Cenad menționat, era Josef Gabriel, care a condus parohia din Aradul Nou din 1828 până în 1838. Mastru constructor a fost zidarul Michael Kuschelbauer din Aradul Nou. Desigur că din secolul al XVIII-lea au fost efectuate mai multe reconfigurări și renovări, ultima fiind efectuată în anul 1958.<sup>188</sup>

---

187. Idem p.301

188. Ibid.

Această clădire, cu două hornuri pe micul acoperiș secundar cu patru ape, are la stradă înălțimea unui etaj, în timp ce părțile din spatele casei sunt la nivelul solului. În 1838 la etaj existau trei camere lambrisate și un hol de intrare, la parter erau două camere, în una locuia capelanul, iar cealaltă era folosită pentru oaspeți. În curte se aflau bucătăria, pivnița, două camere pentru servitori, o cămară și grajduri cu șoproane. De menționat sunt două fântâni interne și un cuptor atașat la bucătărie. Casa parohială figurează pe lista monumentelor istorice ale Aradului ca cea mai veche clădire din întregul oraș.

#### **i. Biblioteca parohială**

În 1838 biblioteca număra (fără matricole și volume protocolare) 28 de opere în 80 de volume. Astfel, spre exemplu, dintr-un total de 80 de volume 57 erau cu caracter liturgic, 4 de istorie, 13 de teologie, etc.

#### 4. Confesiuni ale locuitorilor Aradului Nou 189

An	Romano-catolici	Greco-cat.	Greco-ortod	Protest.	Reform	Evrei	Altele	Total
1738	800							
1766	2053							
1767	2348							
1777	2224							
1792	2570							
1810	3218							
1815	3528							
1820	3427	-	69	9	7	13	-	3525
1825	3602	-	211	8	9	49	-	3879
1830	3885	-	99	29	12	95	-	4140
1835	3700	-	75	17	21	48	-	3861
1841	3870	-	194	18	19	36	-	4217
1846	3886	-	182	18	16	34	-	4136
1851	3962	-	84	12	10	38	-	4106
1861	4228	2	118	22	16	42	-	4428
1870	4554	-	199	58	76	70	-	4960
1880	4878	11	186	18	23	24	1	5141
1890	5294	22	142	35	35	27	-	5555
1900	5775	8	228	34	25	57	12	6139
1905	5931	3	49	22	14	40	-	6059
1910	5608	16	246	17	54	61	4	6006
1916	5580	15	245	16	52	62	-	5970
1937	5800	3	210	4	6	10	-	6033
1940	5604	11	532	23	-	9	-	6170
1943	5604	11	532	23	-	-	-	6170
1948	4200	200	1500	51	200	84	40	6275

## a. Mureșel și Maroschmühlen (parte a Aradului Nou la Mureș)

Anul	Mureșel		Maroschmühlen	
	rom. catolică	nr.loc	rom. catolică	nr. loc.
1820	201	393	41	44
1825	274	557	39	44
1830	359	745	52	57
1835	372	888	46	68
1841	442	981	38	40
1846	458	992	36	37
1851	419	888	37	37
1861	468	866	32	34
1870	458	832	36	36
1880	515	832	79	97
1892	560	1060	84	109
1896	580	982	75	102
1900	615	1018	81	109
1905	620	997	82	115
1910	625	1001	77	110
1916	710	1172	23	23
1937	620	1519	-	-
1940	885	1519	-	-
1943	885	1489	-	-
1948	885	1489	-	-

### 5. Biserica ortodoxă

Ca urmare a creșteri treptate a numărului ortodocșilor în Aradul Nou și mai ales în Mureșel, începând mai ales cu 1921, credincioși care „au hotărât să se organizeze bisericește” în anul 1925, Ministerul Cultelor recunoaște Parohia ortodoxă română Aradul Nou, ca parohie independentă. Până atunci credincioșii aparțineau de parohia Sânicolaul Mic. Consiliul eparhial Arad numește, prin decizia cu numărul 1482/1926, ca administrator parohial pe profesorul preot dr. Nicolae Popovici, de la Institutul Teologic din Arad.

Ca urmare, consiliul parohial începe demersurile pentru înălțarea unei



biserici. După cumpărarea locului, în proximitatea celui pe care se află biserica catolică, încep și lucrările de construcție, în anul 1928, după planurile profesorului arhitect Victor Vlad din Timișoara. Într-un timp surprinzător de scurt este înălțat corpul principal al bisericii, cu naosul și altarul în stil bizantin, acoperișul este acoperit cu țiglă iar turlele cu tablă. Suprafața bisericii este de 290 mp.

Astfel că, din 1925 până în 1929, valoarea investiției realizate din contribuția locuitorilor, a Primăriei Aradul Nou și a subvențiilor județului se ridică la 2,3 milioane lei, după cum rezultă din „Monografia județului Arad de la Unire până în 1938”.

După doi ani s-a construit fațada bisericii și cele două turnuri, iar în 1935 s-a mai ridicat naosul lateral iar altarul a căpătat forma sa actuală. Dar banii au fost cheltuiți și biserica mai avea nevoie de altele pentru a fi complet terminată.



Biserica ortodoxă cu hramul Sf. Mucenic Gheorghe

#### **a. La prefectură**

În primăvara anului 1938, membrii din conducerea parohiei ortodoxe române din Aradul Nou, se adresează prefectului Aradului, col Mihai Dorbriceanu, pentru a fi sprijiniți în multele nevoi de care le avea parohia. Era o a doua încercare după ce o solicitare similară, formulată în 23 aprilie 1937, fusese respinsă de prefectul Ioan Groza „din lipsă de fonduri”.

În cerea lor ei fac o trimitere la istoria recentă și la realizările credincioșilor din comună. „Parohia noastră este o parohie tânără care s-a organizat în anul 1926 și se compune din câțiva intelectuali, funcționari, coloniști și muncitori din Aradul Nou, Murășel și Arad - Subcetate. S-a înființat spre a servi înalte interese naționale și religioase mai ales în comuna Aradul Nou, centru de plasă, dar cu puternică populație

*minoritară bine organizată în toate privințele. Parohia noastră, în scurtul timp de când ființează, a devenit aici cel mai puternic factor de afirmare și consolidare națională și religioasă”* afirmă semnatarii scrisorii dr. Nicolae Popovici - profesor la Academia Teologică din Arad, notarul dr. Aurel Crișan - conducătorul Oficiului parohial ortodox român Aradul-Nou și Ștefan Popovici - membru în Consiliul parohial. Astfel, precizează ei, *„va trebui să înălțăm turnurile, care sunt prea scunde față de corpul bisericii, să schimbăm pardoseala provizorie, să înzestrăm biserica cu un clopot mare, pe lângă cele două mici pe care le avem. De asemenea avem nevoie neapărat de o casă parohială pentru preot, de o locuință pentru paraclisier, etc. Pentru toate acestea noi vom face toate eforturile ca să adunăm fondurile necesare, așa cum am făcut și până acum de la înființarea parohiei noastre, în care timp am investit pentru cumpărarea locului bisericii 500.000 lei, iar pentru construcția bisericii și înzestrarea ei cu cele necesare, mai bine de un milion de lei, rămânând parohia grevată de o datorie de numai 30.000 lei”*.<sup>190</sup> Solicitarea lor a avut efect.

Printr-o rezoluție, prefectul județului col. Mihai Dobriceanu, aprobă alocarea către parohie a sumei de 30.000 lei din fondurile județului. Sumă evident insuficientă pentru înălțarea turelor bisericii sau cumpărare unui clopot mare, dar măcar acoperitoare a datoriilor parohiei.<sup>191</sup>

Eforturile fără ostenire ale consiliului parohial se materializează în 1938 cu iconostasul bisericii făcut de Liceul industrial-forestier din vecinătate, după planurile profesorului de desen Florian Mureșanu. Iconostasul este sculptat în lemn și are trei rânduri de icoane pictate, opera pictorului Iulian Toader. În același an este făcută și pictura murală realizată în „stil bisericesc puțin modernizat” de către pictorul Ștefan Soos.

Conform adresei nr.16 din 21 iulie 1945 a Oficiului protopopesc ortodox român Arad (semnată Florea Codreanu - protopop) către direcțiunea Palatului Cultural, *„cartierele Subcetate și Mureșel împreună cu Aradul Nou formează o parohie cu biserica în Aradul Nou având un preot Ioan Brândaș și un al doilea refugiat utilizat Alexandru Brașoveanu, cu un număr de 1208 sufete”*. Biserica cu hramul Sfântul Mare Mucenic Gheorghe a fost sfințită în 2 septembrie 1961 de episcopul

---

190. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. 216/ 1937 Prefectura Arad acte adm 1935/37;  
183 Arhivele statului Arad. Inv 236/1938 Prefectura Arad, acte adm 1935/1939

Aradului, Nicolae Corneanu, actualul Mitropolit al Banatului. În 2010 are 1.600 familii de credincioși în evidențele sale.

### **b. Renovări**

În decembrie 2000, pictura tempera a bisericii a fost rasă și înlocuită cu una nouă, în tehnica fresca, de către pictorul de biserici Gheorghe Matei. Interesantă este scena păcatului originar din pronaos, care-l înfățișează pe Adam cu mustață, alături de personajele cunoscute.

În 2010 a început construcția unei capele mortuare în cimitirul ortodox situat în sud-vestul celui catolic, până la finalizarea ei este folosită capela catolicilor.

### **c. Preoții ortodocși**

1926 - 1940	dr. Nicolae Popovici <sup>185</sup>
1938 - 1940	Petru Bogdan
1940 - 1948	Ioan Brândaș
1945 - 1973	Alexandru Brașoveanu
1949 - 1952	Mircia Emandi
1952 - 1959	dr. Simion Șiclovan
1959 - 1960	dr. Lițiu Gheorghe
1973 - 1979	dr. Lițiu Gheorghe
1961 - 1975	Nicolae Vesa
1976 - 2006	Bej Gheorghe
2006 - prezent	Simion Fărcaș
15.aug.2010 - prezent	Teodor Faur (anterior preot la Brad. Este și consilier economic al Arhiepiscopiei Aradului).

### **d. Populație română, maghiară sau sârbă în Mureșel și Aradul Nou <sup>192</sup>**

An	Mureșel			Aradul Nou		
	Români	Maghiari	Sârbi	Români	Maghiari	Sârbi
1880	244	225	14	186	328	11
1890	302	221	17	140	416	4
1900	266	209	1	210	540	7
1910	349	352	2	221	704	10
1920	276	286	-	210	316	-
1930	363	531	9	559	361	11
1941	466	411	-	782	309	-

192. Petri A.P.Op.cit p.343

## **6. Alte biserici și culte**

### **a. Biserica pentecostală**

Actualul local de pe str Ady Endre nr. 6 (fostă Fr. Engels, Ratzengasse) al bisericii a fost construit în anul 1990, după planurile arhitectului Eugen Fülöp, pe locul unui imobil cumpărat în 1986 și demolat. La cumpărarea acestui imobil au contribuit un grup de frați din cartierul Aradul Nou și Sânnicolaul Mic. În data de 25 decembrie 1990, la ora 19:00 s-a ținut prima slujbă în demisolul bisericii. Lucrările de construcție au continuat până în anul 1992, iar în ziua de 14 Iunie 1992 (Sărbătoarea Rusaliilor) a avut loc inaugurarea noului lăcaș de cult. La această sărbătoare au participat Lador Vasile, pastor local, Riviș Tipei Pavel, președintele Comunității Pentecostale de Arad, precum și alții. Din partea conducerii locale au participat primarul Aradului de la acea vreme, Cristian Moisescu. Sala în care au loc serviciile religioase are forma dreptunghiulară, și împreună cu balconul poate găzdui peste 700 de persoane. La inaugurare au cântat formațiile bisericii, corul și un grup de tineri, precum și fanfara Bisericii Pentecostale nr.1 „Betania” din Arad. În anul 1990 biserica era compusă din doar 7-8 familii, adică aproximativ 30-35 persoane. Pe parcursul timpului, numărul de persoane a crescut, astfel că în 1992 era de aproximativ 140 persoane, iar acum este de peste 300 de membri. La ora actuală, biserica are mai multe formații: fanfară, cor, grup de laudă și închinare, grup de fete și trei grupe de copii.

### **b. Biserica Creștină Pentecostală “VOX DOMINI”**

În Aradul Nou, familia Zlătlariu Anghel și Elena, de pe calea Aradului (Timișorii) nr.2, au folosit în perioada 1981-1988 o parte a casei în care locuiau drept casă de rugăciune, neautorizată însă de regimul communist. Așa se face că deseori credincioșii care se adunau acolo erau amenințați și chiar amendați. În cele din urmă Casa de rugăciune a fost închisă. Ideea avută de tatăl său de a ctitori o Biserică a fost continuată de fiul Zlătaru Anghel jr, cunoscut în Aradul Nou sub numele scurt “Tica”. Acesta a fost până la pensionare angajat al Filarmonicii se Stat din Arad.

Actualul local al bisericii a fost construit între anii 1994-1999, sala în care au loc serviciile religioase are forma dreptunghiulară și o capacitate de peste 300 persoane. Întreaga construcție a fost finanțată de Zlătaru Anghel jr. și soția sa Zlătaru Rodica împreună cu familia lor.

Din anul 2008 pastorul Bisericii “Vox Domini” este prof. dr. Ghiocel Moț. Mai slujesc în biserică: Zlătaru Anghel, dr. Handaric Mihai, familia Balint Ioani, dr. Riviș-Tipei Pavel, familia Tripon Ioan.

### **c. Biserica creștină adventistă de ziua șaptea - conferința Banat**

Înainte de a fi construit lăcașul din Aradul Nou, membrii cultului adventist participau la slujbele ținute la biserica "Salem" din Arad. În anul 2006 fost construită „Biserica adventistă de ziua a șaptea - Conferința Banat” aflată pe strada Ștefan cel Mare nr.3. Ea are o capacitate de 80 de locuri. În momentul de față, biserica are 30 de membri. Ea este în același timp și sediul Conferinței Banat<sup>193</sup>. În ordine cronologică, începând cu data construirii bisericii și până acum, au slujit următorii pastori:

- Abel Iștoc
- Cristian Toma
- Florin Orodan girat de Benjamin Zeiler
- Paul Balaban girat de Emil Dulgheru.

### **d. Biserici creștine baptiste**

Biserica creștină baptistă „Biruința” de pe strada Zimbrului nr.65 a fost înființată în anul 1969, fiind prima biserică baptistă din cartierul Aradul Nou. În februarie 1967, un grup de credincioși au hotărât să se adune în vederea înființării unei Biserici Baptiste în cartier. Aceștia au cumpărat un imobil pe strada Zimbrului nr.65 pe numele unui membru al bisericii. După ce au așteptat 2 ani pentru a primi autorizația de funcționare de la autoritățile comuniste, în cele din urmă, la sfârșitul anului 1969, Biserica Baptistă „Biruința” a fost recunoscută oficial și înființată de drept. Ea are acum un număr de 200 de membri și aparținători și câteva formații muzicale (orchestră, fanfară, cor, cor de tineri) care sunt conduse în prezent de dirijorii Pascu Ardeu, Benjamin Condoroș și Nicu Popa.

De-a lungul timpului Biserica a fost păstorită de următorii pastori: Inovan Dumitru (1970-71); Chiu Mihai (1972-1973); Mânzat Ștefan (1974-1990); Balaciu Ioan (1990-1993); Grec Traian (1994-1996); Ionuț Deliu (1996-2004); Zaharia Ioan (2004-2006; 2008-2010); Mihai Geabou (2006-2008); Hanc Ovidiu (2010-prezent).

Cea de-a doua biserică baptistă din Aradul Nou "Emanuel" ( str Timișorii nr.51, într-un corp al fostului magazin de fierărie și coloniale Kompass) a fost înființată în 1991. Primul ei pastor a fost Ștefan Mânzat. După plecarea acestuia, în anul 1993, a fost numit pastor Costea Benjamin. Biserica are 130 de credincioși. Pe lângă

---

193. "Conferința" cultului adventist este similară similară "episcopiei" la ortodocși. Conferința Banat activează pe teritoriul a 5 județe, având în componența sa 114 biserici locale, 54 de grupe și un număr de 6.919 membri. ([www.conbanat.ro](http://www.conbanat.ro))

biserică funcționează o orchestră, un cor, o fanfară și o formație de tineret, de care se ocupă Râpan Dacian și Cioară Lucian.

Din 1994 biserica are în derulare un program de masterat în teologie susținut împreună cu un seminar din Statele Unite. Programul a fost absolvit de un număr de 115 pastori.

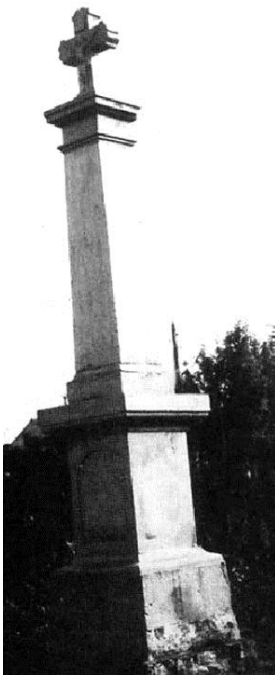
## 7. Cimitirele

După o tradiție a satului, prima biserică catolică de după ocupația turcească în Aradul Nou era situată cu aproximație acolo, unde între cele două războaie mondiale, se afla școala. În spatele școlii, în grădinile de legume, au fost găsite multe oseminte umane, posibile rămășițe ale primului cimitir catolic al comunității noastre din perioada de după ocupația turcească.

Locul de odihnă veșnică a fost strămutat în secolul al XVIII-lea în capătul de sud al comunei. Înainte de a vorbi despre cimitirul actual, trebuie menționat cimitirul victimelor ciumei care a existat din 1738 până aproximativ în 1745.

În perioada dintre 1 iulie - 29 octombrie 1738, în Aradul Nou ciurma a făcut 400 de victime, care au fost îngropate în așa-zisul cimitir al ciumei. În 1738 în Aradul Nou exista un lazaret și un spital militar pentru bolnavii de ciumă ("Kontumazhaus") amplasate într-o zonă izolată, în pădure. Printre morții de ciumă îngropați la Aradul Nou se aflau și refugiați nemți din Banatul de sud care și-au părăsit locurile de baștină din cauza invaziei turcești.

Unde era așezat acest cimitir al ciumei? Posibil acolo unde și astăzi se înalță Monumentul ciumei, și anume în grădina mecanicului Franz Drommer pe strada Langen (Lungă - A.M Guttembrun). Se pare că aici a existat din 1738 până în 1858 o cruce din lemn cu icoana Sfântului Mântuitor; "Visitatio canonica" spune despre ea: "Cruclignea lamina Salvatoris effigie ornata in Coemeterio Pestis per Communitatem 1738 erecta ... restaurata " (cruce din lemn împodobită cu statuia de tablă a Mântuitorului, ridicată de comunitate în 1738 în Cimitirul ciumei... renovată).<sup>194</sup>



Monumentul ciumei

Cel târziu din 1858, exista aici o cruce de piatră a cărei inscripție poate fi încă citită: “în amintirea epidemiei de ciumă din anul 1738 și în semn de mulțumire pentru că Dumnezeu i-a scăpat pe locuitorii Aradului Nou de ciumă în anul 1858”. Primul înmormântat, conform registrelor bisericii, în 10 noiembrie 1771, în actualul cimitir, a fost soldatul Josef Waldmann (“primus Sepultus in novo coemeterio penes Eccles. Rascianica”).<sup>195</sup> În anul 1771, an epidemiologic grav, a fost inaugurat cimitirul de astăzi; acest indiciu trimite și la biserica ortodoxă a rascienilor (românilor și sârbilor) construită în 1727, și anume aproximativ la capătul străzii Ratzen (Ady Endre) spre Strada principală (Timișorii). În 1775 această biserică încă exista, cu toate că în localitate nu mai erau ortodocși.

În 1785 cimitirul avea 4 jugăre cadastrale, după 1839 s-a mărit cu alte 8 pogoane. La 27 aprilie 1840, episcopul i-a încredințat preotului Franz Gaith sfințirea cimitirului. “*Visitatio canonica*” relatează, în 1738, despre inaugurarea cimitirului: “*Cimitirul se află în partea sudică a localității în strada Mare. Aici stă o cruce din piatră, 14 “stațiuni” și un teren de clopotniță cu clopot, toate fuseseră ridicate și inaugurate de aproximativ 60 de ani. Iarba care crește aici aparține preotului. Arătorul Domnului este înconjurat de un șant și are o poartă provizorie. El trebuie întreținut de către comunitate.*”



Capela „Cele șapte patimi ale Maicii Domnului” (foto) există din 1856, refăcută de Anton și Magdalena Hess. În 1913 a fost renovată din temelii și resfințită. În 2008 a fost reînviată și consacrată de familia Alois Weil. În stânga drumului principal al cimitirului se înalță o cruce masivă de marmură care este numită „Crucea mare” („Große Kreuz”) sau „Crucea ciumei” („Pestkreuz”). (Foto: Mormintele călugărițelor)

195. Ibid.

Există mărturii despre o cruce de piatră încă din 1838; în 1888 se pare că parohia a donat o cruce nouă, a cărei inscripție spune: „Lauda noastră cea mai mare o închinăm crucii Domnului nostru Iisus Hristos! R.K. preot = Parohia Aradul Nou = 1888.” Pe partea dreaptă a aleii mărginite de „stațiile” patimilor Mântuitorului și de tei și plopi, se pot vedea și crucile metalice negre așezate la mormintele, de aceeași dimensiune și formă, ale călugărițelor, profesoare la școala de fete Notre Dame.



Crucea mare și Muntele Calvariei

Muntele Calvariei, la capătul drumului principal, a fost construit de filantropul din Aradul Nou, Josef Dengl. Inițial avea menirea unei capele cu acoperiș plat, cu trepte pe ambele părți, flancate de garduri din fier forjat. Pe terasa capelei este amplasat un monument din marmură, Christos pe cruce și trei personaje feminine. În spațiul interior se află un altar, locul de reculegere al întemeietorului. Acum accesul este blocat. Pe al doilea drum de la intrare se află un șanț numit „Sellesch”, a cărui



apă se scurge în pârâul Țiganca. Între „crucea ciumei” (ori crucea mare) și Calvaria pe partea stângă și dreaptă a drumului sunt ridicate câte șapte „stații” pe drumul crucii, care au fost donate bisericii în 1832 de către soții Peter și Magdalena Malinger. Pe 1 ianuarie al aceluiași an, aceștia au semnat un angajament:



Mormântul lui J. Hans (Honved)

Drumul crucii cu cele 14 „stații”, având fiecare o imagine a patimilor Mântuitorului, a fost renovat în 1891, 1950-60, 1970, fiecare de către o familie ori locuitor cu dare de mână din Aradul Nou.

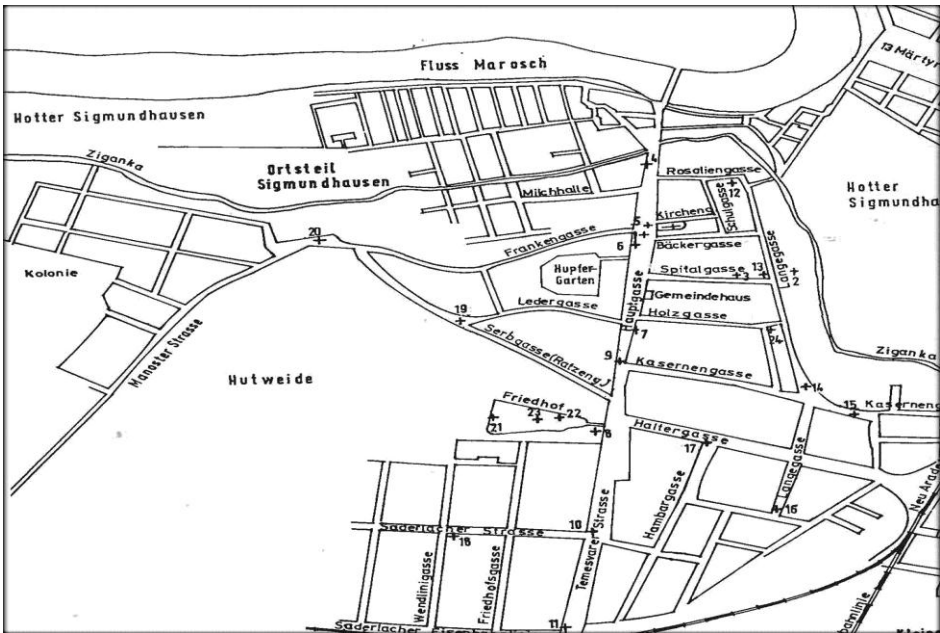
Una dintre cele mai vechi pietre de mormânt din cimitir (inițial un granit de culoare închisă pe care apare un călăreț) este cea a stegarului Skulteti Laszlo (1735-1831 Arad), husar în regimentul 88, Coburg-Gotha care, din 1750 până la moartea sa, așadar 81 de ani, a servit credincios maiestăților lor imperiale. Piatra de mormânt inițială a fost înlocuită la începutul secolului XX. cu un monument din marmură neagră pe care se află o placă circulară din bronz cu imaginea husarului călare, purtând un steag. Monumentul se află aproape de intrarea în cimitir pe partea dreaptă a aleii.

## 8. Cruci și troițe în Aradul Nou

În „Visitatio canonica” a bisericii catolice, din 17 noiembrie 1738, se află o „listă a statuilor și monumentelor numeroase aflate în Aradul Nou, pe alei și străzi”. De-a lungul anilor, numărul acestora s-a mărit ca urmare a donațiilor cetățenilor comunei. Unele dintre acestea sunt amplasate în extravilan, între calea ferată și Valea viilor ( în 1944 erau 20), altele (peste 20) în intravilanul Aradului Nou.



Stația II-a pe drumul Golgotei și Monumentul husarului Skultety, refăcut



Harta Aradul Nou din 1944- statui, cruci și troițe

Ceea ce nu înseamnă însă că și astăzi există toate. După 1944, o parte dintre ele au dispărut. Cu toate acestea Aradul Nou este, de departe, cartierul cu cele mai multe astfel de lucrări închinare Domnului. Harta<sup>197</sup> (foto) indică locurile unde se aflau aceste cruci și monumente între cele două războaie mondiale.



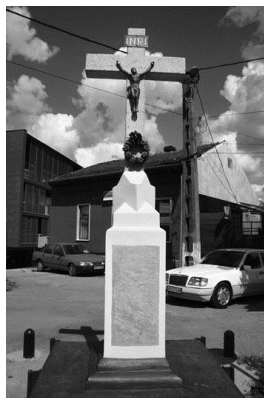
Statuia Sf. Mucenic Florian,  
patronul pompierilor



Crucea lui Marcu, ridicată  
1835 refăcută 1880



Crucea dedicată Sf.  
Fecioare (1901)



Cruce de pe A. Ipătescu,  
1875



Cruce din 1838 Ogorului  
colț cu Timișorii



Cruce din 1888 pe A.Endre colț cu Iosif Lengyel



Cruce la intrarea cimitir ridicată în 1883



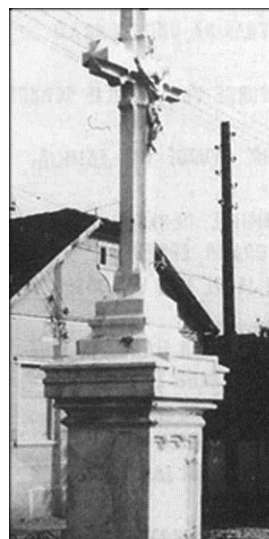
Cruce pe Șt.cel Mare ridicată 1863, donată în 1913



Cruce pe Logojului ridicată de fam Klug și Zeller



Cruce pe strada Arinului colț cu Crângului ridicată de fam. Strauss



Crucea furtunii



Cruce ridicată la 1780 pe Lugojului  
Colț cu A.M. Guttenbrunn



Crucea neagră,  
ridicată 1897

### ***Statui ale sfinților și cruci stradale în Aradul Nou anul 1944:***

În 1944, înainte de schimbarea regimului, în Aradul Nou existau următoarele statui ale sfinților și cruci stradale.<sup>198</sup> Majoritatea dintre ele erau mărturiile de credință ale unor locuitori din comună, altele au fost ridicate din fondurile comunității ori ale bisericii.<sup>199</sup>

- Crucea dinaintea primăriei pe strada principală ridicată de către comunitate în 1838.
- „Crucea neagră” în fața bisericii donată în 1901 de Theresia și Philipp Hohn.
- Monumentul „Sfintei Treimi” donat în în 1795 de Benedikt Uly; a fost renovat de familia Hans.
- Statuia „Sf. Nepomuk” ridicată în 1754 de comunitatea catolică; în 1948 a fost îndepărtată.
- Statuia „Sf. Ioan de Nepomuk” situată într-o nișă între biserica catolică și casa parohială. Anul realizării și donatorul nu mai sunt vizibile.
- Crucea de la intrarea în cimitir a fost ridicată de comună în 1838 și restaurată în 1922 de Katharina și Franz Dengl.

198. Petri A.P Op.cit..p.317-318.

199. Demșea D. - Truță H."Monumente de for public, însemne memoriale, construcții decorative și parcuri din județul Arad" Ed. Nigredo, Arad 2007

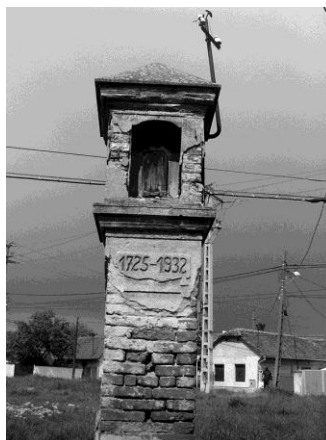
- Crucea din colțul străzilor Hauptgasse-Kasernengasse (Timișorii cu Zimbrului), cunoscută și ca „Crucea neagră”, a fost donată de comunitatea catolică în 1897. Este lucrată din marmură neagră. După 1946 a fost răsturnată apoi repusă la loc.
- Crucea din colțul Hauptgasse-Saderlacher Straße (Timișorii - Ogorului) a fost donată de Elisabeth und Anton Hess în 1938, în memoria epidemiei care, în 1733-1736, a adus pierderi mari crescătorilor de animale din comună.
- Crucea din lemn la calea ferată pe drumul spre Timișoara numită și „Crucea lui Marcu”), a fost ridicată în 1816 din lemn (1829 din piatră?) de familia Lorenz Schragner. În 1880 a fost refăcută din fier de către familia Blech. Sf. Marcu este protectorul roadelor. De sărbătoarea închinată lui se făcea o procesiune la cruce.
- Crucea din Rosaliengasse (A. Ipătescu) a fost ridicată în 1875 de Katharina și Konrad Hoffmann.
- Crucea din colțul străzii Spitalgasse (Lugojului) colț cu Langengasse (A.M. Guttenbrunn) a fost donată în 1780 de familia Philipp Schadt.
- Statuia „Sf. Florian“, protectorul împotriva incendiilor, la colțul străzilor Lange-Gasse (A.M.Guttenbrunn) – Kasernengasse (Zimbrului) vis-à-vis de fosta Școala populară a fost donată de familiile Dambacher și Anton Sachs în 1869 și sfințită la 1 iunie 1869. Lucrarea a fost turnată în 1868 la Reșița.
- „Crucea furtunii” de pe strada Langen-Gasse (A.M.Guttenbrunn) a fost donată în 1883 de către Josef Hartmann.
- O troiță pe strada Saderlachgasse (Ogorului) a fost ridicată de familia Friedrich în 1853 (1750?) fiind închinată Sf. Wendelin, protectorul animalelor. De sărbătoarea acestuia avea loc o procesiune aici.
- Crucea de la colțul străzilor Ratzengasse-Ledergasse (Ady Endre - Iosif Lengyel) a fost ridicată în 1888 de Magdalena și Franz Klug.
- Troița în cinstea Sf. Urban din str. Frankengasse (Constituției) a fost donată de familia Tuch.
- Crucea mare cunoscută și ca „Crucea ciumei” pe alea principală a cimitirului romano-catolic a fost ridicată în 1888 de comunitatea catolică „Crucea albă”.

- Crucea din colțul străzilor Holzgasse- Blinden Gasse (Arinului - Crângului) ; a fost donată de familia Strauss.
- Crucea de pe Spitalgasse (Lugojului). Donată în 1801 de familiile Klug și Zeller.

Multe alte cruci există și acum pe terenul extravilan al Aradului Nou. (Foto: Troiță ridicată în cinstea Sf. Urban)

### a. Statuia „Sfintei Treimi”

Istoria acestei lucrări se află în „Historia Domus” dar este inclusă și în monografia notarului Kakuyai. Primul altar, monument dedicat Sfintei Teimi a fost ridicat de Benedikt Illy, venit din Pădurea neagră, la capătul străzii Frankengasse (Constituției). Un document din 7 iunie 1795 al conducerii obștei dovedește acest lucru. *„Obligație. Comuna Aradul Nou se obligă să întrețină cu termen permanent, în bună stare și să procure toate cele necesare pentru coloana Sfintei Treimi ridicată la capătul așa numitei Franken Gassen ... confirmat în târgul Neu Arad la 7 iunie 795. Semnat Georg Petz primar, Joseph Wagner viceprimar, Coram me Nepomucemo Ferdinando Schmid, oppidi notario”*.<sup>200</sup>



În 1856 un țăran bogat de prin partea locului, Watz Nikolaus și soția sa Barbara născută Zimmer au ridicat, nu departe de Biserică, pe strada Principală, o statuie “întru slava Sfintei Treimi Dumnezeiești.” Piatra de temelie a lucrării a fost pusă la 2 martie în același an. Statuia a fost construită de meșterul Paul Schlauch și de meșterul Jalts, sculptor și aurar, după cum rezultă dintr-un certificat emis moștenitorilor ctitorilor Watz, în 20 martie 1926, de Primăria

comunei. Documentul poartă semnătura primarului Friedrich Franz și a juratului Petz Franz.<sup>201</sup> Pentru întreținerea statuii cât și pentru slujbele ce se țineau acolo Watz a promis să doneze pentru totdeauna un teren cu suprafață de o optime de jugăr. Promisiunea nu și-a ținut-o, scrie „Historia Domus”. “De aceea statuia, făcută din piatră de slabă calitate, (gresie - nn) în pofida colectelor aproape anuale, se află într-o stare rea.” Inițial, conform monografiei din 1859 a notarului comunal Kakuaj, corpul principal era vopsit în verde, iar statuile din colțurile soclului erau aurite. Certificatul menționează și lista personalităților sub a căror oblăduire a fost ridicată “illo tempore” lucrarea: contele Johann Caronini Cronberg, guvernatorul Provinciei Voivodina Sârbească și Banatului Timișan, Eminența Sa Alexander von Csajagy, episcop de Cenad, nobila contesă Amalia Zelenski - Lovasz, patroana bisericii din Aradul Nou, preotul Franz Gaith, parohul bisericii, Athanas von Racz, comitele cercului Aradul Nou, primarul târgului Joseph Meininger, notar era Joseph Kakuaj, casier Nikolaus Weill și jurați Friedrich Birringer și Leopold Orth.

Există însă și o altă variantă asupra originii monumentului. După ce epidemia de ciumă (1738-1739) din Banat a luat sfârșit, arădenii au comandat în 1745-1746, la Budapesta, realizarea unui monument, care mai apoi a fost transportat pe Mureș la Arad. Prețul de execuție s-a ridicat la 6.000 de guldeni. El a fost amplasat în piața din fața bisericii Minorite iar în 1751 a fost sfințit și inaugurat de către capelanul Cenadului, Franz Eugen Edler von Limburg. Monumentul a fost ridicat de arădeni în semn de recunoștință față de ajutorul proniei cerești în depășirea epidemiei. Se pare că statuile, reprezentând sfinții Florian, Sebastian și Sfânta Elisabeta cu copilul Sf. Ioan Botezătorul, au fost renovate în 1802, 1832 și 1853. Acest monument ar fi fost adus în Aradul Nou, pe la 1882, după construirea noului teatru de către municipalitatea Aradului. Ținând seama de valoarea inițială a investiției și de lipsa de măturii privind acceptarea darului venit de peste Mureș este puțin probabil ca “Sfânta Treime” din Aradul Nou să fie aceeași lucrare cu cea demolată în Arad.

Odată cu lucrările de reabilitare a infrastructurii rutiere din Aradul Nou în desfășurare, lucrarea monumentală, care necesita oricum o grabnică restaurare, a fost mutată în luna iulie 2011 pe un nou amplasament situat în fața bisericii catolice.

---

201. Neu Arad Heimatblatt 2009 ediția 4-a, p. 26-33([www. hog-neuarad.de](http://www.hog-neuarad.de))



## IV. Învățământul

### 1. Prima școală, primul „magister ludi”

Familia, biserica, școala. Pentru șvabii din Aradul Nou aceștia erau cei trei piloni pe care se sprijinea comunitatea. Cum în 1723 aveau deja prima biserică, e drept modestă, prioritate devenise educația copiilor lor. Din 1725, în matricolele bisericii apare Nick Anton, “Magister ludi” (învățător) în Aradul Nou, plătit de comună.<sup>202</sup> Pe cale de consecință, se poate spune că acesta avea unde și cui să predea, deci exista o școală sau cel puțin o sală de clasă și elevi. Nu se știe unde exact s-au ținut primele ore de curs. Ne putem însă imagina o încăpere modestă în care, așezați pe bănci lungi din lemn, stăteau elevii, îmbrăcați care cum. Lângă catedră exista o tablă de lemn vopsită, pe care profesorul și elevii scriau cu cretă. Într-unul dintre colțuri, o sobă mare de cărămidă ori tuci în care ardeau iarna lemnele de foc cumpărate de comunitate. Amenajarea și întreținerea școlii, precum și salariul învățătorului, erau suportate tot din casieria comunității.

Până în anii '60 ai secolului al XVIII-lea profesorul era de asemenea notar al comunității, organist și paracliser; începând cu 1767 învățătorul claselor superioare, Adam Levay (Levay fiind aproape o dinastie de dascăli în comună) și-a luat un asistent (Unterlehrer) pe care trebuia să îl plătească din salariul său. Acesta avea de îndeplinit toate sarcinile pe care le avea profesorul claselor superioare.

Profesorul predă în germană desigur, limbă oficială a statului în secolul al XVIII-lea, citirea, scrierea și puțină matematică, iar religia, „învățătura creștinismului”, era predată de către preot sau capelanul său. În anul 1753 “Ludimagister” câștiga 110 guldeni, în 1778 acesta avea un salariu de 200 guldeni și în plus primea 10 steri de lemne de foc și o locuință gratuită.

După apariția “Regulamentului școlar general” din 1774, în Aradul Nou a avut loc o reorganizare a școlii populare de aici. Între 1778-1779 la școală erau înscriși 466 de elevi cu vârstă de școlarizare, însă în sala de clasă încăpeau doar 60. La începutul secolului XVIII-lea școala avea pe lângă învățătorul claselor superioare, care predă la clasa a doua, un învățător, care ținea ore la clasa întâi. Abia din anul 1851 a mai apărut, în comună, un al treilea cadru didactic.<sup>203</sup>

E foarte probabil ca una dintre primele clădiri ale școlii să se fi aflat pe Popa

---

202. Petri A.P. Op. cit p.360

203. Petri A.P. Op. cit p. 371și 354

Șapcă (str. Bisericii - Kirchengasse) colț cu Castanilor (str. Școlii - Schulgasse) practic în curtea viitorului (atunci) palat Zielinski-Nopcsa-Palavicini (Nopcsahaus), astăzi Grupul școlar Forestier.

## 2. Cum arăta școala ?

Din „Visitatio canonica”, din anul 1838, aflăm câteva informații despre clădirea școlii: „În 1823 a fost construită o nouă școală din cărămidă arsă în apropiere de biserică și casa parohială; la etajul clădirii directorul avea trei camere, o bucătărie și o cămară; începând cu luna mai a anului 1838 era deja o sală de clasă care se folosea. La parterul clădirii erau două camere, o bucătărie și o cămară pe care le folosea cantorul. A treia încăpere din această locuință era sala clasei întâi. Clădirea avea și o pivniță, jumătate din aceasta îi aparținea învățătorului claselor superioare, iar cealaltă jumătate cantorului. Clădirea era acoperită cu șindrilă și avea un turn mic în care se afla clopotul școlii. Cu acesta se anunța începutul și sfârșitul orelor de școală. În apropiere de clădirea școlii, administrația comunală a ridicat în 1823 și un grajd. Acesta a fost construit tot din cărămidă arsă, iar acoperișul din șindrilă. Ambele clădiri erau în stare bună. Terenul aferent acestei construcții era împrejmuit cu un gard de lemn care avea o lungime de 13 și o lățime de 11 stânjani. Lângă acesta se afla grădina școlii, cu o lungime de 23 și o lățime de 11 stânjani, care era cultivată de învățătorul claselor superioare și cantor.” În jurul anului 1860, la parter se aflau două locuințe, fiecare constând în două camere și o bucătărie, iar lângă una dintre locuințe era o sală mare de clasă. La etajul întâi erau o locuință și două săli de clasă.

Cel de-al patrulea cadru didactic, care a trebuit angajat la scurt timp după aceasta, a locuit într-o casă privată.<sup>204</sup> Începând cu anul 1899 călugărițele au preluat orele de curs pentru fete, din toamna anului 1923 vechea școală de pe Strada Școlii colț cu Strada Bisericii (Popa Șapcă cu Castanilor) a fost transformată într-o școală elementară germană.<sup>205</sup>

## 3. Școlile pentru băieți

Ca urmare a creșterii populației școlare a comunei, în perioada interbelică orele de curs pentru băieți se țineau în trei clădiri: erau două clase în “Prinzschule”, numită și “Școala Florian” (construită în 1853) aflată pe strada Principală; două clase în “Krauseschule” pe strada Principală colț cu Aleea Tăbăcarilor (Timișorii colț cu Iosif

---

204. Idem p.355

205. Ibid.

Lengyel); elevii din celelalte două clase mergeau la “Schorkschule” care se afla pe Langengasse colț cu Aleea Cazărmii (Zimbrului colț cu A.M.Guttenbrunn) <sup>206</sup>



Școala băieți de pe str.Timișorii



Școala băieți de pe str Lengyel  
colț cu str.Timișorii

#### 4. Școala de fete la mănăstire

Orele de curs pentru fete se țineau în cele două corpuri ale mănăstirii (Klosterschule) de pe Calea Timișorii (până în februarie 2011 săli de clasă ale Liceului A. M. Guttenbrunn, apoi retrocedate Ordinariatului Romano-Catolic Timișoara). Bertha Wagner, o femeie care și-a iubit și cunoscut bine comuna natală, a lăsat o descriere detaliată a școlilor de băieți și de fete din Aradul Nou.

*“Școlile de băieți: Pe strada principală, vizavi cu Aleea Tăbăcarilor (Iosif Lengyel) se află o clădire a școlii. Casa de la stradă este o construcție veche cu o intrare acoperită; în stânga și în dreapta se află câte o locuință cu patru camere, în ambele părți sunt patru ferestre, o pivniță, intrarea în clădire are cinci trepte, iar intrarea în pivniță se află în curte. În spatele curții mari se află clădirea școlii construită mai târziu care este despărțită în mijloc de un coridor la care duc cinci trepte. În spatele acestei clădiri se întinde o grădină mare.*

*Sălile de clasă au câte trei ferestre cu vedere spre curte și câte trei cu vedere spre grădină. Toate sunt înalte și late, iar camerele sunt luminoase. În colțul dinspre curte se află o sobă mare din fier și un dulap pentru rechizite, înspre grădină o catedră, tabla neagră mare de lemn, un glob și câteva hărți. Deasupra catedrei, mai demult era atârnată o cruce. În fața catedrei erau trei rânduri de bănci, scaunele și mesele făcând corp comun. În mese erau integrate două călimări, iar dedesubt un sertar pentru ghiozdane. Pardoseala din lemn era unsă cu ulei. Vizavi de această școală se află cea de-a doua clădire a școlii de băieți, colț cu Aleea Tăbăcarilor (strada Josif Lengyel), cu partea frontală spre strada principală. Această construcție*

---

206 Ibid.

este un pic mai mare decât cea descrisă anterior și are o ușă pe strada principală. Ușa duce la un coridor care împarte casa în două suprafețe egale. La capătul coridorului se afla o locuință pentru învățător care avea trei camere, o bucătărie și anexe. Curtea și grădina sunt împrejmuite cu un gard de lemn. Cea de-a treia școală de băieți se afla pe Langegase (A.M. Guttenbrunn) colț cu Aleea Cazarmei (Zimbrului). Construcția era împărțită la fel ca și celelalte două școli. Intrarea se află pe Aleea Lange, în dreapta era locuința învățătorului și în stânga sala de clasă. Curtea se întindea până pe Aleea Cazarmii. Amenajarea interioară e identică, cu celelalte două școli mănăstrești de băieți.



Școala de băieți de pe Zimbrului colț cu A.M.Guttenbrunn

Clădirea mănăstirii, (Klosterschule, școala de fete - nn) care avea un etaj, se întinde pe toată partea frontală a străzii, iar în stânga și în dreapta ajunge până la casele vecine. În mijloc se poate vedea o arcadă cu o poartă masivă și o ușă de intrare. Când se intră pe poartă, în partea dreaptă se poate vedea o cameră mare spre care duc patru trepte late. În stânga, încăperea era despărțită printr-un perete. La etaj, o ușă din partea dreaptă ducea spre sala de clasă; amenajarea interioară era în principiu la fel ca cea din școlile de băieți. Până în 1918, în fiecare clasă din școlile mănăstirești era atârnată o tablă cu îndemnul "Az iskolában németül beszélni nem szabad!" ("La școală nu se vorbește germana!"). La capătul terenului se află o clădire lată, care mai demult era folosită ca grădiniță. Aceasta nu are pivniță, însă este înaltă. În 1948, călugărițele au fost nevoite să părăsească ambele clădiri.<sup>207</sup>

Începând cu anul 1899 sistemul de învățământ al fetelor a fost preluat de

ordinul călugărițelor de “Notre Dame”. Ordinul a fost interzis în 1948. În fosta școală de fete funcționa o parte a Liceului “Adam Müller Guttenbrunn”. Încă din anul 1867, odată cu formarea Monarhiei austro-ungare, s-a dispus ca limba maghiară să fie limba de predare și în școala elementară, iar profesorii au fost obligați la rândul lor să învețe maghiara, sub sancțiunea pierderii slujbei. Începând cu 1896 se mai predau doar două ore de curs pe săptămână, în limba germană.<sup>208</sup>



Mănăstirea de maici – școala de fete 1910

### 5. Școala particulară

În Aradul Nou a existat și o școală particulară. Școala elementară „Freund Adolf” (1881-1896) a fost fondată în anul 1881. În primul an de activitate (1881-1882) a unui număr de 56 de elevi, majoritatea din Aradul Nou și Sânicolaul Mic. Ca discipline elevii studiau următoarele: vorbire și inteligență, citit limba maghiară, scris maghiară, citit limba germană, scris germană, socotit din cap și în scris, sport, desen și muzică. Mai primeau calificative și pentru sârguință și purtare. Școala nu a funcționat decît câțiva ani. În ultimul an școlar 1895-1896 școala a avut un număr de 81 elevi.<sup>209</sup>

### 6. Kindergarten

La data de 1 iunie 1828, Tereza, contesa de Brunsvik (1775-1861), a deschis în Ofen (Buda) prima grădiniță din Ungaria pe care a numit-o „Grădina îngerilor”. În februarie 1843, prin intervenția preotului catolic din Timișoara, Franz

---

208. Idem

209. Direcția județeană Arad a Arhivelor Statului fond 890

Xaver Hofstättnner (1798-1869), a fost deschisă prima grădiniță din Banat.

În Aradul Nou s-a deschis o astfel de instituție în 1898, când călugărițele ordinului "Notre Dame" au primit o clădire încăpătoare și au putut prelua orele de curs pentru fete. Între 1899 și 1947, atunci când ordinul călugăresc a fost desființat, numărul micuților era destul de mare, în fiecare an.<sup>210</sup>



## 7. Școala primară din Aradul Nou

După 1918, autoritățile au sprijinit încercările germanilor din Arad de a avea o școală proprie, printre altele și pentru că au vrut să limiteze influența maghiară puternică din domeniul cultural. În septembrie 1920, directorul Edmund Josef Neidenbach (1878-1933) a format prima clasă de gimnaziu german de băieți, în Arad. În anul 1921 această clasă a fost mutată în Aradul Nou, în școala populară, iar în toamna anului 1923 a primit o clădire proprie.<sup>211</sup> Clădirea este situată în colțul străzilor Popa Șapcă și Castanilor, acolo unde se aflase una dintre primele școli ale comunei. În internatul școlii stăteau elevi germani din Sântana, Glogovăț, Frumușeni, Zăbrani sau Arad. În anul 1926, directorul Neidenbach a fost transferat la liceul de stat român

---

210 .Petri A.P.Op.cit p.365

211 .Petri A.P.Op.cit.p367

“Iosif Vulcan” din Arad. În acea perioadă erau 200 elevi. Începând cu 1927 școala primară germană s-a românizat tot mai mult. În școlile de stat ale minorităților o serie de discipline școlare erau predate în limba română.

După “încălzirea” relațiilor dintre Reichul German și România, la Arad se înființează de către “Grupul Etnic German”, un nou gimnaziu german „Adam Müller Guttenbrunn”, de fapt un complex școlar cu internat și cu școală primară, gimnaziu, școală comercială și de meserii, sub conducerea lui Karl Waldner.<sup>212</sup> În toamna anului 1944 instituția a fost desființată.



Una dintre clasele Gimnaziului German de Băieți

### 8. Școala confesională romano-catolică

În perioada dintre cele două războaie mondiale în Aradul Nou a funcționat de asemenea o școală confesională. Atunci când era numit un nou cadru didactic într-o astfel de școală, el primea o decizie de numire episcopală și apoi depunea un jurământ în fața părinților și elevilor. Următoarea decizie datează din 16 noiembrie 1934: „*Augustin Pacha, din mila lui Dumnezeu și îndurarea Scaunului Apostolic episcopul Timișoarei, Mare Ofițer al Ordinului Coroanei României, doctor în teologie. Către domnul profesor Adam Hartmann, Aradul Nou. Consistoriul bisericesc din*

212.Greffner.O- Stoica M. (2001) 275 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou. p.26

Aradul Nou v-a ales în ședința din 8 august 1932 ca profesor la școala romano-catolică de aici. Această numire a fost confirmată de către autoritatea episcopală la nr. 788-1932. Având în vedere această alegere și confirmare, respectiv aprobarea de la Minister cu nr. MI 153. 803/1932, vă numesc, conform regulamentului școlar bisericesc și de stat în vigoare, în funcția de profesor titular al școlii elementare romano-catolice și al comunității bisericești de aici. Drepturile și îndatoririle dvs. sunt reglementate în regulamentul școlar bisericesc și de stat. Îmi exprim speranța că, în calitate de profesor al școlii germane romano-catolice, vă veți îndeplini sarcinile conștiincios, veți lucra în armonie cu superiorii dvs. și veți duce o viață creștin-catolică exemplară. Timișoara, 16 noiembrie 1934

*Cu binecuvântarea Domnului: Dr. Augustin Pacha, episcop*<sup>213</sup>

La puțin timp, profesorul numit de episcop și-a depus jurământul în biserica din Aradul Nou în fața elevilor, tinerilor și părinților:

*“Jurământ: Eu, Adam Hartmann, profesor la școala romano-catolică din Aradul Nou, jur în fața lui Dumnezeu, a Fecioarei Maria și a tuturor sfinților că îmi voi face datoria de profesor romano-catolic în mod conștiincios, mă voi supune superiorilor mei bisericești în toate chestiunile profesionale, că îi voi onora, că le voi urma ordinele cu exactitate și neîntârziat și că îi voi educa pe copii cu frică de Dumnezeu și în spiritul credinței și patriotismului.*

*În viața mea socială și privată, la școală și la biserică voi trăi mereu exemplar și mă voi strădui din răzputeri să îmi îndeplinesc conștiincios datoriile mele profesionale și civice și să îmi păstrez cu demnitate iubirea și credința față de Sfânta Biserică Catolică, patrie și rege. Așa să mă ajute Dumnezeu.*

Aradul Nou, 30 septembrie 1934, Adam Hartmann, profesor romano-catolic<sup>214</sup>



Gimnaziul German de Băieți aflat în curtea Grupului Școlar Forestier

213 Petri A.P.Op.cit p.370

214.Idem p.371



## 9. Școala primară din Colonie

În 1924, în Aradul Nou a apărut prima școală destinată copiilor coloniștilor români stabiliți în comună după reforma agrară din 1921. În urma exproprierii marchizei Pallavicini atunci a fost creată zona colonie, teritoriu destinat construirii unui număr de 400 de locuințe. Între cei care au primit terenuri acolo se aflau și români. Mulți dintre cei stabiliți ulterior în Aradul Nou, s-au stabilit tot acolo. Școala primară de pe strada Constituției nr.132 (foto) a fost construită în 1924 ca urmare a unei investiții de 450.000 lei.<sup>215</sup> Ea avea trei săli de clasă simultane, II-IV. În anul școlar 2001-2002 aici au predat învățătoarele Bătrân Anuța la clasa II., Risciuc Paula Marcela la cls.III și Moisă Zina la clasa IV. Școala a funcționat până în anul 2006, când activitatea de învățământ a fost sistată din lipsă de elevi.



## 10. Școala din Mureșel



Situată pe strada Spartacus nr.1 din Mureșel, școala figurează în Cartea funciară nr.208 Mureșel din anul 1897, ca aparținând de comuna Murășel. Școala primară cu clasele I-IV (foto) a fost dată în folosință în 1937 de către Primăria comunei <sup>216</sup> care a investit 200.000 lei și a

215. Nichin I. Monografia adm. a jud. Arad dela Unire până în anul 1938

216. Ibid

funcționat până în anul 2006 cu trei săli de clasă. Probabil vechea școală a fost demolată și reconstruită cea nouă din temelii. Acum este închiriată de fundația „Arsenie Boca” pentru un program „școală după școală”. În anul școlar 2001-2002 la școala primară din Mureșel au predat ore învățătoarea Băniștean Florina (cls.I), institutor Iancic Gabriela (cls.II), învățătoare Soltes Maria Codruța (cls.III), institutor Ungureanu Mitroi Corina (cls.IV).

## **11. Clase de ucenici**

Prin tradiție o comună cu un număr impresionant de mare de meseriași raportat la totalul populație Aradul Nou avea încă de la sfârșitul secolului XIX o școală privată de meserii, „Gewerbeschule”, cu cursuri în limba maghiară și germană de trei ori pe săptămână, seara. Ea pregătea calfe și ucenici, pentru obținerea diplomei de meșter. Circa 35 de ucenici urmau, în fiecare an, cursurile acestei școli.<sup>217</sup> Tradiția învățământului profesional în Aradul Nou a continuat. Astfel în 1939, într-o reclamație adresată rezidentului regal al Ținutului Timiș, patronii meseriași din Aradul Nou se plângeau de precaritatea condițiilor în care învăță ucenicii la Școala din comună.

În urma verificărilor făcute de către un inspector școlar „s-a constatat că unele clase de ucenici din Aradul Nou sunt foarte aglomerate având și câte 72 de elevi din care cauză se arată necesitatea înființării unor clase noi. Vă înștiințăm ca am dat dispoziție d-lui pretor ca împreună cu organele locale ale administrației locale să găsească mijloace de întreținere ale claselor care trebuie înființate și să ne raporteze spre a se găsi modalitatea înscrierii sumei necesare în bugetul comunei”<sup>218</sup>

## **12. Școala din palat**

Grupul școlar de industrie a lemnului și-a început activitatea în 1948 în palatul naționalizat al baronului Nopcsa. (de fapt era al marchizului Carol Pallavicini nepotul baronei Nopcsa). Atunci instituția de învățământ era formată din două instituții independente: școala profesională de industrie a lemnului (director Iovanov E, muncitor) și școala medie tehnică pentru industria lemnului (director Toth Ștefan, muncitor). Directorii erau dublați de directori adjuncți pentru studii. Școala avea la început 264 de elevi. În primii ani atelierele școlii profesionale erau în afara clădirii școlii, internatul de asemenea. Atelierele școlii medii tehnice au fost construite în

---

217 Borovski S. Op.cit p.189

218. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.23-1939 Prefectura Arad acte administrative

1949-50 în parcul fostului palat. Peste 60 de arbori au fost tăiați pentru a se amenaja terenul de sport. În anii 50 au predat la școală prof. Onceanu Sima, maștrii Ursu Vasile, Crâșnic Nicolae, Hercal Vasile, Aldea Ioan, Ursu Sever, Almasy Gyorgy, prof. Ionescu Sergiu, prof. Preoțescu Gheorghe, prof. Ing. Rusu Vasile. *„Semnificativ pentru spiritul școlii în acele vremuri era faptul că dulapurile individuale din dormitoarele internatului nu aveau lacăte. De asemenea pe coridorul sălilor de clasă erau două pulturi neînchinate ce conțineau creioane, penițe și tocure, plicuri timbrate, dulciuri, șamd. de unde elevii își luau ce aveau nevoie. Tot ei țineau și evidența contabilă a acestora”*, își amintea un fost angajat al școlii, Sergiu Ionescu.

În anul 1952 cele două instituții se unifică administrativ sub denumirea „Centrul școlar al Ministerului industriei lemnului hârtiei și celulozei.” Tot atunci a fost finalizat și un nou corp de clădire (acum parterul sălilor de clasă) alături de palat. În primii ani de activitate majoritatea elevilor erau din Pâncota, Ineu, Sebiș, Gurahonț, dar și din țară. În decursul anilor structura grupului a cunoscut multe modificări. S-au schimbat, de asemenea, și forurile tutelare. Dar s-au înmulțit și investițiile în clădirile și dotările școlii. În anii 1969-70 școala a primit chiar un plan de producție, pe care-l și realizează. În același an se înființează și un atelier de sculptură în lemn. În perioada 1970-1978 sunt construite șapte noi corpuri de clădire cu 11 săli de clasă, două ateliere de instruire practică, cantina, internatul, centrala termică.

De-a lungul anilor directorii instituției au fost:

1956-57: ing Rusu Vasile și ing. Preoțescu Gheorghe; 1972-1982: prof Bătrân Iuliana și prof. Boțan Dumitru; 1982-1986: prof. Bătrân Iuliana și prof. Voșloban Valentin; ian. 1990- sept 1990: prof. Voșloban Valentin și ing. Auderset Ernest; sept.1990 - dec.1990: prof.Voșloban Valentin și prof. Feher Iosif; 1991 - aug. 2002: prof. Feher Iosif și dir adj.ing. Griga Mina (1991-1993), ing Brădean Călin (1993-95), ing. Isopescu Maria (1995-2001); 2002 – prezent: dir. prof. Isopescu Maria, adj. prof. Miloș Florea.

Elevii școlii sunt pregătiți în meseriile de tâmplar, sculptor, tapițier, dar și lăcătuș mecanic pentru industria lemnului, maistri silvici, etc. În cadrul programul de modernizare a instituției de învățământ a fost refăcută și clădirea fostei Școlii germane de băieți, continuatoare a uneia dintre primele școli din Aradul Nou, aflată acum în curtea Grupului școlar. În prezent școala are aproape 700 de elevi.



Palatul Nopcea- Pallavicini, Grupul școlar de industrie a lemnului

### 13. Școala pedagogică germană din Aradul Nou

Conform Legii învățământului din 3 august 1948, urmau a fi înființate școli de stat și pentru naționalitățile conlocuitoare. Dar aici remarcăm o dificultate - lipsa unui corp didactic. La un an după Reforma școlară, în Arad și în 38 de localități apropiate cu populație germană, în școli și grădinițe existau cu aproximație 279 de posturi pentru cadre didactice și doar 77 de cadre care să predea în limba germană. Situația se datora războiului și diverselor măsuri impuse în primii ani postbelici: unii profesori au pierit pe front, alții au ajuns în detenție sau au fost deportați în fosta Uniune Sovietică, cei care fuseseră înrolați în armata germană nu au mai fost considerați „apți” să fie pedagogi. Cu toate că în Timișoara funcționa o școală pedagogică germană, aceasta nu avea posibilitatea ca, într-un timp atât de scurt să pregătească cadrele didactice necesare. Un rol important în refacerea învățământului în limba germană dar și a celorlalte minorități l-au avut Pankratz Beller, șeful Secției de învățământ Aradul Nou și prof. Otto Greffner, inspector școlar.<sup>219</sup> Deși legea privind învățământul în limbile minorităților a apărut în 3 aug.1948, aplicarea legii în ce

---

219. Greffner O.-Stoica M. Op.cit p.32

privește germanii a fost amânată. Era necesară probabil clarificarea statutului germanilor, învinuiți colectiv pentru atrocitățile săvârșite de fasciști. În anul 1950 printr-un Ordin al Ministerului Învățământului s-a hotărât deschiderea unei școli pedagogice în limba germană în Aradul Nou, începând cu 1 septembrie 1950.

Școala a fost ridicată prin muncă voluntară. Șvabii din Aradul Nou-meseriași, bărbați și femei – au lucrat benevol nenumărate ore pentru repararea clădirilor necesare școlii. Mobilierul a fost adunat din donații. Primul director al școlii a fost profesorul Bruckenauer Matthias Schiller, apoi prof. Schneider Iosif.

După examenul de admitere au fost acceptați 40 de elevi. Cursurile au început la 10 septembrie 1951. Clădirea internatului (fosta clădire administrativă) pentru elevii din alte localități a fost terminată în anul 1951. În scurt timp însă, șapte elevi au fost eliminați, pentru că părinții lor au fost considerați chiaburi. Abia după un an au putut relua cursurile. În anul următor 1951-52, au fost admiși alți 40 de elevi. Ei au fost nu numai cea de-a doua, dar și ultima promoție care a absolvit. Elevilor din promoția următoare (admiși în urma examenului din 1952) li s-a comunicat în al treilea an școlar, la sfârșitul toamnei anului 1954, că după absolvire nu vor obține diplomă de pedagog, ci una de bacalaureat și că pentru a ajunge profesori trebuie să urmeze un curs de doi ani la un institut pedagogic. Numai că nici un institut pedagogic nu avea secție de predare în limba germană.

În același an 1952, pe lângă școala pedagogică funcționa și o clasă de liceu cu cursuri serale urmată de 19 elevi. În 1956, 12 dintre aceștia au absolvit cursurile liceului. O parte dintre profesorii școlii pedagogice au predat și la cursurile serale (Blănaru Ioana, Michael Bartl, Franz Marx, Michael Geissler, Fridrich Sliacsan etc.).

În 1954 a ajuns în învățământ prima promoție de profesori germani absolvenți ai unor Universități. (Peter Friedrich, Witmann Ferdinand, Maurer Liesel, Sanchen Ursula, Philipp Herbert, Bod Ecaterina, Vormittag Biro Adalbert, Dörner Paula, Bohn Maria, Ziegler Ștefan). În 1955, director adjunct este prof. Otto Greffner și Schneider Josef. Începând cu 1955 școala pedagogică s-a transformat în liceu teoretic, cu denumirea Liceul nr.4 apoi 6 și în final Liceu industrial nr.10.



Doamna învățătoare

În 1959-1960, odată cu introducerea sistemului școlar socialist unitar, școala germană, de sine stătătoare până atunci, a fost restructurată. Pe lângă secția cu predare în limba germană s-a înființat o secție cu predare în limba română.

Din anul școlar 1972-1973, secțiile au fost din nou separate, iar liceul german a redevenit o unitate școlară de sine stătătoare care, acum, se numește Liceul teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” alături de gimnaziul german din Aradul anilor 40.

#### **14. Liceul „Adam Müller Guttenbrunn”**

Numele renumitului scriitor îl poartă din 1999 ca un mesaj de continuitate cu vechea școală germană din Arad. Acum are 48 săli de clasă din care 12 la ciclul primar, 20 la gimnazial și 16 la liceu. Școala funcționează în patru locații: școala preșcolară, primară, gimnaziu și clădire administrativă cât și liceu.

În 2001 Liceul „AMG” a celebrat festiv 275 de ani de învățământ german la Arad, fapt immortalizat de o placă comemorativă așezată pe frontispiciul clădirii (inițial pe Calea Timișorii nr.93, apoi mutată în clădirea de pe str. Popa Șapcă).

În prezent – ca și în trecut școlile predecesoare, Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” deservește atât populația minoritară germană din întregul municipiu și unele localități ale județului (pentru învățământul liceal în limba germană maternă), cât și populația majoritară, respectiv celelalte minorități, interesate de învățarea limbii și culturii germane, în secția de predare intensivă a limbii germane sau clase cu predare bilingvă româno-germană.

După revoluția din decembrie 1989, s-au reînființat organizațiile civice ale populației germane, care au reluat sprijinul și sprijină în continuare activitatea școlară și extrașcolară aferentă, atât prin angrenarea elevilor și a personalului școlii în activitățile culturale, de păstrare a obiceiurilor și tradițiilor șvăbești, dar și cu bunuri materiale. În anii 1990-2007, cea mai mare parte a mobilierului școlar și o proporție însemnată a echipamentului școlar și a bibliotecii au provenit din donații și din ajutoare ale șvabilor emigrați în Germania, dar și din donații ale celor rămași în țară. Sprijin destinat școlii a mai venit din partea unor asociații umanitare și culturale din Austria și Germania, cât și din partea autorităților consulare germane de la Timișoara. Multe din manualele școlare editate în limba germană au fost realizate cu sprijinul organizației pe țară a minorității germane – Forumul Democrat al Germanilor din România – prin traducerea manualelor alternative autorizate de Ministerul Educației.

Relația dintre Liceu și Forumul Democrat al Germanilor din Arad (asociația locală a cetățenilor de naționalitate germană) ca și cu asociația de tineret Cercul Cultural „Banat-JA” (Banat - Junge Akademiker) sunt excelente. Începând cu 1992, împreună cu Forumul German, profesorii și elevii liceului au reînviat vechea sărbătoare a șvabilor din Aradul Nou - „Kerwei-ul” – serbarea hramului bisericii (manifestare interzisă de autoritățile comuniste în 1987), la care participă nu doar elevii de etnie germană, dar și elevii români doritori să experimenteze tradițiile locului.



Școala de băieți (până în 2011 sediu al Liceului A.M.G) pe str. Timișorii nr.93

## 15. Din liceu, școală generală și înapoi

Creșterea populației cartierului a impus la începutul anilor 70 necesitatea construirii unor noi spații destinate învățământului. Clădirea Școlii Generale nr. 20 de pe str. Posada nr.19 a fost inaugurată în 26 martie 1972. Inițial se numea Liceul real-umanist nr.4 și avea profil dublu: român și german. Directorul școlii a fost prof. Petru Clepe, directori adjuncți: prof. Ana Teichert, prof. Vasile Popovici și prof. Augustin Băeșan. Alți profesori din primii ani ai școlii: prof. Milentie Popa, Maria Bucur, Dorina Tudosie ș.a.



Fosta Școală Generală Nr. 22 de pe str. Posada

În luna august a aceluiași an, după deschiderea anului școlar, au intervenit tensiuni între conducerea școlii (susținută de Consiliul Oamenilor Muncii de Naționalitate Germană) și Consiliul Popular al Municipiului Arad (susținut de conducerea Partidului Comunist Român), ceea ce a determinat autoritățile să dispună sancționarea „rebelilor” prin mutarea secției germane, transformată în Liceul de cultură generală nr.3, înapoi în vechile imobile. Liceul real-umanist de pe strada Posada se transformă în Liceul industrial nr.2. În toamna anului 1980 clasele de liceu sunt transferate la Liceul agricol iar în clădirea de pe Posada rămâne Școala generală 20 cu clasele I-VIII.

Dacă în anii 70 liceul real-umanist era frecventat de peste 1500 de elevi care



învățau în două schimburi, în anul școlar 2000-2001 la Școala Generală nr.20 învățau un număr de 711 elevi care aveau la dispoziție 32 săli de clasă, 2 laboratoare, 2 cabinete, 2 ateliere și o sală de sport. Personalul didactic al școlii era format din 46 profesori și învățători. Directorul școlii era prof. Mihai Călin Pădurean, dir.adj. prof. Hortensia Jucotinschi, dir. educativ Tăut Aurica Marcela. În perioada 2006-2010 directorul școlii generale a fost prof. Oaidă Daniela.

Școala mai are trei imobile situate pe alte străzi din Aradul Nou: școala primară din Mureșel, școala din Colonie de pe str. Constituției nr.132, cu clasele II-IV și școala de la IAS Aradul Nou de pe calea Timișorii km.7 cu clasele I-IV simultane. În anul școlar 2001-2002 la școala fostului IAS au predat învățătorul Păț Daniel și învățătoarea Suba Elena Voichița. Din 1 septembrie 2010 statutul instituției se schimbă din nou după ce fosta secție germană, acum Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn”, și-a mutat o parte din activitatea didactică în clădirea de pe strada Posada pe care a părăsit-o în urmă cu peste 30 de ani. Practic clasele de gimnaziu, secția germană și secția modernă, ale Liceului AMG își desfășoară acum activitatea în spațiul fostei școli generale, fuzionate cu liceul.

Noua clădire în care funcționează, din luna februarie 2011, clasele de liceu ale Liceului Teoretic „A.M. Guttenbrunn”, situată în curtea Grupului Școlar Forestier, a fost inaugurată oficial în data de 17 iunie 2011, în prezența oficialităților locale, a parlamentarilor arădeni și a deputatului minorității germane, prof. Ovidiu Ganț, a președintelui Forumului Democrat al Germanilor din Arad, Michael Szellner, dar și a consulului Germaniei la Timișoara, Klaus Christian Olasz. Lucrările executate la liceul „A.M. Guttenbrunn” în valoare de 2 milioane lei au fost finanțate din bugetul local și au constat în consolidarea clădirii, amenajarea sălilor de clasă, amenajarea laboratoarelor și dotările necesare. Spațiul destinat liceului are 15 săli de clasă, două laboratoare de informatică și un cabinet de limba germană, toate dotate în conformitate cu cerințele europene. Șapte dintre sălile de clasă au fost amenajate în clădirea fostei spălătorii a Liceului Forestier, iar opt în clădirea în care a funcționat atelierul de practică. Liceul „A.M. Guttenbrunn” dispune acum de trei corpuri de clădire, în care învață 1.200 de elevi: corpul de pe Calea Timișorii nr.67, care este proprietatea liceului și unde funcționează ciclul primar (clasele I – IV), corpul din strada Posada nr.19, unde funcționează ciclul gimnazial (clasele V – VIII) și clădirea inaugurată pe Calea Timișorii nr.32 – în aceeași curte cu Liceul Forestier – unde funcționează clasele de liceu (IX – XII) și unde se va muta învățământul preprimar.

## V. Organizare administrativă

### 1. Autoritățile locale

Comunitatea era condusă de primari (Richter sau Schulz), viceprimar (Vizerichter sau Bürgermeister), consiliu și un notar. „Urbarium Banaticum” din 17 octombrie 1780 reglementează în zece articole alegerea liderilor comunității:

*„În primul rând: Nici unei comunități nu îi este admisă, fără înștiințarea seniorului, alegerea de primari.*

*În al doilea rând: Cu privire la oricare astfel de alegere va fi prezent cineva din partea seniorului.*

*În al treilea rând: Proprietarul trebuie să propună trei candidați dintre care unul va fi ales primar.*

*În al patrulea rând: câștigă cel care strânge cele mai multe voturi*

*În al cincelea rând: Drept de vot vor avea doar cei cu domiciliu stabil în comună, nu însă și chiriașii.*

*În al șaselea rând: Funcția de primar durează doar un an și începe la 1 noiembrie.*

*În al șaptelea rând: Dacă judecătorul conduce comunitatea bine, el candidează în anul ce urmează din nou; dacă nu, poate părăsi funcția încă din timpul mandatului.*

*În al optulea rând: Primarul nu se ocupă doar de strângerea taxelor, ci și de veniturile membrilor consiliului.*

*În al nouălea rând: Alegerea noului consiliu sau confirmarea celui vechi depinde tot de alegerile de pe domeniul senorial.*

*În al zecelea rând: Primarul și consiliul trebuie să se îngrijască de ordinea publică din comunitate să pedepsească abuzurile.<sup>220</sup>*

Pe lângă atribuții administrative primarul avea și prerogative judecătorești. Abaterile de la lege, delictele penale ori disputele între cetățeni erau judecate în primă instanță de către primar (de unde Richter = judecător). Dacă un membru al comunității încălca legea era pedepsit fie cu arestul, cu "Vioara" sau cu "Deresch" (Bancă de pedeapsă). "Vioara" era o scândură cu trei orificii pentru cap și brațe care se desfăcea în două și semăna oarecum cu o vioară.

---

220. Petri A.P. op. cit p. 402



Sigiliul comunei Aradul Nou sec.XVIII

### **a. La judecata primarului dar și a comunității**

Cel pedepsit trebuia să se plimbe în fața casei vice-Richterului (instanța mică), să oprească la fiecare colț de stradă și să proclame numele său și infracțiunea sa actuală. În următoarea duminică ori zi de sărbătoare stătea sub supravegherea unui polițist comunal în fața bisericii. Apoi cel condamnat la "bastonadă", trebuia în următoarea dimineață de duminică, să ducă "Deresch-ul" (foto) în fața casei primarului (Richterului), apoi pe aleea din fața primăriei, unde de obicei era deja așteptat de public. Acolo era legat de banca de pedeapsă și primea de la Kleinrichter loviturile, cu un băț de alun. După aceea, delicventul trebuia să care Deresch-ul la locul lui, să mulțumească pentru pedeapsa primită și să promită că nu va mai comite o infracțiune vreodată. Abia apoi era eliberat.



Pe lângă aceste atribuții judecătorești, primarul se ocupa și de controlul și colectarea taxelor, se îngrijea de orfanii comunității, de ajutorarea săracilor, nevoiașilor și persoanelor cu handicap, sarcini necunoscute în alte ținuturi. Să nu uităm că în Aradul Nou exista încă din 1795 un „Institut pentru săraci” iar în 1856 s-a construit un Spital comunal, finanțat din fondurile comunității și care avea în medie 68 de pacienți pe an, din Aradul Nou și Sânicolaul Mic, după cum relatea notarul Joseph Kakujoy în monografia sa din 1859. Conducerea comunală veghea și la îndeplinirea

dispozițiilor testamentare<sup>221</sup>

Primarul era scutit de stagiul militar, de robotă și primea și o mică sumă anuală. (în secolul al XVIII-lea 24 florini iar consilierii 10). Semnul său distinctiv era un baston placat cu argint (Silberbeschlagener Richterstock)

Din 1 ianuarie 1872, conducerea unei comune era formată din primar, viceprimar, consiliu, un casier, un notar, un notar adjunct (din 1895), un asistent social (se ocupa de orfani) și un medic comunal. Consiliul era format din membri care plăteau impozitele cele mai mari (viriliști), aceștia își puteau trimite reprezentanți, cealaltă jumătate fiind formată din membri aleși ai comunității.

Începând cu 1937 primarul nu mai era ales, ci era numit de către prefect.



Clădirea primăriei

Notarul (la început numit și "Scrib, Schreiber") era responsabil cu acțiunile de protocol, scria cererile, contractele de cumpărare, de vânzare sau de schimb, testamente, documentele pentru animale și toate documentele importante. El era o persoană de încredere a seniorului și era numit chiar de către acesta. Începând cu 1 ianuarie 1872 notarul era ales de comunitate; desigur, seniorul și conducerea comitatului aveau un cuvânt important în alegerea lui. Notarul primea un salariu, o locuință în cadrul primăriei, care a fost construită în 1870. În anul 1880 este înființat în Aradul Nou tribunalul districtual, în 1914 judecătoria de plasă iar în 1922 este construită clădirea notariatului regal.<sup>222</sup> În anul 1914 prim-judecător de plasă era

221.Greffner O. (1994) Svabii (germanii) din Banat- o scurtă istorie. Arad p.58

222: Petri A.P.-Op.cit p.407

Kovacsics Agoston, judecători supleanți Csahlyan Sándor și Komaromi Kálmán. Judecătoria mai avea un birou de carte funciară cu un conducător, un funcționar, doi grefieri și un executor. În Aradul Nou erau și patru avocați înscriși în Camera avocaților din Timișoara.<sup>223</sup>

Prima mare lovitură dată autonomiei și administrației Banatului a avut loc în 1778, când provincia imperială a fost alipită oficial Ungariei. Odată cu guvernarea locală au fost desființate și formele de autogovernare locală. Totuși, unele forme de organizare a autonomiei și administrației locale s-au menținut în comunele germane, cu modificări și adaptări, până în preajma celui de-al doilea război mondial, în pofida schimbării regimurilor politice.

Lista ce urmează redă numele unora dintre notarii și primarii, care s-au succedat de la colonizare până în 1946.

## **2. Notarii Aradului Nou (1783-1947)**

1783-90: Johann Szalai; 1790-91: Kaspar Einwag (1741-1791); 1791-93: Michael Radics; 1793, 1802: Johann Nepomuk Schmid; 1813–22: Stefan Ballza (Balza) (între 1803-13 notar în Saderlach); 1823-35: Jakob Rossner (Rosner); 1835: Johann Jesyensky; 1847-49: Paul Topolcsanyi; 1850, 1855, 1859, 1875: Josef Kakujay; 1877: Emmerich (Imre) von Biro<sup>224</sup>; 1885, 1892: Alois Walter; 1895: Franz Feher; 1910, 1923: Karl von Margitai (Mayer); 1924: Petru Gubariu devine notar șef; 1927: Aureliu L. Stan; 1931: Rațiu Alexandru; 1911-35: vicenotar Georg Welti; 1939: Gheorghe I. Popa; 1940: dr. Stefan Popovici; în 1947: Blum Adalbert.

1922 s-a construit clădirea Notariatului regal în Aradul Nou, în care a lucrat mulți ani ca notar Viktor Christa.<sup>225</sup>

## **3. Primarii Aradului Nou (1725-1947)**

1725-30: Johann Georg Wagner; 1734: Georg Deuerling; 1736: Valentin Späth; 1737: Johann Hartmann; 1738, 1739: Peter Grienwald; 1739-40: Johann Peter Schosser; 1746: Johann Wai(t)z; 1754: Anton Hartmann; 1767: Martin Hielbert; 1772: Martin Hermann; 1774: Peter Eberhardt; 1781: Johann Klug; 1790: Konrad Dengl; 1793, 1804: Georg Petz; 1814-1816: Andreas Lechmann; 1816: Johann Dengl; 1819: Martin Seiler; 1835: Josef Hartmann; 1838: Georg Goszer; 1850: Josef Hermann;

---

223. Borovski S.- Op.cit p.261

224. Este unmormântat în micul cimitir din Mureșel

225. Petri A.P. op. cit p.404

1853: Johann Kerschek; 1855: Josef Meininger; 1859: Josef Martin; 1866-1874: Nikolaus Watz; 1875-1878: Anton Brunnenschenkel; 1878-1880 : Nikolaus Philipp; 1880-1885: Anton Brunnenschenkel; 1887-1892: Nikolaus Philipp; 1892: Reinhard; 1900-1912: Johann Teichert; 1912-1916: Josef Hans; 1926-1934: Franz Friedrich (locuia pe Kaserngasse - Zimbrului)<sup>226</sup>; 1934-1940: Franz Petz (locuia pe Lugojului); 1940-1941: Johann Hilbert; 1941-1944: Josef Biringer; 1944-1946: Franz Friedrich; 1947: Șimăndan Pavel.



Harta comitatului Timiș- plasa Aradul Nou 1911

#### 4. Plasa Aradul Nou 1925-1939

În anul 1919, odată cu preluarea din punct de vedere administrativ a județului Arad de către administrația română, acesta a fost împărțit în 10 plăși, cuprinzând 217 comune rurale (Arad, Borosjenő-Ineu, Borossebes-Sebiș, Elek (Aletea), Kisjenő-Chișineu, NagyHalmágy-HalmagiulMare, Nagypécska-Pecica, Mariarádna-Radna, Tornova-Târnova și Világos-Șiria), care și-au recăpătat vechile denumiri românești.

După delimitarea frontierei, plasa Elek (Aletea) a fost sistată, cinci comune fiind atribuite Ungariei și cinci României (1 în plasa Arad și 4 în plasa Chișineu Criș). Alte patru comune din județul Cenad au fost atribuite României: Iratoșu Mic, Nădlac, Șeitin și Turnu trecând în plasa Pecica și Dorobanți în plasa Arad. Ca urmare, județul a fost reorganizat în nouă plăși cu 216 comune.

Situația a rămas aceeași până la apariția Legii pentru unificare administrativă

din 1925, când, în 1 ianuarie, plasa Aradul Nou trece de la județul Timiș-Torontal la județul Arad.<sup>227</sup>

#### **a. Comunele plasei**

Plasa Aradul Nou avea 20 de comune: Andrei Șaguna, Aradul Nou - reședință, Cherestes (Cruceni), Curtici, Engelsbrunn, Glogovaț, Guttenbrunn, Livada, Mândruloc cu satul Cicir, Micalaca, Murășel, Sâmbăteni, Sânicolaul Mic, Șagu, Schöndorf, Sfântul Paul (fost cătun/pustă desprins din comuna Curtici în 1925), Traunau, Wiesenheid, Zăbrani și Zădărlac. În 1930, are loc o nouă împărțire pe baza Legii organizării administrațiunii locale, publicată în Monitorul Oficial 170/3 august 1929. Ca urmare, plasa Târnova este împărțită între plasele Ineu, Sebiș și Șiria. Comuna Micălaca, din plasa Aradul Nou, este încorporată în municipiul Arad, iar Zăbrani din aceeași plasă este înglobat în Guttenbrunn. Plasa Aradul Nou are un număr de 22 de comune: Aradul Nou, Andrei Șaguna, Cicir, Curtici, Dorobanți, Engelsbrunn (Fântânele), Glogovaț (Vladimirescu), Guttenbrunn, Livada, Mândruloc, Mureșel, Sâmbăteni, Sânleani, Sânicolaul Mic, Sfântul Paul, Șagul, Șofronea, Schöndorf (Frumușeni), Traunau (Aluniș), Wiesenheid (Tisa Noua) și Zădărlac.

#### **5. Administrația locală la 1931**

Aradul Nou avea în 1931 următoarele a administrație: primar Friedrich Francisc, ajutor primar Petz Francisc, notar Rațiu Alexandru, membri: Finster Francisc, dr. Neff Francisc, Tuch Iosif, Künstler Ioan, Braun Anton, Fisnter Anton, Bellinger Francisc, Hartman Andrei, Galm Andrei, Zimmer Anton, Hans Iosif, Bauer Iacob, Linn Alexandru, Kompasz Iosif, Hohn Leopold, Galm Iosif. În 1932 prin Legea pentru modificarea unor dispoziții din Legea pentru organizarea administrației locale (M.Of. 221/21 sept.1932) și decizia nr.24207/1932 a Prefectului Aradului are loc o modificare a arondării unor comune: Andrei Șaguna din plasa Aradul Nou trece la plasa Sfânta Ana. Plasa Aradul Nou rămâne cu 21 de comune. În martie 1934 reapare plasa Târnova, dar nu se modifică nimic la plasa Aradul Nou.

În anul 1934, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr.2679/19 dec. 1934, comuna Bodrogu Nou trece, ca urmare a dorinței locuitorilor ei, de la județul Timiș-

---

227. Nichin I. - Monografia administrativă a jud.Ar. (Realizările administrației românești dela Unire până în anul 1938), Direcția jud. Arad arhivele naționale.

Torontal la județul Arad, plasa Aradul Nou. Astfel, aceasta din urmă, are din nou, 22 comune.

În 1939 are loc, ca urmare a Legii administrației din 14 aug.1938, o nouă delimitare a comunelor din județul Arad. Conform acesteia capitala județului este municipiul Arad din care fac parte integrantă: Micalaca, fostă comună rurală, Bujac și Locul Pierzării (astăzi Subcetate), care au făcut parte din comuna Murășel, Arad-Ceala și Pepiniera Ceala, care au făcut parte din comuna rurală Pecica. <sup>228</sup>

## 6. Plasa Aradul Nou 1939

Plasa Aradul Nou (prim-pretor dr. Sever Mladin, secretar de plasă Bălan Aurel) rămâne cu:

1. Aradul Nou - notar Gheorghe I. Popa
2. Cruceni - notar Mărcuți Iosif
3. Curtici - notariat cercual notar Ioan Popovici
4. Sofronea - idem
5. Sfântul Paul - idem
6. Dorobanți - notar Dimitrie Igrășan
7. Engelsbrunn - notar Pavel Mirea
8. Glogovăț - notar Matei Ardelean
9. Guttenbrunn - notar Victor Mihailovici
10. Livada - notar Alexandru Necșulescu
11. Mândruloc - notariat cercual Ignatie Ursulescu
12. Cicir – notariat cercual Ignatie Ursulescu
13. Murășel - notar Ioan Petrescu
14. Sâmbăteni - notar Nicolae Cochina
15. Sânleani - notar Coriolan Crișan
16. Sânicolaul Mic - notar Iosif Olah
17. Șagul - notar Traian Indrieșiu
18. Schöndorf - notar Antoniu Bartha
19. Traunau - notar Gavrilă Nădăban
20. Wiesenheid - notar Vasile Sava
21. Zădărlac - notariat cercual Florian Neteu

---

228. Nichin I. - Op.cit.



### **7. Pim-pretori ai plasei Aradul Nou 1919- 1939**

1. dr. Grozda Emil (17.05.1919 - 31.12.1921);
2. dr. Grigorovici Stefan (1.01.1921 - 31.04.1922)
3. Dârlea Vasile (1.05.1922 - 31.01.1925)
4. Putici Andrei ( 1.02.1925 - 31.05.1926)
5. Anghelina Iosif ( 1.06.1926 - 28.06.1927)
6. Putici Andrei ( 28.06.1927 - 18.11.1928)
7. Anghelina Iosif ( 19.11.1928 - 30.06.1931)
8. dr. Mladin Sever ( 1.07.1931 - 11.03.1935)
9. dr. Ștefănică Florian ( 11.03.1935 - 31.10.1938)
10. dr. Sever Mladin (1.11.1938)

### **8. Pretori ( secretari de plasă) ai plasei Aradul Nou (1919-1939)**

1. Lazăr Ilie (16.05.1919 - 31.12.1920)
2. Todor Nicolae (1.06.1922 - 21.12.1925)
3. Neamțiu Ioan (1.01.1926 - 31.12.1929)
4. Crist Mihai (1.01.1930 - 30.09.1930)
5. Cighirean Dumitru (15.04.1931 - 22.07.1931)
6. Săbău Ilie (1.09.1931 - 16.07.1936)
7. Bălan Aurel (1.05.1937)

### **9. Regulamentul de organizarea serviciilor comunale**

După ce în ședința din 15 iunie 1931 a fost discutat Regulamentul de organizarea serviciilor comunale în Aradul Nou, documentul a fost afișat ulterior pentru formularea unor observații și apoi a fost aprobat definitiv în ședința Consiliului comunal din 8 iulie. Regulamentul a fost ulterior aprobat în 17 decembrie, cu unele modificări și de Comisia interimară a județului Arad. Iată conținutul acestuia:

*„Conform Regulamentului organele executive ale comunei sunt:*

*primarul, ajutorul de primar și delegațiunea consiliului comunal (organ consultativ al primarului format din membri aleși din rândul consilierilor)”. Primarul, ales prin sufragiu universal, direct și secret este “capul administrațiunii comunale”, șeful poliției*

*comunale și ofițer al stării civile. Împreună cu notarul și delegațiunea consiliului comunal primarul întocmește proiectul de buget. El poate delega o parte din atribuțiile sale ajutorului de primar.”*

Dintre funcționarii comunali fac parte: notarul comunal (cercual), subnotarul, personalul de specialitate (medic comunal, medic veterinar, moașă comunală, etc) și personalul necesar pentru biroul (cancelaria) Primăriei comunale și a notariatului: doi impiegați (funcționari publici) și un agent (idem).

Notarul “capul cancelariei” conduce toate lucrările primăriei și era numit prin concurs de către Consiliul comunal cu majoritate absolută de voturi. El trebuia să fie absolvent al școlii de notari cu bacalaureat și licență în drept și primea în afara salariului, locuință, încălzit (lemne de foc) și iluminat și o sesie (teren) notarială. Sub-notarul este recrutat în aceleași condiții ca notarul.

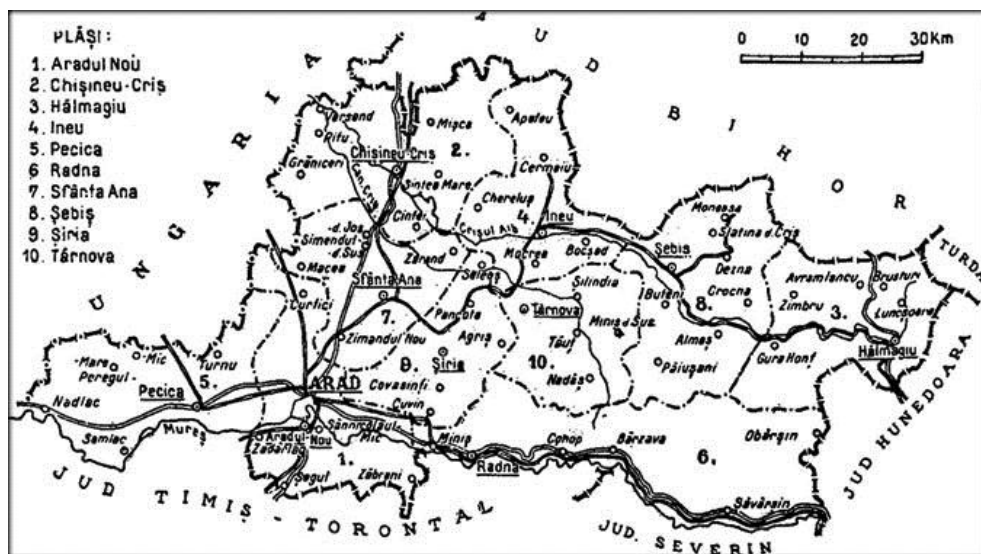
Casierul comunal era ales ca și primarul prin sufragiu universal.

Alți angajați comunali: servitori, paznici (comuna avea patru paznici de câmp pentru supravegherea hotarului comunal și un supraveghetor; în perioada recoltei strugurilor erau angajați încă 5 ajutoare) și polițiștii comunali. Aradul Nou avea, conform Regulamentului, 11 polițiști comunali și un șef al acestora, toți angajați și licențiați de Consiliul comunal. Ei aveau ca atribuție „apărarea regulilor și libertății persoanelor și a proprietății lor”. Aveau aceeași uniformă ca sergenții din oraș dar aveau pe guler însemnele G.C. (guarzi comunali). În caz de flagrant delict aceștia puteau “continua să opereze și în comuna vecină, cu aprobarea șefilor din comună (primar și notar) și cu înștiințarea autorităților polițienești ale locului”. Patru clase, stagiul militar satisfăcut și “construcție robustă și cel puțin 160 cm” erau condiții necesare pentru a fi angajați pe o durată de 3-5 ani.”<sup>230</sup>

---

230. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Prefectura Arad.

## 10. Aradul ajunge în plasa Aradul Nou



Harta județului Arad

În 1940, după dictatul de la Viena și căderea regimului carlist, „ținuturile”, suprastructuri înființate în 1938, se desființează, structura administrativă revenind la comune, plase și județe. În ce privește județul Arad acesta avea 13 plase.

Municipiul, reședință de județ, este cuprins în plasa Aradul Nou. La rândul ei plasa Aradul Nou s-a modificat: partea nordică a trecut la nou înființata plasă Curtici iar partea estică la plasa Radna.

În 1950 plasele se desființează și apar raioanele, dar chestiunea nu ne mai interesează, întrucât Aradul Nou era deja cartier al Aradului, majoritatea comunelor fostei plase fiind în raionul Arad.

## VI. Creșterea așezării

### 1. Dezvoltarea teritoriului și a localității

Situația arată felul în care Aradul Nou a evoluat în decursul timpului din perspectiva numărului de imobile:

An	Nr. de case	An	Nr. de case
1725	280 (1)	1829	623
1765	326	1838	780
1772	444	1859	803 (3)
1775	455	1878	840
1776	450	1880	924
1778	446	1890	936
1782	455	1895	985
1784	476	1900	1.157
1785	477	1910	1.264
1791	493	1920	1.400
1797	496	1930	1.494
1807	600	1937	1.470
1808	464 (2)	1941	1.466

Notă: 1 - cu casele românilor și sârbilor din Schela

2 - doar casele impozabile

3 - 1.111 case împreună cu zona Maroschmühlen.<sup>231</sup>

În 1724 autoritățile desemnate au ridicat în Aradul Nou câteva gospodării, de fapt niște adăposturi, pentru coloniștii imigranți din imperiu. Aceștia aveau laolaltă o avere de doar 30 de guldeni (ca putere de cumpărare un gulden din 1700 ar fi echivalentul astăzi a 45-50 euro). De altminteri, primul val de coloniști a fost format mai ales din țărani săraci care, nu aveau mai nimic de pierdut dar avea mult de câștigat venind în Banatul imperial. În timpul colonizării, autoritățile de imigrare ale Curții Veneze au avut sarcina să construiască casele coloniștilor în așa fel încât „să se poată vinde bine”. Evident, cele mai ieftine tipuri de construcții pentru acest ținut au fost casele de lut (din văiușă) care se mai ridicau sporadic chiar și în secolul al

231. Petri A.P. op cit. p.399

XIX-lea, deși atunci aveau fundația din cărămidă arsă.

Nu trebuie însă să ne imaginăm că această colonizare la Schela, respectiv Aradul Nou, a fost făcută într-o formă de „îngrămădeală”, deși comunitatea a fost prima oară sistematizată în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea. Harta localității demonstrează suficient cele două zone de locuit alăturate: cea a coloniștilor și cea a băștinașilor. Dacă pe partea de est de-a lungul axei drumului principal așezarea are un aspect relativ regulat, pe partea de vest, zonă puțin mai ridicată, la mică distanță de drumul principal, străzile încep a șerpui.

## 2. Dezvoltarea târgului german Neu Arad până în 1925

Josef Hans, numit și „Honvéd-Hans”, cronicarul Aradului Nou, a consemnat într-o scurtă lucrare câteva etape ale dezvoltării comunei:

*“Comunitatea strămoșească cu numele de Skela (Aradul Nou) s-a conturat începând cu strada Halter (Stefan cel Mare) până la fosta albie a râului Mureș (actualul pârâu Țiganca) ... Până în anul 1728, comuna Aradul Nou, sub administrația baronului Mercy a primit coloniști imperiali germani. În 1762, conducătorul colonizării, domnul von Neumann, a extins comuna cu 42 de familii și case germane, formând străzile Pfannenstiel (?), Hambar (Semenicului) și Țiganilor (Muncii). În anul 1766, domnul von Neumann a continuat extinderea Aradului Nou cu strada Lungă (A.M. Guttenbrunn), în partea dreaptă – de la strada Halter (Ștefan cel Mare) până la Țiganca și cu strada Kasemen (Zimbrului), care ducea până la calea ferată, unde s-au stabilit încă 82 de familii de coloniști imperiali germani.*

*În timpul lui Sigmund Lovász de Eötvenes, Aradul Nou a fost extins, în 1830, cu așa-numitele „Holzplätzen”, care se întindeau între piață și cimitir, cu strada principală în dreapta, până la moara lui Wagner de azi (peste drum de benzinărie - nn); în anul 1861, prin Neue Welt (Lumea nouă - str Caransebeș, Gogol) comuna a pus la dispoziție peste trei jugăre, pentru locuri de casă; în 1906 prin alte 50 jugăre intravilan. Mai departe Aradul Nou s-a mărit considerabil, în 1924, cu alte 50 jugăre din pășune atribuite prin reforma agrară participanților la război (Colonia - nn). În 1925, Aradul Nou s-a mai mărit prin aducerea de stat a coloniștilor români. Rămâne de adăugat că, în anul 1928, în cadrul reformei agrare, în comuna noastră s-au stabilit încă 28 de români, iar în învecinatul Sânicolau Mic, 14.”<sup>232</sup>*



Tâgul din centrul "tâgului" Aradul Nou ( începutul sec.20)

### 3. Evoluția populației în Aradul Nou (1738-1948)

Anul	Număr	Anul	Număr	Anul	Număr
1738	800	1838	4009	1875	4665
1766	2053	1839	4971	1877	4921
1767	2348	1841	4137	1879	5060
1775	2462	1843	4132	1880	5141
1789	2630	1846	4136	1883	5258
1792	2828	1847	4129	1886	5141
1820	3525	1848	4131	1889	5164
1822	3523	1851	4106	1890	5555
1823	3552	1852	4174	1892	5574
1824	3735	1853	4195	1896	5567
1825	3879	1854	4252	1898	5804
1826	3932	1855	4254	1899	5902
1827	3989	1857	4242	1900	6139
1828	4090	1858	5237	1905	6059
1829	4125	1859	4355	1907	6102
1830	4120	1861	4428	1909	6030
1831	3903	1863	4473	1910	6006
1832	3830	1865	4470	1916	5970
1833	3795	1866	4564	1920	6139
1834	3856	1868	4380	1937	6033
1835	3861	1869	4550	1940	6179
1836	3972	1870	4960	1943	6170
1837	3983	1873	4658	1948	6275

#### 4. Evoluția populației în Mureșel și Maroschmühlen<sup>233</sup>

Anul	Siegmundhausen (Mureșel)		Maroschmühlen (morile Mureșului)	
	Rom. catolici	Total	Rom cat	Total
1820	201	393	41	44
1821	210	402	41	44
1822	204	376	47	50
1823	209	382	49	57
1824	256	561	57	64
1825	274	557	39	44
1826	279	559	40	46
1830	359	745	52	57
1835	372	888	46	68
1839	426	936	34	36
1841	442	981	38	40
1846	458	992	36	37
1848	459	1009	38	40
1852	411	850	43	43
1855	457	839	47	49
1859	485	872	28	28
1861	468	866	32	34



## 5. Iluminatul

Până în a doua jumătate a sec.XIX-lea la încrucișarea străzilor cu strada principală erau peste 1.900 de lămpi cu petrol. După 1881 s-a introdus iluminatul străzilor cu electricitate. Curentul electric era furnizat de Uzina electrică din Arad.



Ulița pielarilor, Ledergasse (fost Al. Sahia, acum str. Iosif Lengyel) la începutul secolului XX. În fundal gospodăria lui Hess Martin ajunsă sediu CAP

Poate fi evidențiat faptul că, între cele două războaie mondiale, o mare parte din casele comunei erau iluminate cu becuri electrice, în loc de străvechile lămpi cu petrol sau carbid.

## 6. Poșta „romantică” cu călăreți și poștalionoane

După preluarea administrării noii provincii de Curtea Veneză devenise urgentă crearea infrastructurii care să permită, pe de o parte, deplasarea rapidă a trupelor, pe de alta dezvoltarea economică a regiunii. Primele au fost refăcute desigur, drumurile comerciale și poștale. Din Timișoara, spre nord, pornea un asemenea drum care trecea prin Aradul Nou. Dincolo de Mureș, la Arad, el se bifurca. Unul mergea mai departe spre Oradea prin Șimand, etc. Celălalt, spre Bătănia - Szentes - Cegléd - Pesta. Din loc în loc erau amplasate stații poștale militare, la început, apoi arendate unor civili.

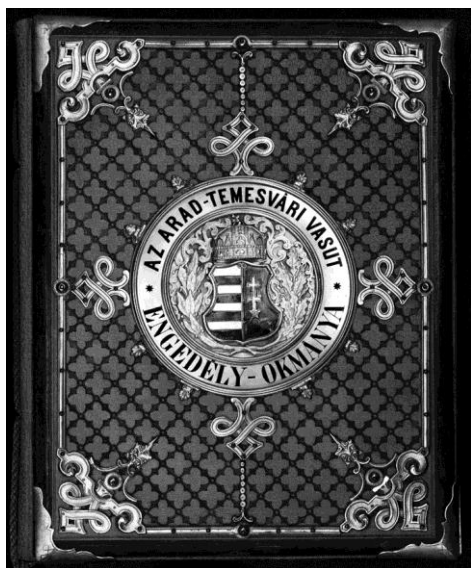
Arendașii aveau drept obligație să întrețină drumurile până la următoarea stație și de asemenea să îngrijească animalele de tracțiune, boii (pentru transport greu) și caii (transportul oamenilor și obiectelor ușoare). În Aradul Nou exista încă de

la începuturile colonizării o stație de poștalion (kambiatur - locul unde se înlocuiau caii oboșiți cu alții odihniți) aparținând drumului poștal Timișoara - Arad. Ultima stație, înainte de Aradul Nou, era Mănăștur, următoarea după el, Aradul respectiv hanul „La Crucea Albă”. Deținătorii de stații poștale erau plătiți de caseria districtuală. Arendașul stației de poștă din Aradul Nou avea în 1734 un venit anual de 112,50 guldeni.<sup>234</sup>

În locul unde se afla stația primeau teren arabil și pășune funcție de numărul de cai pe care îi aveau în serviciu. Cei care călătoreau în scop personal își achitau taxa datorată la fiecare stație, banii pentru călătoriile funcționarilor sau militarilor aflați în interes de serviciu erau recuperați ulterior. Lângă stația de poștă exista și un han care era arendat prin licitație.

În anul 1850 serviciul poștal al monarhei este reorganizat, transportul de persoane și mărfuri fiind preluat de către stat. Începând cu anul 1852 este pusă în funcțiune o stație de poștă în Aradul Nou aflată sub jurisdicția Direcției poștale imperiale din Timișoara.

Între Arad și Timișoara (7 mile imp.) exista zilnic un curierat rapid iar între Arad și Szeged (prin Sânicolaul Mare) o cursă călare (17,75 mile imp.). Odată cu apariția transportului feroviar, între Arad și Timișoara poșta romantică, cu călăreți și poștalioane, a pierdut competiția trecând în istorie.



## 7. Calea ferată

Construirea căilor ferate a schimbat din temelii rețeaua de transport a Banatului. Prima linie ferată a fost deschisă pe 2 septembrie 1857 și făcea legătura dintre Timișoara și Budapesta prin Jimbolia – Chichinda Mare – Szeged. În anul 1864, inginerii timișoreni Heinrich Reiber și Zacharias Hermann au primit autorizația de a construi calea ferată dintre Timișoara și Arad dar au renunțat, aparent din lipsă de resurse, dar și datorită

obiecțiilor garnizoanei din cetatea Aradului. În 1867 generalul György Moritz Klapka intervine la Ministerul Lucrărilor Publice și Transporturilor din Ungaria pentru autorizația de construcție și o primește la 6 decembrie 1868. Autorizația este semnată de Franz Josef I, împărat al Austriei și regele Ungariei. Construcția propriu-zisă începe în 1869. De-a lungul traseului sunt construite stațiile din Aradul Nou și alte 5 localități: Șag, Vinga, Orțișoara, Cărani (Mercydorf) și Sânnandrei, plus un pod feroviar peste Mureș. Linia este terminată doi ani mai târziu și este dată oficial în exploatare la 6 aprilie 1871. Avea lungimea de 55,6 km. Administrarea ei intră în competența Asociației feroviare din Regiunea Tisa. Primele trenuri, care au circulat pe această rută, aveau în componența lor numai 2-3 vagoane de călători. Viteza comercială nu depășea 25 km/h.<sup>235</sup> Călătorii ajungeau la Timișoara în doar două ore, ceea ce era considerat un progres deosebit pentru acea perioadă.<sup>236</sup>



Gara din Aradul Nou 1910

„Temeswarer Zeitung” relatează despre evenimentul festiv: *„Noutățile zilei ... Sosirea primului tren de Arad. Ieri înainte de prânz la orele 11 a sosit primul tren personal din Arad în gară. Fie ca de acum înainte circulația să fie neîntreruptă și spre binecuvântarea Banatului greu încercat ... Noul mers al trenurilor. Începând cu ziua*

---

235. Munteanu I. (2007) - Banatul istoric vol.2 Ocupații. Economia. Ed. Excelsior Art Timișoara p.472-473

*de ieri ne-a parvenit din partea stimatei direcții al societății de cale ferată Tisa, mersul trenurilor al noii deschise rute feroviare Arad – Timișoara. Spicuim din acest plan de circulație: pe ruta menționată circulă zilnic 4 trenuri mixte cu 4 clase de călătorie, și anume câte 2 trenuri dimineața și după-amiaza. Stațiile pe traseul lung de 8 mile sunt: Aradul Nou – Șag (haltă) – Vinga – Orțișoara – Carani – Sf. Andrei. Călătoria durează de la Arad la Timișoara de dimineața de la 5:45 până înainte de amiază la ora 8:41 (primul tren), de la ora 4 după-amiaza până la ora 7:35 seara (al doilea tren), iar de la Timișoara la Arad la ora 7:30 dimineața până la ora 11:07 înainte de amiază (al treilea tren), de la ora 5:50 după-amiaza până la ora 8:20 seara (al patrulea tren). Există legături pentru trenurile cuprinse în căile ferate de stat austriece, căile ferate Tisa și căile ferate „Ersten” din Transilvania.”<sup>237</sup>*

În 1975 tronsonul Aradul Nou - Timișoara a fost electrificat. Un al doilea traseu feroviar este cel ce lega Aradul Nou de Kikinda Mare, prin Lovrin, finalizat în anul 1910. Liniile de cale ferată pentru acest traseu au fost construite de către frații Freund, originari din Lovrin. Tronsonul Lovrin – Periam - Aradul Nou în lungime de 58,1 km, a fost dat în funcțiune în noiembrie 1910.

## 8. Cazarmele

În Sânicolaul Mic, la est de gara Aradul Nou, se aflau cazarmele care se pare că își aveau precursorile deja în secolul al XVIII-lea, aproximativ în același loc. Deja în 1718, prințul Eugen raporta împăratului despre planurile din Banat, de a construi cazarmele necesare Infanteriei în locurile „stabilite pentru cavalerie de-a lungul Mureșului, lângă Lipova, datorită accesibilității furajului din această zonă ...”

Primele informații sigure, despre construirea unei noi cazarme de cavalerie în Aradul Nou, provin din anul 1725, constructorii acesteia fiind din Aradul Vechi. În 1727, Consiliul comunal din Aradul Nou a rugat Administrația din Timișoara să cedeze ofițerilor încăperi în această construcție militară pentru a scuti locuitorii de povara încartiruirilor; opt ani mai târziu situația era aceeași. Militarii stăteau în casele din Aradul Nou, țărani trebuiau „să campeze” cu familiile lor în „plină stradă”.<sup>238</sup> În timpul penultimului război cu turcii cazarma urma să fie reconstruită, iar ofițerii din Aradul Nou cereau de la populația civilă mese, bănci, scaune și veselă. În 1751, vechea cazarmă a Aradului Nou a trebuit demolată. Au trecut 12 ani până când noua

---

237. Temeswarer Zeitung (1871) an 20, nr.80 7 aprilie 1871, p. 3

238. Petri Op.cit p.281

„Reiter Kaserne” a fost ridicată, la granița dintre Aradul Nou și Sînicolaul Mic.

În 1848 sunt construite - pe lângă construcțiile de piatră - și barăci din lemn; un document din 1859 vorbește de o „cazarmă militară, cu tot cu spital”; terenul de instrucție aferent avea o suprafață de 100 pogoane cadastrale.

În timpul celor două războaie mondiale Regimentul 13 din Călărași a fost adăpostit aici deoarece mulți șvabi bănățeni își exercitau serviciul militar redus ca „schimbași” sau „călărași cu schimb”. Pentru aceasta ei trebuiau să își procure singuri un cal bun și uniformă. Odată cu venirea rușilor, în octombrie 1944, militarii români au fost obligați să părăsească clădirile deoarece în cazarme și în cetate s-au instalat comandamente rusești.<sup>239</sup>

---

239. ibid

## VII. Sistemul sanitar

### 1. Observații generale

În secolul al XVIII-lea părți mari din vestul Banatului erau acoperite de mlaștini, astfel că mulți dintre coloniști au fost expuși unor boli febrile. Locotenent-colonelul Philipp Freiherr von Elmpt (1724-1795), care din 1768-69, împreună cu ofițeri ai împăratului și cadeți au efectuat „Cartografierea Banatului”, a lăsat o descriere scurtă a Aradului Nou: „... toți care au ajuns din țări îndepărtate au fost infestați fără excepții cu febră ...” Decretul „Impopulation-Haupt-Instruction” pentru Banat, emis la Viena în 1772, avea în vedere și starea de sănătate a imigranților și stabilirea reguli amănunțite pentru „medicina militară” :

*„96. Într-o comună nouă, unde este angajat un chirurg, va fi construit un spital în care bolnavii din comuna aceea sau cei care locuiesc mai departe sunt aduși și tratați.*

*97. Un astfel de chirurg trebuie să fie aprovizionat cu stocuri de medicamente necesare, astfel să le aibă la îndemână în caz de nevoie, de asemenea trebuie să primească și carne ca să îi hrănească pe bolnavi cu supă.*

*98. Un chirurg poate să profeseze în trei, patru sau mai multe localități, dacă nu sunt departe una de cealaltă.*

*99. Pentru ca chirurgul să nu nenorocească pacientul, ci să-l ajute, trebuie examinat și aprobat de un medic în Timișoara, înainte de a profesa.*

*100. Chiar acești chirurghi trebuie inspectați din când în când de medici, care trebuie să confirme sau să infirme capacitatea acestora .”<sup>240</sup>*

Aceste hotărâri, venite de la Timișoara și Viena, erau impresionante pentru acele vremuri, însă inefective. Realitatea era mult mai prozaică. Astfel, chirurgul practica doar în unele locații și ajungea rareori în alte localități. De obicei întârzia sau venea doar dacă rudele bolnavului trimiteau o șaretă după el. De aceea tot „medicina naturistă”, „medicina populară”, sau lecurile băbești erau soluția. Spre supărarea autorităților vremii.

### 2. Epidemii

În mai mulți ani Banatul imperial, care ajunsese să fie numit „mormântul germanilor” (Das Grab der Deutschen), a fost lovit de epidemii puternice.

---

240. Petri A.P.Op.cit.p 409

Între 1770-1771 a bătuit, ceea ce coloniștii numeau „ungarische Fieber” ori „Petechialtyphus”, adică tifosul exantematic. În fiecare zi, în Aradul Nou, aproape 10-15 oameni erau uciși de boală. În primul an au pierit 407. În al doilea an al epidemiei 314. Din iulie 1770 până în iunie 1771 tifosul a secerat 719 vieți în sat.<sup>241</sup>

O altă epidemie, de data această de ciumă, s-a declanșat în 1738, inițial în fortăreața Timișoara. Comisia imperială sanitară a luat toate măsurile pentru a împiedica răspândirea teribilei bolii, izolând soldații bolnavi. De asemenea, la Szeged și Aradul Nou, au fost instituite zone în care, toți cei ce voiau să călătorească în Banat, trebuiau să stea 60 de zile în carantină, ca și lazareturi pentru cei suspecți a fi bolnavi. Cum declanșarea epidemiei a coincis cu ofensiva turcilor pe Dunăre, autoritățile vieneze au decis să transporte bolnavii de ciumă și pe cei sănătoși în transporturi separate și sub supraveghere medicală, în Aradul Nou, unde vor sta, cei bolnavi, în lazaret, ceilalți în carantină. Turcii nu s-au apropiat însă de Timișoara. În cursul lunii aprilie 1739 în Aradul Nou au ajuns totuși refugiați care au fost plasați în carantină, pentru a fi ulterior transportați peste Mureș, la Kecskemet. În registrele Bisericii, care între 1738 și 1740 cuprindea și familiile germane refugiate din sudul Banatului, au fost înregistrați, între iulie și octombrie 1738, un număr de 400 decese din cauza ciumei („petechys”, „bubones”, „petechys nigris”, „febris maligna et contagione”). Cele mai multe decese au fost înregistrate în iulie și august 1738.<sup>242</sup>

În Arad epidemia a fost mai puțin gravă, fiindcă din noiembrie 1738 până în ianuarie 1739 au murit de ciumă doar 52 de romano-catolici. Morții de ciumă au fost îngropați pe o insulă a Mureșului, aflată aproximativ în zona fostei Fabrici de zahăr, proprietate a minoriților. Numărul mare de decese în Aradul Nou a făcut necesară amenajarea, în 1738, a „cimitirului ciumei”. Între 1739-40 numărul deceselor s-a redus mult.

### **a. Credință curată**

În anii ciumei, biserica s-a dovedit a fi un sprijin serios pentru comunitate. Călugărul Godfried Knoll, care a slujit la Biserica din comună între august 1738 și august 1739, perioadă în care ciuma atinsese apogeul, a primit recunoașterea întregii comunități pentru eforturile sale de a alina suferințele oamenilor.

*“Noi subsemnații, primarul și întreaga comunitate recunoaștem de dragul adevărului, că respectatul preot Godefridus Knoll (după ce iubitul nostru oraș Aradul*

---

241. Idem p. 415

242. Idem p. 410

*Nou a fost infestat cu ciumă) a asistat victimele epidemiei, printre care au fost câteva persoane nespovedite, începând cu data de 20 iunie pentru ca aceștia să nu moară fără prima și ultima împărtășanie, deoarece preotul de atunci s-a ferit să intre în lazaret și nu a plecat până în noiembrie când ciuma a luat sfârșit și nu a mai fost nici un bolnav. Întreaga comunitate îi este recunoscătoare.*

*Aradul Nou 3 mai 1739. Hans Peter Schosser primar, Lorenz Baller jurat, Lorenz indescifrabil, jurat.”* <sup>243</sup>

Pe 2 septembrie 1740 Aradul Nou a fost declarat „lipsit de ciumă”.

### **3. Farmacia italianului din Aradul Nou**

În secolul XIX ca și mai târziu, în timpul Austro-Ungariei, deschiderea unei farmacii era condiționată de obținerea unei concesiuni. Prețurile medicamentelor erau stabilite de către stat. Sistemul de concesiune era de două tipuri: farmaciile cu drept real, care puteau fi moștenite și chiar vândute, conduse de un farmacist acreditat și farmaciile de drept personal. Acestea care erau concesionate, pe timpul vieții, unui farmacist aprobat. La moartea acestuia dreptul asupra farmaciei urma a fi reaprobat și confirmat unei alte persoane. Dacă în Arad, prima farmacie, „La coroană maghiară” a apărut în anul 1763, în Aradul Nou, prima a fost deschisă 35 de ani mai târziu.



Farmacia italianului



În 1798 Joseph Cichini, de origine italiană, căsătorit în Aradul Nou, obține din partea Ministerului Sănătății dreptul de a deschide o farmacie de drept personal în comună. Farmacia se numea „La Sfânta Treime”, și funcționa în clădirea aflată pe Hauptgasse (Calea Timișorii). În anul 1949, farmacia, aflată atunci în proprietatea lui Edmund Köver, a fost preluată de stat și a funcționat în continuare sub denumirea de „Farmacia nr.77”. Acum este tot farmacie, dar privată.

O a doua farmacie, „La înger”, aflată tot pe strada Principală, a fost deschisă în 1892. În 1949, la data naționalizării, era în proprietatea lui Ladislau Dombora.

#### 4. Medicii comunei:

1910,1914: dr. Anton Holz (medic comunal); 1912,1914: dr Heinrich Franz; 1911-1949: dr. Michael Birkenheuer - în 1928 a fondat un sanatoriu pe str. Principală (Timișorii), naționalizat în 1949 și transformat pentru o vreme în spital de boli nervoase; 1926-1973: dr. Peter Beller - din 1919 medic de cerc, și-a cumpărat de la familia Schneeberger o casă tipică burghezului șvab înstărit pe strada Principală în zidul căreia sunt îngropate 17 ghiulele de tun, trase în 1848-49 (foto), în perioada asediului cetății (foto);



1930-1949: dr Hans Dengl- a înființat în 1937 pe str. Principală un sanatoriu, naționalizat în 1949 și folosit o perioadă ca spital de boli nervoase. 1921-1944: dr Matthias Neff din 1927 medic al comunei; 1900-1951: dr Leopold Petz (str. Principală)

a fost dentist, a avut un laborator dentar naționalizat în 1949; până în 1951 a lucrat ca medic școlar; dr. Anton Bernath; dr. Franz Karl; dr. Taus Henrich, dr. Astrid Gelz; dr. Franz Humm (medic stomatolog) - istoric al localității; dr. Leopold Petz; dr. Elfriede Philipp ns. Topitz; dr. Alfred Prinz.



Doctorul Hans Dengl alături de proaspăta lui soție Vilma

**5. Medici veterinari:** dr. Frantz Dengl; dr. Anton Hermann.

**6. Farmaciști (asistente):** Annemarie Feuerschwenger; Theresia Kerner născ. Albecker (asistentă); Ferdinand Schlauch; Josef Ternajgo, Barbara Becker.

**7. Moașe:** Katharina Frankin (1725-1739); Elisabeta Schusterin (1738); Barbara Schlik (1838); Elisabetha Grünwald (1838), Ecaterina Merfy (1838), Elisabetha Hess, Anna Hartmann, Iuliana Bernecker, Magdalena Albecker și Aurelia Popa (1944).

## VIII. Economia

### 1. Observații generale

Agricultura foarte dezvoltată, prin grădinăritul intensiv și creșterea animalelor de rasă, sunt caracteristicile principale ale vieții economice a Aradului Nou. Nu trebuie omise însă nici mica industrie, meșteșugurile sau comerțul. Marea industrie nu a avut nici un obiectiv în comună.

Aradul Nou era cunoscut în tot Banatul pentru grădinăritul practicat aici, îndeletnicire cu care se ocupau în principal femeile.

Pe la 1900, un număr de 2.680 persoane reprezentând un procent de 43,6% din totalul populației se ocupa cu agricultura și grădinăritul. Comercianții reprezentau 21,5% iar restul de 27,7% erau meșteșugarii și alții.

#### Agricultura - anul agricol

În agricultură au fost folosite mașinile agricole chiar înaintea primului război mondial. Pe la 1944 existau în Aradul Nou 19 treierătoare și 44 de tractoare. Suprafața destinată culturii cerealelor era împărțită în două: jumătate era semănată cu grâu, cealaltă, cam 70% cu porumb iar restul cu trifoi, ori un amestec de orz cu ovăz. Anul agricol începea în iunie cu secerișul orzului, apoi urma grâul care era tăiat fie cu secera, fie cu treierătoarea. În noiembrie 1924, Josef Hans (Honvéd) istoricul comunei, scria despre mașinile agricole larg folosite: „ ... agricultura Aradului Nou ... este cuprinsă de modernizare ... Chiar și micii proprietari agricoli ... dețin în marea lor parte combine și își gospodăresc pământul foarte rațional ... În localitatea Aradul Nou există pluguri motorizate, care ară pământul la o adâncime de 30 până la 50 de centimetri ....”<sup>244</sup>

#### a. Mașini agricole

**Proprietari de treierătoare** erau: Nikolaus Klug (3 garnituri), cooperativa „Druschgesellschaft” - treierat (3 garnituri); Franz Janschi (2 garnituri); Martin Klug (2 garnituri); Johann Schadt (2 garnituri); Peter Schadt (2 garnituri); câte o garnitură dețineau: Martin Hess; Peter Radstätter; cooperativa „Pfluggesellschaft” (arat); Michael Sieger.

**Proprietari de tractoare:** câte 3, societatea „Druschgesellschaft”; Nikolaus Klug; câte 2: Martin Hess; Franz Janschi; Martin Klug; Johann Schadt; Peter Schadt; câte 1 tractor: Franz Albecker; Johann Albecker; Georg Bauer; Anton Bellinger; Franz

---

244. Petri A.P. Op.cit.p.452

Bellinger; Josef Dengl; Franz Hans; Georg Hans; Anton Harnisch; Josef Hartmann; Philipp Hartmann; Anton Hermann; Josef Hess; Franz Klug; Johann Klug; Leopold Klug; Peter Klug; Georg Pommersheim; Peter Radstätter; Anton Schill; Josef Schill; Josef Schwalje; Michael Sieger; Franz Teichert; Lorenz Treps; Josef Tuch și Josef Walz. Și societatea „Pfluggesellschaft” avea în proprietate comună un tractor mare.

Când vremea era normală, secerișul orzului începea la 20 iunie iar cel al grâului la începutul lunii iulie, câteodată și la sfârșitul lui iunie. Săcerătoare-legătoare au fost introduse în agricultura din Aradul Nou încă înainte de primul război mondial.

Primele mașini agricole au fost aduse majoritatea din SUA. Preferate erau firmele „Mac Cormick”, „Massey Harris” și „Deering”, cele din urmă erau de obicei trase de tractor. Mecanizarea secerișului a scurtat perioada de recoltare la 3-4 zile pentru o suprafață media de 20 jugăre.

În anii '30 au ajuns în comună și cele nemțești „Lanz”, „Krupp” și „Fahr”.



La treierătoare

În perioada dintre seceriș și transportul recoltei acasă se executau treburi necesare în podgorie. Imediat după culegerea recoltei terenul era arat. La sfârșitul lunii iulie, începutul lui august era recoltat a doua oară trifoiul. Din iunie până la începutul lui iulie se săpa porumbul. În septembrie era cules. O parte era adus acasă în știuleți și stivuit în hambar.

La începutul lui octombrie începea recoltarea strugurilor. Aceștia erau prelucrați în parte la fața locului, mulți deținători de podgorii având construite căsuțe în „Valea viilor”. În toamna lui 1944 au fost distruse fără nici o noimă în jur de 250 de

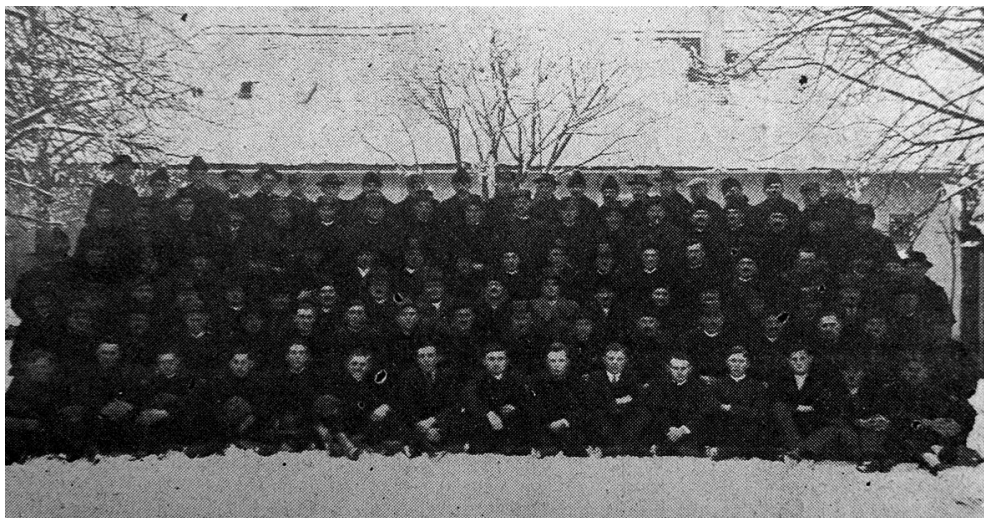
astfel de construcții de către oameni din localitățile din împrejurimi.

După ce recolta era culeasă și transportată începeau arăturile pentru semănatul grâului de iarnă. În decembrie se tăia porcul. Seara, după ce acesta era preparat avea loc așa numitul „Sautanz“ (dansul scroafei), o mică petrecere cu multă voie bună, prospături de porc și vin nou. De Crăciun se tăiau de regulă 2-3 porci și neamurile și vecinii veneau să ajute la prelucrarea acestuia. În fiecare familie era un așa numit măcelar șef ale cărui dispoziții erau urmate de bunăvoie de ceilalți.

### **b. Școala agricultorilor**

Lunile de iarnă nu erau nici ele lipsite de activitate: se ducea bălegar pe câmp, se aduceau coceni rămași pe tulei acasă. Se mai făcea însă și carte. Începând cu anul 1920 în comună a funcționat, în unele perioade, o școală de seară („Abendschule für Bauernsöhne.“), pentru fii de țărani.

Acolo, tinerii care urmau să preia gospodăriile părinților, învățau metode moderne de agricultură. Începând cu 1930 Asociația țăranilor și Administrația comunală au înființat o „școală de iarnă“ pentru fii de țărani. Orele de curs se desfășurau dimineța, între 8 și 13. Din 1932 s-a revenit la „școlile de seară“, care a funcționat până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.



Școala pentru agricultorii cu carte

Din februarie se făceau pregătirile pentru semănăturile de primăvară. În martie se semăna orzul, sfecla furajeră și trifoiul. Începând cu 20 aprilie se semăna porumbul. Până la primul săpat al porumbului se semăna grâul. După prășitul porumbului venea din nou vremea recoltei.



Familie de țărani în vremurile bune

### **c. Exploatațiile mici și foarte mici- 70%**

Tipic pentru suprafețele agricole ale terenurilor deținute de țăranii din Aradul Nou erau sferturile și optimile de sesii, așadar încă din sec. XVIII. în comună majoritare erau proprietățile mici și foarte mici. În 1784, în Aradul Nou erau 29 de proprietari care dețineau un teren întreg, adică conform „Urbarium Banaticum“ din octombrie 1780, o suprafață totală de 34 jugăre, 112 proprietari aveau jumătate (19 jugăre), 100 aveau o pătrime (11 jugăre) și 116, o optime de sesie (7 jugăre). Cei fără terenuri agricole, adică jelerii (Häusler), erau în număr de 94.<sup>245</sup> Aceștia din urmă aveau de fapt 1 jugăr pe care se afla și casa. După reforma agricolă din 1921 marile exploatații agricole s-au redus substanțial.

Într-un tabel cu proprietarii a peste 50 hectare din județul al Camerei de agricultură Arad, în 1937, la Aradul Nou mai figura ca mare proprietar doar Ioan Klug (str. Horea nr. 13), care deținea 80 ha. În Mureșel nu era nici unul.

---

245. Petri A.P. Op.cit p.458

Și în anul 1941 exploatațile agricole cu suprafețe mici continuă să fie majoritare în circa Aradul Nou: 61,94 % din totalul exploatațiilor aveau o suprafață de sub 3 ha; un procent de 8,97% aveau între 3 și 4 ha; 14,28 % aveau între 5-10 ha; exploatațile de 10-50 ha dețineau un procent de 14,06 % din total; sub un procent (0,71%) era reprezentat de exploatațile mari, de peste 50 ha.

#### **d. Un sistem succesoral lucrativ**

Fără a avea directă legătură cu productivitatea obținută în agricultură de țărani șvabi, trebuie menționat sistemul succesoral cu un moștenitor privilegiat (Anerberecht) larg răspândit în comunitate. În acest sistem, părinții predau primului lor născut, la căsătoria acestuia, casa și pământurile cu toate drepturile și obligațiile, după ce încheiau un contract de rentă viageră cu obligații clare. "Bătrânii" se retrăgeau în casa mică din curtea gospodăriei. "Anerberecht", dreptul de moștenire a primului născut, are avantajul conservării proprietății. Când primul copil se căsătorea, cel nou venit în gospodărie plătea o jumătate din valoarea acesteia celorlalți copii, pentru a "moșteni" și ei ceva. Datorită acestui sistem șvabii au evitat fărâmițarea posesiunilor agrare,<sup>246</sup> fenomen care, în cazul țăranilor români, făcea inutilă orice discuție despre productivitate. El a fost și un factor al emigrării lor însă.

În plus, sistemul a accelerat apariția relațiilor de piață capitaliste în Banat, deoarece cei excluși de la moștenire deveneau fie meseriași, fie zilieri, fie își căutau un rost în viață, altundeva.

## **2. Alte ocupații agricole**

**Creșterea animalelor** este și ea una dintre ocupațiile principale ale țăranilor. În Aradul Nou erau numărați 1.143 cai (1829), 1.132 vite (1895), 2.350 porci (1895), 10.500 păsări (1937), 150 stupi (1937) etc. Rasa de cai cea mai apreciată era greul Nonius. În 1810 era răspândită și rasa Gidran, apoi cai din rasele „Oldenburger“ și „Trakehner“. În ce privește bovinele, până în 1890, vita de stepă maghiară sau transilvăneană cu coarne lungi era cea mai răspândită rasă. Începând cu anul 1895 vitele bălțate sunt cele mai crescute. Din 1900 au fost aduse din Germania și Elveția vaci din rasa Simmental care au devenit în 1910 cele mai răspândite în Aradul Nou. La mare preț evident, erau animalele de reproducție de rasă. O dovedește cererea din 19 aug 1926 a reprezentanților comunei (primar, notar, medic veterinar), care solicitau Camerei de Agricultură Arad un taur Simmental din Elveția, de 12-14 luni,

---

246. Lotreanu I.- Monografia Banatului. Vol.I Instit. de arte grafice Tara. 1936 Timișoara.

taur ce urma să fie achitat din fondul zootehniei gestionat de Cameră și restul, în rate, de comună. Cerere a fost apobată în 14 martie 1924. Că animalele de rasă erau la mare preț, o dovedește și faptul că Kradigathy Stanimir (notarul) din Mureșel avea, din iunie 1925, un taur roșu cu alb, de prăsilă, după cum rezultă dintr-o adresă din 1926 a Primăriei, către Camera de agricultură Arad.

În ianuarie 1929, Aradul Nou achita către fondul zootehnic județean 2.227 lei, 756 lei în februarie, 2.376 lei în decembrie, încă o dovadă a faptului că păstrarea calității animalelor era importantă pentru ei. În 1926, în comună existau trei tauri de reproducție.

Creșterea porcilor a fost cea mai profitabilă ocupație, între 1920-1940, datorită consumului în creștere al centrelor urbane. În anul 1833 a fost adusă din Serbia, rasa Mangalița, după 1920 s-au răspândit tot mai mult porcii din rasele Berkshire și Yorkshire. Astfel, dacă în 1910 rasa Mangalița reprezenta 71,04% din efectivul de suine, în 1937 rasele englezești, cu un procent de 90,43%, ajung să dețină întâietatea.

**Viticultură.** Podgoria Aradului Nou avea, în 1895, o suprafață totală de 211 jugăre din care 45 jugăre erau ocupate cu vie nou plantată, 146 jugăre era teren defrișat ori vie uscată. Proprietari de vii din Aradul Nou, 465 persoane (trei erau din Mureșel, câțiva din Sânicolaul Mic și Șagu) dețineau, în 1926, în total 339 jug. și 696 stp. teren de vie. Via a fost plantată între anii 1890-1907 și în proporție de 75% era vie altoită.

În Mureșel erau ceva vii (170.000 butuci), la hotarul comunei, în suprafață de 26 jug. și 1333 stp. deținute de 96 de proprietari. Majoritatea erau însă din Aradul Nou, doar 4 din Mureșel și 3 din Sânicolaul Mic.

**Pomicultura.** Livezile nu lipseau nici ele în localitate. La începutul sec. XX. erau numărați 8.000 pruni, 3.200 meri, 1.770 peri, 700 vișini, 600 caiși, 550 nuci, 330 piersici, 290 cireși etc.

**Apicultura.** Ca ocupație secundară era prezentă în Aradul Nou și apicultura; în 1944, conform datelor Ocolului agricol existau 263 de stupi și 10 apicultori care realizau o producție anuală pe stup de 20-25 kg de miere. Cei mai mulți stupi îi aveau Franz Janski, Franz George, Straub Friedrich, Franz Hartman și Josef Göbl – câte 30 de familii de albine.

**Creșterea viermilor de mătase.** Din anul 1772, prin "Impopulations Haupt-Instruction für das Banat", fiecare colonist avea obligația de a planta 12 pomi de dud, sursă de hrană pentru viermii de mătase a căror gogoși erau prelucrați la



Manufactura de mătase din Timișoara. Aceasta este explicația faptului că Banatul este plin de duzi. În anul 1895 mai existau în Aradul Nou 886 de duzi, ceea ce ar putea indica o posibilă crescătorie de viermi de mătase.

### 3. Comerțul cu cereale

Cea mai importantă sursă de venit pentru țăranii șvabi era câștigul obținut din vânzarea roadelor câmpului, dintre care grâul se afla pe primul loc. În anul 1843 grâul din Banat “se caută cel mai mult și se plătește cel mai scump”. Din 1859 renumita “făină de lux” din Banat și Aradul Nou era exportată, pe apă, cu șlepurile la Szeged, apoi Győr și Mosonmagyaróvár, și foarte probabil la Viena. Atât în cartierul morarilor din Aradul Nou, Maroschmühlen, cât și în Mureșel erau în funcțiune câteva zeci de mori. Volumul producției de gâu în cercul Aradul Nou era considerabil.

Doar seniorii moșiei aveau o producție consistentă destinată și exportului.

### 4. Știința grădinăritului intensiv



După o zi rodnică în vânzări la piața Mare

Suprafața mică a majorității proprietăților agricole și apropierea de orașul Arad, o piața cu o mare capacitate de absorbție, este motivul pentru care grădinăritul intensiv era atât de apreciat și extins în Aradul Nou. Și nu de ieri, de azi.

La 26 mai 1742, conform raportului funcționarului administrativ al districtului Lipova, către Administrația bănațeană “... femei din Aradul Nou treceau cu verdețuri

spre Arad ..." iar 20 de zile mai târziu, același cerea ca "... femeile în vârstă, care duc legume din Aradul Nou în Arad pentru a le vinde, să fie lăsate să treacă fără taxă de vamă ..."247 Mențiuni referitoare la grădinăritul din Aradul Nou există și în "jurnalul de luptă" din iunie 1848 - iulie 1849 al garnizoanei din cetate, a cărei piață a fost aprovizionată cu legume, fructe și alte produse, în perioada asediului, de țărani și țărancele din Aradul Nou și Sânicolaul Mic. Se poate astfel susține, cu îndreptățire, că începând cel puțin cu anul 1742 până aproape în zilele noastre, grădinăritul a fost o ocupație de bază a Aradului Nou.

În decembrie 1859, notarul local Joseph Kakujoy afirma despre legumicultura din „intravilanul” Aradului Nou (grădina casei - nn) „... referitor la producția intravilanului, o parte este valorificată pe piața din Aradul vechi ...”. Szentkláray nota, în anul 1871: „... femeile lucrează intensiv grădinile, a căror produse nu sunt destinate doar familiei, ci o mare parte sunt valorificate și pe piața din Aradul Vechi ...”248



Fără multă apă nu se face nimic

Așa cum am pomenit mai „la deal”, în anul 1768, Wolfgang von Kempelen cerea Vienei mutarea sârbilor și românilor din Aradul Nou pentru că "... aici se vor putea face multe gospodării țărănești de un sfert (de sesie - nn) pentru că supușii se hrănesc în mare parte cu verdețuri și unii nu se ocupă de loc cu agricultura ci doar de

---

247. Petri A.P. - Op.cit p.462

248. Ibid

cultivarea viilor...”<sup>249</sup>

În Banat legumicultura era practică la modul intensiv în două localități majoritar germane: Lovrin și Aradul Nou. Cu mici deosebiri însă. Dacă aici, întreaga producție de legume a comunei era absorbită integral de piața vecinului din nord, Lovrinul a ajuns să exporte aproape integral produsele sale. La dezvoltarea legumiculturii în Aradul Nou au contribuit solul bun pentru producția de legume și clima favorabilă. Creșterea rapidă a temperaturilor în aprilie și mai precum și sistemul de irigații folosit au fost de asemenea importante. Nu trebuie neglijată nici priceperea și hărnicia șvabilor, care trebuiau să scoată cât mai mult câștig, din suprafețele de teren mici pe care le dețineau.

Să nu uităm că, în timp ce majoritatea bărbaților lucrau în industria arădeană, în meșteșuguri sau în construcții, ocupația majorității femeilor din Aradul Nou era de a vinde legumele produse și proaspăt recoltate, pe piețele arădene. Șvăboaicele se



sculau încă de la ora patru dimineața pentru a prinde un loc cât mai bun în piață. Ce nu puteau vinde până la terminarea pieții era oferit cu prețuri reduse comercianților. Legumele erau transportate cu bărcile, apoi femeile duceau cele 25-30 kg de produse într-un coș așezat pe o periniță (foto), pe creștetul capului, până la piața Peștelui (veche piață a Aradului) apoi la piața Mare. Uneori mai foloseau și podul cetății, spre oraș.

În anii 1910-1913, între Mureșel și Arad, s-a construit podul „Grof Károly” („Traian”-tablierele au fost fabricate la Reșița, în cadrul Fabricii de Poduri – „Kaiserliche und Königliche Privilegierte Österreichische Staatseisenbahngesellschaft - St.E.G.”, între

---

249. O sesie întregă era formată din : 24 iugăre pământ arabil , 6 iugăre islaz, 1 iugăr pământ pentru loc de casă și grădină și 3 iugare drept de folosință .

anii 1910-1912), numai că la traversare trebuia plătită vama.

La câțiva ani după primul război mondial a apărut „tramvaiul cu cai” ce avea o stație la capătul podului și care ducea vânzătoarele la piețele arădene, iar pe la 1930 mașinile au preluat transportul. De exemplu, arădeanul Ștefan Novak avea șapte autobuse cu care erau transportați oamenii și produsele acestora. În 1929-1930 existau în Aradul Nou 20 de automobile private. Totuși multe șvăboaice își duceau marfa la piața Mare ori până în piața Mică, împingând peste pod cărucioarele lor.

În anul anul 1941 societatea „Banater Agraria”, cu sediul în Timișoara, a construit în Aradul Nou un centru de preluare, uscare și prelucrare a legumelor, ceea ce oferea agricultorilor posibilitatea de a valorifica, pe loc, o mare parte din producție. Legumicultura bănățeană a avut două puncte culminante. Primul, cu puțin timp înainte de primul război mondial și în timpul războiului.



Marfă pe alese la Piața mică

Al doilea a fost atins pe la 1940, odată cu achizițiile Bucureștiului și Grupului german de asistență militară în România care, în ultimii ani ai războiului, devenise principalul achizitor al legumelor bănățene.

Astfel societatea „Gartenbau AG”, cu acționari majoritari germani, a înființat, în anii 40, câte o stație de prelucrare (conservare și uscare) a legumelor în Lovrin și Aradul Nou. O fabrică de uscat legume exista deja în Lovrin; alte două urmau să fie

construite în Aradul Nou.<sup>250</sup> A fost în cele din urmă construită una, la limita dintre Aradul Nou și Sânicolaul Mic, fabrica „Haciota”.

Pentru o legumicultură intensivă era esențială irigarea grădinilor. Pentru o grădină se foloseau în zilele călduroase de vară cca. 1.200 de găleți cu apă, plantele fiind udate inițial cu stropitoarea. Fiecare grădină avea o fântână. Pe la 1925 au început să fie utilizate pompele electrice pentru scoaterea apei din fântâni și sistemele de irigații, la început din lemn apoi din metal. Instalațiile erau însă scumpe.

## 5. Târgul din Aradul-Nou

După “Historia Domus” a parohiei din Aradul Nou, comunitatea avea deja în Banatul imperial venituri din dreptul de a ține târg. Însă în anul 1782 Sigismund Lovász de Eötvenes a cumpărat dreptul de a ține târg preluând această sursă de venit, precum și 100 de jugăre de piață. Comuna a încercat în repetate rânduri să recapete legal dreptul de a ține târg, dar în zadar.

Începând cu 1812 în Aradul Nou erau anual trei mari târguri (iarmarocuri): la 1 martie, 16 iunie și 18 octombrie.

Târgul săptămânal, care de cele mai multe ori avea loc marțea, câteodată și vinerea, era însă cel mai important. Anton Valentin - ziaristul, istoricul și omul de știință originar din Aradul Nou - scria: *“Târgul săptămânal din Aradul Nou era o curiozitate. Pe lângă abundența produselor agricole și meșteșugărești el oferea și un tablou colorat al porturilor celorlalte naționalități și al șvabilor bănățeni. Comunitățile pur germane ale regiunii: Engelsbrunn, Schöndorf, Traunau, Guttenbrunn, Wiesenheid, Kreuzstätten, Segenthau și Saderlach reprezentau, împreună cu cei din Aradul Nou, toate dialectele din spațiul german sudvestic. La acestea se adaugă conversații în română sau sârbă, maghiară, bulgară, un amalgam de limbi. Banatul oglindește amestecul variat al popoarelor ce au trăit în vechea monarhie și care acum, în condiții schimbate, conviețuiesc pașnic, influențându-se reciproc.”*<sup>251</sup>

### a. Fiecare pe zona lui

Despre felul cum arăta târgul săptămânal în perioada dintre cele două războaie mondiale, Bertha Wagner spunea: între “grădina cu hamei” (Hopfengarten) și “statuia Sfintei Treimi” stăteau, până la drum, căruțele cu diferite cereale, lemn, lemne de foc, cărbuni, fân, paie, etc. După monument, spre Arad, urmau vânzătorii

---

250, Petri A P- Op cit. 468

251. Greffner O. Stoica M. (2001) 275 ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou, Poudique, p.22

de fructe. Dacă nu-și vindeau marfa până la prânz, ei mergeau de pe o stradă pe alta lăudându-și marfa cu voce tare.

Pe cealaltă parte a străzii oferta era mai bogată: de la ulița Spitalului (Lugojului) până la magazinul de textile erau mărfuri care se vindeau la bucată: sticlă, porțelan, găleți, linguri, furculițe, mânere pentru unelte, mături, ș.a.m.d. De la magazin, până la strada Bäckern (Brutarilor - Cibirului), era zona meșteșugarilor, care-și expuneau marfa pe standuri, adică o masă pliantă care avea pe ambele părți două stinghii acoperite iar deasupra o prelată. Când vremea era frumoasă lateralele rămâneau deschise. Corturile și mesele erau transportate la târg de către ucenici pe căruțe cu două roți. Între strada Bäcker și Biserica catolică se putea mânca la tarabe care vindeau mâncare; friptură țigănească, gulaș de vită, paprikaș de porc, cârnați fierți sau prăjiți, clătite, turtă dulce, cornuri, covrigi, ș.a.m.d. Uneori veneau chiar și turci din Ada-Kaleh cu halva.

Zona dintre strada Bisericii (Popa Șapcă) și strada Rosalien (Ana Ipătescu) era împărțită astfel: în partea din față a castelului erau cinci rânduri de salcâm care în zilele fierbinți de vară ofereau adăpost de soare. Aici stăteau, până la intrarea castelului Nopcsa, cei din Aradul Nou cu legume proaspete și femei din localitățile germane vecine cu produse din lapte, ouă și carne de vită conservată. O zonă de sub copacii de lângă șanț era pentru vânzarea păsărilor de curte. De la intrarea în castel până la capătul străzii cu salcâmi, pe brațe de paie erau așezate rațe, găște și curcani cu picioarele legate.

Următoarea zonă, până la strada Rosalien (Ana Ipătescu), era rezervată legumelor: ardei, castraveți, păstârnac, țelină, ceapă, usturoi, varză, dovleac, etc. De la începutul perioadei de pus murături, până toamna târziu, erau clădiți munți întregi de legume. Bulgarii din Vinga erau specialiști în ardeiul iute, cea mai bună varză albă și roșie o aveau cei din Glogovăț, cei mai buni cartofi cei din Zădăreni ș.a.m.d. Toate produsele erau aduse la piață cu căruțele; rar se puteau vedea însă și care cu boi care erau mânate de români sau sârbi. Mai trebuie menționat faptul că târgul săptămânal de animale se ținea pe pajiștea din fața cimitirului (acum stație de benzină)<sup>252</sup>.

## 6. Asociațiunea de pășunat

Asociațiune de pășunat a proprietarilor de pășune (*Hutweidegesellschaft*) a

---

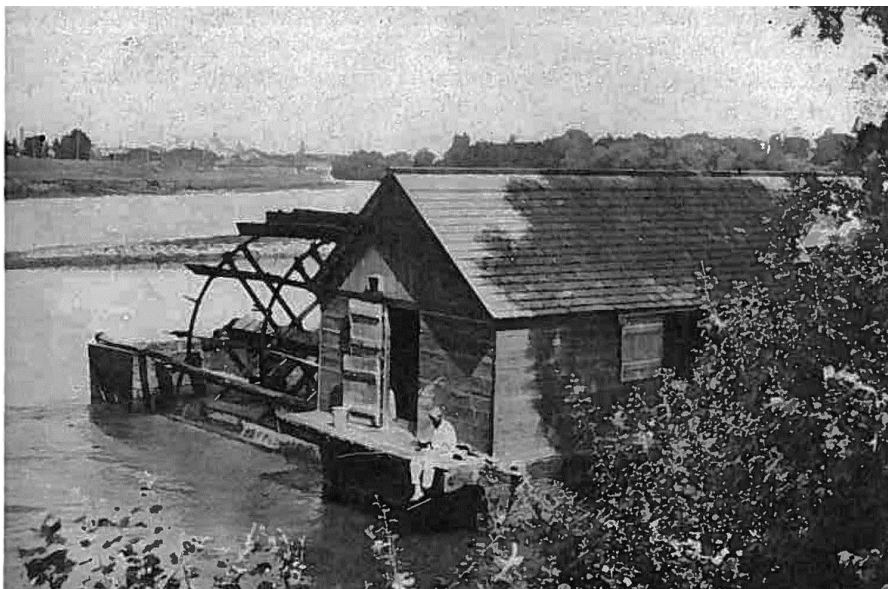
252. Petri A.P. - Op.cit p. 572

fost înregistrată la Tribunalul Arad, în 20 decembrie 1927, după ce în iunie se constituise posesorul urban. Asociația avea un număr de 486 de membri (inclusiv comuna Aradul Nou) cu 4.196 de voturi și avea în proprietate imobiliară: un loc de hambar (str. M.Viteazul nr.73) casa păstorilor, prund cu năsip la insulă, în Murășel, de 20 jugăre, pășune de 687 jugăre, 6 locuri de casă, din care patru de 400 stp și două de 661 stânjeni pătrați, pământ la moară de 50 jug. și 390 stp imaș (lângă linia ferată) de nouă jugăre.<sup>253</sup> Ca bunuri mobile: fântâni, jgheaburi pentru adăpat, animale de reproducție, instalații de grajd, etc.<sup>254</sup>

Asociația se îngrijea de organizarea pășunatului pentru toate animalele celor înscrși contra unei taxe stabilite de comun acord.

### 7. Morile și industria morăritului din Aradul Nou

Cum era de așteptat pentru o regiune producătoare de cereale, industria morăritului a jucat un rol important în Banat. În multe localități existau încă din secolul al XVIII-lea mori acționate de cai, mori de apă (foto) sau uneori mori de vânt, iar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au apărut mici mori cu aburi. Acestea însă nu produceau suficient pentru export, ci mai degrabă pentru



---

253. 1 stânjen pătrat = 3,596 mp. ; 1 jugăr= 5755 mp.

254. Direcția județeană Arad a arhivelor statului. Registrul pentru asociațiunile recunoscute persoane juridice al Tribunalului Arad.

consumul personal al locuitorilor, care își măcinau acolo grâul, târâțele fiind folosite ca hrană pentru animale.

#### **a. Molae banaticae**

Primii morari din Aradul Nou au fost Johann Bauer și Johann Nikolaus Bordt. În anul 1776 existau 12 morari de-a lungul Mureșului care produceau o celebră, pe vremuri, „făină rece”. Unul dintre ei era Johann Scherer. Morile plutoare cu zbatari erau construite astfel încât să capteze energia Mureșului, râu cu debit mare, dar variabil și fără cădere. Ansamblul construit al morii se compunea din casa morii și „tavig”, corpul secundar, ambele concepute ca două vase plutoare, reunite prin fusul pe care era fixată roata cu palete. O amenajare a cursului apei, cu piloții puternic înfipti în pământ și legături de fascine, dirija torentul spre această roată cu palete. Morile erau deplasate și ancorate, în timpul funcționării, în locurile unde torentul era puternic, și retrase, în timpul iernii, în locuri ferite de ghețuri. Cu vremea, aceste mori au fost perfecționate, fiind dotate cu un mecanism special de ridicare și coborâre a roții în timpul funcționării, fapt care a mărit puterea de tracțiune.

Proprietarii morilor plutoare aveau în arendă câte patru iugăre teren din cele 400 de iugăre de pășune ale Aradul Nou, pe perioada cît se ocupau de morărit și totodată obligația să plătească impozitele aferente. Pe la mijlocul sec.XIX Aradul Nou avea chiar un “cartier” al morarilor, Maroschmühlen, în aval de Mureșel.

„Râul acționează pe acest teren opt mori de apă cu zbatari, cu câte o piatră, care – după opinia publică generală - produc făina de lux de cea mai bună calitate, distribuită de locuitorii din Aradul Nou în toate zările; Primăvara vin și câteva mici vapoare cu aburi din Szegedin până la Arad - aici se încarcă și se descarcă și alte feluri de vapoare, îndeosebi feluri de grâne, care apoi sunt transportate până la Szegedin, care acolo sunt reîncărcate, de unde ajung mai apoi la marii comercianți din Raab (Győr - nn), Wieselburg (Mosonmagyaróvár-nn) etc. ...” scria, în 1859, notarul comunei Joseph Kakujay.

În anul 1829 în Maroschmühlen-Aradul Nou erau 14 proprietari de mori. (Franz Adelt, Anton Aninger, Jakob Dengl, Konrad Friedrich, Michael Fuss, Johann Grim, Michael Haasz, Paul Krausz, Georg Mayer, Josef Meininger, Josef Müller, Josef Opitz, Johann Pucher și Philipp Stoss)<sup>255</sup>.

În anul 1886 erau 5 mori pe apă, 6 în 1899 și 8 în 1907 (proprietari: Konrad Bauer, vărul lui Buchardt Johann, Johann Csalogovits sen., Josef Eicher, Sigismund

---

255. Petri A.P. Op.cit.p 577



Grünwald, Matthias Kollman, Georg Kriegleder și Wendelin Wertl). În Mureșel erau 36, concentrate în aval de comună.<sup>256</sup>



Moara lui Ketsch din Mureșel și noul, în 1910, pod

Dacă în decembrie 1770 morarii orașului Arad s-au organizat într-o breaslă, cei din Aradul Nou aparțineau din 1825 asociației morarilor din Vinga, „Molae banaticae”. Optsprezece ani mai târziu apar și cele din Zădăreni și Mureșel. Despre sărbătorile breslei morarilor relatează în descrierea sa din 1859 notarul comunei, Joseph KakuJay: *“De evidențiat între obiceiuri ar fi doar obiceiul breslei morarilor, care se oficiază drept mare sărbătoare de ziua sfântului Ioan de Nepomuk (16 mai - nn), când sub acompaniamentul muzical al fanfarei coboară cu o barca cinci stele pe Mureș; însă la acest obicei se renunță treptat.”*

În anul 1873 când, printr-un ordin regal, au fost dizolvate toate breslele din Ungaria, a fost absorbită și această breaslă precum și cele ale altor meșteșugari într-o asociație. La 5 iunie 1876 s-a înființat “Asociația morarilor” din Aradul Nou, care era reprezentată încă de morile de apă, chiar dacă din 1868 era atestată o primă moară cu aburi din Aradul vechi, aparținându-i lui L. A. Traytler. În anul 1881 era menționată

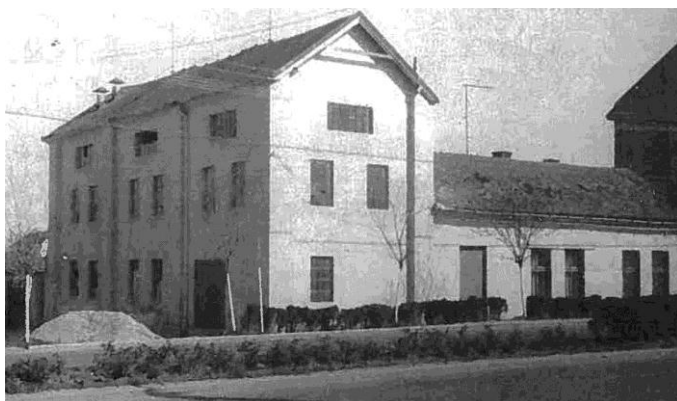
---

256 . \*\*\*Aradul permanentă în istoria patriei, Arad, 1978, p.218.

în Aradul Nou moara lui Ignaz Bildhauer cu o capacitate anuală de 6.000 chintale.<sup>257</sup>

În anul 1935 s-a renunțat la ultima moară pe apă din zona Mureșel. După 1940 existau în Aradul Nou doar mori cu aburi și anume cea a lui Paul Wagner, iar în Mureșel cea a familiilor Getsch și Grimm; Edmund Kolb deținea în 1938, în Sânicolaul Mic, o moară a cărei valoare de producție a fost estimată atunci la peste 21 milioane lei. După cum rezultă din următoarea situație, morile din Aradul Nou nu mai constituiau, în 1936, niște capacități de producție considerabile, fiind depășite de altele.

### b. Mori cu o capacitate de măcinăș peste 10 mii kg



Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Oficiul central pentru valorificarea grâului solicită în 30 ianuarie 1936 Prefecturii situația morilor din județul Arad cu o capacitate de prelucrare mai mare de 10.000 kg. în 24 de ore.<sup>258</sup>

Moara cu aburi a lui Wagner

Ca răspuns, Pretura plășii Aradul Nou trimite, în 3 martie 1936, adresa nr.142/1936 cu următoarea situație:

Moara	localitate	capacitate producție	capacitate înmagazinare
1. Frații Wagner	Engelsbrunn	15-16000 kg	500 kg grâu 30.000 kg. făină
2. Bagert Adam	Guttenbrunn	20.000 kg	10.000 kg. grâu 50.000 kg .făină
3. Frații Leitinger	Glogovăț	12.000 kg.	nu are magazine
4. Kolb Edmund	Sânicolaul Mic	20.000 kg.	200.000 kg

257 Idem p.599

258 Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref Arad 1934-39 inv 51/1936

## 8. Reforma agrară din anul 1921

În comparație cu reformele agrare de la mijlocul secolului 19, cea din 30 iulie 1921 (M.Of. 93/1921) a reprezentat o acțiune de vânzare a majorității pământului marii proprietăți către țărani fără pământ sau cu pământ puțin. Reforma a diminuat substanțial marea proprietate funciară de peste 100 de ha, 200 jugăre la șes în regiunile cu cereri de împrumutări mari, 300 jugăre la șes în regiunile cu cereri de împrumutări mijlocie sau 500 jugăre cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutări satisfăcute. Țărănimea, mica proprietate (până la 10 hectare) și producția ei agricolă au devenit predominante în suprafața și agricultura țării, cu toate că mulți țărani au rămas și după 1921 fără pământ. Pozitiv și inedit pentru reforma din 1921 este formarea izlazurilor comunale.

Prefacerea marii proprietăți funciare în mica proprietate țărănească, pe lângă efectele sociale decurgând din împrumutărirea celei mai mari părți a țărânimii, în plan economic, a redus marea exploatare cu avantajele sale, la una mică cu inventar rudimentar și randamente scăzute.<sup>259</sup> Dintr-o țară a cărei agricultură era dominată la începutul secolului de mari latifundii, România s-a transformat, în urma redistribuirilor masive a moșilor, într-un stat cu economie agrară predominant țărănească, fără a dispune, însă, de un sector avansat de proprietate și gospodărie mijlocie modernă.

Urmarea a fost scăderea producțiilor medii la hectar și a cantităților de cereale exportate. Neînsoțită de o infuzie de capital, de tehnologie și educație antreprenorială împrumutărirea nu a dus la crearea celui de-al doilea obiectiv al ei: exploatarea agricole. Dacă aceasta a fost situația în majoritatea țării, la Aradul Nou exploatarea agricole privat familiale, deși mici, chiar funcționau. Din datele Institutul Central de Statistică al României pentru perioada interbelică reiese, totuși, că în unele județe din România ca Timiș-Torontal, Arad, de exemplu, în unii ani producțiile medii la hectar la principalele culturi sau la laptele de vacă au fost egale sau chiar mai mari, comparativ cu cele din Franța, Italia și alte țări vest-europene.

### a. Expropieri în Aradul Nou

Printre cei expropiați ca urmare a aplicării Legii reformei agricole, pe teritoriul comunei Aradul Nou, parte a județul Timiș-Torontal se aflau "Societatea pe acțiuni a micilor producători" (după ce obiecția formulată de Ștefan Virtan, care pretindea că el

---

259. Scurtu I. (2001) România între anii 1918-1940. ed. Univ. București 9.1.2 Reforma agrară și evoluția agriculturii.

cumpărase terenurile societății încă din 1917 a fost respinsă), Composesoratul urbarial, Iosif Porsche, Petrovițiu Petru, Petru Nicolae, Schneider Antoniu, Schadt Antoniu, Buchter Ioan și baronesa Matilda Nopcsa. Prin hotărârea Judecătorei de ocol Aradul Nou au fost preluate și grădina școlară, terenul folosit de directorului acesteia, sesia (lotul) pentru trebuințe bisericesti, sesia parohială romano-catolică, lotul de sport și terenul postului jandarmilor.<sup>260</sup>

### **b. Exproprierea marchizei Pallavicini**

În vara anului 1922, comisia de expropriere ajungea la Primăria din Aradul Nou unde deja erau adunați 40-50 de săteni. Aceștia își desemnează delegații în comisie: Johan Adam și Künstler Anton. De față erau și reprezentanții marchizei, administratorul moșiei și avocatul ales de mama ei, baroneasa Matilda Nopcea. Moșia în discuție, proprietatea marchizei Ilona Pallavicini, soția marchizului Alfred, avea suprafața de 1062 jugăre, din care peste 700 jugăre pe teritoriul comunei Zădărlac și restul pe cel al Aradului Nou. De altminteri, încă din 1 mai 1921, moșia era dată în arendă forțată, conform legii, sătenilor din cele două comune, cu excepția a 391 jugăre rămase marchizei.

În Zădăreni erau 152 de săteni îndreptățiți, în Aradul Nou 232 deci, constată comisia „numărul de cereri de împrumut este mare” și prin urmare proprietarului nu i se poate da o rezervă de proprietate mai mare de 200 jug. Avocatul marchizei Iulian Borneas din Arad (angajat de mama marchizei, baroana Nopcea) solicita în numele acesteia exceptarea de la expropriere a terenului de 500 jug. pe care se afla și conacul.

Dacă sătenii din Zădăreni doreau să-și sporească islazul comunei, cei din Aradul Nou voiau și ei completarea islazului, dar și rezervarea unui lot pentru 400 locuri de casă.

### **c. 482 de fumuri în Zădărlac**

La Zădăreni islazul avea 323 jug. Cum numărul capilor de familie din sat sau „de fumuri” era de 482, islazul era insuficient. Fiecărei familii ar fi trebuit să-i revină câte 2 jugăre. Astfel, Comisia de ocol de expropriere și împrumut Aradul Nou condusă de Vasile C. Mirică, hotărâște ca 80 jugăre din trupul de moșie „Baranya” să completeze islazul, alți 40 jug. de trestiiș din același trup de moșie urmând să rămână la dispoziția comunei politice Zădărlac.

---

260. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Dos. 21/1921, 37/1924-25, 55, 58/1924, 7/1931, 24/1924, Serviciul agricol al jud. Arad 1919-1939

#### **d. Noul cartier de 400 case din Aradul Nou**

Islazul comunei Aradul Nou avea 680 jug., parte din el fiind transformat în arător. În comună erau 1.400 capi de familie, însă doar 480 se ocupau cu agricultura, restul fiind funcționari ori meseriași. (În paranteză fie spus, cu această proporție - 34% direct implicați în agricultură - Aradul Nou, numai comună rurală nu se putea numi.) Din „tabloul întocmit de autoritățile comunale (mai) rezultă că sunt 339 capi de familie lipsiți de locuințe”. Pentru a rezolva celor două chestiuni, comisia decide: ”având în vedere că islazul este învecinat comunei, pentru o mai bună administrare urmează ca din islaz să se expropieze 60 jug. în scopul de a se parcela pentru locuințe iar islazul se va completa cu parcela numită „Malomföld” (de lângă Mureș, parte din moșia Pallavicini) în întindere de aproximativ 40 jug.” Terenul destinat caselor este stabilit „la locul numit Újtelep (Locul nou - nn), în dreapta și stânga șoselei Aradul Nou - Zădărlac.” Loturile de casă aveau suprafața de 400 stp.

#### **e. Marchiza, vecină cu Sărăndan Vasile**

Între cei care au primit locuri de casă în noul cartier, pe lângă mulți șvabi găsim câteva nume românești: Macovei George, Bugariu George, Vereșan Nicolae, Mihuț Ioan, Murgu Ilie ori Militar Francisc. Culmea, chiar lângă parcela căpătată de Șimandan Vasile aflăm și locul de casă cu care a fost împrumătată însuși marchiza Pallavicini Elena (Ilona) ns. Nopcsa. Locul ei de casă ca și al celorlalți avea, democratic, tot o suprafață de 650 stp. În concluzie, în 13 iulie 1922, se expropiază 842 jug. și 862 stp. Cei îndreptățiți din Zădărlac și Aradul Nou urmau să primească fiecare câte 2 jugăre de pământ. Marchizei îi rămân: 200 jug. în pusta Zădărlac, 24,5 jug. pruniște, grădini și vii în locul Silvaș, precum și 5 jug. și conacul din pusta Zădărlac. „Cu drept de apel în 5 zile la Comisia II-a de expropiere Timiș-Torontal.”

#### **f. Se distruge o fermă model**

Aceasta era ideea susținută, în apelul formulat în limba română și maghiară, de marchiza Ilona Pallavicini, la 8 iunie 1922, la Comisia județeană pentru reformă agrară Timișoara. Ea solicita exceptarea de la expropiere a 530 jugăre și motiva:

„În jurul zidurilor domeniului de la Zădărlac țin o economie model. Rodesc cele mai nobile feluri de sămânță, ca grâul „Don” și secara „Sieger” și voiesc să continui rodirea acestora și mai intensiv”. În plus mai exploata o fermă cu 40 vaci de rasă cu al căror lapte aproviziona Aradul Nou și Aradul, avea o crescătorie cu 20 scroafe și doi vieri din cele mai bune rase și „înainte de arende de forțate, de pe domeniul meu vindeam în fiecare an mai multe vagoane de grâu și orz și alte produse”. Nu în ultimul rând, ca mamă, ea invoca viitorul familiei sale și al celor trei

copii minori care trăiesc „din venitul acestui domeniu”.

În cele din urmă, la 16 august 1924, marchiza Pallavicini își retrace cererea de revizuire.<sup>261</sup> La câțiva ani după aceea soțul ei moare și Ilona, împreună cu cei trei băieți pleacă în Italia, unde marchizii Pallavicini își aveau rădăcinile.

#### **g. Expropieri în Mureșel în anul 1922**

Până în anul 1922, când Legea reformei agrare a fost aplicată și în comuna Mureșel, trei erau marii proprietari care au făcut obiectul exproprierilor, după cum rezultă dintr-un „tablou al situației moșiilor din județul Arad dinainte și de după expropriere” al Consilieratului agricol al județului Arad (vechea demunire a Serviciului agricol). Unul dintre aceștia era chiar orașul Arad care avea în proprietate terenuri arabile în suprafață de 88 jugăre și 278 stânjeni pătrați și un teren intravilan de 8 jugăre și 288 stp. Prin decizia nr. 211/16.08.1922 a Comisiei județului Arad terenul arabil a fost expropiat. A doua moșie expropriată a fost cea deținută de Alexandru Goldschmidt care avea 64 jugăre și 1573 stp. terenuri arabile, pășuni, neproductiv și un teren intravilan. Prin decizia Comisiei jud. Arad pentru aplicarea legii reformei (305/18.11.1922) a fost expropiată suprafața de 57 jug. și 694 stp. Ultima moșie a fost cea a soției contelui Adalbert Lenny care avea în comună un total de 1.223 jugăre și 1.160 stp terenuri din care arabil erau în suprafață de 1.200 jug. și 1.508 stp. Comisia județeană, prin hotărârea 307/1922, a decis exproprierea terenului arabil.<sup>262</sup>

### **9. Reforma agrară din anul 1945**

Natura exproprierii legiferată în martie 1945 (Legea pentru aplicarea reformei agrare a fost publicată în Monitorul Oficial la 23 martie) încălca Constituția din 1923, însă ministrul Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, a propus modificarea legii fundamentale

Încă din primele articole, guvernul comunist al lui Petru Groza a expus scopul legii: "mărirea suprafețelor arabile ale gospodăriilor țărănești existente care au mai puțin de 5 ha". Adică cele mai multe. După reforma din 1921, țăranii trecuseră prin mai multe crize financiare, se înglodaseră în mari datorii către bănci, singura soluție fiind vânzarea pământului. Dintre cei care urmau să fie expropriați, posesorii unor terenuri mai mari de 50 ha, în capul listei au fost etnicii germani. În Aradul Nou exista

---

261. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Dos 64/1922 Serviciul agricol al jud. Arad 1919-1939

262. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. 55/1924 Serviciul agricol al jud. Arad 6/1920, 21/1921, 55/1924

o singură astfel de proprietate. Erau urmași de cei desemnați drept "criminali de război" și "responsabili pentru dezastrul țării", cei care în ultima perioada nu-și lucraseră pământul sau pe care memorabila zi de 23 august 1944 nu i-a prins în țară.

În Aradul Nou și Mureșul "dușmanii" la îndemână au fost evident șvabii. Ocolul agricol Aradul Nou identifica în ianuarie 1945, la solicitarea Serviciului agricol județean, un număr de 81 de proprietari de terenuri agricole care și-au părăsit gospodăriile. În martie același an, deși numărul celor plecați din 21 septembrie 1944 se redusese la 50, era totuși vorba de o suprafață de teren de 356 hectare arabil "disponibil." În iunie, deja toate gospodăriile părăsite erau ocupate de refugiați veniți din diverse zone ale țării. Faptul rezultă limpede din adresa 393/8.06.1945 Ocol Agricol Aradul Nou, către Camera agricolă a județului. „La ordinul dvs.nr.165/1945 referitor la gospodăriile părăsite de germani și maghiari, în care s-ar putea instala gospodari din regiunile de munte, avem onoarea de a vă raporta că în cuprinsul Ocolului nostru nu mai avem asemenea gospodării, întrucât toate gospodăriile părăsite au fost ocupate în întregime de refugiați din Dobrogea, Ardealul de Nord și alte regiuni ale țării.”<sup>263</sup>

#### **a. Ținta: planul de colectivizare a agriculturii**

Spre deosebire de reforma din 1921, proprietarii au fost deposedați în 1945 și de utilajele și mașinile lor agricole. Programele Partidului Comunist din România preconizau înființarea unor Stații de mașini agricole, de unde țărani urmau să închirieze la "prețuri cinstite" utilajele necesare unei agriculturi performante. Utilajele fuseseră însă expropriate, astfel că unii foști proprietari de mașini agricole au ajuns în situația să-și închirieze propriile lor bunuri. Pe lângă mașini au fost luate și animalele de tracțiune, proporțional cu întinderea lotului expropriat. Toate aceste bunuri au trecut fără despăgubire în proprietatea statului. Acesta le redistribuia celor împroprietăriți.

Guvernul Groza a prezentat reforma agrară din 1945 drept cea mai însemnată lege pentru țărani de când exista statul modern român. Însă prevederile sale au fărâmițat și mai mult loturile cultivabile. Dar, ca și în Rusia anilor '20, România trecea printr-o fază temporară de împroprietărire. Ținta vizată era planul de colectivizare a agriculturii. (În martie 1948, reforma agrară era declarată ca încheiată deși la sfârșitul anilor '50 încă se mai distribuiau titluri de proprietate în unele județe,

---

263. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Camera Agricolă Arad 25/1946, 23/1946, 54/1945, 25/1946

chiar dacă colectivizarea era în plină desfășurare).

În septembrie 1951, Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român hotărăște înființarea de întovărășiri agricole, un fel de asociații agricole de azi, ca formă intermediară, tranzitorie între proprietatea privată și cea colectivă. De fapt, prin întovărășire se urmărea „obișnuirea” țăranului cu formele colectivistice sau asociative ale exploatarei agricole. Țăranul a rămas, formal, proprietar, dar exploatarea agricolă propriu-zisă a luat aspect colectiv.



Brigada agricolă a CAP-ului gata de muncă

### **b. Colectări forțate în 1948**

Între primăvara anului 1945 și primăvara anului 1949 singura schimbare majoră în politica agrară a PMR a constituit-o introducerea cotelor, care au reprezentat un adevărat coșmar pentru țăranimea din România.

Ele au pregătit terenul pentru instalarea structurilor agriculturii socialiste, prin ruina deliberată a gospodăriilor țărănești înstărite, ce rezistau colectivizării și prin întărirea controlului politic asupra populației rurale. Acest sistem de exploatare sistematică, întrucât de multe ori cotele obligatorii erau mai mari decât recolta efectiv obținută, a vlăguit gospodăriile țărănești înstărite, adevărate motoare ale economiei rurale, conducând astfel la ruina comunităților țărănești, în ansamblul lor.

În toate planurile de muncă și dările de seamă ale organizației de plasă PMR Aradul Nou ca și a organizației de bază a Aradului Nou din perioada anului 1948 se



găsesc referiri privitoare la “situația colectărilor”, la nemulțumirile provocate de acestea în rândul țăranilor din comună și din plasă. Numai că, sistemul colectărilor forțate a prefațat și însoțit un alt proces, de care țăranii se temeau chiar mai mult: colectivizarea agriculturii.

### **c. Un „reazim” solid**

La începutul anului 1948, în Plasa Aradul Nou, s-au înființat trei ferme R.E.A.Z.I.M. (Regia Exploatării Agricole, Zootehnice, Industriale și de Mașini Agricole), la Guttenbrunn, Glogovăț și Aradul Nou.

REAZIM erau structuri menite să accelereze "transformarea socialistă a agriculturii", care au preluat exploatările agricole expropriate în 1945 și fermele model, constituite prin efectul legii exproprierii cu întreg inventarul viu, clădiri, instalațiile agricole etc.<sup>264</sup> Practic ele erau precursori ale întreprinderilor agricole de stat și ale SMT-urilor. (Stațiuni de mașini și tractoare).

### **d. SMT și GAS**

Înființarea primelor structuri de stat ale agriculturii a fost mai rapidă. SMT a fost înființată în 1948. A început cu 79 angajați, dar anul următor avea nevoie de cel puțin 114. Din raportul organizației de bază PMR (secretar Purice Ștefan, 11 membri) din 31 iunie 1950, rezultă că Stațiunea de mașini presta munci pentru 50 de întovărășiri agricole care aveau 2.363 hectare și această suprafață îi asigura volumul necesar de lucrări în proporție de 82 la sută în perioada campaniilor agricole.<sup>265</sup>

GAS (Gospodăria agricolă de Stat, Gostat) Aradul Nou a fost înființată în 1949. În anul 1950 secretarul organizației de bază PMR (care avea 9 membri) din GAS era Terebeștean Ignatie.<sup>266</sup>

### **e. Expropriați în masă**

În anul 1950 în documentele administrației, la Aradul Nou, apăreau 1868 de gospodării, din care 82 erau ale unor țărani săraci, 439 ale unor mijlocași și 1.347, adică covârșitoarea majoritate, ale unor țărani expropriați, conform unei sinteze a Comitetului județean Arad PMR (prim secretar Șuta Vasile, secretar Dozsa Ladislau) anexată la dosarul de constituire al Gospodăriei colective. (Comitetul de plasă PMR Aradul Nou 143/1950). Deja în acel an, în Aradul Nou funcționau întovărășiri agricole.

Cum exista și o Stațiune de Mașini și în plus se dusesese suficientă muncă de convingere, „terenul” pentru înființarea CAP-ului era pregătit.

---

264. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

265. Idem

266. Idem

## **f. Gospodăria agricolă colectivă „Elena Pavel”<sup>267</sup>**

După doi ani de muncă de convingere, „de la om la om”, comitetul de inițiativă al PMP din Aradul Nou pentru organizarea unei cooperative de producție, înființat la 21 ian.1948, și-a văzut visul cu ochii. În Gospodăria Agricolă Colectivă s-au înscris 47 de familii, din care nouă erau salariați în întreprinderi arădene.

Pe categorii sociale trei erau țărani săraci, 43 mijlocași, unul nu avea pământ.

Ca naționalitate 30 erau români, unul maghiar, ceilalți 16 germani. Mai departe, 30 erau familii de coloniști și restul (17) băștinași din Aradul Nou. Din totalul membrilor de partid (PMR) din comună (35) doar 8 aveau și pământ, iar dintre aceștia 6 s-au înscris în G.A.C., dar mai erau și 20 de membri ai Frontului Plugarilor.

Totalul suprafeței aduse în gospodărie era de 243,21 ha. teren arabil. Comasarea terenului, terminată într-o zi de luni, 31 iulie 1950, s-a făcut în două trupuri: Colonia veche și Mureșel. De pe acest teren s-au dislocat 175 de țărani care aveau o suprafață de teren de 243,21 hectare. Inventarul inițial al colectivităților era de 23 cai, 22 căruțe, 19 grape, 3 semănătoare, 15 prășitoare, 5 batoze de porumb și 2 selectoare. Capitalul lichid în valoare de 66.500 lei urma să vină de la bugetul Ministerului Agriculturii. Președintele GAC-ului era Benea Mihai, organizator de partid Bozgan Dumitru.

### **Acasă la Klug**

Sediul GAC a fost stabilit în casa lui Klug Nicolae, expropiat în 1945, de pe str. Alexandru Sahia (fost Ledergasse, acum strada Iosif Lengyel) nr.30-32. Casa era de fapt o adevărată gospodărie construită de Hess Martin, socrul lui Klug. Avea opt încăperi bune pentru administrație, o magazie cu o capacitate de cinci vagoane, trei pivnițe sub clădire, două grajduri pentru 20 vite, șapte cocine pentru 70 de porci, două remize de 210 mp, 3 pătule pentru 4 vagoane porumb și o platformă de gunoi betonată cu o capacitate de 5 vagoane. Klug a fost mutat la locuința cumnatului său de pe aceeași stradă, la nr.127, iar chiriașul care locuia împreună cu el, Cosma Vasile, a fost mutat în locuința lui Valet Iosif de pe str. Ștefan cel Mare nr.11-13.

Județeană de partid a propus ca data inaugurării gospodăriei, patronate de întreprinderea „Victoria” din Arad, să fie 6 august 1950. Așadar, în colectiv au intrat inițial „43 de țărani adică 2,30 % din totalul gospodăriilor. Cei 47 membri GAC aveau 149 membri de familie, din care 100 puteau lucra. Terenul adus în GAC reprezenta

---

267 . Elena Pavel- erou al mișcării comuniste

8,30% din suprafața arabilă și 11% din suprafața totală a comunei.”<sup>268</sup>

### **g. I.A.S Aradul Nou**

Cât despre Intreprinderea Agricolă de Stat (IAS) Aradul Nou aceasta a fost înființată la 1 ianuarie 1972, prin dezarondare de la IAS Mureș-Arad, Șagu, Ceala și Scânteia. Suprafața de teren agricol aflată în patrimoniul ei era de 2.532 hectare, 6 hectare de pășune și alte 129 hectare de diferite terenuri. În anul 1985 avea 2.354 hectare arabil.

IAS Aradul Nou era organizat în 3 ferme vegetale, 2 ferme de vaci și una de tineret taurin (total taurine 3.925, din care 2.200 vaci), o fermă industrială pentru preparate din carne și un sector de magazine.

După 1989 ambele forme de organizare a exploatațiilor agricole au fost desființate.

---

268. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Fondul CJ PMR Arad 1948 - Raport din ian.1948 al Organizației de plasă PMR Aradul Nou

## IX. Meșteșuguri, comerț

### 1. Densitate mare de meșteri

Încă din primii ani de după colonizare, în Aradul Nou erau și meșteri nu doar țărani. Și este și firesc. Instrucțiunile pentru colonizarea Banatului (Impopulations Haupt-Instruction für das Banat) din 11 ianuarie 1772 are prevederi referitoare și la coloniștii meseriași:

„86. Se va purta de grijă ca în fiecare așezare țărănească să se populeze și meseriașii necesari cum ar fi fierar, rotar, pantofar, croitor, țesător și altele asemănătoare, dar nu în număr prea mare ca nu cumva unul să nu poată trăi din cauza altuia.

87. Aceia care pot trăi din meseria lor nu au nevoie de teren arabil ca ceilalți coloniști, dar ei vor primi o casă cu un mic ogor pentru cucuruz și o pășune pentru 1 sau 2 vaci. Acestora li se va da, în caz de nevoie, o vacă cu lapte pentru a-și putea anticipa veniturile din meserie...”<sup>269</sup>

În Patenta de emigrare (Auswanderungspatent) din 21 septembrie 1782, împăratul Josif al II-lea se pronunță scurt și fără echivoc cu privire la această chestiune: „Profesioniștii și zilierii pe de altă parte se vor bucura numai de ustensilele necesare gospodăriei; pe lângă acestea se vor acorda meseriașilor câte 50 de guldeni, în bani peșin, pentru cumpărarea sculelor meșteșugărești.”

În registrele bisericii, pentru primii 10 ani (1725-1735), în noua așezare Aradul Nou figurau și mulți meșteșugari:

Brutari: Franz Bohm, Anton Mehren, Johann Muller; berar: Ignaz Fockerer; gropar: Johann Ludvig; dogari: Johann Nilens, Thomas Seiberich; măcelar: Johann Michel; tăbăcar: Vitus Dill; meseriaș: Johann Berger, Johann Trosi; lemnar: Peter Henn; lumânărar: Anton Amzinger; zidari: Johann Graff, Franz Karl Kuno, Melchior Schmidt; morari: Johan Bauer, Johann Nikolaus Bordt; cărăuș: Johann Kaspar Boller; fierar: Michael Herrschaft; croitori: Johann Georg Endres, Sebastian Herrschaft, Johann Georg Hoffmann, Johann Mühl, Johann Neinauer; pantofari: Josef Derath, Walter Jonatz, David Kapes, Jakob Michelbach, Peter Scheid, Johann Georg Schumberger, Martin Wagner; tâmplari: Johann Kaspar Breitenreicher, Lorenz Brenthalder, Johann Mühl, Balthasar Oberdorfer; frânghier: Andreas Hohlfeld; rotar: Johann Detz; ceasornicar: Anton Trunck; cărămidari: Ulrich Englert, Johann Michel; dulgheri: Jakob

Oberhauser, Markus Thel, Johann Heinrich Zimmer.<sup>270</sup>

Deja în 1829, în Aradul Nou erau 307 de meseriași înregistrați. În anul 1899 numărul acestora se reduce și ca urmare a emigrarilor în America și în alte țări ale monarhiei. Să nu uităm că și industria arădeană avea nevoie de tot mai mulți oameni calificați. Pe la 1910 erau 181 meșteri, 97 calfe și 57 ucenici.<sup>271</sup> Între anii 1920 și 1940 suma meseriașilor din Aradul Nou era de 362, un număr impresionant raportat la numărul total al populației comunei.<sup>272</sup> Mai bine de un sfert din locuitorii ei erau meseriași.



Mașinile de tăietei din brutăria lui Maria-Michael Ander 1949

Dacă mai adăugăm la cifra aceasta numărul muncitorilor industriali care lucrau în fabricile Aradului și suma firmelor comerciale din localitate, avem imaginea unui centru economic dinamic a cărui dezvoltare a fost gătită doar de prea marea apropiere de un pol economic de talia Aradului, care nu putea fi concurat. Ca să facem o comparație, „cum grano salis”, dacă New York-ul ar fi rămas atât de aproape de vechiul York n-ar fi avut niciodată șansa de a fi ceea ce este acum.

---

270. Ibid

271. Borovski S. Op.cit p.184.

272. Idem. p.588

### a. Asociația meseriașilor

Ca prime forme de organizare a meșterilor, breslele au operat și în Aradul Nou. Prima consemnată a fost cea din 1819 care cuprindea: zidari, dulgheri, tâmplari, lăcătuși, frânghieri, sticlari, armurieri, pieptănari, bărbieri. Ulterior această breaslă mixtă a inclus și pălărierii.<sup>273</sup> În 1820 breasla a fost restucturată fiind reprezentată doar de zidari și dulgheri. Muzeul Arad păstrează (colecția Muzeu oraș Arad nr.inv 1014) un document pe care figurează sigiliul acestei bresle. Este vorba de Cartea de călătorie (Wanderbuch) a calfei de dulgher Janos Toth, emisă în baza Ordinului înaltei locotenente regale ungare numărul 21.080 din 16 iulie 1816, și nr.8.369 din 28 martie 1826 și a fost tipărită la Arad. Ea a fost dată în Aradul Nou și poartă semnătura lui Adalbert Zimmer, meșter dulgher al breslei, a meșterului suprem Johan Kerschek, comisar și are aplicat în ceară roșie pe coperta a 2-a, sigiliul breslei zidarilor și



dulgherilor, după cum rezultă din legenda circulară: Sl.(egel) D.(er) EH.(r) S.(amen) MAURER U.(nd) ZIMMERER ZUNFT IN MA.(rkt) NEU ARAD, cu alte cuvinte: sigiliul onorabilei bresle a zidarilor și dulgherilor din târgul Aradul Nou.<sup>274</sup>

273. Op.cit. p 592; Mureșan A. - Sigilii de bresle din vestul si nord Vestul României, 2006, ed. Mega p.167

274. Mureșan A. - Un sigiliu al breslei zidarilor si dulgherilor din Aradul Nou în „Ziridava” XIX-XX/1996 p. 415

Morarii aveau și ei o breaslă. De breasla morarilor din Mureșel aparțineau și morarii din Aradul Nou, Zădăreni și Sânicolaul Mic.

Dincolo de controlul strict asupra răspândirii meseriei reprezentată de breaslă, acestea aveau o întregă serie de tradiții respectate de meșteri, calfe și ucenici. Despre cele ale breslelor din Aradul Nou avem descrierea notarului Kakuyai din 1859: *"Obiceiurile meșteșugarilor se orientează după ocupațiile lor, conform cărora sunt afiliați la diverse bresle. Ei sunt solidari, sunt povățuitori pentru calfele aflate în curs de formare profesională. În prezent își susțin ședințele de breaslă odată la fiecare trei luni, în prezența comisarilor politici de breaslă delegați din partea autorităților, unde se admit ucenicii, unde îi absolvă, unde își încredințează calfele cu însărcinări și unde le atribuie comenzi, unde își examinează aspiranții prin lucrări de licență (lucrare de maistru) și pe care apoi îi primesc drept membrii în mijlocul lor. În fiecare cvartal comandă oficierea unei slujbe, unde două calfe sunt delegate să țină priveghi la drapelul breslei lor, cu felinare de vânt; la sărbătorile mari ies în pelerinaj cu drapelul breslei, pentru a face turul de onoare (înconjurul bisericii).*

*De sărbătoarea de Joia Verde (Gründonnerstag - Joia Mare - nn) aceștia se adună la Șeful breslelor, acolo unde se desfășoară ședințele trimestriale ale breslelor, la care se prezintă și meșterii titulari – cu această ocazie se organizează un formidabil ospăț, la care se mănâncă bine și se bea bine, la care se dezbat soluții pentru necazurile care se așteaptă pe viitor, spre sfârșit însă, pentru a amplifica jubilaria, se intonează vechi cântece germane, din vremea peregrinării de calfă, cântate de către meșteri mai bătrâni, care să le aducă aminte de tinerețile lor, iară cei tineri interpretează cântările de genuri mai noi, ca mai apoi să pornească veseli și îndestulați spre casele lor."*

În 1873 breslele sunt desființate printr-un ordin regal. Deveniseră o frână în calea concurenței și a dezvoltării. După doi ani, în anul 1875, s-a constituit Asociația meseriașilor (Gewerbeverein) care, ca toate asociațiile de acest tip din Banat, aparținea de Camera comercianților și meseriașilor din Timișoara. În 1880 Asociația meseriașilor avea 60 de membri, în 1906 ajunsese la 158, în 1910 la 181, în 1912 la 186.

În 9 iunie 1930 Asociația și-a inaugurat noul „Cămin al meseriașilor” (Gewerbeheim) de pe Frankengasse (Constituției), în prezența pastorului Johann Baptist Mayer și a unei numeroase asistențe. Inițiatorii principali ai evenimentului au fost președintele Asociației, maestrul croitor Johann Gilbert și maestrul croitor Josef

Göbel. Cei prezenți au asistat la un concert de operetă, corul german (care-și avea și el sediul acolo) a susținut un program muzical.<sup>275</sup>

## 2. Distileriile de rachiu

În Aradul-Nou erau încă din sec.XVIII cazane de țuică. În 1748 erau opt. Proprietarii acestora trebuiau să plătească moșierului doi galbeni anual. Până în 1944 distilarea rachiului nu a fost monopol de stat. Proprietarii cazanului își puteau servi clienții, din septembrie până în martie, în ture de zi și de noapte. Ca materie primă se folosea preponderent comina (resturile de la presarea strugurilor) însă și prunele ori dulele. Distileriile de țuică produceau în general pentru bani dar clienții plăteau de obicei, în natură, cu rachiu.

Între 1900-1944 au existat următoarele distilării de rachiu: 1900-1914 Anton Sax (în Podgorie), Josef Watz (pe strada Rosalien - A.Ipătescu), 1944 Andreas Klug (pe strada Principală). frații Klug, Andreas și Georg (pe Hambargasse - Stan Dragu); Georg Plech (pe strada Principală) și Anton Klug tot pe str Principală.<sup>276</sup>

## 3. Comerțul în Aradul-Nou

Primele informații exacte despre prezența negustorilor și a comercianților în Aradul-Nou datează din anii 1829 și 1838. Pe atunci unii dintre negustori și comercianți erau evrei. Dar nu toți. În anul 1829 trăiau din comerț: Franz Artl (clasa I); Georg Frits (clasa a II-a); Franz Draskovits (clasa a II-a ); Margaretha Schadl (clasa a II-a ); Heinrich Chittenhelm (clasa a II-a); Anton Urna (clasa a III-a). Unii negustori s-au și specializat: negustori de fier: Johann Rieger (clasa a II-a); negustori de lemn: Andreas Jakobovits; negustori de făină: Georg Fiat; Josef Hirt; Michael Rodermel; negustori de sare: Leonhard Leiching; Heinrich Schittenhelm.<sup>277</sup>

Odată cu dezvoltarea transporturilor pe Mureș comerțul a primit și el un impuls. Pe la sfârșitul secolului XVIII-lea alături de Lipova, Aradul Nou devenise un centru comercial important pentru comerțul cu lemn de construcție sau foc provenit din Transilvania și transportat cu plutele pe Mureș. Plutele acostau puțin mai jos de locul unde se află astăzi Port Artur, unde malul era mai înalt și apa permitea acostarea. Veneau de regulă toamna și stăteau până ce lemnul plutei era cumpărat fie de localnicii și comercianții din Mureșel și Aradul Nou, fie de negustorii arădeni ce

---

275. Op cit. p.593

276. Petri A.P. - Op.cit. p.595

277. Op cit. p.566



aveau depozite pe partea dreaptă a actualei căi a Romanilor. La mijlocul secolului 19, odată cu creșterea bunăstării a crescut și numărul celor care se ocupau cu comerțul.



Magazinul de coloniale, fierărie și utilaje agricole Iosif Kompass

#### **a. Negustori**

Negustorii produselor din fier: Andreas Bendo; negustorii mărfurilor de băcănie: Michael Ander, Heinrich Fock, Andreas Frank, Ferdinand Gehl, D-na Gustav Heller, Georg Junger, Katharina Kebely, F.Lambert, Johann Pommersheim; Negustorii de cereale: Grimm & Klug, Adolf Weiß, Franz Hartmann; negustorii de sticlă: Ferdinand Csalogovits, Leopold Gammer; băcani: Josef Teichert, Lorenz Anda, Johann Bohn, Michael Dambacher, Robert Dengl, Andreas Finster, Josefa Hartmann; negustorii de lemn: Johann Becsák, Oskar Einwag, Josef Gresz, Franz Lanesi; negustorii de mărunțișuri: Edmund Kakujay; negustorii de piele: Leopold Gammer, Johann Kalász, Peter Knapp; negustorii de făină: Konrad Bauer, Karl Csalogovits, Josef Eicher, Johann Fixmer, Heinrich Focht, David Fürst, Siegmund Grünwald; Franz Hartmann; Gustav Heller; Michael Menrath; Franz Wagner; Franz Wily; de negustorii de spirtoase: Grammer și Bohm și a.m.d.

Numărul comercianților ca și al produselor comercializate a crescut pe măsura dezvoltării meșteșugurilor, apoi a industriei și a pieții de mărfuri. Astfel dacă în anul 1886 erau 77 de comercianți, în anul 1899 numărul acestora crescuse la 86. În anul 1907, la un număr total de 5.000 de locuitori (fără Mureșel), erau în activitate 92 de comercianți. Între 1920 și 1940 pe piața Aradului Nou operau nu mai puțin de

75 de comercianți sau firme de comerț.<sup>278</sup>

Evident, volumul mărfurilor comercializate era mult mai mare decât în trecut deși numărul comercianților a scăzut.

#### 4. Restaurante, grădini de vară

Deja din 1723, când primii coloniști germani au ajuns în Skela, era atestat birtașul Paul Spazierer. În 1740 exista hanul „La bărbatul sălbatic” iar în 1741 un alt han „La trompetist” (Zum Trompeter) pe care caseria bisericii din Aradul-Nou l-a vândut cu 202 galbeni localnicilor Biringer și Werkmann. În 1768 exista un alt han „La miel” (Beim Lamm), cam pe locul unde este acum casa parohială. De fapt acesta a fost cumpărat și demolat pentru a face loc casei parohiale. Hanurile ca și măcelăriile erau arendate, de la an la an, celor care ofereau mai mult.<sup>279</sup>

##### a. Zur Traube

„Grădina cu hamei” ori „Grădina verde” de mai târziu, ca și hanul „La ciorchine” (Zur Traube - într-o perioadă restaurantul Caraiman, foto) din fața acesteia au devenit în secolul XIX îndrăgite locuri de popas. Împrejurimile acestei clădiri aparțin celor mai vechi părți ale comunei Aradul-Nou.



Din 1907 până în 1944 hanul a fost arendat de către baroana Nopcsa lui: Josef (Karl) Weil (1910-1919); 1919-1924 Vida; Ladislau Lutzai (1924-1930); Jakob Hartmann (1930-1944).

---

278. Op cit. p.570

279. Op cit. p.572

## Grădina zânelor

Lângă han, în spatele clădirilor ocupate între cele două războaie mondiale de Circumscripția fiscală, Judecătoria și Notariat se afla „Grădina Zânelor” (foto) (ori Tündé kert sau Feengarten), un spațiu de trei jugăre acoperit cu verdeață, atent îngrijit. Din primăvară și până toamna târziu, în fiecare duminică după-amiaza, susținea acolo concerte, orchestra regimentului imperial de infanterie nr.93 staționat în cetatea Aradului. După 1920, aproape aceiași muzicanți însă în uniforma regimentului român nr. 39, erau cei care întrețineau numeroșii oaspeți.



Grădina zânelor, locul preferat de distracție al comunei

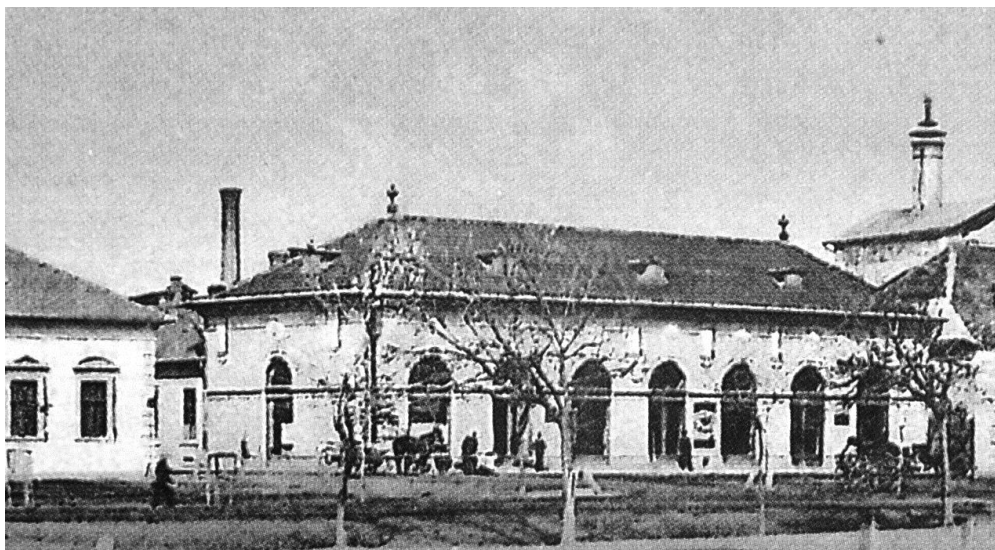
Grădina era ticsită de oameni, cel puțin jumătate dintre ei fiind din Arad, Mureșel și Sânicolaul Mic. Acolo exista un pavilion din lemn pentru orchestră, scaune și mese. Tot în grădină se aflau și două terenuri de tenis ale baronului Nopcsa. Între cele două războaie mondiale acolo se țineau și festivități școlare. Și peste tot erau trandafiri.<sup>280</sup>

### c. Baluri și recepții simandicoase

Un alt loc îndrăgit de către lumea bună din Aradul Nou dar și de arădeni era localul cu sală de dans și grădină de vară a lui Kornett din colțul străzii Constituției cu Timișorii. Kornett Wendelin și soția Kebeli Terezia au cumpărat localul în 1932. El a fost primul care, în jurul anului 1937, și-a amenajat sala de dans cu parchet, astfel că la el s-au ținut cele mai multe serate de dans, atât în aer liber cât și în sală. În 1945 Kornett și-a vândut localul lui Klug Gheorghe și Barbara.

---

280 Petri A.P. Op.cit. p. 573



Restaurantul lui Wendelin cu saloane de dans parchetate

Fostul restaurant, celebru în epocă prin recepțiile și balurile care aveau loc în saloanele lui parchetate, cu participarea lumii bune din Arad și Aradul Nou, a ajuns cinematograful de cartier („Progresul”), desființat și el după 1990.

#### **d. Hanul lui Csalogovits**

Spre capătul de vest a așezării Mureșel (alsó Zsigmondhaza) era amenajat un ștrand, la circa 200 de metri în aval de podul Traian. În zona unde astăzi de află Port Arthur era locul unde se trecea Mureșul. Trecerea peste râu se făcea cu bacul ori cu barca, astfel că cei care lucrau în Arad ajungeau mult mai repede în oraș decât peste podul cetății. În plus, centrul orașului era mult mai spre sudul așezării decât astăzi. Și încă un avantaj - nu se plătea vamă. Bacul era proprietatea familiei Kirsch care încasa taxele și-l opera. Filip “bácsi” îi trecea pe toți Mureșul. El locuia pe o străduță după hanul lui Csalogovits dar în locul unde tragea bacul la țarm avea un adăpost. În anii 1910-1911 s-a construit podul din Aradul Nou, astfel că bacul era folosit mai puțin, însă ștrandul, care era frecventat de locuitorii ambelor comunități, Mureșel și Aradul Nou, a mai rămas o vreme.

În partea de sud a digului se întindeau pajiști și terenuri agricole, pe cele două părți ale digului erau plantați copaci și arbuști, deasupra era un drum îngust pietonal. La capătul acestui drum, cam în zona unde se află Port Arthur, dar pe dig, era hanul lui Csalogovits. Janos Csalogovits și soția lui născută Stosz Roza au cumpărat locul în anul 1898, cu 700 forinți de la moșierii comunei Biro Albert și Emerich. În

1901 au luat și un credit de 824 coroane și 32 fileri de la fabrica de bere a grofului Zselinski și și-au construit hanul. Acesta avea o grădină de vară în care se afla un imens tei secular. Era atât de mare încât tunarii din cetate îl foloseau ca punct de reper. Grădina era podită cu lemn care ulterior a fost înlocuit cu ciment. Sub copac erau așezate multe mese. În zilele de vară cântau acolo țigani și lumea venea de peste tot, chiar și mulți arădeni care treceau pentru asta Mureșul cu bacul lui Filip "băcsi" ori cu barca. Deși localul a fost vândut în 1902 el a rămas cunoscut tot ca "hanul lui Csalogovits". În anii 1970 imobilul a fost moștenit de Dăianu Maria. Unii dintre locuitorii Mureșelului își aduc aminte că Daniel Dăianu fost ministru al finanțelor și europarlamentar, reputat economist își petrecea vacanțele, copil fiind, pe malul Mureșului. Acum vechiul han este transformat într-o vilă arătoasă.

Comețul era o tradiție în familia Csalogovits, una dintre cele mai vechi din Aradul Nou, deși numele pare de origine aromână. Surorile Csalogovits aveau o băcănie înființată în 24 sept.1925 pe calea Banatului (Timișoarei) nr.163. Ghizela era văduvă după soțul ei Arthur Rozenczweig în 1931 când firma a fost înscrisă în Registrul Comerțului. Așa încât magazinul de „comerț de comerț cu mixte și băuturi spirtoase” a fost înscris pe numele ei și al surorii sale Rozalia. În 1940 ele emigrează în Germania.

### **e. Port Arthur**

Povestea localului nu este limpede. După profesorul Tiberiu Țigan un mic local cu acest nume, care trimitea la războiul ruso-japonez din 1904-1905, ar fi existat încă în 1904. Era al unui evreu și era situat în aval de locul unde urma să fie construit podul Traian. Finalizat și predat municipalității în 11 noiembrie 1910 podul a pus capăt afacerii. Datorită vamei percepute la trecere, fluxul de călători ce opreau acolo a scăzut. În schimb a crescut interesul pentru bacul lui Kirsch. În zona în care acesta trăgea la mal exista un mic birt cu numele „Port Arthur”<sup>281</sup>. Când a apărut acesta exact nu se știe dar este cert că în 1933 localul exista deja. Unii susțin ca era deja acolo cu mult înainte. Acum el este „sufletul” comunității proprietarilor de bărci și bărci cu motor din Arad. De câțiva ani tot acolo se organizează festivalul „Rock pe Mureș”. Port Arthur este și punctul de plecare de mai bine de cinci ani în expedițiile nautice internaționale cuprinse în programul „Protecție, educație, ecologizare, sport, turism” pe valea inferioară a Mureșului, pe traseul Arad-Szeged, 289 km.

---

281. În prima bătălie a războiului ruso-japonez din 1904-1905, la Port Arthur (peninsula Liaotung - Manciuria) a fost distrusă flota imperială rusească iar baza navală a fost cucerită în ianuarie 1905 după un sângeros asediu.

În preajma lui au apărut multe cabane și căsuțe de vacanță. Localul este proprietatea lui Dan Dănuț „Sima”, fost junior la UTA.



La Port Arthur, de 1 Mai 1941 – familia Călin



Peste Mureș, cu compul - 1942

## **X. Industrie**

Despre industrie, care presupune mobilizare mare de capital, mijloace de producție și muncitori, în Aradul Nou nu se poate vorbi. Într-un fel așezarea a avut "ghinion" geografic. Așa cum am precizat, apropierea centrului economic în plină dezvoltare al Aradului a paralizat dezvoltarea industriilor din comună, cu excepția celor legate într-o oarecare măsură de agricultură, așadar ceea ce am numi astăzi industrie alimentară. Cele câteva ateliere mai mari, intitulate pompos fabrici de mobilier din fier, lemn, ori altceva, nu aveau nici o legătură cu producție industrială de serie, la scară mare. Investițiile productive au ocolit comuna apoi cartierul Aradul Nou și în perioada anilor industrializării agresive a României. Cel mult s-au dezvoltat cele existente deja aici. Și cum acestea nu erau multe, situația nu s-a schimbat cu nimic. După 1989 despre toate se poate vorbi doar la capitolul "au fost odată".

### **1. De la varză murată la conserve și Pepsi**

Prelucrarea uscată a legumelor a fost inițiată în 1941 de către Societatea Anonimă Horticultura, în cartierul Aradul Nou (acum Sânicolaul Mic) lângă gara de aici, pentru aprovizionarea militarilor de pe fronturi. Fabrica a intrat în funcțiune la 1 octombrie 1942 cu o singură secție: uscătorie.

În 1943 a fost cumpărată de un om de afaceri bucureștean Mitică D. Simian, iar în 1945 a fost închiriată firmei lui Hociotă Dumitru, tot din București. După terminarea războiului mondial în anul 1945, singurul produs finit îl constituia, în 1948, la naționalizare, varza murată.<sup>282</sup> În 1948, întreprinderea a fost naționalizată de la fostul patron Dumitru N. Hociotă. La 29 decembrie, când era înscrisă la Oficiul Registrului Comerțului, directorul ei era Kohn Iacob, evreu, născut la Dombegyhaza (Ungaria), de profesie lăcătuș mecanic. Kohn locuia în Aradul Nou pe strada Karl Marx nr.114. Capitalul fabricii numită ulterior "Societatea de stat 'Refacerea' - uscătorie de fructe și zarzavaturi" era, la data naționalizării, de 5.160.785 lei. În același an fabrica a intrat într-un conglomerat național de întreprinderi de prelucrare legume și fructe numit SC "Aprozar".<sup>283</sup>

În 1950, fabrica începe să producă din nou concentrate de legume și fructe.

---

282. Demșea D. – Tradiții industriale în județul Arad. Secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții p.13

283. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Camera de comerț Arad 24/1948

În anul 1951 își începea producția de conserve de legume și fructe, concentrate de legume și fructe și muștar.

După '90 au început problemele, ajungându-se ca, în 1994, întreg personalul fabricii precum și utilajele, să treacă la societatea româno-americană "Arsico Pepsi-Cola". Întrucât această societate avea obiect de activitate producerea și îmbutelierea băuturilor răcoritoare, utilajele moștenite de la "Arconserv" au fost vândute sau casate. În anul 1995, s-a reluat activitatea specifică la "Arconserv" cu o linie de fabricat muștarul și din '96 au fost prelucrate și legume și fructe.

În încercarea de privatizare a fost scoasă de trei ori la licitație de FPS care avea pachetul majoritar (97%) de acțiuni, însă nu a existat nici o ofertă de achiziționare a fabricii de conserve. Ulterior a fost cumpărată de societatea "Imotrust" care are ca obiect de activitate închirierea și subînchirierea bunurilor imobiliare proprii sau închiriate.

## **2. „Somnul de veci” pe saltea**

Prelucrarea și industrializarea laptelui a început în 1944, odată cu construirea întreprinderii „Agricola”, cu capital german. După al doilea război mondial, în 1946, a fost preluată de Administrația Bunurilor Sovietice (ABS). Întreprinderea și-a schimbat numele în „Romlacta”, devenind filială a societății „Aprolacta” din București.<sup>284</sup> În 1950 a fost restituită Statului, devenind Întreprindere de Stat a Produselor Lactate (ISPL) apoi, din 1955, Întreprindere de Colectare și Industrializarea Laptelui (ICIL). Odată cu desființarea sistemului de cote obligatorii la lapte, din 1956, „colectarea” din conținutul denumirii întreprinderii este înlocuită cu „contractare”.

Zona de colectare era reprezentată de raioanele Arad, Pecica, Lipova, Sânicolaul Mare din regiunea Timișoara și raioanele Criș, Ineu și Gurahonț din regiunea Oradea. Dacă în 1948 prelucra 2.520 hl de lapte, 81 tone de unt și 73 tone brânzeturi, în 1959 ajunsese la 60 mii hl lapte, 560 tone unt și 1400 tone brânzeturi și și-a diversificat produsele cu iaurt, brânză de vaci și smântână.

Până la revoluție, fabrica asigura laptele și produse lactate pe piața Aradului. Proiectată pentru o capacitate de 150.000 litri care puteau fi procesați zilnic, SCIL Arad procesa până la 130.000 litri de lapte. Avea centre de colectare a laptelui în tot județul și secții de prelucrare la Zerind, Pecica, Săvârșin Chișineu Criș, etc. și 900 angajați.

---

284. Demșea D - Tradiții industriale în județul Arad. Secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții



După 1989 a fost cumpărată și falimentată în 2002 de o firmă timișoreană. Acum, în spațiile fostei întreprinderi, se fac saltele.

### 3. Fabrica de bere a baroanei

Producția berii și a rachiului era foarte răspândită în Banat deoarece apa potabilă nu era prea bună iar garnizoanele militare erau consumatori importanți de mari cantități. Administrația camerală prin intermediul administrației din Timișoara a permis amenajarea de timpuriu a unor mici "fabrici" de bere și rachiu în multe localități. Desigur afacerea era monopol de stat. Acestea erau conduse o perioadă de timp de către funcționari imperial iar mai târziu au fost arendate. Prima atestare a unei fabrici de bere în Aradul Nou este din 1729, apoi aceasta apare ca fiind arendată până la sfârșitul sec.XVIII.

În 1783 Sigismund Lovász de Eötvenes (Utviniș - nn) renovează fabrica de bere și malț. Aceasta a rămas până în sec. XX. în posesia urmașilor săi. În anul 1866 fabrica avea 80 de muncitori. În anul 1868, berar șef era Josef Gising.<sup>285</sup>

În anul 1910 fabrica se întindea pe o suprafață de cinci jugăre, avea un generator cu abur de 35 CP și unul diesel de 25 CP și producea berea "Bika", "Doppelmarzenbier" sau "Diadal", bere neagră din malț de 14 grade. Produsele ei erau vândute în tot "ținutul unguresc".<sup>286</sup> În 1893 fabrica producea 5.000 hl, în 1909 ajunsese la o producție de 16.650 hl, iar în 1912 – 18.800 hl și în 1914 la 60.000 hl.

Baroana Mathilde Nopcsa a încercat să vândă fabrica la începutul sec. XX.

În 1 septembrie 1923, fabricantul de bere "Dreher Haggemacher" din Oradea închiriază fabrica din Aradul Nou a baronesei Zelinski Matilda, văduva baronului Nopcsa Elek pe o durată de 10 ani.<sup>287</sup> Contractul este însă reziliat și în 1927 fabrica este cumpărată de fabrica de bere "Timișoreana" SA. Timișorenii nu rămân proprietari decît doi ani, în ianuarie 1929 baroana ajunge din nou proprietară. Se pare că timișorenii voiau să achite prețul în acțiuni, ceea ce era neconvenabil pentru vânzător. În anul 1929 baroana donează fabrica nepotului ei Pallavicini Carol. Acesta o vinde în martie 1930 fostului chiriaș "Dreher- Haggemacher".<sup>288</sup>

Ca urmare a crizei internaționale din 1929-33, a scăderii vânzărilor și a creșterii taxelor, orădenii decid ca, în noiembrie 1931, să înceteze producția de bere

---

285. Petri A. - Op.cit p.595

286. Borovski S. - Op.cit p.184

287. Bekes Megyei Muzeumok Kozlemenyei 29 (2006), p.315-326.

288. CF. 3939 Aradul Nou.

din Aradul Nou și să închidă fabrica. Oricum dispărea de pe piață un concurent. Până în 1944 s-a produs doar gheață.



Fabrica baroanei, imagine exterior

### **a. Naționalizare cu proteste diplomatice**

În 10 martie 1948, la fabrica de bere “Dreher-Haggenmacher SA” cu sediul în Oradea, ajunge încheierea nr.4140/1948 a Judecătoriei de ocol Aradul Nou, secția Carte funciară, prin care li se aduce la cunoștință că fabrica de bere din Aradul Nou a fost expropriată de Comisia de plasă Aradul Nou, cu avizul Comisiunii județului pentru îndrumarea reformei agrare și a trecut în proprietatea Statului. După o săptămână, însărcinatul cu afaceri al Ungariei la București protestează la Ministerul afacerilor externe, condus în acea perioadă de Ana Pauker, cu privire la exproprierea fabricii de bere din Arad. Ca urmare ministerul trimite o adresă (21405/19 martie 1948) către ministrul Traian Săvulescu, vicepreședinte al Consiliului de miniștri și coordonator al Ministerelor de agricultură și silvicultură în guvernul Petru Groza, să facă ce crede de cuvință.

Ce susținea însărcinatul cu afaceri: “fabrica de bere Dreher- Haggenmacher este o întreprindere pur maghiară cu sediul în Oradea, care posedă în Aradul Nou o fabrică de bere, una de malț și una de gheață pe un teren în suprafață de 3 jugăre cadastrale și 605 stp, cuprinsă în CF 3939 Aradul Nou”. Întreprinderea din Oradea fiind proprietatea unei bănci maghiare cu capital de stat, el solicită ca autoritățile competente să anuleze exproprierea, cu atât mai mult cu cât aceasta fusese făcută în

baza Legii privind reforma agrară.<sup>289</sup> Evident, decizia nu a fost anulată și oricum urma marea naționalizare din 11 iunie.

Fabrica a supraviețuit – cu prețul transformării ei într-o secție a “Indagrarei”, situată în vechiul cartier Poltura al Aradului – prin mutarea ei parțială, în 1951, în incinta Fabricii de spirt și drojdie “Indagrara”, lângă fosta acum fabrică de bere Brau Union.<sup>290</sup> Începând cu anul 1968 Fabrica de bere a funcționat sub denumirea de Intreprindere de industrializare a vinului și băuturilor alcoolice, așadar fără nici o legătură cu obiectul ei de activitate inițial.

Privatizată după 1989, a dat faliment în anul 1999, fiind cumpărată la licitație în 2003 de firma Corleone SRL. Astfel, cea mai veche clădire industrială a Aradului a fost transformată în spații de depozitare și birouri, păstrându-și aproape intactă doar fațada barocă, placată cu cărămidă.

Acum funcționează acolo un restaurant, o discotecă și câteva magazine.



Una dintre cele mai vechi clădiri industriale ale orașului

---

289. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Cam de agric Arad 1925-1948. inv 66/1948

290. Demșea D. – Tradiții industriale în județul Arad. Secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții

## ***XI. Instituții bancare, cooperative***

În ultimul sfert al secolului al XIX-lea erau prea puține comune bănățene care să nu aibe cel puțin o filială a unei case de economii. Dacă la 1876 în comitatul Timiș erau 11 case de păstrare, în 1907 numărul acestora ajunsese la 247. O casă de economii era și nu era o bancă comercială tipică. Era în sensul că avea un capital inițial (provenit însă din donații și contribuții ale elitei orașului), dădea împrumuturi etc. și nu era bancă comercială, întrucât statutele caselor prevedeau renunțarea la profit, sumele depuse erau limitate, iar profiturile, după constituirea fondului de rezervă, finanțau proiecte de interes comunitar. Ulterior, casele de economii s-au transformat în societăți pe acțiuni, creditând industria și comerțul local, dar fără a pierde componenta de binefacere. Și desigur, cea de economisire.

### **1. Casa de păstrare SA - Aradul Nou (Neuarader Spaarkasse Aktiengesellschaft; Ujaradi Takarékpénztár részvénytársaság)**



Banca de economii Aradul Nou

Instituția de credit și economii a fost înființată în 1869 și din 1870 ține adunări generale și publică bilanțuri, rezultă dintr-o notă de observații aflată la dosarul de înscriere a instituției la Oficiul Registrului Comerțului al Camerei de Industrie și

Comerț Arad, din 1931. Această notă contestă faptul că „Neuarader Spaarkasse” s-a înființat la 12 noiembrie 1876, întrucât actul de constituire și procesul verbal al adunării generale nu a fost găsit la Tribunal. Faptul că instituția de credit este mai „bătrână” decât se credea, nu schimbă scopul acesteia – „primirea depunerilor spre fructificare și facerea operațiunilor de credit”.



Membri fondatori ai Neuarader Sparkasse AG

În 1880, cea mai mare parte a depunătorilor erau agricultori și meseriași.<sup>291</sup> Capitalul inițial al băncii era de 40.000 guldeni, constând în 1.000 de acțiuni a 40 fl. Membri fondatori au fost: Johann Teichert, Johann Philipp, Anton Fock, Anton Smolensky, Ferdinand Wagner, Johann Pommersheim, Emanuel Borbora, Andreas Gangl, Lorenz Hartmann, Franz Lambert, Martin Netter, dr. Johann Hemmen, Peter Pfeiffer, Desiderius Herold, Franz Fehér, Adalbert Schaffer, Martin Schork, Andreas Frank, Georg Morschl, Georg Berthe, George Hartmann, Franz Dengl, Nicolaus Klug, Matthias Kirch. Capitalul a crescut apoi la 100.000 guldeni.

Din 1870 și până în 1910 directorul băncii a fost Lorenz Hartmann, contabil Andreas Gangl și Johann Pommersheim casier, timp de mai mulți ani. La scurt timp după 1910, casa de economii s-a transformat într-o societate pe acțiuni. În 1930-1931 directori erau dr. Hemmen Ioan, Netter Martin și Theisz Nicolae. Între cei 15 consilieri apare și Friedrich Francisc, primar al comunei. În 1931 „casa” și-a majorat capitalul la 5 milioane lei. Nu a scăpat însă de probleme. Criza financiară de durată, recolta slabă a anului 1932 și inundațiile din același an au ruinat o parte mare a debitorilor

291. Arhivele naționale Arad, Tribunalul Arad sectia III , dosar 11/1876

Astfel că bilanțul la 15 decembrie 1932 consemna pierderi de 3,3 milioane lei. Ca urmare Banca a fost închisă. Clădirea în care funcționa (cal. Timișorii nr.38) a fost cumpărată în anul 1939 cu 770.000 lei de către comerciantul Josef Kompas, proprietarul magazinului de coloniale și articole de fier pe peste drum de bancă.<sup>292</sup> Naționalizat în 1947, imobilul a fost restituit în 2002 moștenitoarelor familiei Kompas.

## **2. Banca populară pentru Aradul Nou și Provincia S.A. (Volksbank Aktiengesellschaft für Neu arad und Umgebung)**

### **Cooperativa de credit și economii Aradul Nou**

Banca a luat ființă la 5 ianuarie 1890 sub denumirea de „Banca Poporală pentru Aradul Nou și Provincia”, cooperativa de credit Aradul Nou. (Volksbank als Genossenschaft für Neu Arad und Umgebung) sub patronajul grofului Zselensky Robert, președinte de onoare fiind Frölich Gustav. La 12 februarie 1893 devine societate pe acțiuni, îndrumată la început de Casa de păstrare a județului Arad.



Banca populară pentru Aradul Nou și provincie

Capitalul inițial era de 200.000 coroane reprezentând părți sociale subscrise și achitate și 48.000 coroane subscrise. O parte socială avea valoare de 1 forint și 50

---

292. Arhivele naționale, Arad. Dare de seamă 1880 – Trib. Arad secția III 16-1876; Camera de comerț 162/1931; Inventar 73

kr. Conform statului, scopul băncii era „de a acorda credite asociațiilor, de a le primi și fructifica economiile și de a efectua operațiuni de bancă în folosul acestora”, fiind așadar profilată pe credite și economii. Își desfășura activitatea pe o rază de 20 km. în jurul Aradului Nou și avea o filială la Vinga. Era organizată ca societate pe acțiuni, forul superior fiind adunarea generală a acționarilor, care se întrunea în ședințe ordinare, pentru analiza activității anuale a Băncii și extraordinare, când probleme deosebite se cereau dezbătute. Între ședințele AGA, banca era condusă de un consiliu de administrație cu activitate permanentă. În 1890 președintele băncii era Sztalmári Gyula, directori Hasz Sandor, Daniel Gergely, Neuman Ede și Wadorosky Gusztav. Conform bilanțului, confirmat de „Casa de economii a județului” înregistra la 26 ianuarie 1891 un profit net de 38.279 frt și 67 kr. În 1944 director al băncii era Anton Merk. Sediul băncii era pe str. Principală nr.24 (acum Timișorii nr.48). A funcționat până în 1948 când a fost practic „înghițită” de Cooperativa populară de credit și economii „Albina” din sectorul administrativ Aradul Nou, sfârșind astfel ca o „secție pentru credite și economii” a acesteia.<sup>293</sup>

### **3. Banca Populară” Hansa” – societate cooperativă de credit și economie (Spar und Kreditgenossenschaft) și Cooperativa Producătorul**

Banca “Hansa” a fost înființată de 4 decembrie 1933, statul fiind autorizat de Judecătoria de ocol Aradul Nou la 19 februarie anul următor. Scopul băncii populare era “să înlesnească creditarea de care aveau nevoie asociații, să le primească și să le fructifice economiile, cum să și facă orice operațiuni de bancă și comision în favoarea acestora”.

Dacă la înființare avea 52 asociați, un capital subscris de 26.000 lei și un capital vărsat de 3.850 împărțit în părți sociale în valoare de 500 lei, în 1936 avea 166 asociați. În 1940 erau 420 de asociați (capital subscris / vărsat - 461 mii) pentru ca în 1942 să fie 547 de asociați (capital subscris / vărsat - 538.000 lei).

În 1942 consiliul de administrație era format din președinte, dr. Neff Francisc (avocat), vicepreședinte, Hartman Andrei (ales în 1940) și membri: Deutsch Ioan (ales în 1940), Petz Francisc (1940), Philipp Petru (1941), Teichert Laurențiu (1941), de la vicepreședinte în jos toți erau agricultori. Adunările generale se țineau în localul “Reuniunea tinerimii” (Jugendverein). Pe 27 mai 1934, după o AGA amânată din lipsă

---

293. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. 12/1942, 441/1931/47 Serviciul agricol al jud. Arad 1919/1939

de cvorum, asociații decid **fuziunea cu cooperativa “Producătorul” (Erzeuger Genossenschaft) din Aradul Nou**, după ce “starea averei cooperativei Producătorul este a se controla” de către comisia de cenzori a băncii. Cât despre membri, urmau a fi primiți doar “cei binevoitori și cu simțire bună”. De asemenea se hotărăște extinderea operațiunilor băncii prin primirea a 28 de asociați din comunele învecinate: Wiesenheid (Tisa Noua), Cruceni, Sag, Zădărlac, Sânicolaul Mic, Engelsbrun (Fântânele) și Schöndorf (Frumușeni).<sup>294</sup>

#### 4. Filiale bancare

a. “Prima casă de economii timișoreană” (“Erste Temesvarer Sparkassa A.G.”) cea mai veche casă de economii, fondată la 1845, în Timișoara, a avut și în Aradul Nou o filială deschisă în 1930.

b. “Banca svăbească pentru comerț și industrie” (Schwäbische Handels und Gewerbebank A.G.) fondată în 1920, cu sediul la Timișoara, a deschis o filială în Aradul Nou în 1922. Cum banca centrală nu a supraviețuit crizei financiare din 1930, filiala a fost închisă.

#### 5. Cooperatiile

Cum de regulă, casele de economii nu au în vedere în primul rând furnizarea de capital pentru investiții în afaceri lucrative din zona comerțului ori a industriei, au apărut și cooperative de credit, al căror rol principal era acumularea resurselor financiare disponibile și distribuirea lor prin credite către întreprinzătorii asociați. Un rol similar îl aveau cooperativele de producție al căror obiectiv principal erau însă investițiile în mijloace de producție, folosite în comun și comercializarea produselor obținute astfel, cu împărțirea profitului, la membri cooperativei. Dacă în 1929 în Banat erau 18 cooperative de credit și 8 de producție, în 1938 numărul acestora ajunsese la 75 de credit și 108 de producție. În Banat, un rol important în dezvoltarea cooperativelor (de credit sau de producție) l-a avut “Cooperativa centrală bănățeană Agraria” (“Banater Agraria Genossenschaftszentrale”, înființată în noiembrie 1937 de membri disidenți ai “Cooperativelor svăbești” (Schwäbische Landwirtschaftsvereine). Ulterior (1941) aceasta a fuzionat cu Uniunea națională a cooperativelor germane din Romania - Raiffeisen”

În Aradul nou au existat câteva cooperative:

---

294. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. B.P. Hansa 1934-1947. inv 32



### **a. Cooperativa „Producătorul”, asociație cooperativă pentru aprovizionare, producție și desfacere (Erzeuger-Landwirtschaftliche Genossenschaft)**

A fost înființată în 11 august 1931 cu scopul ”prevederii membrilor cu cele necesare gospodăriei și desfacerea produselor lor” și avea un capital subscris de 21.200 lei din care 4.200 vărsat. Cooperativa din Aradul Nou făcea parte din Uniunea cooperativelor germane cu sediul în Timișoara.

Membri consiliului de administrație erau Klug Ioan care locuia pe calea Banatului nr. 32 (Timișoarei) și Gilbert Ioan de pe Regele Ferdinand nr.175. La înființare „Producătorul” avea 42 de membri fondatori, majoritatea țărani din Aradul Nou dar și un zidar, un croitor, un învățător pensionar și doi pantofari.

Profitul net al băncii a crescut de la 772 lei în 1934, la 6.363 lei (1935) ajungând la un vârf de 42.090 lei (1937) după care scade la 17.184 lei (1938) și 16.050 lei (1939). A fost radiată din Registrul Comerțului în 27 februarie 1947. Klug fusese deja expropiat în 1945, casa lui a ajuns sediul GAC iar el a fost mutat la cumnatul lui.<sup>295</sup>

### **b. Cooperativa populară de credit și economii “Albina” Aradul Nou**

În 1942, conform Registrul repertoar, cooperativa populară „Albina” avea câteva sute de membri înscriși din Aradul Nou, Murășel, Sânicolaul Mic, Arad-Subcetate, Bodrogul Nou, Hodoș Bodrog, Șag, Schöndorf, Călugăreni, Cicir Mândruloc, Wiesenheid, Engelsbrunn, Guttenbrunn, Felnac, Firitiaz și Zădărlac. Câteva date din activitatea cooperativei:

**1947:** Președinte: dr Aurel Crișan (jurist)<sup>296</sup>, vicepreședinți Ludovic Fogarassy și Cornel Vodă.

- se ocupă intens de colectarea de cereale
- directorul Avram Lazăr este plătit cu 3646 lei
- în 21 noiembrie 1947 dr. Crișan își dă demisia (rămâne însă consilier juridic). Primarul Aradului Nou, Ștefan Pop este ales în locul lui în Consiliul de Administrație, Ludovic Fogarassy devine președinte CA.

**25 noiembrie 1947:** conducerea este preluată de o comisie interimară ca efect al unei decizii a Ministerului cooperației: președinte Ududec Vladimir (profesor), Pop Ștefan și Costea Ioan vicepreședinți

În februarie 1948 se mută prăvălia cooperativei în localul Băncii populare

---

295. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Dosar 441/1931/47 Serviciul agricol al jud. Arad 1919/1939; fond 548/1935-48

296. Prefect al Aradului în perioada 15.07.1920-17.10.1920

Aradul Nou, unde au fost închiriate mai multe încăperi.

**4 aprilie 1948** conform unui ordin al Ministerului Educației Naționale, Ududec Vladimir își dă demisia iar Pop Ștefan devine președinte.

Bilanț: în casa de bani: intrări 3.012.948 lei, ieșiri 2.994.105 lei, sold 18.843  
colectare păioase: intrări lei 484.369, ieșiri 817.506 lei sold 30.862 lei  
colectări porumb: intrări lei 3,9 mil, ieșiri lei 3,6 mil, sold 24.8948 lei.

Începând cu iulie, în procesele verbale al Consiliului de administrație cuvântul domn este înlocuit cu cel de „tovarăș”.

În iulie 1948 se sărbătorește „Ziua internațională a cooperăției” cu un program artistic, cor și masă în localul „Zur Traube” al lui Hartman, se confecționează 1000 insigne a 20 lei bucata pentru invitați. Cifra de afaceri a Cooperativei „Albina” este de 12 milioane lei.

### **Cooperativa înghite banca**

La sfârșitul anului 1948 cooperativa Albina absoarbe banca populară. Decizia se ia „în ședință comună a comisiliilor de admistrație - **Cooperativa populară „Albina” și Banca populară din Aradul Nou** prezidată de tov.Costea Ioan de la Coop. Albina. Tov.Chirică Petru de la Banca populară subliniază necesitatea unificării.” Din această unificare a rezultat „Albina” - **Cooperativă Populară de Consum cu secție de Credit și Economie pentru Arad sectorul Aradul Nou și Proviță**, cu un activ de 4,4 milioane și un pasiv de 4,9 milioane. În anul 1949 cooperativa mai avea 1.200 din cei 2.867 de membri pe care îi avusese odată.<sup>297</sup>

---

297. Arhivele Naționale Arad, fond Albina coop. pop de consum AradulNou, Mureșel și jur 1942-48.

## **XII. Asociații locale**

Coeziunea populației din Aradul Nou, pe lângă aspectul ei etnic, a fost dată în mare măsură și de numeroasele forme de asociere ce au funcționat în comună. Fie ele de natură religioasă, laică, culturală, profesională, de binefacere ori sport, șamd. ele au contribuit la realizarea unei emulații de care puține localități au avut parte.

### **1. Asociații religioase:**

#### **a. Marienmädchen ( fiicele Maicii Domnului)**

Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a sublinia importanța sărbătorilor dedicate Maicii Domnului, fetele purtau haine albe ca zăpada. Ele aveau 5-6 poale care erau în dungi iar cea de deasupra avea o dantelă ce trebuia să se vadă de sub rochie. Rochia avea o eșarfă ce se purta la gât iar o panglică albastru deschis, cu o lățime de cca. 10 cm, ajungea până în talie, unde era legată cu o fundă. De eșarfă era cusută o altă panglică, de cca 3 cm lățime, care atârna în spate.

Fetele erau îndrumate de două femei mai în vârstă, iar în zilele de sărbătoare când purtau această ținută, erau așezate în biserică, după înălțime, în stânga și în dreapta prezbiteriului. În timpul procesiunilor mergeau în pereche în fața preotului, iar cele mai mari duceau statuia Fecioarei Maria.

#### **b. Asociația Rozariului**

Una dintre cele mai importante asociații bisericești din Banat, pentru germani, a fost Asociația rozariului. Femeile erau organizate în grupe de câte cincisprezece, conduse de câte o reprezentantă care era foarte îndrăgită de celelalte. În Aradul Nou, Asociația Rozariului a fost înființată în anul 1898 de către preotul Julius Kristofcsek. La început erau câte zece "trandafiri" a câte zece femei fiecare. Reprezentanta fiecărui "trandafir" împărțea duminica, după vecernie, surorilor ei, "petalele trandafirului" (Rosenblätter) care conțineau tainele rozariului. La un anumit interval de timp schimbau între ele acele iconițe.

La înființare, asociația avea 150 de membre. Ele au donat în deceniile următoare diverse obiecte pentru înfrumusețarea interiorului bisericii.



Ca niște trandafiri

### **c. Asociația pușcașilor din Aradul Nou**

“Asociația pușcașilor voluntari” este cea mai veche asociație cunoscută în Aradul Nou. Se pare că a fost înființată la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În 19 octombrie 1848 toți cei din Aradul Nou, care dețineau arme, au fost obligați să le predea în cetate; în ziua de 7 iunie 1848 când Aradul Nou era temporar controlat de revoluționarii maghiari, în timp ce se sărbătorea „Joiă Verde”, o divizie de infanterie a trecut trăgând salve de focuri. Faptul a fost consemnat și în jurnalul de luptă al cetății. În 1853, pușcașii au reușit să se reunească din nou. Membrii asociației aveau uniforme, după modelul maghiar. Sarcina acestora era să tragă salve de focuri în timpul slujbei bisericești, când erau sărbători mari. În 1885 organizația din Aradul Nou avea 95 de membri, președinte fiind avocatul Mathias Hemmen, căpitan era Marktrichter (primarul) Nikolaus Philip, iar casier Georg Wopfer.

Organizația s-a dizolvat încă înaintea izbucnirii Primului Război Mondial, din cauza înăsprii regimului armelor.

### **d. Asociația misionarilor**

Din 1905, exista în dioceza Cenad, o organizație a episcopului care încuraja misionarismul. Pentru a materializa aceste idei trebuiau cooptați cât mai mulți laici. Astfel apare această asociație și în Aradul Nou.

### **e. Filiala din Aradul Nou a Asociației Bonifacius**

În 1932 directorul Josef Nischbach înființa în Timișoara, împreună cu alți simpatizanți, Asociația „Bonifacius”, care după doi ani cuprindea 120 de grupe de preoți cu peste 5000 de membri. Și Aradul Nou s-a aliat acestei organizații curând după înființare, prin starețul Johann Baptist Mayer. Asociațiile trebuiau să-i sprijine pe nemții catolici, cultural și religios. Până în 1938-1939, în perioada vacanței mari, învățători voluntari, practicanți, preoții tineri sau studenții la teologie mergeau în localitățile izolate să facă școală cu copiii de acolo. Preoții asigurau materialele necesare.

## **2. Asociații profesionale:**

### **a. Societatea „Fraternitatea” a meseriașilor de zidire**

A fost înființată la 6 februarie 1931. Președinte Francisc Bellinger, vicepreședinte Iosif Hensch, secretar Gheorghe Deutsch, secretar ajutor Francisc Watz, casieri Antoniu Hess și Francisc Getz.

Scopul asociației: lărgirea cunoștințelor meseriașilor zidari, ținerea steagului societății, a făcliei luminii și a cununii, necesare la festivități, la înmormântarea membrilor societății și.a.<sup>298</sup>

### **b. Casa Producătorilor (Gewerbeheim)**

A fost înscrisă în Registrul asociațiilor recunoscute persoane juridice al Tribunalului Arad în august 1929. Scopul asociației „Casa Producătorilor” (Gewerbeheim) sau „Căminul industriașilor” din Aradul Nou era ajutorarea „membrilor îmbătrâniți și ajunși în incapacitate de a mai munci și trăiesc în astfel de condiții că au nevoie de alimente și întreținere, medicamente și medic în caz de boală”. De asemenea „promovarea solidarității și culturii industriale, prin biblioteca pentru industriași-meseriași, pentru a ridica pregătirea și perfecționarea profesiei, a exercita influență benefică asupra educației tinerilor.”

Președinte: Petre Knapp, vicepreședinți: Ioan Gilbert și Carol Weil. Asociația își avea sediul pe strada Constituției (Frankengasse).<sup>299</sup>

### **c. Corporația Industriașilor**

La 8 martie 1935 pretura Plasei Aradul Nou înaintează Prefecturii Arad bugetul de anul 1935/1936, bilanțul pe anul 1934 și contul de avere al „Corporației

---

298. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.Fondul Tribunalul jud. Arad inv. 44/1919

299. idem

industriașilor” din comună, pentru aprobarea lor de către Ministerul Comerțului și Industriei București.

În acel an, corporația număra 160 de membri cotizanți și conform datelor, avea prevăzut un buget de 15.750 lei. Veniturile proveneau din taxele membrilor, contractări de ucenici (30x40 lei) eliberări de cafe (30x60 lei) carnete de lucru și alte surse și banii erau destinați acoperirii cheltuielilor de personal, pentru premiarea ucenicilor, donații către „Căminul Industriașilor” (Gewerbeheim) ș.a.

Aveea Corporației industriașilor, în 1934, era de 21.323 lei, jumătate reprezentând depuneri în conturile Băncii de Comerț și Industrie, Băncii Poporale, Uniunea Băncilor Bănățene și ale Băncii Vechie, un împrumut de stat de 2.580 lei, numerar 11.128 lei, o restanță la taxe de membri din 1934 în valoare de 1.500 lei și valoarea inventarului.<sup>300</sup>

### **3. Asociații culturale**

#### **a. Organizația de tineret din Aradul Nou**

Activitatea organizației de tineret de după Primul Război Mondial își găsește rădăcinile încă de dinaintea anului 1914. Directorul Josef Nischbach și colaboratorii săi sunt cei care au pus, bazele organizației tinerilor catolici de origine germană din Banat.

La 4 ianuarie 1930 ei au reușit să înființeze „Banatia”, care avea să devină mai târziu cel mai mare Centru Școlar de Limbă Germană din sud-estul Europei, astfel apare și "Asociația Tineretului”, la care se afiliază foarte repede alte 20 de organizații. Asociația tinerilor din Aradul nou a fost fondată în 11 iunie 1906.

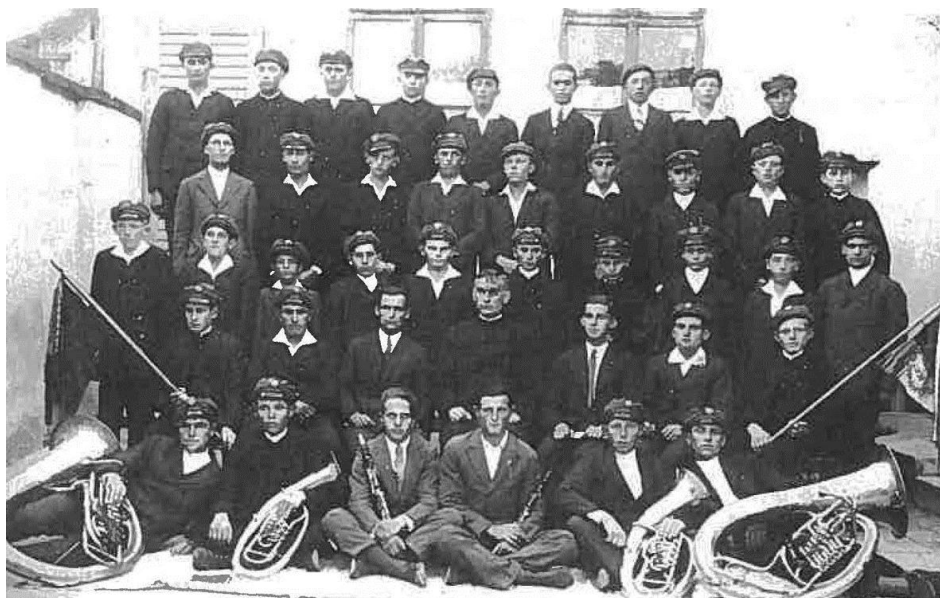
Căminul cultural al asociației (Căminul tinerilor "Jugendheim") se afla la intersecția străzilor Schulen și Bäckergerasse (Cibinului și Castanilor). Clădirea spațioasă a fost construită între anii 1908-1909 de către membrii organizației și părinții acestora. Drapelul uniunii, a cărui protector era Barbara Dengl, a fost sfințit în vara anului 1910; la 11 iunie 1931 drapelul a fost reînnoit, fiind sfințit încă o dată în timpul slujbei, protectori fiind de data aceasta copiii lui Barbara Dengl, doamna Winkelmayr și dr. Johann Dengl.

Primul președinte al organizației a fost Andreas Hartmann (1906 – 1914) iar îndrumătorul tineretului era Lorenz Teichert (dat dispărut în 1945, în luptele din

---

300. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref Arad - acte adm 1934-1939, inv. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Pref. Arad acte adm. 1934-39 inv. 171/1935

Polonia). Până în 1930, sălile Căminului tinerilor erau folosite drept săli de bal sau de petreceri, organizate duminica sau cu ocazia Fasching-ului ori de Kirchweih; exista chiar și un cuptor pentru copt pâine, mese, bănci și scaune. Acestea erau folosite și pentru nunți. În perioada postului ori de Advent tinerii prezentau acolo piese de teatru puse în scenă împreună cu diaconii.<sup>301</sup>



Asociația tinerilor

### **b. Organizația culturală din Aradul Nou și Filarmonica**

La 9 mai 1919 s-a înființat la Timișoara “Organizația culturală”, sprijinită de Partidul Popular German și de către dr. Michael Kausch (1877–1942). La 10 decembrie 1926 apare tot acolo “Organizația Culturală Bănățeană Germană”, al cărei președinte a fost Josef Gabriel (1880–1959).

După Anton Valentin, citat de Petri, în anul 1920 s-a înființat o organizație culturală în Aradul Nou care nu avea nici o legătură cu celelalte două organizații mai sus amintite. Întemeietorul celei din Aradul Nou a fost preotul Johann Baptist Mayer, ajutat de diaconul Dr. Fidel Hammer (1890–1967). În curând s-a înființat un cor bărbătesc. Mayer a condus și “Filarmonica”, o orchestră care a dat concerte memorabile în scopuri caritabile. În Aradul Nou chiar preotul dirija, în sala mare a restaurantului Kornett. La spectacole asistau agricultori, meșteșugari, funcționari, moșieri și chiar contesa Pallavicini, fiica moșierului Nopcsa. Printre muzicieni sunt

---

301. Petri A.P. - Op.cit.p.628

amintiți: Mathias Klein, Dr. Josef Hohn, Emma Buchecker, Josef Göbl, Michael Straub, Franz Gilbert, Ferdinand Krebs, Dr. Johann Teichert, Ludwig Kowatsch, Adalbert Tringl. Memorabile au fost slujbele la care participa și corul. "Filarmonica" și-a întrerupt activitatea, după al cel de-al Doilea Război Mondial, însă corul a supraviețuit în continuare.

#### **4. Organizațiile sportive din Aradul Nou:**

##### **a. USE sau Neuarader Sportverein**

În anul 1919 s-a înființat, cu sprijinul marchizului Pallavicini, o asociație sportivă în Aradul Nou. Pallavicini a pus la dispoziția "USE", abreviere de la "Ujaradi Sport Egyesület" sau "Neuarader Sportverein", un teren de fotbal și două terenuri de tenis, utimele două aflându-se în „Feengarten” (Grădina Zânelor), în spatele restaurantului „Zur Traube”. Fotbaliștii activi ai USE erau germani, maghiari și câțiva români din Sînicolaul Mic. Membri susținători, suporterii erau germanii din localitate.

Această organizație nu se ocupa doar de activități sportive, se organizau și diferite spectacole de teatru de amatori, festivaluri cu tombolă, cu vânzări de diverse obiecte și serate de dans la restaurantul " Zur Traube" ori în "Grădina zânelor"<sup>302</sup> Se pare că această organizație a dispărut în jurul anilor 1923-1924 pentru a renaște câțiva ani mai târziu.

##### **b. "Titanus" Asociație sportivă din Aradul Nou-Mureșel**

Despre clubul sportiv „Titanus” din Aradul Nou – Mureșel se știe că s-a înființat în anul 1928. Cei care au strâns în jurul lor iubitorii de sport înființând asociația au fost frații Bomansz Gaspar și Titus, amândoi maeștri pantofari în Aradul Nou. Primul președinte ar fi fost Bomansz Gaspar. Bomansz era și membru al asociației „Wacker”. Fratele lui, Titus era membru al „Asociației muncitorilor pentru educație fizică Arad” (AMEFA)<sup>303</sup>. În anul 1932 președintele clubului era Zimmermann Francisc, director de bancă, președinte executiv era dr. Dengl Ioan, medic, iar secretar general Kovacs Ladislau din Mureșel.

Clubul avea 150-160 de membri. Președintele clubului Zimmermann, chiar se pricepea la fotbal. Născut în 1897, el a jucat la echipa T.A.C. din Timișoara și în 1924 era în naționala care a participat la Olimpiada din Paris.<sup>304</sup> Ca jucător în echipa națională a susținut meciuri la Belgrad, Bratislava, Viena și în Olanda. În anul 1943,

---

302 Petri A. P Op.cit p.639

303 Sport- album 1932-33. apărut Arad 1932 p.52

304 Idem. p. 388.



președinte al asociației „Titanus” ajunge dr. Josef Hohn. Clubul apare în registrul asociațiilor al Tribunalului Arad din 3 iunie 1948 ca asociație care are scopul de a cultiva sporturile „de tot soiul: gimnastica athletică, ușoară și grea, foot ball, tenis înotatul, vâslit, scrimă, excursiuni ș.a.” cu mențiunea că „se exclude din casele clubului orice discuțiuni politice”. Probabil este vorba de o reînregistrare.

Președinți: dr. Neff Matei din Aradul nou și Aurel Arkosi din Mureșel

Vicepreședinți: Iosef Hohn din Aradul Nou și Iosef Menrath din Mureșel

Secretar: Ludvig Kovacs din Mureșel

Director sportiv: Vichentie Ugrin din Aradul Nou.



Bomansz Gaspar președintele  
clubului Titanus



Bomansz Titus  
membru fondator Titanus

Terenurile de sport, unul de fotbal și altul de handbal, erau la limita dintre Aradul Nou și Mureșel, undeva aproape de intersecția străzilor Posada (Milchhalle-Lăptăriei) și Ioan Păun Pincio<sup>305</sup> și se întindea până la canalul Țiganca. Lângă canal se aflau vestiarele. Administratorul terenului era Kazamier. Chiar lângă teren se întindeau grădinile lui Marschalko, unul dintre cei mai mari florari din Aradul Nou.



1921, terenul ce aparținea seniorilor din Aradul Nou era disponibil și pentru elevii gimnaziști, iar prin anii 30 acolo aveau loc și serbările de „Ziua recoltei.”

În perioada anterioară celui de-al doilea război, din echipa Titanus făceau parte: Hum, portar, Silier și Kevereșan fundași, frații Soprony Gheorgy și Jani mijlocași, Babo Gyula centru înaintaș, Kirsch Jurki extremă stânga, Szünder fundaș.

Silier unul dintre cei mai buni jucători ai „Titanus” s-a transferat la formația Ferdinand (Oțelul Roșu). Stoss Francisc (foto) tipograf de meserie un alt membru al echipei

305 Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

Înainte de a ajunge la „Titanus” a jucat fotbal, ca junior, la AMEFA-Arad, apoi la „Wacher” în echipa întâi și la „Rapid” Timișoara. În 1930 era membru al „Titanus” dar avea și o rubrică de sport în „Arader Zeritung”.<sup>306</sup> În anii 30 echipa juca în meciurile clasa a II-a ale districtului Arad. În anul 1931 ajunsese pe locul secund în clasament. Războiul a pus capăt existenței clubului sportiv. Mulți dintre fotbalistii clubului au jucat în meciul vieții lor pe front și au pierdut.



Echipa de fotbal Titanus în 1932

### **c. Clubul sportiv german „Wacker”**

S-a constituit, în urma adunării generale a membrilor fondatori, la 29 martie 1925. Adunarea generală a fost condusă de avocatul dr. Vendelin Müller, președintele Comunității germano-svăbești din Arad, cavaler al Ordinului “Coroana României”. Clubul avea scopul de a “cultiva sporturile de tot soiul: gimnastică athletică ușoară și grea, football, tennis, înotatul, vâslitul, scrimă, excursiuni.” Primul președinte a fost prof. Iosif Siegl din Arad.

Din structura de conducere, altminteri extrem de stufoasă, făceau parte și trei sub-președinți: Algernon Hunyar director din Arad, Francis Ziegler și Ioan Stoica - amândoi funcționari din Aradul Nou. Clubul avea și șapte președinți de onoare între care dr. Francisc Neff din Aradul Nou. Ziaristul Anton Valentin și funcționarul Stefan

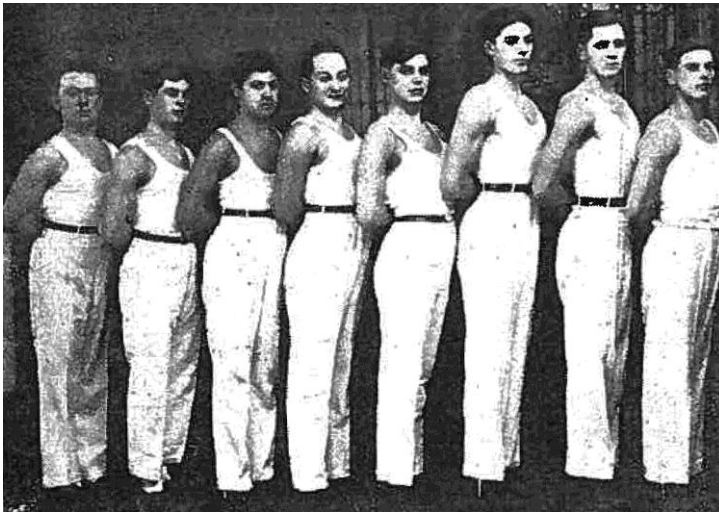
---

306. Sport-album p.361

Zanser amândoi din Aradul Nou erau subsecretari I.

Clubul avea mai mult de 152 de membri cu diverse funcții (membri ordinari, supleanți, ajutători, activi). Pe lângă arădeni, mulți erau din Aradul Nou, câțiva din Mureșel și Sînicolaul Mic. Câteva exemple: dr. Matei Neff, Ioan Unterweger funcționar, Peter Born comerciant, Francisc Filipp învățător, Mihail Fuhrman comerciant, Ioan Gilbert croitor, Ioan Helbert pantofar, Alexandru Jakob privat, Ludovic Kovács profesor, Friderich Erich măcelar, Mihail Straub impiegat, Nicolae Klotzbier industriaș, Mihail Klotzbier comerciant, Francisc Berg șelar, Iosif Boch frizer, Gheorghe Bondici (Mureșel) tâmplar, Iosif Göbl croitor, Ludovic Gutti mecanic, Tiberiu Kovacs dentist, Ioan Scholin dentist, Francisc Stoss tipograf, Adam Szabo (Mureșel) frizer, Iosif Vogel (Mureșel) frizer, Iosif Peltzer templar, Laurentiu Petz lăcătuș, Adam Engel student, Conrad Teichert șofer, ș.a.<sup>307</sup>

Kondoroși Zoltan, măcelar din Aradul Nou - campion cu echipa la Cupa Bega 1921 înot fond 10 km, a participat la Olimpiada din Berlin 1936 la lupte greco-romane.<sup>308</sup>



Echipa de gimnastică a clubului „Titanus”

#### **d. Asociația „Diana” a vânătorilor din Aradul Nou**

În epoca Banatului imperial, doar ofițerii și funcționarii din administrație, aveau drept de vânătoare. Fondul de vânătoare din jurul Timișoarei era păstrată exclusiv pentru distracția președintelui administrației. Administratorul local din Aradul

289. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Tribunalul Arad inv. 16/1925

308. Țiganu. T - Biriș Gh. (2004) Olimpici arădeni ed. Astra sport Arad p.56



Nou, Rantwig, trebuia însă să solicite pentru cetățenii din Arad în 1743 permisiunea de vânătoare. Josef Neumann a fost legitimat abia după zece ani drept vânător.

Societatea de vânătoare (Jagdverein, Vadász társulat) „Diana” Aradul Nou, a fost înființată în 1912. Președintele asociației a fost dr. Hemmen Ioan avocat în Aradul Nou, secretar general Arkossy Aurel (foto), notar comunal la Mureșel. Notarul (ns. în 1870) făcea sport de la 16 ani, gimnastică, atletism, vâslea, dar cel mai mult îndrăgea vânătoarea. În 1924 obținuse un trofeu la un concurs de tir la porumbei. Era și membru în asociația de vânătoare „Juno” și „Cerbul” din Arad.<sup>309</sup>

În 1922 (președinte era dr. Sincai Traian, notar public, Arad) din asociație făceau parte Franz Hartman, Franz Friedrich, Adam Blech, Josef Watz.<sup>310</sup> Simay Aladár proprietarul băii de abur din Arad (ulterior băile Sănătatea) și unul dintre „cei mai buni trăgători la porumbei din țară” era și el membru al asociației din Aradul Nou.

În anul 1931 „Diana” a fuzionat cu asociația similară „Juno” (fondată în 1918) din Arad. A fost înregistrată în Registrul asociațiilor recunoscute ca persoane juridice al Tribunalului Arad, secția I, la 9 februarie 1943. Președinte al asociației, după 1943, a fost Ștefan Popovici. Din consiliul de administrație făceau parte: Adam Nicolae, Ioan Gheorghe Popa, Hartman Francisc, Philipp Francisc, Jäger Antoni, Jansch Francisc. Scopul asociației era „gospodărirea vânatului în conformitate cu Legea pentru protecția vânatului, educarea etică și instruirea tehnică a membrilor în legătură cu gospodărirea și recoltarea vânatului, combaterea braconajului, controlul rațional al animalelor și păsărilor salbatice vătămătoare vânatului, stârpirea câinilor și pisicilor vagabonzi, colaborarea cu Comisia monumentelor naturii și cu Centrala ornitologică Română, creșterea câinilor de vânătoare, promovarea camaraderiei vânătoarești”.

Societatea a fost radiată în 1948, iar patrimoniul ei a fost preluat de AGVPS din R.P.R.

Înainte Primului Război Mondial erau cunoscute multe persoane înstărite din Aradul Nou care aveau permis de vânătoare.<sup>311</sup>

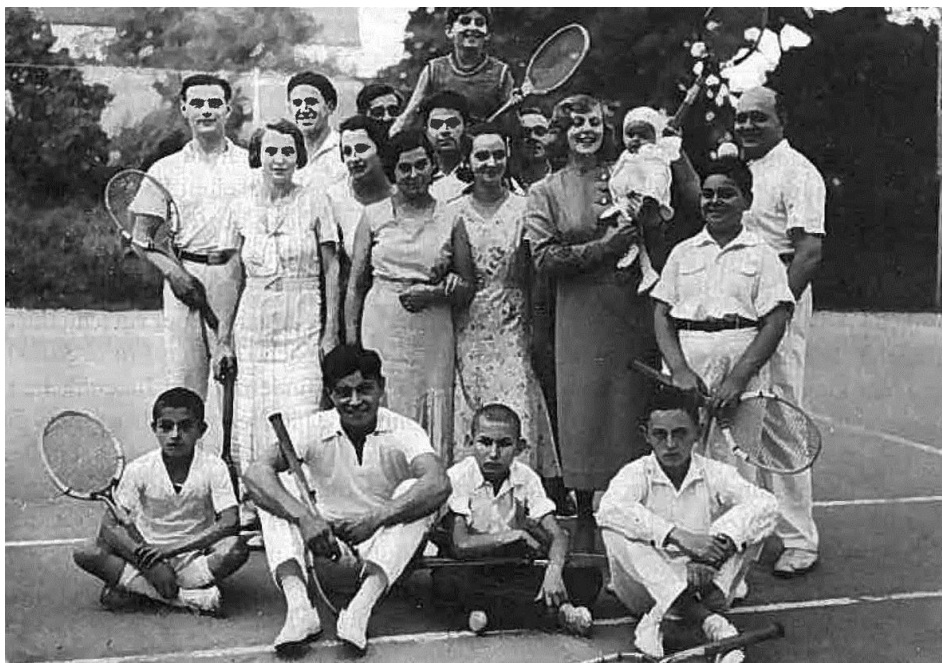
---

309 Sport-alum 1932-33. p.175.

310 Petri A.P.Op.cit p.627

311. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale Tribunal Arad secția I 1930-1945. inv 97/1930

## e. Clubul de tenis



Asociația de tenis

Această ramură sportivă apărută la noi după Primul Război Mondial, a fost sportul preferat al înaltei societăți din Aradul Nou. Nobilii de aici au amenajat trei terenuri de tenis, cel mai vechi aflându-se în parcul castelului Nopcsa și alte două în „Feengarten” (Grădina zânelor). Topits Magda, membră a clubului de tenis, câștiga în 1930 o competiție de tenis desfășurată la Sânicolaul Mic, iar în 1931 și concursurile din Arad și Ineu.



Dintre jucătoarele de tenis ale clubului Berthe Baba (foto)<sup>312</sup>, care excela și la patinaj ori tenis de masă, era văzută în 1932 ca o jucătoare de perspectivă chiar pentru echipa națională. Fapt este că în 1931, la 16 ani, câștiga, o competiție internațională desfășurată la Arad. O altă sportivă a clubului de tenis din Aradul Nou, Kradigathy Baba (foto) făcea același lucru anul următor.

312 . “Baba” nu este nume de familie. În maghiară înseamnă copil, păpușă. Era deci sportivă junioară.

#### **f. Asociația cazinourilor**

Și această instituție era destinată nobilimii, intelectualilor și oamenilor de afaceri din Aradul Nou. A funcționat doar câțiva ani, președintele clubului fiind șeful magistraților, Franz Ziegler.

#### **g. Asociațiunea pentru baie din Aradul Nou-Mureșel**

Un număr de 32 membri fondatori din Aradul Nou și Mureșel au înființat, la 2 iulie 1933, cu „scopul de a promova educația fizică / înotul și a sănătății membrilor componenți prin baie și ștrand”, „Asociațiunea pentru baie din Aradul Nou - Mureșel”.



Patrimoniul asociației, între ai cărei membri fondatori era și primarul comunei Mureșel, Buschi Ioan, era format dintr-o casă „cu 5 cabine pentru desbrăcare la baie, aflătoare în Mureșel, cu tot cu mobilier, requizite pentru învățat înnotarea, locul pentru ridicarea / clădirea cabinelor din Mureșel, depuneri la Casa de păstrare din Aradul Nou în sumă de 3.862 lei și 252 lei numerar”.

Președintele asociației era un funcționar de bancă din Aradul Nou, Schmarda Ferdinand (locuia pe calea Banatului/Timișorii nr.24) iar vicepreședinte dr. Iosif Hohn senior, pensionar de stat (cal. Banatului nr.208).<sup>313</sup>

Ștrandul și cabinele se aflau cam la 200 metri în aval de podul Traian. Administrator era Beljung Josef (Seppi bácsi) din Mureșel. Cei care frecventau ștrandul puteau degusta în fiecare zi marfa lui „Virșli” Toni. El locuia pe actuala I.P.Pincio și aducea, încă fierbinți, produsele ce i-au dat porecla.

---

313. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Tribunalul Arad, secția I, inv. 12/1933

## **5. Asociații sociale**

### **a. Asociația Crucea Roșie din Aradul Nou**

A fost înființată cu puțin timp înainte de anul 1900, președinte, iar mai apoi președintele ei onorific a fost baroana Mathilde Nopcea, născută Zselensky. Organizația și-a dovedit utilitatea odată cu Primul Război Mondial, în 1914. În toate sălile de clasă din școli au fost amenajate spitale de rezervă pentru a se putea îngriji soldații răniți și bolnavi. Alimentele erau donate de către locuitori, la fel lenjeria de pat sau mobilierul. Desigur, soldații erau îngrijiți de voluntari din cadrul asociației. Statul plătea o sumă mică care nu acoperea nici pe departe costul tratamentului.

### **b. Societatea de ajutor pentru înmormântare din Aradul Nou**

A fost gândită pentru a veni în sprijinul confracților cu o situație materială mai precară, care aveau dificultăți în procurarea celor necesare înmormântării celor dragi.

Se pot evidenția două puncte esențiale ale acestei organizații: asigurarea unei înmormântări conform tuturor tradițiilor și obiceiurilor, cu plata doar a unei cotizații modice stabilite anterior; înscrierea în această organizație se făcea indiferent de religie sau sex, fiind acceptată orice persoană având o vârstă cuprinsă între 15 și 60 de ani. Nu erau acceptate însă persoane bolnave. Minorii erau primiți doar cu condiția ca părinții sau tutorele să semneze un acord. Înscrierea o făcea președintele iar respingerile nu trebuiau justificate. În cazul decesului unei persoane fiecare membru era obligat să participe cu o sumă mică stabilită la început. Organizația se ocupa de organizarea înmormântării punând la dispoziție dricul, doi cai albi, doi cai negri, patru bărbați care să ducă sicriul, felinare. În afară de aceasta, familia îndoliată mai primea o anumită sumă de bani (în 1900 primeau 100 de guldeni iar în 1940 câte 1.100 lei). Cei mai cunoscuți antreprenori de pompe funebre au fost Karl Csutak în jurul anului 1899 și Josef Petz în 1907.

### **c. Providența (Fürsorge) Mureșel**

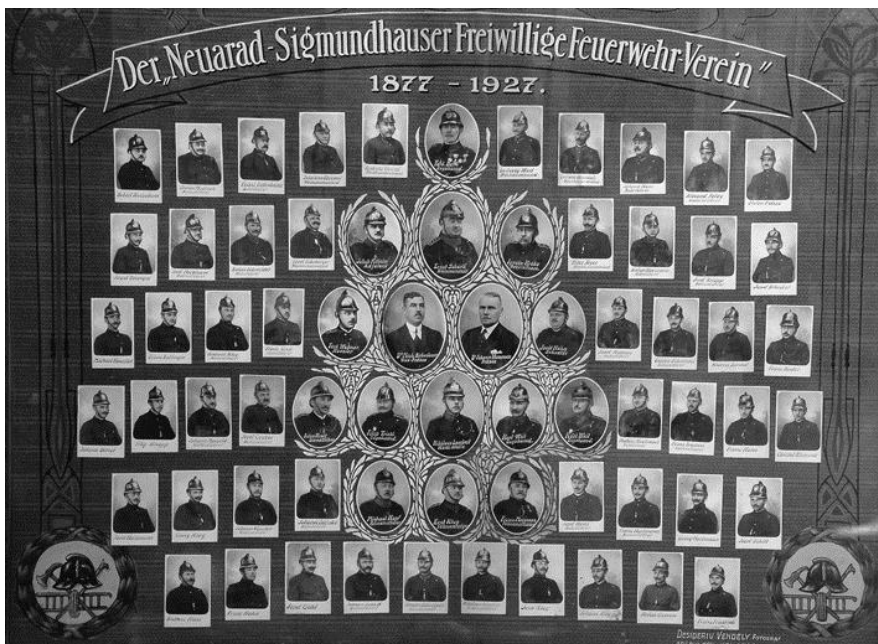
„Providența (Gondviselés/Fürsorge) societate de ajutor pentru înmormântare - comuna Mureșel, județul Arad”, a fost înființată la 1 iunie 1924. Societatea își propunea să acorde „ajutor celor rămași în familie în cazul decesului membrilor”. Președintele ei era pantofarul romano-catolic Schaberger Iosif, vicepreședinte morarul Nicolae Ketsch și casier crâșmarul Antoniu Kunszt. Cotizația anuală era de 10 lei și în plus fiecare membru trebuia să încheie o poliță de asigurare pe viață în valoare de 4.000 lei la Societatea de asigurări generale „Agronomul”. În anul 1926 și în 1927 societatea avea un număr de 201 membri înscriși. Anul următor consiliul de administrație decide schimbarea sediului social din Mureșel în Arad și extinderea

obiectului de activitate (acordă și ajutoare de căsătorie). Numele este modificat în „Societatea de înmormântare și asistență”.<sup>314</sup>

## 6. Asociații civice:

### a. Asociația pompierilor voluntari din Aradul Nou

Asociația pompierilor voluntari din Aradul Nou a fost înființată la 10 iunie 1877. Notarul Emmerich (Imre) von Biro a contribuit în mod esențial la înființarea acestei instituții.



Formația de pompieri din Aradul Nou și Mureșel la aniversarea a 50 ani

De la început au aderat 221 de bărbați la Asociație, Emmerich von Biro (Imre Biro) fiind evident, numit președinte, iar farmacistul Cesar Ternaigo comandant.

Alți comandanți ai formației de pompieri au fost: tâmplarul Matthias Martini (1902-1925), comerciantul Ernest Schorck (1925-1937), contabilul șef al băncii Nikolaus Lambert (1937-1942), contabilul șef de bancă Julius Prinz (1942-1977), croitorul Franz Sauer (1977-1996?).

În anul 1902 formația număra 237 de membri, după 25 ani erau 537 și în anul 1937 chiar 783. Din anul 1957 fac parte din asociație o fanfară și o orchestră de

314. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Tribunalul Arad secția III. 29/1921



divertisment.

Ceea ce caracterizează activitatea pompierilor din Aradul Nou este faptul că au fost premiați la multe concursuri în Banat, iar în nenumărate situații au intervenit cu succes în salvarea vieților, reușind să învingă atât focul, cât și apa (în timpul inundațiilor din 1879, 1887, 1913 1932 etc). Mulți membri au fost premiați pentru faptele lor.



Formația de pompieri din Aradul Nou la aniversarea a 60 ani

Cu trei ani întârziere, adică într-o zi de sâmbătă, 17 mai 1980, pompierii voluntari din Aradul Nou au marcat „Sărbătoarea a 100 de ani de existență” cu o paradă a formației împreună cu fanfara proprie. A doua zi duminică, 18 mai, în curtea fostei primării pe fosta Hauptgasse (Timișorii) a avut loc sfințirea steagului, inaugurarea noilor garaje și a sălii festive.

Și Mureșelul a avut formația sa de pompieri voluntari.

#### **b. Corpul pompierilor voluntari din Murășel**

Corpul pompierilor voluntari din Murășel s-a înscris în registrul asociațiilor recunoscute ca persoane juridice al Tribunalului Arad, la 30 octombrie 1930. Președintele lor era Lazăr Stoici, vicepreședinte Aurel Arkosy (consilier comunal) comandant Ioan Buschi (din 1933 și primar). Scopul asociației era ”stingerea focului și ajutor sistematic în caz de incendiu ori alt pericol în Mureșel sau împrejurimi”.

În februarie 1933, consiliul comunal a pus la dispoziția Companiei de

pompieri voluntari o cameră, ocupată de arhiva notarului, care a fost mutată în podul Primăriei vechi. În plus pompierii urmau să primească din bugetul comunei suma de 2.000 lei, pentru a cumpăra diverse materiale și dotări necesare activității lor.<sup>315</sup>



Pompierii din Mureșel 1877-1902, la aniversarea a 25 ani

## **7. Asociații pentru muzică din Aradul Nou:**

Până în 1944, în Aradul Nou au fost cunoscute trei asociații muzicale.

### **a. Asociația Cântareților "Uj-Arad"**

Înființată în toamna anului 1903, dizolvată în timpul Primului Război Mondial, pentru că majoritatea bărbaților, soldați fiind, au plecat pe front. Președintele asociației a fost cantorul Karl Reiner.

### **b. Grupul de Cântec al Asociației de Cultură din Aradul Nou.**

Nu s-au păstrat foarte multe date despre înființarea acestui grup. Prima mențiune despre formația respectivă datează din anul 1931 când, la 19 octombrie 1931, se unea cu multe alte asociații din regiune, în gruparea "Liederlust" ("Bucuria Cântecului") a "Cercului Cântăreților Germani din Banat". Grupul a organizat un

---

315. Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale. Registrul pentru pentru asociațiile recunoscute persoane juridice, 1930, Tribunalul Arad 44/1919-1940

festival propriu al cântăreților din Aradul Nou, în 1932. Dirijorul corului grupului de cântăreți din Aradul Nou era, atunci, tânărul profesor Franz Zeller.



Orchestra de școlari  
**c. Corul German.**

În octombrie 1931 s-a înființat "Corul German" sub forma unui cor mixt, cu membri din Aradul Nou și Arad. Scopul asociației era susținerea culturii și a tradițiilor germane prin cântec, dans, teatru, mai târziu și prin atletism, gimnastică și handball.

Orele de cântec erau predate de profesorul Franz Schneider-Szabo. Membrii corului erau tineri meșteri, muncitori și comercianți, adică oameni cu stare medie. Șefii "Casei Producătorilor" (Gewerbeheim) din Frankengasse (Constituției) erau cei care susțineau "Corul German". Desigur, corul avea la dispoziție gratuit încăperea Casei Producătorilor. În primăvară lui 1932, șefii Asociației au construit o nouă și mai spațioasă sală pentru cor. Franz Dürrbeck, fost membru a corului, scria:

*"Ne simțeam îngrijiiți și protejați, nimeni nu vroia să lipsească la seară săptămânală de cântec care avea loc vinerea. Mulți tineri care lucrau la Arad își regăseau rădăcinile tradiționale aici. În toamna lui 1933 grupul "Hamburger Geusen", un grup al mișcării "Wandervögel", era în vizită și la noi. Am petrecut două seri foarte distractive cu cântece tradiționale germane și dansuri."<sup>316</sup>*

---

316. Petri A.P. Op.cit p.145-147

În fiecare an se puneau în scenă piese de teatru, mai ales comedii folclorice, pentru un public larg, nu numai din Aradul Nou. "Viața lui Pontius Pilatus" a fost un mare succes. Bineînțeles că membri corului trebuiau să confecționeze sau să facă rost de costume, decoruri și rechizite, pe lângă contribuția financiară inevitabilă. Pentru a micșora suma, se organizau tombole, baluri de carnaval și altele. "Casa Producătorilor" fiind de multe ori prea mică se închiria Hanul "Kornett" vizavi de biserică. După reconcilierea grupelor din Aradul Nou în toamnă anului 1938, se organizau și evenimente comune de mare succes.

### **Festivalul Cercurilor Cântăreților din Banat**

În 8 / 9 septembrie 1934 în Aradul Nou avea loc al 6-lea Festival al Cercului Cântăreților din Banat, descris de "Banater Deutsche Zeitung": „*Au participat peste 1.000 de cântăreți și 50 de asociații. Atmosfera era foarte animată. Nimeni nu mai lucra. La ora 11.00 participanții au pornit de la hanul "Kornett" spre Sigmundshausen (Mureșel) la casa natală a poetului Nikolaus Schmidt, care împlinea în aceasta zi 60 de ani, eveniment cu ocazia căruia s-a montat o placă memorială în cinstea sa. Au urmat numeroase discursuri, printre care și discursul festiv a profesorului Anton Valentin: "Noi, Șvabii bănățeni, avem datorită performanțelor noastre dreptul la expresie culturală liberă. Nikolaus Schmidt a fost muncitor și scriitor, un adevărat mesager al culturii adevărate. Dorim să-l urmărim în gândurile lui profunde și să venerăm opera lui ..."*

*Sâmbăta după-amiază au sosit oaspeții. Seara lumea s-a strâns iarăși la hanul "Kornett" de unde s-a plecat la colindat. (...) După colindare toată lumea s-a regăsit la "Kornett" bucurându-se de cântece și voie bună ...*

*Duminică au sosit alți oaspeți. La ora nouă jumătate numărul cântăreților trecea de 1.000. Lumea s-a adunat în fața hanului Andreas Frieß și procesiunea festivă s-a îndreptat spre Feengarten (Grădina zânelor - nn), unde s-a ținut o slujbă în aer liber. După slujbă s-a mers la ședința festivă. Și-au luat locul pe podium deputatul Dr. Franz Kräuter, preotul Johann Baptist Mayer, judecătorul Sever Mladin, Dr. Franz Neff, Dr. Franz Andres, Dr. Krepil și alții ...*

*Asociațiile au format careul, partea cea mai de seamă constituind-o steagurile. După imnul regal, dr. Frany Neff a citit o telegramă către rege și i-a salutat pe reprezentanții vieții publice și pe oaspeții. Corul Mare a cântat sub conducerea lui Anton Titz un cântec, după care dr. Franz Andrea a ținut discursul festiv, dedicat patriei și poporului: "Cât timp avem o asociație de cântec, atâta timp trăiește cultura noastră germană. În această asociație îngrijim felul de a fi german, onorăm bunicii și*

*străbunicii noștri și pornim flacăra iubirii pentru țara noastră și pamântul înaintașilor ...” Evenimentul s-a terminat cu imnul României Mari, intonat de către toți.*

*Seara, asociațiile s-au reunit în Piața Mare. Din Piața Mare asociațiile au mers spre doamnele lor de onoare să le cânte. După aceea a început plecarea organizată a unor grupuri, iar cei care au rămas, s-au adunat la dansul liber ...”<sup>317</sup>*

#### **d. Marele turneu în Africa de Sud**

**Lambert Steiner** (1837-1914) a fost unul dintre cei mai cunoscuți conducători de fanfară ai Banatului, dinaintea de 1918. Din 1901 până în 1905 a locuit în Aradul Nou și dirija o fanfară foarte cunoscută de tineret. Steiner predă cornet-ul la conservatorul din Arad. Cu fanfara lui de tineret a plecat în mai multe turnee.

În anul 1903, solicitat de o agenție britanică, Steiner a plecat cu 54 de muzicieni tineri în Africa de Sud. Au călătorit prin Berlin și Hamburg până în portul englez din Southampton, de unde începea călătoria de 30 de zile cu vaporul, trecând de Insulele Canare și insula Sf. Elena până în Capetown. Acolo au urcat pe un alt vapor și călătoria a continuat pe Oceanul Indian spre portul din Durban, unde trebuiau să ajungă.

Trupa a stat o săptămână în fiecare oraș și a dat concerte zilnice, seara între orele 8 și 10, în orașele Pietermaritzburg, Ladysmith, Harrysmith, Johannesburg, Pretoria, Kimberley, Bloemfontein, Eastlondon, Port Elizabeth și, la urmă, în Capetown. Din păcate Steiner nu a putut accepta oferta de a continua drumul în Australia, fiindcă părinții tinerilor din Banat erau prea îngrijorați. În fine, fanfara s-a întors acasă pe același traseu.<sup>318</sup>

În vara lui 1904, fanfara a mai dat concerte, timp de trei luni, în diferite restaurante în parcurile Stockholm-ului, după care s-a dizolvat.

#### **e. Josef Buchecker și fanfara lui**

Una dintre cele mai cunoscute fanfare a Aradului Nou a fost condusă de Josef Buchecker (1887-1964).

În perioada 1 noiembrie 1904 - 1 februarie 1919, Buchecker este elev la orchestra militară cu specializarea bass, dar în curând devine solist în regimentul de infanterie imperială Leopold II nr. 33 din Arad. După aceea a plecat în numeroase turnee cu această formație în Scandinavia, Marea Britanie, Africa de Sud etc.

În februarie 1919 el demisionează din armata română și întoarce spatele muzicii

---

317. Banater Deutsche Zeitung nr. 200 din 11 septembrie 1934.

318. Petri A.P.Op.cit p.649

militare. Devine dirijorul fanfarei din Aradul Nou și funcționar la fabrica de vagoane "Astra" din Arad, iar din 1 mai 1930 este și dirijor la Teatrul Comunal din Arad. Din cauza unei mutări parțiale a activității comerciale a fabricii de vagoane, fanfara de la "Astra" se dizolvă.

În aceeași perioadă Buchecker primește o ofertă pentru o orchestră, cu cca. 40 de muzicieni, din Petroșani, în Valea Jiului. În toamna lui 1933 se mută acolo. Paul Klug a preluat din acest moment fanfara Aradului Nou, ca noul ei dirijor.



Grupă de dansuri a tinerilor 1955

Ca pensionar și ca muzician, în 1948 Josef Buchecker se întoarce în Aradul Nou. A fost și liderul fanfarei pompierilor mult timp.

#### **f. Fanfara de băieți a lui Karl Toischer**

După terminarea Primului Război Mondial, neamțul Karl Toischer, care venea din Karlsbad, a înființat în Aradul Nou o orchestră de instrumente cu coarde, foarte populară în comună și în localitățile vecine. Din 1925 până în 1929 a format o mare fanfară de băieți, cu care a pleca în turnee.

Toischer pleacă din Aradul Nou în anul 1929, însă absolvenții cursurilor sale au continuat activitatea muzicală și după aceea, iar unii devenind chiar muzicieni profesioniști.



Orchestra de școlari



Absolvenții școlii primare, în jurul dascălului (1932?)

### ***XIII. Unele personalități ale Aradului Nou***

#### **1. Misionar în China**

**Franz Friedrich** (foto) s-a născut la 11 (după alte surse pe 12) noiembrie 1882 în Aradul Nou. Părinții lui: Anton Friedrich și Barbara născută Friedrich. Cu primul soț mort într-un accident, Barbara l-a avut pe Johann. Tânăra văduvă se recăsătorește cu Anton Friedrich. Conform tradiției de familie, Barbara Friedrich a avut 11 copii, dar au supraviețuit doar 4.



Referitor la Franz Friedrich nu se știu prea multe. A urmat școala din Aradul Nou, printre cei confirmați în 1889 numărându-se și el. Naș de confirmare i-a fost Johann Grimm. În aceea vreme capelan în Aradul Nou era Wilhelm Dewald, care se pare a avut un rol important în cariera lui Franz Friedrich. Acesta i-a recomandat Ordinul Lazaritean din Graz. Într-o primă fază părinții săi nu au acceptat, însă la 18 martie Franz Friedrich este acceptat în Ordin iar în 1909 îl însoțește pe misionarul Thomas Ceska în China.

Pe 2 noiembrie 1910, Thomas Ceska pleca spre China luându-l cu el și pe Fratele Franz. Cei doi au mers cu trenul până la Roma, unde au primit binecuvântarea Papei Pius X, de aici la Genova, unde s-au îmbarcat pe nava germană "Goeben" La 18 decembrie ajung în Shanghai. Fratelui Franz i-a fost atribuită misiunea de la Chengtingf. Aici și-a dedicat întreaga viață misiunii în numele crucii, până la moartea sa, survenită la o dată necunoscută. Cert este că în 1946 el se afla internat într-un spital din Peking suferind de inimă.

#### **2. Profesorul universitar**

**Emil Georg Asboth**, inginer mecanic, profesor universitar (1854 Aradu-Nou - 1935 Budapesta). Tatăl lui, Johann de Asboth (1809-56), a lucrat până la moartea sa în Pâncota județul Arad. Mama, Rosine Matthilde născ. Glatz (1815-66) a urmat școala elementară din Aradul Nou, apoi liceele din Arad și Timișoara. Georg a studiat ingineria mecanică la Budapesta și Zürich.



În 1883 este profesor la Universitatea Politehnică din Budapesta. În 1899 renunță la învățământ și devine director al fabricii de oțel și mașini „Ganz & Co” din Budapesta, iar mai apoi, director general al firmei „Danubius Maschinen Waggon und Schiffbau A.G.” Budapesta. Se pensionează în 1925.

Alții: Oskar Béla Asboth-Asböth (specialist în slavistică, prof. univ.); frații Blédy, Géza fiind prof. Universitar la Cluj și Lajos prof. Univ. la seminarul Alba Iulia.

### 3. Prelatul papal

**Georg Bauer**, membru al capitolului, vicar general, prelat papal (născ. 23 martie 1843 în Aradul Nou, decedat 6 noiembrie 1925 la Timișoara). În 1854-62 a urmat cursurile liceelor din Arad și Timișoara; a absolvit în vara lui 1862; între 1862-63 a studiat Teologia în Timișoara iar între 1863-67 la Seminarul Central din Pesta; În 25 iulie 1867 este hirotonisit preot de episcopul Alexandru Bommaz, în domul din Timișoara. În anul 1904 a fost rector la Seminarul Teologic, apoi cenzor diecezan, membru al capitolului Cenad (între 14 octombrie 1906-6 noiembrie 1925)

Din 1917 a fost prelat papal și vicar general al episcopatului de Cenad. A fost înmormântat în cripta Domului din Timișoara.

### 4. Chirurgul

**Franz Karl Edler von Czeyda-Pommersheim**, medic, profesor universitar. S-a născut în 8 Iulie 1891 în Aradul Nou și a murit în 24 septembrie 1974 în Budapesta. A fost un chirurg de excepție, practicând această meserie în mai multe spitale din Budapesta.

### 5. Istoricul

**Josef Hans (Honvéd)** (1867-1935), autorul unei scurte istorii a Aradului Nou. Se cunosc foarte puține lucruri despre viața lui. Pare a fi fost o persoană extrem de introvertită, unii îl considerau un idealist, fanatic al egalitarismului social. Ca și celibatar, locuia într-o căsuță, puținii lui vizitatori observând neîndoielnic că el folosea drept pat un sicriu. Operele sale sunt: 1) Beschreibung der geschichtlichen Entwicklung der Gemeinde Neu-Arad- Descrierea evoluției istorice a comunei Aradul Nou (1923) 9 pagini; 2) Gedenkschrift ... Neu-Arad (1925), 20 pagini. Ar fi lăsat o serie de manuscrise și notițe privind istoria Aradului, Aradului Nou, Mureșel și a cetății.

## 6. Ziaristul

**Anton Valentin** (26 febr.1898 Aradul Nou - 1967 Sigmaringen) născut într-o familie de agricultori, a făcut școala în Aradul Nou, apoi gimnaziul în Arad și în 1914-1917 gimnaziul piarist la Timișoara. A fost încorporat în primul război mondial, apoi a studiat Teologia la Timișoara. Continuă studiile la Tübingen, Marburg și München iar între 1924-26 studiază la Cluj filosofia, filologia și economia. În 1916 își ia licența și ajunge profesor la „Banatia” și la liceul „Prinz Eugen”. În anul 1944 se refugiază în vest, fiind profesor în Vorarlberg și apoi Sigmaringen (Austria). A fost redactorul și editorul cotidianului „Banater Tageblatt” și al revistei de cultură „Banater Monatshefte”. Între anii 1938-1944 a fost șeful oficiului de cultură al comunității germane din Banat și director al Institutului de cercetare a Muzeului patriei. Este autor al „ Die Banater Schwaben, kurzgefasste Geschichte einer südostdeutschen Volksgruppe - Istoria concisă a șvabilor bănățeni, München, 1959.

## 7. Cardinalul

**Lorenz Schlauch** s-a născut în 1824, în Aradul Nou (foto). Între anii 1834-38 urmează cursurile liceului din Arad, iar apoi, între 1838-42, liceul din Szeged. Între ani 1842-1846 a urmat studii teologice la Seminarul Central din Pesta, ca student al eparhiei din Cenad. Între 1846-1847 a fost arhivar al Arhivei episcopale din Timișoara. În 3 aprilie 1847 a fost hirotonisit preot, în catedrala din Timișoara, de către episcopul Lonovics de Krivina. Între anii 1847-1849 a funcționat ca și capelan în Sânicolaul Mare și între 1849-1850 în Oravița. În 1851 a fost capelan al cartierului timișorean Fabrik și profesor de dogmatică la Liceul Episcopal. Între 1852-1859 a fost



profesor de teologie pentru drept canonic și istoria bisericii la Seminarul Teologic din Timișoara. Între anii 1859-1863 a slujit ca preot în Cărani. În anul 1867 obține titlul de Doctor în Teologie la Pesta. Între 1872-1873 a fost membru al capitolului din Cenad; la 17 martie 1873 este numit episcop de Satu Mare. La 16 iunie 1880, devine membru al Consiliului Academiei Maghiare de Științe, membru fondator al Asociației Jurnaliștilor din Budapesta; Fondator al Asociației Ungariei Pázmány; În 1880 a fost numit de rege, consilier; în 1884 primește Ordinul Coroanei de Fier, Clasa I; 1885 doctor onorific al Facultății Teologice din Budapesta; în 1887 devine episcop al Oradiei; la 16 iunie

1893 a fost primit de către Papa Leon al XIII-a în Colegiul Cardinalilor. A murit în reședința episcopală din Oradea. Pe 15 iulie 1902 a fost înmormântat în cripta familiei din Timișoara.

## 8. Poetul

**Nikolaus Schmidt** (25.09.1874 Mureșel – 21.09.1930 Budapesta). Pseudonime: George Hakenschmid, Klaus Hammerschmidt. Între 1896 și 1901 pleacă într-o lungă pribegie prin Germania, Anglia și Franța. Lucrează într-un atelier de mobilă de lux la Berlin, timp în care-și face “ucenicia culturală” citind pe rupe, vizitând muzee, participând la manifestări culturale, prelegeri. Și-a format, ca autodidact, o cultură remarcabilă și ajutat de o memorie de excepție putea cita ore întregi din clasicii literaturii. În 1902 se întoarce la Arad și ajunge contabil. Din 1905 până în 1909 conduce hanul “La mielul negru” devenit loc de întâlnire pentru oamenii de cultură arădeni, dar înregistrează pagube financiare. Câțiva ani are o prăvălie dar apoi, în 1914, ajunge redactor la “Budapester Tageblatt”, colaborând și la diverse publicații germane și maghiare. Unii găsesc în opera lui asemănări cu cea a lui Madách Imre (Tragedia omului) alții regăsesc idei din “Faust” al lui Goethe. A scris: “Țăranii bravi - comedie sătească în trei acte” (Berlin, 1910); “Conflagrație mondială și patria” - poezii patriotice, în volumul “Furtună și ucenicie” - Budapesta, 1915; “Sanatas - comedia ideilor” - Budapesta, 1922 etc.<sup>319</sup>

## 9. Medicul

**Franz Hum-Ursachi** (ns.1939, Aradul Nou) și-a făcut studiile în Aradul Nou, urmează școala tehnică dentară (1958-1960), apoi între 1960-1965 este înscris la Facultatea de stomatologie din Cluj, de unde este exmatriculat din motive de dosar. Este reînscris la Institutul de medicină Târgu Mureș, pe care l-a absolvit în 1967. Ajunge asistent universitar, șef de lucrări și își susține doctoratul. Din funcția de conferențiar universitar este din nou scos din învățământ, tot pe motiv de dosar (rude în Germania). Este reprimat după revoluție și ajunge profesor universitar la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. Acum este pensionar și în același timp un om îndrăgostit de istoria Aradului Nou pe care o cunoaște pe din-lăuntru ei.

---

319. Osterreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950, ed. Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993 p 289-290 și Greffner O.- Date cu privire la perioada de formare a scriitorului german din Arad, Nikolaus Schmidt, în „Ziridava” XIII/1981 p. 285

## 10. Vâslașul

**Vereș Carol** (ns.1927 în Mureșel) a fost poate cel mai titrat sportiv al cartierului. A debutat la clubul arădean AMEFA apoi a ajuns multiplu campion național la canotaj cu diferite echipaje. Transferat la clubul Steua București a ajuns component al lotului național și olimpic al României, medaliat la multe regate naționale. În 1958, la campionatele europene de la Gled (Olanda) a fost medaliat cu argint și bronz, iar la campionatul mondial Lucerna din 1961 a luat o medalie de argint. A mai participat și la Jocurile olimpice din Roma (1960) și Tokyo (1964). Antrenor emerit și maestru emerit al sportului el trăiește acum în Aradul Nou.

## 11. Sculptori, pictori:

Emmanuel Jaltsch; Georg Schadt; Béla Vizkelety (1825-64); Emmerich Vizkelety (1819-95); Gottfried Wehrle (realizator de altare bisericești); Anton de Corth (în anii 1748, 1758 menționat ca și pictor); Sebastian Hoffmann (1745, sculptor); Blasius Schultz (sculptor), Francisc Klug (pictor) născut 1935 Aradul Nou.



La început de drum – începerea grădiniței și a școlii primare  
Oare ce personalități se vor regăsi între aceștia?

## **XIV. Cultura tradițională germană**

de dr. Rodica Elena Colta

### **1. Comunitatea germană**

Provenind din regiuni diferite, și sosiți în mai multe reprize, membrii viitoarei comunități germane din Aradul Nou au avut la colonizare propriul grai, propriul port, propria cultură tradițională. Așezați, de multe ori, pe aceleași străzi, ei au fost obligați să se înțeleagă unii cu alții și să trăiască împreună, ca buni vecini. Această conviețuire în interiorul comunității germane nou formate a dat naștere, încă de la finele secolului al 18, unei culturi germane locale și unui grai, care s-a păstrat în Aradul Nou până azi.

#### **a. Părțile rurale ale cartierului de azi**

Vechea localitate Aradul Nou, cu ulițe sale perpendiculare și paralele, cu strada principală, cu biserica, școala, primăria, monumentele vremii, amplasate în zona centrală, în care locuiau „domnii”, a avut încă de la început aspect de opidum (târg). Acest caracter de târg a fost determinat și de numărul mare de meșteșugari, cu ateliere la casă, pe care îi găsim activând aici din 1723<sup>320</sup>. Însă, alături de meșteșugari, de oficialități și de mica societate orășenească, în Aradul Nou a existat, tot timpul, și un important număr de germani, care s-au ocupat cu agricultura, au locuit pe străzile periferice, în case tradiționale, țărănești, și au conservat, în timp, o cultură populară. În aceste părți periferice ale cartierului de azi, cu case lungi, bătrânești și cu numeroase cruci înalte, de lemn sau zidite, amplasate la răscruci de străzi sau la hotar, s-a păstrat, până în zilele noastre, ceva din vechea așezare rurală.

#### **b. Casa șvăbească (Bauernhaus)**

Casa tradițională șvăbească a cunoscut de la colonizare până în prezent mai multe transformări. Potrivit mărturiilor vremii,<sup>321</sup> construcțiile ridicate de primii coloniști au fost executate după un model elaborat de un arhitect austriac, la cererea curții de la Viena. Administrația austriacă urmărea, pe de o parte, terminarea rapidă a locuințelor și, pe de alta, utilizarea unui minim de materiale, din cele existente în zona colonizată. Prin urmare, în chiar anul sosirii, germanii așezați în Aradul Nou și-au construit case din pământ bătut, cu acoperiș din paie sau stuf, în patru pante.

---

320. Petri, A.P. *Op.cit.*, p.46-52

321. Mathias Bel, *Compendium Hungariae geographicum, Cassoviae*, 1799, p.265-266. și Grisellini, F., *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Brifen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien, 1780., p.111, 168.

Acestea au fost compuse din două încăperi, o cameră și o bucătărie încălzită (*die Küche*)<sup>322</sup>. Pentru a evita incendiile, germanilor li s-a interzis însă să-și ridice coș de fum cu cofraj de scânduri sau împletitură de stuf, cum aveau românii. Streașina la casă a fost, de la început, mult lărgită, iar intrarea la acest tip de casă se făcea dinspre stradă. Singurele reminiscențe de la casele germane din ținuturile de origine au fost *civele* de pe fronton, care se terminau în două capete de cai, traforate - menite să protejeze gospodăria de demoni și furtuni<sup>323</sup> - și ușa cu două aripi (de sus și de jos), la casă și la grajd, frecvent întâlnită în Ținutul Rinului, Saar și Palatinat.

În perioada colonizării tereziene (*der grosse Schwabenzug*), mai precis după 1762, când coloniștii au primit materialele pentru case, sub formă de împrumut de la oficialitățile locale, iar măsurătorile și munca de construcție a fost organizată de stat, vechiul model din perioada carolină a fost oficial înlocuit cu tipul de casă longitudinală - cu acoperișul în două pante și cu fronton triunghiular, orientat spre stradă - așezată, prin ordin imperial, la marginea terenului primit. Acest model, cunoscut și sub numele de casă franconă (*fränkisch-mittel-deutsch*) sau gospodărie franconă, a fost răspândit mai ales în Austria inferioară. Casa franconă cuprindea trei încăperi mari, aproape pătrate, adică două camere ce comunicau cu bucătăria, situată central și fără fereastră, și un pridvor deschis, numit *gang*, pe latura casei dinspre curte. Camera dinspre stradă, numită „camera de paradă” (*Paradezimmer*) avea două ferestre la uliță și una spre curte. Față de aceasta, camera de locuit a avut în Aradul Nou o singură fereastră, spre curte. Multă vreme încăperile au fost cu pământ pe jos. Abia din deceniul nouă al secolului 19 camera de „paradă” a început să fie zugrăvită și i s-a pus podea de scânduri.

Cât privește compartimentarea casei, din a doua jumătate a secolul 19, pentru a mări utilitatea spațiului, bucătăria, destul de adâncă, a fost împărțită în două (bucătăria din spate și bucătăria din față). Tot în această perioadă, în continuarea camerei de locuit, a apărut o cămară (*Speis*), care comunica, printr-o ușă, cu grajdul iar sub camera de locuit a fost săpată pivnița. Această înșiruire în linie le permitea proprietarilor să ajungă la grajd, fără să iasă în curte, doar mergând de-a lungul gangului.

Aspectul gangului a cunoscut și el transformări. De la gangul deschis și fără stâlpi, aflat la nivelul solului, s-a trecut la gangul deschis cu stâlpi de lemn, apoi la

---

322. În descrierea făcută de notarul comunal Joseph Kakujay, în anul 1859, mai existau încă destui țărani care locuiau în acest tip de case.

323. Hagel, H., *Die Banater Schwaben*, Herausgegeben von A.P.Petri, München, 1967., p.93.

gangul deschis cu pilaștrii zidiți, ca, în secolul 20, după apariția pivnițelor, când, pentru a intra în casă, a fost nevoie de 2-3 trepte, gangului înălțat să i se atașeze o balustradă zidită. Mai aproape de zilele noastre, la multe case, gangul a sfârșit prin a fi închis cu sticlă (*Glasgang*).

În sfârșit, după război, a apărut și moda de a continua gangul longitudinal cu un foișor dreptunghiular, cu balustrade în părțile laterale și cu ieșire liberă în curte.

Tot din secolul 20, în prima curte, alături de casa longitudinală, a apărut, în multe gospodării, și o casă mică, în care locuiau bătrânii și o bucătărie de vară.

De asemenea, de-a lungul celor trei secole, o anumită evoluție s-a înregistrat și la materialele de construcție. O parte din vechile materiale au fost treptat schimbate cu altele noi. Astfel, la recensământul din anul 1910, din cele 1264 de case doar 621 aveau pereți din piatră și cărămidă, 329 erau construite în continuare din piatră și pământ, 311 din văiușă și pământ bătut iar 3 din lemn și alte materiale. În ceea ce privește modul de acoperire a caselor, în 1910, 1167 erau deja acoperite cu țiglă, 85 cu șindrilă și doar 12 cu trestie sau paie<sup>324</sup>.

### **Interiorul**

Începând cu colonizarea tereziană, noii veniți au primit de la stat „*un pat cu saltea de paie, o copaie, o sită pentru făină, o lopată pentru scos pâinea, o găleată pentru muls, un ciubăr pentru apă, un untar, o roată de tors și șase saci*”.<sup>325</sup> Prin urmare, interiorul casei germane a fost la început foarte modest.

Încă și în secolul 19, în unele familii s-a gătit la o vatră deschisă, amplasată în partea din spate, folosită - până la apariția afumătorilor separate - și la afumarea șuncilor, slăninei și cărnaților. Ca mobilier, în partea din față a bucătăriei, se găsea o masă, bănci, scaune, un rafit pentru oale, un raft suspendat pentru farfurii, iar lângă intrare, pe o bancă, găleata cu apă și o cană. Gătitul pe *Sparherd* s-a generalizat abia la sfârșitul sec.19. Tot acum au început să apară spălătoarele de tablă iar pe pereți peretare cusute cu mâna după șabloane, din care nu lipseau diferite texte glumețe în limba germană.

În celelalte camere, primele cuptoare folosite la încălzitul încăperilor au fost din pământ bătut, așezate uneori pe patru stâlpi, ca să se ajungă în final la teracote.

Cât privește mobilierul, în secolul al 19., în camera de paradă, mobila a fost

---

324. Studia Censuaria Transsilvanica. *Recensământul din 1910. Transilvania*, Editura Staff, Cluj - Napoca, 1999

325. Kraushaar, K., *Kurzgefasste Geschichte des Banats und der deutschen Ansiedler*, Wien, 1923, p.25

de culoare neagră, pictată cu diferite motive florale, între care și laleaua. Inimioarele decupate în speteaza scaunelor simbolizau norocul și dragostea. Mai târziu această mobilă rustică a fost înlocuită cu mobilă „domnească”, vopsită maro sau ocru, și, mai rar, lăcuită.

Modul de aranjare a mobilei în încăperi a fost, în toate casele, aproape identic. Astfel pe la 1900 era moda ca, în camera de paradă, între cele două ferestre să se pună un șublon (*der Schubladekasten*), pe care erau așezate broderii, diverse suveniruri și obiecte considerate de preț. În mijlocul camerei, era o masa cu laviță și două scaune, iar de o parte și de alta, pe lângă perete, două paturi înalte, împodobite cu perne brodate. Spre intrare, mai exista un dulap (*der Schifffonär*), în care se păstrau hainele de biserică, o ladă (*der Kiste*), o canapea și cuierul.<sup>326</sup> În această încăpere nu se făcea focul și era folosită doar la ocazii speciale. Intra doar „*mireasa, când era nuntă și mortul*”. Camera de locuit, mai mare decât la români, era folosită și la lucru și la dormit. Ca să facă economie la lemne, aici dormeau toți (bunici, părinți și copii) încât, pe lângă cele două paturi pentru adulți, mai existau și paturi glisante, cu patru roți mici de lemn, care în timpul zilei se băgau sub paturile mari.

În această cameră, pe lângă paturi, se mai afla o masă, o bancă, scaune și leagănul, odinioară pictat. Aici se desfășurau, în serile de iarnă, la lampă, o serie de activități casnice. Femeile țeseau, coseau, brodau, tricotau.

### **c. Gospodăria și clădirile anexe**

Conform instrucțiunilor elaborate de curtea de la Viena, în 1 ianuaie 1772, lățimea străzilor trebuia să fie de 143-190 m iar a gospodăriei de 23–29 m. Compartimentarea și amenajarea terenului primit de la stat, a fost, la toate familiile germane, una similară.



Case tipic șvăbești din Aradul Nou

326. Peter Jung, *Wie das schwäbische dorf entstand*, în Heide und Hecke, coord.Hans Gehl, Ed.Facla, Timișoara, 1973, p.33.



Caracteristică pentru germani a fost curtea dublă. În curtea din față se găsea casa, cu grajdurile pentru cai și vite construite în continuarea ei, fântâna cu cumpăna iar mai târziu cu roată, grădina de flori, casa mică, bucătăria de vară, șoprul, cotarca, cotețul de porci și de găini. O parte din uneltele gospodărești erau ținute în cămară, altele în șopru. Pietruirea curții din față s-a făcut abia din secolul 20.

În curtea din spate se găsea grămada de bălegar, stogurile de paie și fân și tuleii. În continuarea acestei curți urma o grădina foarte mare de legume și livada. Cele două curți erau de obicei despărțite printr-un gard de leături.

La început clădirile anexe au fost confecționate din împletituri de nuiete lipite cu pământ, ca, din secolul 20, să devină și ele construcții solide din văiugă și mai apoi cărămidă.

## 2. Ocupații tradiționale

### *Agricultura*

Inițial agricultura a fost principala ocupație tradițională a țăranilor (*Bauern*) din Aradul Nou. De altfel, la colonizare, ei au adus din ținuturile de origine plugurile de lemn cu pană (*Holzwickelpflug*).<sup>327</sup> Aceste pluguri au fost folosite până prin anul 1850, când au apărut plugurile din fier, în care numai grinderiul și mânerul mai erau din lemn. Totuși până în ultimele decenii ale secolului 19, când au apărut plugurile cu două și trei brăzdare, randamentul plugului de fier a fost unul scăzut.

Pregătirea ogorului pentru semănat s-a făcut cu grapa și cu tăvălugul. Grapele vechi erau dreptunghiulare, cu colți de lemn, altele erau din măracini fixați pe un lemn.

Grâul de toamnă se semăna prin octombrie. În trecut, semănatul s-a făcut manual. Sămânța era pusă în șorț sau într-un sac, pe umărul stâng, și de acolo era împrăștiată cu mâna dreaptă. Începutul semănatului a fost și la germanii din Aradul Nou, mai demult, unul ritualizat. Când mergea la semănat, țăranul trebuia să calce pe arătură cu piciorul drept, pentru a avea o recolta bogată.

Porumbul era semănat primăvara, după ce se încălzea pământul. Cei care semănau terenuri mici acopereau sămânța cu sapa. Pe terenurile mari sămânța era aruncată în spatele plugului, încât brazda următoare acoperea boabele din precedentă. Porumbul, cartofii și floarea soarelui erau săpate de trei ori și apoi

---

327. Hans Gehl, *Unelte și utilaje agricole folosite de germanii din Banat*, în *Analele Banatului. Etnografie*, vol.I, editor Muzeul Banatului, Timișoara, 1981, p.174.

mușuroiate. Până la mijlocul secolului 19 germanii au folosit sape înguste, lucrate de fierarii locali, după care le-au înlocuit cu sape mai late din oțel presat, confecționate în fabrici. După 1870 au apărut plugurile prășitoare.

Secerișul s-a făcut multă vreme manual, cu secera. Oamenii se sculau devreme și lucrau până seara târziu. Bărbații purtau și la secerat șorturi de lucru. Ulterior secera a fost înlocuită cu coasa. Unele coase au fost produse în Austria, la Întreprinderea de coase din Mölln.

Legătorii adunau spicele cu secera, legau snopii și îi așezau în clăi. 14 snopi alcătuiau o jumătate de cruce (*Kreuzhaufen*) iar 21 de snopi o cruce (*Kreuz*).

Treieratul s-a făcut mai ales cu cai, mânați în cerc peste mai multe straturi de snopi, așezați unii peste alții. Din ultimul deceniu al secolului 19. au apărut batozele trase cu cai, apoi cele acționate de tractoare iar din perioada interbelică batozele cu motoare proprii.

Toamna, la culesul porumbului, participau, în trecut, mai cu seamă femeile și copii.

### **a. Legumicultura**

Grădinăritul a fost practicat de germanii din Aradul Nou, în intravilan, încă de la început, conform adresei din 1742 prin care se solicita scutirea de taxă vamală a nemțoaicelor în vârstă care vindeau legume pe piața din Aradul Vechi. Această practică de valorificare a legumelor, dincolo de Mureș, este de altfel atestată și de notarul comunal Kakujay, în 1859. Legumicultura intensivă, consemnată în 1871 de Szentkláray a fost nu numai un motiv de fală pentru nemțoaice ci și un mijloc de trai pentru multe familii din Aradul Nou. Erau familii care numai cu asta se ocupau. În anul 1941 grădinile comerciale, care se întindeau în „ocoalele” agricole din Aradul Nou aveau o suprafață de 1.812 ha <sup>328</sup>.

Cultivarea legumelor a continuat și după al doilea război mondial.

În grădinile de legume din spatele casei, mai mari decât o grădină obișnuită, nemțoaicele au continuat să cultive legume de sezon (ceapă, salată, ridichi, spanac, măcriș, sparanghel, tarhon, varză creată, etc.). Răsadurile erau semănate în partea a doua a lunii ianuarie iar când plantele era suficient de dezvoltate le mutau în solarii. Aceste legume timpurii le vindeau în Piața Mare a Aradului, trecând Mureșul cu compul. Marfa era transportată fie cu cărucioare speciale, pe care nemțoaicele, îmbrăcate în negru (portul popular bătrânesc) le trăgeau după ele pe străzile orașului,

---

328. Alexandru Mihalca, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, II, Arad, 2001,

fie în coșuri, pe cap. Mulți din cei care trăiau din legumicultură aveau câte două grădini și își vindeau marfa la Reșița, Cluj, Brașov, unde legumele se făceau mult mai târziu. Nemțoaicele își luau gazde și stăteau acolo cu săptămânile. Periodic de acasă li se trimiteau cu trenul coșuri cu legume. Priceperea acestor femei în cultivarea legumelor timpurii a făcut ca, la înființarea serelor din Arad, ele să fie primele angajate.

### ***b. Viticultura***

Germanii din Aradul Nou împreună cu cei din Șag au avut vii în Valea Viilor. Mulți aveau acolo și colne. În 25 mai, de ziua Sf. Urban, considerat de comunitate sfânt de gheață, proprietarii de vii mergeau, cam o oră, cu căruțele, la viile comunei, unde se afla o troiță închinată Sf. Urban, lângă care era un clopot mic ce suna dimineața, la amiază și seara. În sfârșit, toamna, după cules, care avea loc la începutul lui octombrie, se organiza balul strugurilor, ocazie cu care cei din Aradul Nou se îmbrăcau un haine verzi, tiroleze, iar domnișoarele aveau pe cap coronițe din struguri. Încăperea în care se ținea balul era împodobită cu ciorchini de struguri.

### ***c. Ocupații casnice - gospodărești***

Din grupul activităților desfășurate pe lângă casă, bărbații se ocupau cu creșterea și îngrijirea animalelor din curte (cai, vaci și porci), cu întreținerea uneltelor gospodărești, prepararea rachiului și vinului și a produselor din carne de porc. Păsările intrau în resortul femeilor. La fel și țesutul, cusutul, brodatul și împletitul, fierberea săpunului, făcutul pâinii în casă și prepararea dulcețurilor, a bulionului.

Dacă unele din aceste ocupații se desfășurau pe parcursul întregului an, altele precum stoarcerea strugurilor și făcutul vinului sau tăierea porcului, erau legate de anumite perioade ale anului. Toate însă necesitau anumite deprinderi și cunoștințe transmise în familiile germane de la bătrâni la tineri, cu aceeași rigurozitate, specific nemțescă.

### ***Îndopatul găștelor***

Una din activitățile specifice de pe lângă casă a fost creșterea și îndoparea găștelor. Pentru îndopare, germanii foloseau un instrument special adus, la colonizare, din ținuturile de origine.

### ***Tăierea și prepararea porcului***

Tăierea porcului începea în Aradul Nou cam din 19 noiembrie. Odinioară, într-o gospodărie se tăiau între 2-3 până la 8 porci. Ziua era așteptată cu mare nerabdare de toți. Familia se scula pe la ora 5 și făcea focul în căldare, ca să poată să opărească animalul, după ce era înjunghiat.

Înainte de a prinde animalul și de a-l sacrifica, bărbatul bea un șnaps. Bunica era aceea care aduna sângele. Opăritul se făcea în troacă iar porcul era întors cu lanțuri. După ce părul era curățat, îl ridicau pe capră și acolo îl tăiau în bucăți. Germanii nu obișnuiesc nici azi să lase multă carne, doar puțin cotlet și ceafă, să fie pentru sărbători, și coastele. Importante au fost șunca, slănina și cârnațul, aceasta fiind hrana lor în timpul verii, la câmp.

Când tranșarea porcului era terminată, găzdărița îi chema la o masă frugală, după care făceau cârnațul și celelalte mezeluri: sângerete, tobă cu sânge și un fel de caltaboș fără orez. Șunca, slănina groasă și carnea se băgau în saramură, unde erau ținute 5-6 săptămâni. Urma a doua masă, la care se servea carnea fiartă în cazan: carne de la cap, rinichi, maios și alte delicatese cu ceapă, usturoi și pâine proaspătă.

Câte unul dintre cei veniți să ajute (rude, vecini), încerca să fure coada porcului și dacă reușea se întorcea, după o vreme, cu ea împodobită. Alteori hoțul era prins și pedepsit. Se făceau glume iar seara, la cina porcului, care la germani se numește „*Sautanz*” (dansul scroafei), oaspeții erau serviți cu cârnaț fript și cu vin nou.

Mai aproape de zilele noastre, în această zi, la masă, se serveau pogăcele, supă de oase cu tăiței sau supă din apa în care s-au fiert mezelurile, iar ca friptură, carne tăiată de pe lângă coaste, ficat și cârnaț.

### **Săpunul de casă**

În trecut fiecare nemțoaică făcea cel puțin odată pe an săpun de casă din resturile de grăsime adunate. Ele puneau în cazan 4 kg de resturi diverse de grăsime, 5 litri de apă, 1 kg de sodă caustică, niște oase, ca să întărească săpunul, cât și sare. Prima dată se dizolva soda în apă, apoi se turna în cazan peste grăsimi și oase și se învârtea pe foc. Fierberea dura trei ore. Săpunul se alegea deasupra și era scos cu polonicul într-un lighean și când se răcea se tăia. Leșia se păstra separat. Cu ea se spălau vasele și se făceau lucrări de igienizare.

### **3. Portul popular**

Pretutindeni în Banat, costumul popular german a fost compus, atât la femei cât și la bărbați, din același număr de piese. Multe din acestea, precum bluzele, cămășile, scufiile, batistele, au fost ornamentate de femei, în casă, cu diverse cusături, broderii și dantele. În ciuda acestei unități, de la o localitate la alta, portul a fost, după croi și după culoarea materialelor folosite, totuși diferit, încât comunitățile puteau să se identifice și în același timp să se diferențieze între ele prin costume.

De asemenea diferențe importante au existat și între hainele de lucru și cele

de sărbătoare, primele fiind din materii mai grosiere și lipsite de ornamente. La fel a existat o diferență de forme și de culoare a hainelor și în funcție de vârstă sau statut social. Materialele din care au fost confecționate aceste costume s-au schimbat și ele în timp, de la pânza țesută în casă și postavuri, la stofe, catifele și mătăsuri.

În sfârșit, ultimul fenomen, prezent și în comunitatea germană din Aradul Nou, a fost cel al urbanizării vestimentației. Rezultatul a fost că, după al doilea război mondial, doar bătrânii mai conservatori au continuat să îmbrace costumul tradițional.

Hainele uitate de vreme prin șubloane, fotografiile și amintirile pușinilor bătrâni oferă totuși încă prețioase informații despre vechiul port popular, azi dispărut.



Perechi de Kirchweih

### ***Îmbrăcămintea copiilor***

În trecut, copiii până la patru ani erau îmbrăcați la fel, cu o rochie lungă, dreaptă, cu mâneci lungi. Singura diferențiere între băieți și fete era că, la fete, gulerul era încrețit. Pe cap au purtat de asemenea toți scufițe, care la fete au avut în plus o coleretă dantelată. Mai târziu la băieți scufia a fost înlocuită cu o căciuliță de lână tricotată.

Fetele de 5-6 ani aveau deasupra rochiei un șorț albastru din pânză, care la sărbători era înlocuit cu unul de stofă fină, de culoare neagră. Pe gât și pe umeri purtau un șal de lână tricotat. Părul era pieptănat în două cozi unite între ele printr-o panglică. Și vara și iarna fetele purtau ciorapi implețiți din lână și în picioare pantofi simpli cu cataramă iar duminica și la sărbători pantofi de catifea neagră, cu trandafiri

din panglică albastră.

Băieții de peste 4 ani au purtat pantaloni până sub genunchi, strânși pe picior cu cataramă, o vestă și o jachetă scurtă (*Jankele*). În picioare erau încălțați cu ghete de piele iar pe cap aveau pălării rotunde.

### **Domnișoarele**

Fetele mai măricele, de școală (7–15 ani), purtau fuste trase și legate într-un șiret, bluză și o jachetă fără guler sau un laibăr fără mâneci, croite după talie și lungi până la șold, de culoare deschisă.

**Fetele de măritat** (foto) au fost îmbrăcate asemeni femeilor, însă în culori mai deschise. Astfel, ele purtau o cămașă lungă până la genunchi, din pânză albă, cu mâneci scurte și dantelate. Peste cămașă se lua laibăruț. În zilele de lucru acesta era



confectionat din pânză. La sărbători era înlocuit cu unul din catifea, închis inițial cu un șiret de catifea iar mai târziu cu nasturi, peste care se punea un șal mare din mătase de culoare deschisă, cu ciucuri lungi, legat la spate. Sub fustă se luau 4-7 juupoane, foarte apretate. La începutul secolului 20, fustele fetelor au fost de culoare albă, cu floricele mărunte, iar șalul de pe umeri alb. Prin anii 20, fustele au început să fie făcute din mătase satinată de culoare roz-gălbui, ca, în 1940, culoarea să fie schimbată în roz-mov (bonbon). În față, peste fustă, se purta un șorț alb din mătase, foarte lat,

fie încrețit, fie plisat mărunț. Tinerele nemțoaice purtau și vara și iarna părul descoperit. Acesta era foarte strâns, pieptănat cu cărare, împletit și ridicat deasupra capului. La mijlocul secolului 19, la nunți, fetele purtau deasupra frunții, prinsă cu agrafe, de la dreapta spre stânga, o cunună simplă de flori albe cu frunze verzi, artificiale.

### **Miresele**

La nuntă miresele purtau haina de sărbătoare, din mătase de culoare albă, iar pe cap aveau coroane înalte de flori artificiale, tot de culoare albă. Mirii erau îmbrăcați în costume de stofă neagră. Singurul insemn era rosmarinul din piept.

## **Femeile măritate**

Rochiile (fustele) femeilor au fost foarte încrețite. În față se punea un șorț lat, încrețit, și cu multe dantele în partea de jos. La femeile în vârstă hainele erau din mătase sau stofă neagră, iar la cele mai tinere din mătase sau stofă maro, verde, albastră. Laibărul era confecționat din catifea de culoare închisă. Șalul, din mătase deschisă, avea trei colțuri. Colțul cel mare acoperea umerii, iar colțurile mici se încrucișau pe piept și erau fixate cu o broșă.

În zilele lucrătoare, femeile purtau, vara, haine de pânză de in de culoare albastră imprimată iar iarna haine de molton de culori mai închise.

Pe cap, sub batic, femeile aveau o scufie, legată la ceafă, care era din pânză. Baticul femeilor în vârstă era negru. În Aradul Nou acesta se lega într-un mod aparte, încât în partea de sus a frunții era înalt și ascuțit.

În picioare, la sărbători, femeile au purtat ciorapi albi de lână și pantofi de catifea. După primul război s-a trecut la ghete.

**Feciorii** se îmbrăcau la fel ca și bărbații. Vechile cămăși au fost și la germani confecționate din cânepă prelucrată în propria gospodărie. Gulerul acestei cămăși era îngust și se strângea cu șiret. În timp, materialul din care erau confecționate aceste cămăși s-a schimbat.

La începutul secolului 20, au apărut cămășile din bumbac fin, cu nasturi. Ulterior, iarna s-au purtat și cămăși din barchet. Peste cămașă se îmbrăca laibărul și jacheta. O piesă veche în costumul german a fost, încă de la venirea coloniștilor, haina lungă.

Cea de muncă a fost mai simplă, pe când cea de sărbătoare avea guler de blană. Iarna mai îmbrăcau și bunda.

Pantalonii au evoluat și ei în timp. Inițial au fost lungi, din pânză sau postav albastru. Ulterior au fost înlocuiți cu pantalonii ce se băgau în cismă. Peste pantaloni s-a purtat un șorț lung de lucru.

Coloniștii au venit încălțați cu pantofi cu cataramă și cu saboți din lemn. Cu timpul, pantoful cu cataramă a fost înlocuit cu o încălțăminte croșetată din lână neagră cu talpa din piele sau, mai recent, din cauciuc și cu un fel de opincă numită *Schleicher*. Dar paralel s-a purtat și cizma înaltă, cu carâmb strâmt și bocancul. În casă se stătea în șlapi din piele sau catifea sau numai în ciorapi de lână

Capul a fost acoperit, vara, cu pălării cu boruri late sau, iarna, cu căciuli.

Părul la bărbații mai în vârstă a fost pieptănat cu cărare pe o parte. La tineri părul era scurt și ras pe ceafă. Germanii aveau fața rasă dar mulți au purtat mustață

văcsuită, cu vârful ascuțit sau mustață scurtă, englezească.

**Mirele** era îmbrăcat cu costumul de sărbătoare, dar pălăria era împodobită cu flori artificiale colorate. Pălăriile tinerilor erau împodobite cu flori artificiale și cu panglici de o femeie care se ocupa cu acest lucru.

Azi doar tinerii din formația de dansuri a Asociației Culturale Banat JA mai pot fi văzuți în costum popular, la festivaluri și la Kirchweih. Dar acesta este un costum convențional, de dată recentă, care reproduce stilul costumației tradiționale.



Alături, trei generații de șvabi



#### **4. Sărbători calendaristice. Obiceiuri de peste an**

Pentru germanii obișnuiți să lucreze de dimineața până seara, sărbătorile erau cele mai frumoase momente ale anului. În calendarul popular ele sunt grupate pe anotimpuri, cele mai importante fiind sărbătorile de iarnă.

##### **De la Toți sfinții la Revelion**

Înainte de a se așterne prima zăpadă, și de a începe pregătirile de Crăciun, germanii din Aradul Nou celebrau câteva sărbători religioase, importante pentru viața comunitară și de familie.

##### **Sărbătoarea Tuturor Sfinților (*Allerheiligen*)**

Prima este și astăzi Sărbătoarea Tuturor Sfinților (*Allerheiligen*, 1 nov.), zi de venerare a morților familiei. Acum se iese la cimitir, se curăță mormintele, iar femeile și fetele pun pe ele flori proaspete și lumânări aprinse.

Odinioară, seara, după slujba de vecernie, credincioșii porneau împreună cu preotul în procesiune de la biserică la cimitir, ducând cu ei crucea cea mare. La capela din cimitir preotul ținea o predică iar corul cânta cântece religioase, în timp ce clopotele băteau. Obiceiul s-a păstrat până azi doar că, după interzicerea procesiunilor, preotul de întâlnește cu corul și cu credincioșii la cimitir. Conform tradiției, în această zi se vizitează mormintele tuturor morților din familie.

Ziua de 2 noiembrie (*Allerseelenmorgen*) este a doua zi de cinstirea a morților. La ora 9 preotul celebrează în capela din cimitir un *Requiem*.

##### **Sf. Martin**

Următoarea sărbătoare, ținută odinioară cu sfințenie și așteptată cu nerabdare de popor, a fost ziua de Sf. Martin (11 nov.). Festivitatea începea, în ajun, cu „*Alaiul lui Martin*”, când personajul reprezentându-l pe Sf. Martin, îmbrăcat ca ostaș, cu mantie, apărea pe străzi călare pe un cal alb. Însoțitorii lui aveau torțe și felinare. Azi s-a mai păstrat doar datina ca, în această seara, să se consume carne de gâscă, simbolul Sf. Martin. Copii din școala primară mai obișnuiesc să iasă în ajun la o procesiune cu lampioane, pe strada principală, împreună cu părinții și dascălii lor.

##### **Sf. Elisabeta**

În 19 noiembrie era celebrată Sf. Elisabeta. Fiindcă afară cădea bruma, germanii obișnuiau să spună că „*Liesi vine pe cal bălan*.” De la această dată, în Banat începea tăierea porcilor.

##### **Sf. Katherina**

Urma Sf. Katherina (25 nov.), sărbătoare religioasă dar și o zi de nume. În comunitățile germane aceasta era ultima seară de dans până la Anul Nou, de unde și

zicala: „*Katharina a închis vioara*” .

### **Adventul**

La scurtă vreme după această sărbătoare începea *Adventul*, o perioadă de pregătire sufletească pentru Nașterea lui Isus. Adventul reprezintă la germani cele 4 duminici dinainte de Crăciun, care, fiecare, se numește Advent. Primul Advent cădea în intervalul 27 nov. - 3 dec., adică cu patru săptămâni înainte de Crăciun. Cu primul Advent începea la catolici și la evanghelici anul nou bisericesc. Ca semn de advent preoții se îmbracă în veșminte mov. Credincioșii se adună la slujba religioasă de dimineață (*Roratemesse*). În timpul acesteia se cântă cântece specifice Adventului.

În urmă cu o sută de ani a apărut obiceiul ca, pe toată perioada Adventului, pe masă să stea o coroană de brad, cu patru lumânări și ca, la fiecare Advent, să se aprindă o lumânare în plus.

#### **Sf. Nicolae (Nikolaus)**

Zilele de sărbătoare continuau, cu *Sf. Nicolae* (6 dec.). În trecut în Aradul Nou a fost obiceiul ca în seara de „Sf. Nicolae” (*Nikolausabend*) copii să-l cheme pe acesta cu cuvintele „*Sfinte Nicolae hai în casa noastră și golește-ți saci*” iar „Sf. Nicolae” (un mascot) într-o bundă, să meargă din casă în casă împreună cu servitorul său, Krampus, care ducea cu el un lanț mare, un sac cu daruri și nuiiele pentru copii răi. Pe copii răi îi bătea cu nuiiua, celor buni le făcea daruri. Pentru adulți ziua reprezenta o ocazie de vizite la rudele cu acest nume, pentru a petrece. Conform tradiției oaspeții îi duceau sărbătoritului prăjituri și vin.

#### **Crăciunul (Weihnacht)**

Veche sărbătoare precreștină închinată soarelui, la solstițiul de iarnă, Crăciunul a devenit pentru creștini Ziua Nașterii Domnului. Cei din Aradul Nou obișnuiau să spună „*În fiecare an vine din nou copilul Isus*”, înțelesul fiind de repetare, anuală, în plan simbolic a misterului Nașterii lui Isus. Și cum de Crăciun Sfânta Familie a fost adunată în jurul pruncului, Crăciunul a devenit și sărbătoarea familiei, în care cei certați trebuiau să se împace. Ziua dinaintea Crăciunului (*Weihnacht*), 24 decembrie, era odinioară o zi de post aspru.

Simbolul acestei sărbători a fost bradul de Crăciun (*Christbaum*), tradiție adusă de coloniști din ținuturile de origine. Veacurile trecute acesta a fost împodobit doar cu mere și nuci. În seara de Ajun, copii așteptau cu nerăbdare ca Pruncul Isus să le aducă sub pom daruri. Încăperea cu bradul, adică camera de paradă, era ținută încuiată, cu lumina stinsă. După ce se aprindea lumina, toți membrii familiei se rugau, apoi cântau „*Stille Nacht, heilige Nacht*” și „*O Tannenbaum*” și abia apoi copii aveau

voie să se apropie de brad.

După ce se întuneca, copiii mai mari umblau pe la case cu un teatru popular religios cunoscut sub numele de „*Christkindleinspiel*”. Personajele piesei erau Pruncul Isus, înveșmântat în alb, doi ciobani bătrâni, trei ciobani tineri și cinci îngeri. Piesa reprezintă o variantă de „*Bethlehemspiel*”.

Apoi, după ce copiii mici erau trimiși la culcare, adulții mergeau la biserică, la slujba de la miezul nopții.

Ulterior acest teatru religios a fost mutat în biserică. Copiii îl interpretează și în prezent, înainte de începerea Liturghiei. După terminarea acesteia, este obiceiul ca fanfara să cânte, în turnul bisericii, „*Stille Nacht, heilige Nacht*”.

În prima zi de Crăciun, 25 decembrie, au loc două slujbe religioase, prima la ora 8, cunoscută ca Evanghelia Copiilor, iar a doua, Sf.Liturgie, la ora 10. În biserică se cântă cântece vechi de Crăciun. Urmează masa de Crăciun, la care în trecut se servea supă de vin cu franzelă. După masă erau vizitați bunicii.

A doua zi de Crăciun, era ziua în care se achitau plățile angajaților. Acum se puteau desface sau încheia noi contracte de muncă.

În 27 era ziua **Sf. Ștefan** iar în 28 decembrie **Ziua copiilor inocenți** (*Tage der unschuldigen Kinder*).

### **Seara de Revelion (Silvesterabend)**

Anul se termina cu o slujbă de mulțumire la biserică. După predică, preotul anunța numărul celor care s-au născut, s-au căsătorit și au murit în cursul anului care s-a încheiat. Apoi orchestra, formată din mai multe viori, așezată la cor, cânta cântece religioase. În trecut, de la biserică oamenii se duceau la un local, unde pompierii voluntari organizau o reprezentație teatrală, urmată de bal. La miezul nopții toate luminile se stingeau pentru scurt timp. Începeau să bată clopotele iar oamenii își făceau urări.

În prima zi din noul an, când veneau de la biserică, bărbații și copiii umblau pe la rude cu urări, care sunau în felul următor:

*”Noi îi urăm gazdei un An Nou ,*

*și ceea ce noi îi urăm, aceea va fi cu adevărat.*

*Noi îi urăm găzdaritei un An Nou,*

*și ceea ce noi îi urăm, aceea va fi cu adevărat.*

*Noi îi urăm fiului un An Nou ,*

*și ceea ce noi îi urăm, aceea va fi cu adevărat.*

Noi îi urăm fetei un An Nou,  
și ceea ce noi îi urăm, aceea va fi cu adevărat.”

Sau

„Eu vă doresc pământ mănos  
Grajd cu numeroase vite,  
Un porc gras  
Vin în pivniță  
Și prin asta, voi să fiți voioși.”<sup>329</sup>

Uneori urările copiilor erau glumețe:

„În grădina de trandafiri stă un pom  
Încărcat cu mere  
Unul acolo, altul aici  
Numai unul nu e destul.”

Femeile îi serveau pe cei veniți să ureze, după vârstă, cu prăjituri, suc sau băutură. Mâncarea de Anul Nou, constând din supă de zarzavat și sarmale, era făcută dinainte.

### De la Anul Nou la Lăsata Secului

#### **Boboteaza (6 ian.)**

În 5 ianuarie avea loc sfințirea apei. În ziua de 6 ianuarie se umbla, din casă în casă, cu *Trei crai* (*Dreikönigstag* - Caspar, Melchior și Baltazar). Obiceiul era ca mama sau bunica să pună într-o gogoasă un creițar. Cel care nimerea banul era numit rege. În această zi sfințea și preotul casele și însemna pe ușa de la casă și grajd anul și inițialele: „19 C+M+B 35”<sup>330</sup> Totodată erau tămâiate și afumate, cu fumul făcut de cărbunii luați din jar, construcțiile și grajdurile, pentru a îndepărta duhurile rele.

#### **Purificatio Mariae (2 feb.)**

Acestă zi era considerată ca sfârșitul iernii.

#### **Carnavalul (Fasching)**

Cuvântul Fasching, atestat la germani încă din 1283, în are originea în *vaschang*, o formă coruptă a lui *fastnacht*<sup>331</sup>, cu înțelesul de timp de petrecere și

---

329. Petri, A.P., op.cit., p. 489

330. Cele trei inițiale însemnau „*Christus Mansionem Benedictat*” însă țărani considerau că reprezintă inițialele celor trei crai: „*Caspar, Melchior, Balthasar*” vezi. Petri, A.P., op.cit., p. 490.

331. Dörrer Anton, *Tiroler Fasnacht*, Wien. 1949, p.3.

distracție, în care erau performate jocuri glumețe cu măști.



Fărșang - roata lui Hänsel și Gretel

În această perioadă „țicnită”, în Aradul Nou se organizau seri de dans și baluri, precum „Balul alb” (*Weissenball*), la care domnișoarele erau îmbrăcate complet în alb, „*Kanafasball*”, „*Balul agricultorilor*”. Adeseori erau și baluri improvizate numite Baluri la casă (*Hausbälle*).

Perioada de distracții se încheia cu îngroparea rituală a ierni, simbolizată de o păpușă de paie, care era transportată de un alai de măști, ce defilau pe străzi. În



față mergea pe jos un om cu o cutie de tablă în care aduna bani. Urmau 12 cai, la două căruțe de patrule și la una țigănească, acoperită cu totul cu o pânză. Într-o căruță, pe o roată, erau două păpuși, inițial din paie mai apoi din cârpe, Hänsel și Gretel.

Fărșang - călăreții „apocalipsei”

Muzicanții însoțeau alaiul. Ulterior ziua s-a rezumat la organizarea unui bal, *Balul de Fărșang*. În ultima seară dinainte de postul Pastelui, la „masa grasă”, se servea carne de vițel.



Fărșang cu voie bună la butoi

### **De la Lăsata Secului la Rusalii**

#### ***Miercurea Cenușii (Aschermittwoch)***

Postul începea întotdeauna miercurea. În această zi, prima din cele 40, se desena simbolic pe frunte o cruce, făcută cu cenușa de la mâțșorii de sălcie culeși la Floriile din anul precedent. Mulți posteau de acum încolo în fiecare vineri până la Paște. De asemenea, nu se țineau nunți sau petreceri până în luna, a doua zi de Paști.

#### ***Duminica Neagră (Schwarzer Sonntag)***

În duminica de dinaintea Floriilor, cunoscută sub numele de Duminica Neagră (*Schwarze Sonntag*) se lega pânză neagră sau mov la prapuri, la icoana de la altar și la lumânările din biserică.

#### ***Duminica Floriilor (Palmsonntag)***

În această zi se duceau la biserică crengi de salcie, pentru a fi sfințite. După terminarea serviciului religios, bărbații din corul bisericii interpretau „*Patimile lui Cristos*” pe roluri, apoi, cu o creangă lungă de salcie sfințită, înconjurau biserica în

procesiune.

Sălciile sfințite, o parte, erau duse la cimitir iar altele erau păstrate acasă, vreme de un an, pentru a proteja gospodăria de trăznete și nenorociri. Ele erau legate de un stâlp, afară, până la primul tunet și trăznet, după care erau duse în pod.

### **Săptămâna Mare**

În Săptămâna Mare fiecare credincios se spovedea și se împărtășea.

### **Joia Verde (Gründonnerstag)**

În această zi, în biserică, preotul culca toate sfeșnicele. Între opt și nouă dimineața băteau pentru ultima oară toate clopotele, după care erau oprite. Se spunea că ele „*au zburat la Roma pentru spovedanie*”. Odinioară, după dangătul clopotelor, copiii fugeau la fântâna din curte, scoteau o găleată de apă și beau în numele celor trei sfinți spunând: „*acum beau sângele lui Isus ce este bun contra febrei în 77 de feluri. Să mă ajute Sfântul Tată, Fiul și Sfântul Duh!*”

Din această zi până la Înviere, chemarea la slujbă și la rugăciunile de dimineață și de seară era dată de ministranți, care alergau de la o casă la alta, mișcând o zornăitoare și strigând scurte zicători.

De asemenea, în trecut, la slujba religioasă din Joia Mare era obiceiul să fie spălați pe picioare 12 bărbați, care simbolizau apostolii lui Isus.

### **Vinerea Mare (Karfreitag)**

Vinerea Mare era zi de post foarte strict, în nici un caz nu era voie să se lucreze. În unele case nu se făcea foc, într-altele toate vasele în care s-a gătit cu unsoare erau duse în pod sau în pivniță.

În biserică se pune sfântul mormântul. Bărbații din corul bisericii cântau pe roluri „*Patimile lui Cristos*”. În această dimineață, creștinii se rugau pentru toate națiunile lumii, chiar și pentru evrei, despre care se credea că sunt responsabili pentru moartea lui Cristos. După fiecare națiune amintită se stingea o lumânare. După ce se termina această ceremonie, credincioșii se duceau la mormântul sfânt, vegheat, de fiecare parte, câte un pompier, puneau bani și sărutau gura, brațele, pieptul și picioarele lui Cristos.

În această zi se vopseau ouăle, deoarece se credea că „*ouăle de Vinerea Mare*” au putere vindecătoare. De asemenea se credea că cine nu mânca toată ziua poate să vadă „*purcelușul de aur*”.

### **Sâmbăta Mare (Karsamstag)**

În Sâmbăta Mare ministranții anunțau că „*se întorc clopotele din Roma*”.

În Aradul Nou era obiceiul ca, în această zi, să se taie via și să se facă

curățenie mare. În fața bisericii, dimineața se sfințea „*Focul Paștelui*”. Acesta era un o bucată de lemn moale, ars deja de acasă și adus de copii la biserică pentru a fi sfințit. El simboliza „*arderea evreului*”.

Femeile găteau. Seara avea loc procesiunea de Resurrecție. Alaiul se oprea în final la biserică. Focul din fața bisericii ardea toată noaptea. Țăranii obișnuiau să pună bucăți din acest lemn ars la răsaduri, pentru a obține o recoltă bogată.

### ***Duminica Paștelui (Ostersonntag)***

Ziua este mult așteptată de copiii, care făceau seara cuiburi, în care iepurașul să le pună daruri. Tradiția iepurașului are o origine germană precreștină și a fost și ea adusă de coloniști. Odinioară după Liturghie, se sfințeau ouă, sare și hrean, unii aduceau chiar și carnea la sfințit. Tinerii și copii ciocneau ouă. Acum obiceiul s-a pierdut. Masa este una bogată. Se mănâncă ouă roșii, șuncă de casă, ceapă verde, cozonac cu mac. În trecut, la începutul mesei, capul familiei tăia un ou, după câți erau la masă, fiecare lua o bucată, iar capul familiei zicea: „*Să fim întotdeauna uniți cum este acest ou*”. După masă tradiția este ca familiile să meargă la cimitir și la bunici. În sfârșit, în această zi niciun cerșetor nu era alungat, oricine primea pomană.

### ***Lunea Paștelui (Ostermontag)***

A doua zi de Paști, slujbele se țineau în același mod, ca cele din prima zi. După terminarea serviciului religios băieții mergeau la fete să le stropească cu parfum. Inițial stropitul s-a făcut cu apă și a fost la origini un ritual de fertilitate. Mai târziu au început să folosească un amestec de apă cu parfum. Fetele se pregăteau cu ouă roșii și prăjituri. Toți mergeau apoi la dans. Era prima petrecere după ieșirea din post.

Cei mai în vârstă mergeau după vecernie la cimitir și puneau crengi de sălcii sfințite și lumânări pe morminte, pe care le stropeau cu apă sfințită. Obiceiul era să se spună o rugăciune lungă numită „*Emmaus*”, în dialectul din Aradul Nou.

### ***A treia zi de Paști***

Marțea după Paști fetele îi stropeau pe feciori. Pe cei pe care îi prindeau turnau o găleată de apă.

### ***Duminica Albă (Weisser Sonntag)***

În Duminica Albă se organiza prima comuniune la copii. Fetele veneau la biserică îmbrăcate în alb, cu coroniță din flori artificiale pe cap, asemeni mirenelor. Băieții veneau în costume de stofă. Toți țineau în mână o lumânare cu o panglică albă. Cu această ocazie familia obișnuia să-și facă o fotografie, pentru a fi păstrată ca amintire.



### **Markustag**

În 25 aprilie, este celebrat de biserică Sf. Evanghelist Marcu (*Markustag*). Este ziua în care se sfințesc holdele și livezile. Obiceiul era să se iasă în pelerinaj la holde, unde se spuneau rugăciuni pentru recoltă bună.

### **Înălțarea Domnului**

Este ziua eroilor. Comunitatea, odinioară împreună cu pompierii, îi comemora pe cei morți în război. Se făceau pelerinaje și se țineu slujbe la monumentul eroilor.

### **Maifest**

În seara de 30 aprilie oamenii puneau leuștean la poartă și la fereastra de la curte, la casă și la grajd. Noaptea se așezau „Pomii de Mai” (*Maibäume*). Un bărbat anume desemnat împodobește „creanga” cu panglici și cu o sticlă de vin. Se făceau patru asemenea pomi de mai. Unul se punea în biserică, al doilea la Clubul Tineretului, al treilea la Casa comunală iar al patrulea la casa primei perechi aleasă la Kirchweih. Aici se dansa până la miezul nopții.

### **Sf Florian**

În 4 mai germanii din Aradul Nou serbau ziua Sfântului Florian, patronul pompierilor. În această zi se ieșea în procesiune, cântând, la statuia Sf. Florian, „*apărătorul de foc*”. Statuia sfântului de pe fosta stradă Schmelzter, plătită de familiile lui Michael Dambacher și Anton Sachs, a fost executată în anul 1869. Ultimul pelerinaj a avut loc în anul 1957, după care statul l-a interzis.

### **Sfinții de gheață**

În 12, 13 și 14 mai în calendarul catolic sunt celebrate zilele sfinților Pankratius, Servatius și Bonifacius. Oameni îi numesc pe cei trei *Sfinții de gheață*, pentru că în zilele acestea, de multe ori, vremea se răcește simțitor. Țăranii se temeau de aceste zile și nopți, ce pot aduce ger, provocând pagube mari recoltelor.

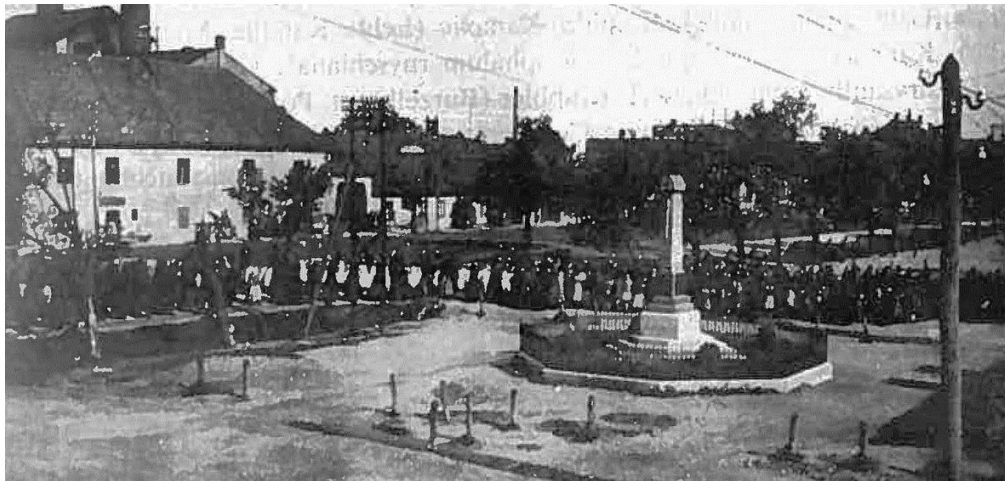
În sfârșit, tot un sfânt de gheață era considerat și sfântul Urban, a cărui zi era celebrată în 25. Oameni considerau ziua ca bună pentru previziuni meteorologice. Dacă în această zi strălucea soarele se credea că recolta va fi bogată, dacă ploua, se credea că va fi una săracă. În Aradul Nou existau două troițe închinat sfântului Urban. La aceste troițe se adunau credincioșii în această zi, după slujba de dimineață.

### **Rusaliile (Pfingstsonntag)**

De Rusalii, la biserică se țineau două slujbe religioase și o predică. Conform tradiției, cei care dormeau mult în această zi erau cusuți de plapumă și se făceau glume pe seama lor.

### **Gewitterfeiertag**

După Rusalii, germanii țineau prin nelucrare o zi (*Gewitterfeiertag*) pentru a feri de furtună recoltele viitoare. De la slujba religioasă de dimineață se mergea în procesiune, cântând, la „Troia pentru furtună” din Lange Gasse (strada Adam Müller Guttenbrunn de astăzi).



Procesiune de Ziua eroilor, 1933

### **Duminica Aurită (Goldener Sonntag)**

La opt zile după Rusalii se ținea **Duminica Aurită (Goldener Sonntag)** sau Duminica Sfintei Treimi. Nu departe de biserică, la statuia Sfintei Treimi, se ridica un altar frumos. Credincioșii se adunau la biserică, după care porneau în procesiune spre statuia frumos împodobită.

### **Trupul Domnului (Fronleichnam)**

La 10 zile după Rusalii, joia, se celebra **Trupul Domnului (Fronleichnam)**. Odinioară, pentru această zi, cei înstăriți ridicau în jurul bisericii patru altare și le împodobeau cu flori iar preotul se ruga și citea din Evanghelie, pe rând, la fiecare. Credincioșii aduceau la biserică coronițe de flori pentru a fi sfințite. Copii de la prima comuniune, cu coșulețe, aruncau în fața preotului petale. Azi altarele sunt amenajate și împodobite în biserică, unde de fapt există trei altare pe lângă altarul principal, și mai trebuie amenajat doar unul.

### **Procesiunea pentru aducerea ploii**

Printre datinile calendaristice care nu aveau dată fixă se număra și Procesiunea pentru aducerea ploii, care se organiza în perioadele secetoase. Atunci, într-o zi din săptămână, credincioșii ieșeau, cu preotul, cântând cântece religioase, la

„Troița Albastră,” situată la 6 km de biserică, unde corul cânta o rugăciune pentru ploaie:

„...Vino cu binecuvântarea ta  
Dă-ne nouă rouă și ploaie  
Ca însetata mamă pământ  
Împreună cu rodul să se învioreze”<sup>332</sup>

### **Înălțarea la cer a Sfintei Fecioare Maria (15 aug.)**

Tradiția era ca în această zi să se împletească coronițe de flori și de spice și să se ducă la biserică.

### **5. Kirchweih-ul (Kerwei)**

Sărbătoarea de hram a bisericii „Kerwei” (în grai șvăbesc) a fost instituită oficial de Iosif al II-lea, printr-o ordonanță, în anul 1786. Conform cronicii din 1858, Kirchweih-ul a fost desființat în 1856, apoi reluat la o dată pe care nu o cunoaștem.



Flăcăii gata de sărbătoare

Ziua în care s-a ținut sărbătoarea de hram s-a modificat și ea în timp. Cum biserica din Aradul Nou este închinată Numelui Sfintei Fecioare Maria (12 septembrie), zi apropiată calendaristic de Nașterea Fecioarei Maria (8 septembrie), Kirchweih-ul s-a ținut inițial la 8 septembrie, însă din 1927 a început să se țină în prima duminică după 8 septembrie.

În localitate se efectuau din timp pregătiri pentru sărbătorirea evenimentului. Se făcea curățenie în case, se zugrăvea, se pregăteau fel de fel de mâncăruri și băuturi.



Kirchweih 1957

Duminică dimineața, perechile de tineri, îmbrăcate în costumul tradițional, defilează pe strada principală până la biserică. În spatele lor merge orchestra formată din fanfare. Tinerii au pălăriile împodobite cu flori artificiale iar la spate cu două panglici colorate, una albă alta roz. În mână țin câte o sticlă de vin roșu, împodobită și ea cu panglici. În fruntea alaiului merge prima pereche, ducând *Straussul*, un buchet imens de rosmarin, cu panglici. În fața bisericii sunt așteptați de trei ministranți, înveșmântați în alb. Aceștia intră primii în biserică, urmați de perechile de tineri. Ministrantul din mijloc duce o cruce mare, de lemn. La intrarea tinerilor cu Straussul în biserică, credincioșii se ridică în picioare. Perechile înaintează până în fața altarului. Straussul este așezat într-un suport special iar tinerii își scot pălăriile și le așează la marginea băncilor. Preotul începe Sfânta Liturghie. Prima și a doua pereche rostesc și ei rugăciuni, pentru Fecioara Maria, patroana bisericii. Se spun rugăciuni și pentru Strauss.

După terminarea serviciului religios, perechile ies, încolonate, și merg la casa parohială, unde se adună și credincioșii. După ce băieții îi servesc pe aceștia cu prăjituri și vin, dansează câteva dansuri. Apoi toată lumea merge acasă dar se adună din nou, după masa, de data aceasta la școala germană, unde se dansează și are loc

licitația Straussului. În ultima vreme se pune să sune un ceas, la o anumită oră. Licitarea începea și fiecare băiat pune bani în pălăria primului domnișor. Câștigă acela care pune banii când sună ceasul. El ia Straussul. Trebuie să fie pregătit să primească acasă toate perechile. Anul următor, el și perechea lui, vor fi la Kirchweih prima pereche.

La începutul secolului XX, fetele erau îmbrăcate în veșminte de culoare roz sau albastre. Dimineața tinerii și muzica se adunau la primul băiat. De acolo plecau la prima fată și de acolo porneau spre biserică.



Kirchweih la Liceul german

La prânz, fiecare băiat era invitat la masă la perechea lui.

Licitarea Straussului, după masă se făcea în „Grădina Verde” (*Hopfengarten* - devenită grădina de vară Caraiman). Tot drumul, băieții cu sticlele de vin strigă „Kirchweih”. În trecut, odată cu rozmarinul se licitau și doi miei, care urmau să se consume la *Kirchweih-ul mare* și la *Kirchweih-ul mic*. Ei erau împodobiți cu panglici. După licitație, toți mergeau acasă la cel care a licitat buchetul (straussul), unde erau serviti cu suc și prăjituri. Seara se termina cu un bal. Se dansa până luni dimineața și de luni după-masă până marți dimineața.

Sărbătoarea se încheia duminica următoare, când se ținea *Kirchweih-ul mic*. Dimineața tinerii mergeau din nou la biserică apoi la prânz erau fetele invitate la masă la băieți. Cu această ocazie ele primeau un cadou (o vază, un bibelou, o tavă). După masă perechile se întâlneau din nou și atunci se fotografiau.



Perechi de Kerwei în portul tradițional - 1929



Întâia pereche - 1929

Cel care a licitat mielul trebuia să facă papricaș pentru toți. Seara se organiza din nou bal. Din 1910, perechile s-au adunat după masa la Casa Tineretului, nou construită. Între 1913 și 1926 nici o asociație nu s-a oferit să organizeze *Kirchweih*,



așa că vreme de 13 ani acesta nu s-a mai ținut. În 1926 din nou au existat mulți tineri în comunitate care s-au ocupat de organizarea sărbătorii de hram. Sticla de vin, îngropată în curtea căminului în 1913, a fost găsită iar vinul se zice că era încă bun. În 1934 din nou nu s-a putut organiza această sărbătoare fiindcă în comună nu erau decât 5-6 perechi de tineri. O pauză, mult mai lungă, a avut loc după al doilea război mondial, când prin anii 1960 s-au reluat sărbătorile, ținute cu mai multe intermitențe (dependent de îngăduința autorităților), până prin 1987, când germanii din Aradul Nou din nou n-au mai făcut *Kirchweih*, manifestările publice fiind interzise.

Obiceiul a fost însă reluat în 1992 și el continuă și azi.

Prima pereche cu Straussul

## 6. Obiceiuri de familie

### ***Nașterea și Botezul (Die Taufe)***

Odinioară nemțoaicele nașteau acasă. După naștere, vreme de o săptămână, lehuza stătea culcată, cu leagănul copilului lângă ea, și era foarte bine hrănită, cu supă de pui, friptură de vițel sau de găină, budincă. Tot ca să se refacă primea la masă și o sticlă de vin. De asemenea era obiceiul ca vizitatorii să-i aducă în dar zahăr și cafea. Abia între cele două războaie mondiale au început să se dăruiască copilului hăinuțe.

Dacă copilul era slăbuț, debil sau bolnav, era botezat după două-trei zile. Altfel, botezul are loc după câteva săptămâni sau luni, duminica.

Nașul copilului trebuie să fie catolic, pentru a-și putea îndruma finul sau fina în această credință.

Tradiția prevedea odinioară ca primul copil din familie să poarte prenumele nașului (*Gevatter, Paten*) sau nașei iar al doilea prenumele bunicului, bunicii. Copilul este și azi îmbrăcat frumos și înfășat într-o cuvertură albă. În trecut era obiceiul ca nașul să-i dăruiască micuțului bani, pe care îi puneă împreună cu o iconiță la pieptul

acestuia, în pernă.

Ritualul botezului este cel catolic. Preotul scufundă sau stropește de trei ori copilul în creștet cu apă, apoi îi face cruce pe creștet și pe piept și înmânează nașului, simbolic, lumânarea de botez, aprinsă, punându-i sa păstreze credința și să-i fie copilului de ajutor.

Familia primește de la biserică o adevărîță de botez, în care este trecut numele, prenumele, data botezului, numele nașului.

Fiindcă botezul semnifică integrarea noului născut în comunitatea creștină, mai demult era obiceiul ca, la întoarcerea de la biserică, nașul sau nașa să predea copilul mamei cu cuvintele „*Am dus un păgân și am adus un creștin.*”

După botez, familia dădea o masă acasă. Se servea o supă de legume, pui pane sau vițel, cartofi, compot, salată. Torturile, strudelul cu nucă și cu mac, etc. au apărut în meniul festiv de botez în perioada interbelică. Iarna se serveau gogoși, cornulețe cu osânză. Băuturile obișnuite au fost țuica de prune sau rachiul de tescovină și vinul. Berea a început să fie servită după al doilea război mondial. Astăzi masa se ține la restaurant.

### **Copilăria**

În Aradul Nou, copiii se jucau în trecut o mulțime de jocuri, printre care și aruncatul nasturilor, azi uitate.

### **Comuniunea și miruirea**

Trecerea spre adolescență este marcată de două importante acte rituale: prima comuniune și confirmarea, care măresc responsabilitatea micilor creștini. Prima comuniunea are loc după trei ani de pregătire la școala de religie. Fetele se îmbracă în alb iar băieții în cămașă albă, pantaloni și laibăr din stofă neagră.

Al doilea ritual, care desăvârșește botezul catolic, îl reprezintă confirmățiunea sau miruirea copiilor, care are loc, după comuniune, între 7 și 14 ani. Ea se face numai de către episcop. Ritualul constă în așezarea mâinii episcopului pe capul copilului și miruirea frunții cu ulei sfințit (*crisam*).

### **Căsătoria**

Prin anii 40 ai secolului trecut căsătoriile erau încă, cele mai multe, aranjate de părinți, și ele erau determinate de avere. În comunitate circula, legat de aceste alianțe matrimoniale, zicala „*Ban pe ban, pământ lângă pământ*”.

Nunta la germani se făcea într-un singur loc, după cum hotărau familiile. Dacă era vremea caldă, în trecut, se ținea în șatră. Cu o săptămână înainte, tinerii mergeau să invite. Pregătirile pentru masa de nuntă începeau de luni. Ajutau atât



neamurile cât și vecinele. La germani nu există nași de cununie ci un martor, care era, de obicei, nașul de botez dar putea să fie și altcineva din familie. Ceremonia religioasă este scurtă. Mirii se duc împreună cu martorul în fața altarului. Nu li se pun coroane pe cap și nu se merge în jurul altarului. Preotul primește verighetele pe o perniță. El ține o cuvântare, leagă mâinile mirilor cu ștola și zice „În numele lui Dumnezeu v-am legat pe veci. Ce a legat Dumnezeu nu poate dezlega omul”.

Alaiul de nuntă este compus din perechi, așezate de la mic la mare. Domnișoarele erau mai demult îmbrăcate în rochii din mătase, lungi, roz. Tinerii erau cu capul descoperit. Toți nuntașii însă poartă și în prezent rozmarin. Cadourile înainte constau din obiecte, mai apoi însă ele s-au rezumat la bani.

Meniul tradițional de nuntă era de regulă supă de zarzavat cu orez, carne fiartă cu sos de roșii sau hrean și friptură cu cartofi, murături sau compot. Urmau torturile și prăjiturile cu cremă. Noaptea veneau mascați, din rândul celor neinvitați. Se îmbrăcau în preot, mire, mireasă și mimau cununia spre hazul nuntașilor.

Mai spre dimineață, nașa care a fost la miruire, îi ia coronița miresei și îi pune baticul. Mai înainte însă ea trebuie să pună scaunul sub mireasă, în timp ce femeile dansează în jurul ei.

Nunta se încheia cu *Begräbnistanz*, adică cu „*dansul care înmormânta nunta*”.

### ***Moartea, înmormântarea și cultul morților***

La germani, mortul este de obicei spălat și îmbrăcat în hainele de înmormântare de către familie. Aceasta avea grijă să-i lase cămașa deschisă la gât, fiindcă se credea că, dacă este legată, mortul va mai duce cu el pe cineva din casă.

Potrivit tradiției, el este și astăzi ținut acasă până în ziua înmormântării, când este transportat la capela cimitirului. Odinioară drumul se făcea pe jos, în convoi funerar. În perioada în care este ținut acasă, el este așezat în camera de paradă, din care se scoate mobila. În sicriu, cu mortul, se pune doar rozariul. Sicriul este flancat de patru sfeșnice cu lumânări. Seara, anumite femei citesc anumite rugăciuni din *Rozariul „de tristețe”*. Una din femei începe rugăciunea iar celelalte continuă. Cei care vin la priveghi, vecini și rude, sunt serviți cu suc, apă minerală, cozonac și uneori țuică.

Slujba de înmormântare are loc în cimitir. Ea începe în fața capelei, unde preotul sfințește sicriul și spune o rugăciune, după care se continuă la groapă, unde se spune Tatăl Nostru, Crezul și se cântă. Apoi preotul aruncă o lopată cu țărână, transmite condoleanțe familiei și pleacă. Nu se dă nimic de pomană și nici nu se

strophește mortul cu vin.

După înmormântare, în loc de parastas, mortului i se face un *Requiem* la biserică, o slujbă de pomenire plătită, care nu are o dată anume, poate fi făcută oricând, la înțelegere cu preotul. La un an de la moarte, i se mai face un *Requiem*, după care totul se rezumă la practicile de cult ale morților din 1 și 2 noiembrie.

## 7. Tradiția alimentară

„*Cine muncește din greu are nevoie de hrană pe măsură*”. Această logică a neamțului ascunde în spate o viață ritmată pe zile prelungite de muncă. Odihna, vizitele între rude și mesele festive aveau loc numai în zilele de sărbătoare. Însă, atât în zilele lucrătoare cât și în cele de sărbătoare, la germani au funcționat practici precise legate de mâncare, care au instituit în timp o tradiție. De-a lungul săptămânii, meniul era fix, cam același la toți și el era respectat cu sfințenie. Tradiția era să se mănânce bine, sățios. Ca aliment a predominat porcul și mai puțin mâncarea de legume, dar și pastele. Nemțoaicile erau bune bucătărese.

Chiar dacă în trecut doar cina era caldă, restul mâncărilor fiind transportate și servite la câmp, mesele se luau la ore fixe. Cei care lucrau în ateliere meșteșugărești serveau la ora 8 o cafea, la 10 ujjina, la 13 masa de prânz, la ora 16 a doua ujjină iar seara, la 19, cina.

### Șpaisul

Reprezentativ pentru tradiția alimentară germană - prin bunătățile pe care le conține și prin felul în care acestea sunt depozitate - este șpaisul încărcat de comoturi, dulceațuri, sticle de bulion și murături pentru iarnă.

Ordinea și o curățenie desăvârșită, care a existat și în trecut în aceste „cămări simbolice” se învățau de către tinerele nemțoaice la școala de fete a Ordinului „Notre Dame”. Alături de gătit, ele studiau și modul de aranjare a șpaisului.

În perioada interbelică șpaisul era zugrăvit cu rolul, rafturile aveau prinse pe margini hârtie imprimată cu legume, fructe sau flori, iar borcanele aveau etichete pe care gospodina a scris anul producerii și felul de dulceață. Din tavan atârnav șunca, slănina și cărnații.

### Alimente cotidiene

Între alimentele consumate cotidian în trecut s-au numărat legumele, aluaturile (tărhană, tăiței, găluște), laptele, untul, papară de ouă, carnea de porc, vită, vițel și de pasăre.

### ***Mesele festive***

La masa de Crăciun se mânca supă de vin, pește și Nockerle (găluște) cu mac; la Anul Nou, porc, Kugelhupf, ștrudel; la Paști, șuncă de casă fiartă cu ouă și cozonac.

### ***Alimente rituale***

De Ziua Tuturor Sfinților germanii din Aradul Nou făceau odinioară un aluat special din făină de grâu, întins și împletit sub formă de păpușă, numit „*Heiligenstritzel*”.

## **8. Obiceiuri legate de construcția casei**

În privința construcției caselor obiceiul era ca, după ce materialul era pregătit, rudele și vecini, adică 20-30 de oameni, să vină să ajute, încât casa se ridica în trei zile. Rigurozitatea germană făcea ca fiecare să țină minte câte zile a lucrat, iar la nevoie, ajutorul era întors înapoi, tot atâtea zile.

## **9. Mitologie**

### ***Magie botanică***

Pentru germani, rozmarinul este planta cu puteri magice, prezentă în toate riturile de trecere și în cele legate de sărbătorile de peste an. Astfel rozmarinul este prezent la botez, la nuntă, la Kirchweih, la tăierea porcului, la Maibaumfest și la sărbătoarea portului popular (Trachtenfest).

### ***Iepurașul de Paști, însoțitorul zeiței Easte***

Iepurașul ca simbol precreeștin al fertilității, menționat încă din 1500 în tradițiile populare germane, dar având o origine mult mai veche, a fost adus de coloniștii și în aceste locuri. Potrivit legendei, zeița Easte a găsit iarna o pasăre rănită, pe care, ca să o salveze de la moarte, a transformat-o în iepuroaică. Și tot legenda spune că această iepuroaică avea capacitatea de a oua. În semn de recunoștință, ea îi dăruia zeiței, de ziua acesteia, ouă colorate. De aici tradiția, practică și în Aradul Nou, de a face în Sâmbăta Mare cuib pentru iepure, în care acesta să pună ouăle.

### ***Credințe și practici magice la construcția casei***

Societățile tradiționale germane mai credeau, în perioada colonizării, că locul de construcție al casei nu poate fi ales la întâmplare. În Germania ei obișnuiau să evite locurile nefaste, în care s-au întâmplat morți violente sau terenurile părăsite, în

credința că acestea erau stăpânite de duhurile rele.<sup>333</sup> La venirea în Banat n-au mai săvârșit practici de căutarea a locurilor bune de casă, fiindcă loturile se înșirau unul lângă altul, pe un teren care nu fusese construit. Totuși se prea poate, deși nu există mărturii documentare în acest sens, ca în momentul începerii construcției, să fi săvârșit jertfa pentru construcție, adică să fi stropit temelia viitoarei case cu sângele unui animal sacrificat.

Când construcția era gata, înainte de a intra oamenii în ea, obișnuiau odinioară să introducă animale, pentru ca asupra lor să acționeze forțele malefice.

Practicile acestea au dispărut și în Germania în secolul XIX,<sup>334</sup> locul riturilor păgâne fiind luate de datina sfințirii noii construcții de către preot.

În sfârșit, capetele de cai de pe fronton, prezente în secolul XVIII, aveau, așa cum am arătat deja, o funcție apotropaică, de apărare a casei.

De asemenea, în trecut oamenii credeau că la casa pe care își fac cuib rândunicile, nu o s-o trăsnească fulgerul.

### ***Cunoștințe, superstiții și interdicții***

Când se puneau ouăle sub cloșcă, ca puii să fie sănătoși, femeia trebuia să le ducă la cuibar în pălăria bărbatului.

De asemenea, în trecut, în comunitatea germană au funcționat o serie de superstiții, care au stat în spatele unor interdicții. De pildă, de la Crăciun până la Anul Nou, era interzisă coacea pâinii și spălatul rufelor.

La fel, la Anul Nou, era interzis să se consume găină fiindcă aceasta aruncă pământul și, implicit, prosperitatea, norocul, înapoi. Se mânca carne de porc, fiindcă porcul „dă cu râțul înainte”

Grija pentru recoltele viitoare l-a făcut pe neamț să învețe să citească anumite semne și să facă previziuni meteorologice. Astfel țărani din Aradul Nou știau de pildă că, dacă se adună păsările în stoluri pe ulițe, urmează frigul, iar dacă rage măgarul va ploua, și se pregăteau.

### **Zicale nemțești**

În comunitatea din Aradul Nou au circulat în trecut o mulțime de zicale, legate de anumite zile sau sfinți, care, cele mai multe au în spate tot observații ale țărănilor. În legătură cu Sfinții Pangratus și Urban, în Aradul Nou, circula o zicală, născută tocmai din această lectură meteorologică: „*Pangratz și Urban fără ploi aduc recolte*”

---

333. vezi P.Sartori ,*Sitte und Brauche*, Leipzig, 1911

334 Ibidem, p.1-19.

bogate”.

O altă zicală se referă la cele două sărbători (Nașterea Fecioarei Maria - 8 septembrie și numele Sf. Fecioare Maria - 12 sept.) de care se leagă hramul bisericii și ea sună în felul următor: „De nașterea Mariei pleacă rândunicile! De ziua Mariei (onomastica) au ajuns în noua lor patrie.”

Referitor la seara de Ajun oamenii obișnuiau să spună: „Când se naște Domnul este interzis să dormi.”

În sfârșit, în comună circula și zicala: „Mulți oaspeți, multă onoare!”

### **Ocazii de socializare**

#### **Balurile țărănești**

În general țăranii nu s-au amestecat cu meșteșugarii și cu aristocrația și intelectualitatea locală. Ei și-au organizat propriile petreceri cu dans și baluri, din care cele mai importante au fost Balul de Crăciun, Balul de Silvestru, Balurile de Fărșang, Balul de la Kirchweihul Mare, Balul de la Kirchweihul Mic, Balul Strugurilor, etc. Inițial acestea se desfășurau la case închiriate, apoi din a doua jumătate a secolului 19 în spații publice. Odată cu înființarea Asociației pompierilor voluntari, care a avut în trecut un rol important în viața culturală a comunității germane, balurile au fost organizate de aceasta.



Întreaga familie, împreună pentru totdeauna

## **10. Viața cultural artistică**

### **Formații instrumentale**

În timp, în comună au existat mai multe formații instrumentale, atât de suflat (Formație de fanfare), cât și de coarde. Membrii acestora au fost locuitori din Aradul Nou, care știau să cânte. Menționăm în acest sens fanfara pompierilor, fanfara condusă, după primul război mondial până în 1933 și din nou după 1948, de Josef Buchecker (1887-1964) sau fanfara de băieți, înființată prima oară în 1925 de Karl Toischer, și care și-a continuat activitatea și după plecarea acestuia în 1929.

În prezent, în lipsa unei formații proprii, la ocazii festive este invitată Fanfara slovacă din Nădlac.

### **Formația germană de dansuri**

Actuala formația de dansuri a luat ființă pe lângă Cercul Cultural Banat-JA, care funcționează în Arad din 1990. Formația este compusă din 12 perechi de dansatori, în cea mai mare parte elevi la Liceul german „Adam Müller Gutenbrunn”.

### **Dansurile tradiționale**

După modul în care se dansau, germanii aveau în repertoriul lor atât dansuri în cerc (Ländler, Polka, Schieber, Walzer, Zeppelpolka, etc.), cât și dansuri cu figuri (Auf der grünen Wiese, Banater Ländler, Fingerlitzanz).

Repertoriul local cuprindea în trecut *Fingerlitzanz*, *Hans So*, *Kreuzpolka*, *Schmied*, *Schusterpolka*, *Begräbnitzanz*.

### **Corul bisericii**

De lungul vremii, membrii corului bisericii romano-catolice s-au schimbat, însă repertoriul a fost același, format din cântece religioase și din lieduri. Acest cor, în care activează membrii comunității, cântă la sărbători, la cimitir, în timpul pelerinajelor.

### **Corul German**

Corul German a luat ființă în anul 1931. A fost un cor mixt, cu membrii din Aradul Nou și din Arad, în majoritate tineri meseriași, muncitori și comercianți.

### **Repertoriul muzical local**

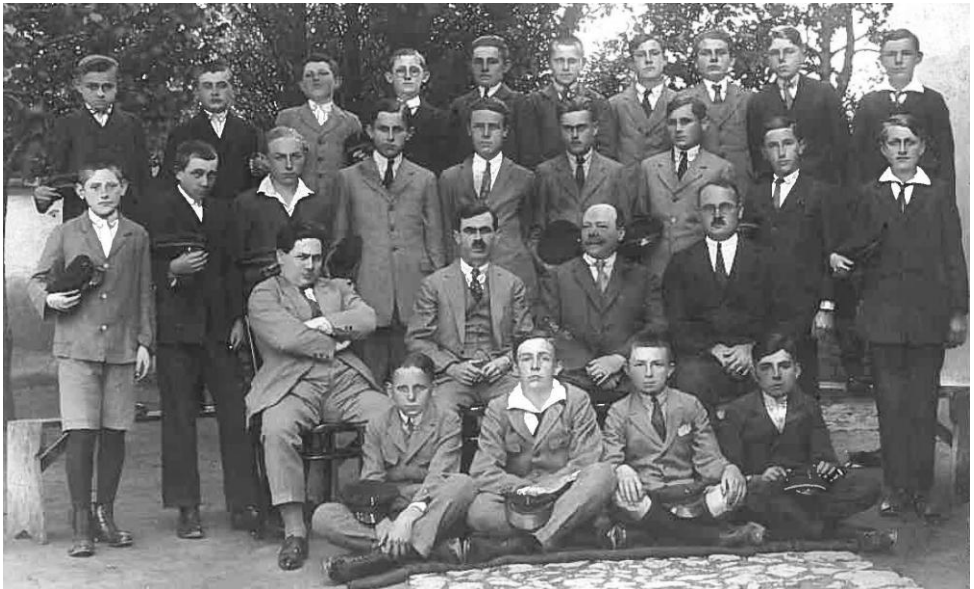
Vechiul repertoriu muzical a fost compus din următoarele lieduri: *Wie nützlich ist Bauersmann*, *Müde kehrt ein Wandersmann zurück*, *An einem heissen Sommerabend*, *Maria sass träumend im Garten*, *Leise sinkt der Abend nieder*.<sup>335</sup>, *Kein schöner Land*, *Der Mai ist gekommen*, *Am Brunnen vor dem Tore*, șa.

---

335 Petri, A.P., op.cit, p.532-536.



Pompierii din Aradul Nou- 1947



Corul german (fondat 1931)

## **XV. Istoria și lumea**

Transformarea Aradului Nou dintr-o comună cu pretenții de târg așezat și cu înfățișare de mic orașel, într-unul dintre cartierele marelui oraș de la nord de Mureș, nu a însemnat sfârșitul istoriei lui dar a marcat sfârșitul lumii sale, adică a felului său specific de a fi. La urma urmelor, acesta este determinat de oamenii care-l locuiesc. Procesul s-a desfășurat treptat pe măsură ce marile fenomene istorice, schimbarea regimului, stalinismul românesc și sovietizarea țării, naționalizarea și exproprierea, deportările și lagărele de muncă, industrializarea, cooperativizarea, urbanizarea și construirea societății socialiste și-au lăsat amprenta asupra spațiului său.

Noua lume ce se construia li s-a părut străină și era dușmănoasă pentru șvabii din Aradul Nou. Suferințele ce le-au îndurat, măsurile discriminatorii împotriva etnicilor germani, au fost imense și cu atât mai greu de îndurat cu cât erau și nedrepte. Pentru că au fost considerați în devălmășie responsabili pentru ororile războiului și ale fascismului, păcate ce le-au fost aruncate pe umeri fără a fi în egală măsură vinovați și nici măcar singurii responsabili, șvabii s-au simțit izolați.

### **1. Între “Heimat” și “Vaterland”<sup>336</sup>**

Abia târziu, la mijlocul anilor 1950, partidul comunist (implicit și statul) și-a reevaluat poziția față de germani considerându-i o “minoritate națională” care poate fi angrenată în procesul de construire a “societății socialiste”. Răul era însă făcut. “Heimat”-ul (căminul) pentru care munciseră și suferiseră generațiile anterioare le devenise străin. În schimb “Vaterland” (patria) se configura într-o soluție. Ca o consecință a războiului, multe familii de etnici germani au fost despărțite, o parte ajungând în Germania, iar alta rămânând în România. Tratamentul discriminatoriu la care au fost supuși germanii până la mijlocul anilor 1950, mai apoi presiunea de asimilare și dificultățile vieții de zi cu zi, toate accentuate de declinul economic al României socialiste, au sporit dorința lor de a-și părăsi căminul. Ambiția lui Nicolae Ceaușescu de a plăti datoria externă înainte de termen, a transformat reunificarea familiilor într-un adevărat negoț cu oameni. Între 1968 și 1989, circa 200.000 de germani au fost practic vânduți, la bucată, ca orice fel de marfă, de comuniștii români și cumpărați de capitaliștii din RFG. În urma negocierilor dintre București și Bonn au

---

336. Ambele pot fi traduse prin substantivul patrie dar în timp ce “Heimat” trimite la locul de naștere, la cămin, la comunitate, “Vaterland” are o accentuată componentă națională, etnică și este legată de limbă. Primul substantiv este de genul feminine, al doilea masculin.



fost stabilite cote de imigranți și tarife de achitat, în funcție de statut, pregătirea profesională ori studiile celor ce vroiau să-și reîntregească familiile. Astfel, pentru un „caz normal” se achitau 1.800 de mărci, pentru un tehnician sau un muncitor calificat - 2.900 DM; pentru un student - 5.500 DM, pentru absolvent de facultate - 11.000 DM. Mai mult chiar, s-a plătit inclusiv pentru cei plecați ilegal, peste cotele convenite, cei care nu s-au mai întors din vizite și excursii. În anii `70 și `80 au părăsit țara anual, circa 14.000 de etnici germani. Deja mulți dintre șvabii din Aradul Nou erau în „Vaterland”, cei rămași acasă așteptând doar ocazia să ajungă și ei acolo. Așa încât cea de-a 260 aniversare a întemeierii Aradului Nou are loc la ... Nürnberg.

### **A 260-a aniversare a comunității**

De Rusalii, la 22 mai 1983, a avut loc la Nürnberg întrunirea localnicilor din Aradul Nou pentru a aniversa întemeierea „dragului nostru Aradul Nou” cum îl numea Franz Dürrbeck. Din discursul său, susținut în fața a aproximativ 900 de participanți, mulți dintre ei abia scăpați de după „cortina de fier”, răzbate atât mândria de a fi urmașii celor ce au întemeiat Aradul Nou dar și multă amărăciune față de soarta rezervată germanilor. Unul dintre scopurile aniversării a fost și strângerea fondurilor necesare publicării unei cronici a așezării, monografie care a și apărut doi ani mai târziu, sub semnătura istoricului Anton Peter Petri.<sup>337</sup>

După căderea comunismului în decembrie 1989, odată cu libera circulație, cifra emigranților germani a crescut dintr-o dată la peste 100.000. Din aproape 750 mii de cetățeni care se declarau germani la recensământul din 1930, în 2002 doar puțin peste 60.000 de cetățeni români își mai asumau naționalitatea germană, iar în Arad mai erau 2.219 germani.<sup>338</sup>

Cei plecați din Banat au rămas însă atașați sufletește de „heimat”-ul lor. În toate colțurile lumii pe unde i-a dus soarta au apărut așa numitele „Heimat-Orts-Gemeinschaften” ale șvabilor bănățeni, pe scurt HOG, adică asociații ale comunităților natale. Acestea au ca scop păstrarea vie nu doar a amintirii ținutului natal dar și a interesului pentru situația lui actuală. Asociația celor plecați de la noi are și un site cu adresa [www.hog-neuarad.de](http://www.hog-neuarad.de) .

În ceea ce privește Aradul Nou structura etnică s-a schimbat radical cu atât mai mult cu cât procesul de emigrare a continuat și după 1989. Din majoritari cândva, acum au mai rămas șvabi câți să-i numeri de degete. Au mai rămas în Aradul Nou cei

---

337. Petri A.P. Op. cit.p.279

338. Recensământul populației și locuințelor, 18-27 martie 2002. Institutul Național de Statistică. 2003.

bătrâni, cei ce nu aveau rude în Germania, ori cei legați prea mult sufletește de "Heimat". Așa a dispărut (pentru o lungă perioadă) "Kirchweih"-ul, germana cu accent "ciudat" vorbită pe străzile cartierului, precupețele cu batic și fuste negre ce-și laudau marfa proaspătă, într-o română inimitabilă, prin piețele orașului, dar și meșterii pricepuți în al căror cuvânt chiar te puteai încrede, prieteni devotați sau cunoștințe, astfel s-au împutinat credincioșii bisericii catolice.

A dispărut în fond chiar o parte din noi și din istoria noastră pentru că șvabii au făcut parte din ea, lăsându-și amprenta asupra ei și asupra noastră. Astfel, după aproape 300 de ani, o lume aproape că a murit, o poveste s-a sfârșit.

A început însă alta, cu alți actori în rolurile principale: noi, cei de acum.

## 2. Istoria continuă

Odată cu alipirea comunei la Arad și transformarea Aradului Nou într-un cartier și decizia asupra administrării sale s-a mutat. Municipiul era cel care decidea care-i erau prioritățile, ce trebuia făcut, unde și când. Părțile, respectiv cartierele, nu puteau influența decisiv nici dezvoltarea întregului, nici propria lor situație. În 1947 argumentul pentru alipirea comunei era că unirea este „atât din punct de vedere economic cât și edilitar, de salubritate, canalizare, etc. în favorul populațiunii din comuna Aradul Nou.” Evident, în cei peste 60 de ani trecuți, parte din aceste promisiuni s-au împlinit.

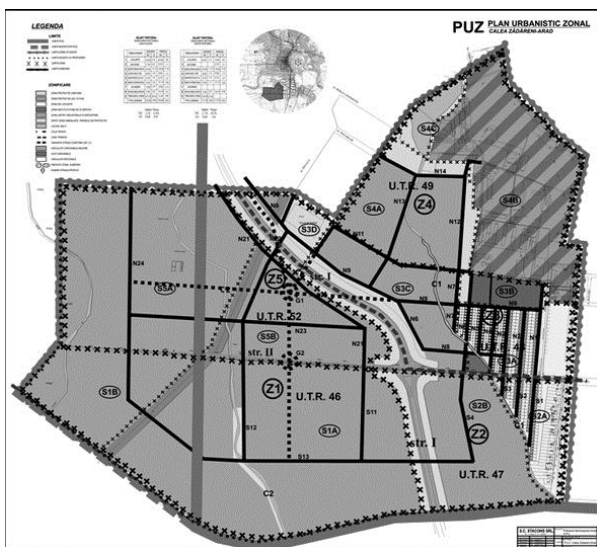
Cu toate acestea din punct de vedere urbanistic, edilitar, imaginea cartierului nu s-a schimbat în datele sale esențiale. Marile investiții din epoca industrializării țării l-au ocolit. Nici măcar una care să se alătore celor, oricum puține, făcute în perioada anterioară anilor 40 (situația lor actuală este prezentată la capitolul Industrie), nu s-a realizat în Aradul Nou.

Acest lucru nu a reprezentat neapărat un rău pentru Aradul Nou. Măcar zona și-a păstrat aspectul rezidențial, singurele blocuri fiind ridicate în anii 60-70 în zona Gării CFR, aproape de fabricile apărute în cartierul vecin, Sânicolaul Mic. Dacă perioada socialistă a conservat practic starea de lucruri existentă, nici primii ani de după 1989 nu au adus modificări majore.

Despre reconsiderarea statutului Aradului Nou se poate vorbi abia odată cu începutul anilor 2004, când actualul primar al municipiului, Gheorghe Falcă a obținut primul mandat în fruntea administrației locale. Atunci a fost înființată zona industrială Arad-Sud (ZIS) și au început ample lucrări de reabilitare a structurii rutiere a cartierului.

## a. Zonele industriale

Prima investiție majoră în reabilitarea infrastructurii rutiere a zonei a fost începută chiar în 2004. După o investiție de 11,8 milioane lei, în noiembrie 2006 a fost dată în exploatare legătura rutieră Aradul Nou cu podul rutier Micalaca. În anul următor, strada Ogorului, (spre Zădăreni) a fost refăcută din fundație realizându-se inclusiv magistrala de canalizare care,



din zona industrială subtraversează Mureșul spre stația de epurare a municipiului. Tot atunci au fost refăcute străzile Posada, Ady Endre, Ștefan cel Mare (lărgită cu o bandă de circulație), Spartacus, Ana Ipătescu, aleea Muncii și Constituției. În 2010 au început lucrările la centura ocolitoare a Aradului, în regim de autostradă, care trece prin sudul cartierului, prin ZIS și va face legătură între segmentele de autostradă Nădlac-Arad și Arad-Timișoara.

Zona Industrială Sud (ZIS), înființată în 2004, a reprezentat prima investiție majoră destinată industriei și serviciilor, de la nașterea localității și până astăzi. Cu o suprafață de 150 hectare, aflată între Aradul Nou și Zădăreni, zona este acum sediul câtorva companii. Printre primele care operează aici sunt fabrica de polistiren expandat a firmei Zentyss, Cefin Logistics Park Arad (CLP Arad), un centru de logistică și distribuție, clasa A, cu o suprafață totală de 94.000 mp. Investiția, în valoare de 28 milioane de euro, a fost inaugurată în 9 octombrie 2008.

Ultima, dar nu cea din urmă investiție din ZIS, este cea a constructorului arădean de mijloace de transport Astra Bus care în vara anului 2008 a inaugurat o hală de producție mijloace de transport pentru persoane.



O a doua zonă industrială a cartierului este cea situată pe aleea Muncii (foto) și al cărei „miez” este compania „Cotta Internațional”. Inițial numită MGA (Mobilă Generală Arad) apoi MTA (Mobilă Tapițată Arad) este prima investiție privată de amploare din cartier (str Bicz nr.1-5) inițiată după 1989, în industria mobilei.

Patron, ing. Gheorghe Cosma. Din anul 2000, după o investiție evaluată la circa 2 milioane de mărci germane, MGA a devenit o companie mixtă româno-elvețiană care asigură 300 locuri de muncă, cu denumirea „Cotta International”. În luna mai 2010, la împlinirea a 10 ani de la înființarea Cotta, patronul fondator s-a retras din activitate, funcția de director fiind preluată de ginerele acestuia.

Chiar dincolo de calea ferată, la ieșirea spre Timișoara, se află parcul de afaceri „Decon”, în care operează câteva companii.

### **b. Investiții**

Ca investiții în comerț este de notat că primul spațiu comercial al retailerului olandez „Spar” în România a fost la Aradul Nou unde a deschis, tot în zona gării, un supermarket. Investiția încheiată în 2006, este estimată la aproximativ 1,5 milioane de euro. În septembrie 2010 spațiul magazinului a fost preluat de retailerul austriac „Billa”. Lanțul de magazine de tip discount din Germania operat de concernul Lidl & Schwarz Co & KG a inaugurat în 31 mai 2012 pe cal. Timoșorii, la limita dintre Mureșel și Aradul Nou un supermarket. Este a treia unitate a lanțului construită în Arad și în același timp prima investiție comercială modernă în această parte a cartierului. La ieșirea spre Timișoara există proiectul construirii unui centru comercial de tip mall, „Ice Plaza” prima investiție comercială de amploare din partea de sud a Aradului. Deși dezvoltatorul are deja autorizație de construire, proiectul a fost deocamdată „înghețat”.



Microcartierul Ana Ipătescu

Ansamblul rezidențial de vile AXA I de pe str Armoniei nr. 94 reprezintă primul proiect dezvoltat de compania arădeană Bermo Group și totodată primul proiect finalizat în Arad de către un dezvoltator imobiliar local după 1990. El a fost urmat de AXA II în aceeași zonă.

Boom-ul imobiliar din anii 2007-2008 a marcat și în cartierul nostru de construirea în regie proprie a zeci de imobile. A apărut chiar un nou cartier rezidențial la capătul străzii Milan Tabacovici, fostă Merfy ori Carol I. Pe strada Ana Ipătescu a fost construit un micocartier de trei blocuri, finalizat în 2011.

În industria hotelieră au fost de asemenea realizate câteva spații de cazare. Primul a fost hotel "President" pe calea Timișorii nr.133. A fost construit între 1998-2001 și introdus în circuitul turistic în anul 2001. Are 33 de camere duble, un restaurant în stil clasic, cu o capacitate de 120 de locuri. Hotel XeMar, din vechiul Mureșel, a fost inaugurat în 1 octombrie 2006. Are 36 locuri cazare, o sală pentru evenimente de 120 locuri și un restaurant de 80 locuri. În apropiere, pe calea Timișorii nr.13, funcționează pensiunea XEMAR, construită înaintea hotelului. Hotelul "AS" și hotelul "Riga", amândouă pe calea Timișorii, sunt ultimele inaugurate.

În zona servicii auto, cu excepția vechiului "Service-auto Dacia", acum IATSA, s-au mai deschis o reprezentanță "Opel West" și un show-room "Hyundai".

### c. Șantierul

Anul 2010 este anul în care cartierul s-a transformat într-un șantier. După refacerea rețelei de apă și canalizare de pe calea Timișorii, lucrare începută deja, se vor desfășura și cele de reabilitare a carosabilului pe calea Timișorii și Ștefan cel Mare și a liniilor de tramvai, aceleași ca în urmă cu zeci de ani. Investiția este cuprinsă în etapa a doua a celui mai mare proiect de infrastructură realizat în Arad în ultimii 20 de ani: „Transport Urban în Municipiul Arad”, proiect finanțat printr-un credit BERD în valoare de 32 milioane euro.

Un al doilea proiect, important pentru Arad și care va influența și cartierul Aradul Nou, este cel care vizează reabilitarea centrului istoric vechi al municipiului. Acesta presupune refacerea unei serii de străzi incluse în zona denumită Ansamblul Urban Arad, zonă care concentrează un bogat patrimoniu istorico-cultural a cărui



valoare, diversitate și autenticitate locală trebuie conservată și protejată. El presupune inclusiv reabilitarea și restaurarea clădirii Preparandiei și transformarea acestui imobil cu o bogată istorie, într-un muzeu tematic dedicat primei școli pedagogice românești.

Proiectul este important pentru Aradul Nou întrucât se referă și la reabilitarea podului Traian, monument de artă inginerescă și simbol al orașului, lucrare finalizată în decembrie 2011. Administrației locale are și intenția de a construi un pod rutier definitiv, în amonte de actualul pod, în locul celui provizoriu prevăzut în proiect.

#### Proiecte majore de infrastructură rutiere

Dacă această dorință se va materializa, atunci Aradul Nou va fi legat de oraș nu de două ci de trei, sau chiar patru poduri, dacă-l luăm în considerare și de cel destinat centurii cu regim de autostradă a Aradului, practic finalizat în iulie 2011. În paranteză spus, după 62 de ani Aradul Nou are din nou un primar. De această dată nu este doar al lui, cum era cel de dinaintea unirii cu Aradul, ci un primar comun cu

ceilalți arădeni doar că din 2010 primarul Aradului s-a mutat în vechiul Murășel, fiind deci aproape de problemele Aradului Nou.

Acestea ar fi doar câteva dintre investițiile reprezentative pentru cartier, dar nu toate. Desigur, există și mai multe proiecte ce privesc dezvoltarea cartierului și a orașului din care acum face parte (centura Aradul Nou - Vladimirescu, proiectul centrului comercial "Ice-Plaza", la ieșirea spre Timișoara, șamd).



O

nouă tinerețe pentru bătrânul pod

#### **d. Instituții bancare**

Odată cu amplificarea investițiilor în Aradul Nou și pe măsura creșterii creditării cartierul a devenit interesant și pentru bănci. Principalele instituții financiare și-au deschis aici agenții. Banca Transilvania are una pe calea Timișorii nr.50 în clădirea fostului han "Zur Traube", BCR și BRD au fiecare câte una în zona Gării, pe strada Ștefan cel Mare, în blocul 4 respectiv 5. Recent BRD a inaugurat încă o sucursală pe calea Timișorii nr.39.

Banca centrală cooperatistă Creditcoop - agenția Arad, funcționează în sediul fostei "Bănci populare pentru Aradul Nou și Provință" de pe calea Timișorii nr.48 și în fine CEC Bank care are o agenție chiar în imobilul fostei bănci "Neuarader Spaarkasse Aktiengesellschaft" (Casa de păstrare Aradul Nou).

#### **e. Sport**

La nouă ani după ce Aradul a înghițit Aradul Nou, în cartier a fost fondat primul club sportiv de după 1944. Patronat de o fabrică din Sânicolaul Mic, "Centrul

mecanic” ulterior IMAIA, după 1989 AZOMA, producător de utilaj agricol, Asociația sportivă “Motorul” (1956) a funcționat în imobilul ocupat pe vremuri de hanul “Zur Traube”. Terenurile de fotbal și cel de handbal au fost amenajate pe locul defrișat al grădinii de vară a restaurantului și pe o parte din “Grădina zânelor”. Localnicii spun că rușii au scos o parte din copacii din grădină cu buldozerele și au nivelat spațiul pentru terenul de fotbal. Lucrările pentru înființarea bazei sportive au fost coordonate de Stănescu Sergiu. Inițial, clubul avea o secție de box, una de tenis de câmp, alta de handbal și una de șah. Stadionul are o capacitate de 2.500 locuri. În anul 2006 stadionul a fost modernizat în vederea omologării în urma unei investiții a municipalității de peste o jumătate milion de lei. Clubul a avut și o secție de motocross, acum desființată.

Din anul 1995 baza sportivă Motorul este sediul echipei de fotbal a Clubului sportiv “Atletic Club Universitatea de Vest Vasile Goldiș Arad” pe scurt ACU, continuatoare a tradiției echipei “Motorul”. În anul 2000 echipa a promovat pentru prima dată în eșalonul al treilea. După trei sezoane petrecute în diviza C, a promovat în eșalonul secund. Cele mai mari performanțe ale echipei sunt participarea în șaisprezecimile Cupei României în 2003-2004 și 2007-2008 și 2010-2011. Antrenorii formației au fost: Marcel Coraș, Gian Pio del Monaco, Mihai Roșca, Petru Grosu, Ioan Herman și actualul Costel Bogoșel. Clubul ale cărui culori sunt alb-albastru joacă acum în liga a treia.

În aceeași bază sportivă funcționează și clubul de box “Silva Lazăr - Motorul Arad”, club privat, patronat de Lazăr Vasile. La ora actuală clubul are 15 sportivi legitimați. Primul antrenor al clubului a fost Stănescu Lazăr, apoi Mohan, Târb Valentin, Sekely Dionisie și acum Barna Florian, primul arădean medaliat la o competiție națională de box, seniori (1982).

Un alt teren de fotbal a funcționat în anii '70 în zona “Colonie” din cartier. El a fost construit de niște tineri entuziaști din zonă care și-au amenajat terenul și au format o echipă de fotbal pe care au înscris-o în campionatul județean. Între ei, Marius Berzovan, Tudose (acesta a jucat mai târziu la UTA), Nicu Rădoi. Inițial echipa a fost sponsorizată de Cooperativa “Pielarul”. Apoi a fost preluată de un blănar din Aradul Nou, Aurel Dudaș și și-a schimbat numele în “Blănarul”. Echipa nu a supraviețuit decît 6-8 ani.





Veres Carol alături de lotul României la Jocurile Olimpice de la Tokyo, 1964

### f. Personalități ale sportului.

**Alfred Palavicini** (1848-1886) marchiz, a fost un susținător al dezvoltării sportului în Aradul Nou. O tradiție de familie având în vedere faptul că tatăl lui a fost un promotor al "atletismului greu", în speță al halterelor.

**Carol Weichelt** (2.03.1906 - 4.07.1967) a debutat în fotbal la echipa clubului ANTE (Arad Munkas Torna Egylet sau Asociația Muncitorilor pentru Educație Fizică Arad) și a jucat câțiva ani în meciurile din liga I. În 1924 a participat la Jocurile Olimpice din Paris susținând o partidă în meciul România-Cehoslovacia (scor 1-4).

**Francisc Zimmermann** (ns. Aradul Nou 1900-1980). A debutat la SGA (Societatea de gimnastică Arad) în 1911. Ulterior a fost transferat la TAK sau CAMT (Clubul athletic muncitoresc Timișoara) A susținut două partide ca și component al echipei naționale în partida cu Iugoslavia în 1922. La Olimpiada de la Paris joacă cu națională în partida contra Olandei (scor 1-4)

**Veres Carol** (nr.1927 Mureșel) debutează în echipa de canotaj a clubului sportiv AMEFA. După ce ajunge multiplu campion național cu diferite echipaje, este preluat de Steaua București. Ajungând component al lotului național și olimpic al României. În 1958 cucerește o medalie de argint și una de bronz la Campionatele Europene de la Bled (Olanda). În anul 1962 cu un echipaj de 2 plus 1 rame obține argintul la Campionatul mondial de canotaj Lucerna. Participă și la JO Roma (1960) și Tokio (1964). O lungă perioadă a fost antrenorul CS Steaua București și al lotului național și olimpic de canotaj. Este maestru emerit al sportului și antrenor emerit. În prezent este pensionar și locuiește în Arad.

\*\*\*

Toate cele de mai sus nu fac decât să demonstreze că Aradul Nou trăiește și că are nu doar un trecut, despre care am vorbit mai sus, ci și un viitor, nescris încă.

Pe acesta îl avem de făcut împreună, toți arădenii.



Podul autostrăzii (2011) – Orice drum e un nou început ...

## Bibliografie

### **Documente de arhivă (ale Serviciul județean Arad al Arhivelor Naționale):**

Colecția bresle și meșteșuguri. inv.72 doc: 1/1751-1808, 80/1872-1899, 2/1757-1847, 34/1857-1872.

Cooperativa agricolă „Producătorul” din Aradul Nou, inv.548 doc: 1/1935-1944, 6/1948.

Pretura plășii Aradul Nou. Inv.160 doc.1/1941-1943, 22/1948, 32/1949, 33/1.07.-31.12.1949, 32/1949, 33/1.07-31.12.1949, 34/10.05.9150, 63/8.09-27.12.1950.

Școala particulară ”Freund Adolf” inv.1271 doc.1/1881-1882, 26/1895-1896.

CAP Aradul Nou inv. 312. doc: 1/1950, 3/1950-1952.

IAS Aradul Nou inv. 1010. doc: 1/1972, 3/1972, inv. 1245.doc: 7/1979-1984, 1/1989.

SMA Aradul Nou. Inv. 917. doc: 7/1968-1973, 1/1952-1955.

Prefectura jud.Arad - acte administrative. Inv. 1282. doc: 61/1948, 48/1947, 75/1947, 81/1947, 122/1947, 1/1950, 103/1949, 89/1948, 113/1948, 45/1948, 124/1947-48.

Tribunalul jud.Arad-secția III. 1867-1950. inv.551doc: 14/1876-1892, 16/1876, 1880-97, 41/1930-1931, 20/1930-1932, 44/1919-1935, 29/1921-1947, 81/1924, 82/1924-1928, 44/1923-25, 1944, 97/1930-50, 26/1925, 16/1925, inv. 1011. doc. 2/1933

Prefectura jud. Arad - Actele subprefectului 1919-1933 inv. 1305 doc. 89/1920+-192, 50/1921, 57/1921, 53/1922, 85/1923, 87/1923, 97/1923, 183/1923, 48/1931-1932.

Prefectura jud. Arad 1919-1934. inv. 1296 doc: 21/1927, 2/1928, 7/1931, 25/1931, 91/1931-1932, 242/1932, 269/1932, 246/1933, 397/1933.

Prefectura jud. Arad, actele comitatului nr. 2421/1850.

Prefectura jud. Arad 1867-1947. inv.1295 doc: 104/1943.

Prefectura jud. Arad - acte administrative. 1935-1939 inv. 1297 doc:171/1935, 408/1935-36, 51/1936, 510/1936, 216/1937, 106/1938, 216/1938, 236/1938, 287/1938, 8/1939, 23/1939, 81/1939, 137/1939-40.

Prefectura jud. Arad - acte adm. 1919-1934 Inv. 1296 doc: 2/1927, 25/1931, Inv. 1297. doc: 48/1935-36.

Chestura Poliției. inv. 988. doc: 10/1910, 34/1911, 47/1912, 75/1912

Coop. Populară „Albina” 1942-1948. inv. 549. doc: 2/1942, 7/1947-48

Banca populară „Hansa” 1934-47. inv. 546 doc: 6/1936, 2/1934-39, 7/1939, 2/1942

Banca populară Aradul Nou și Provincia.

Coop. de credit 1898-1948. inv 73. doc: 2/1889-1900, 3/1890, 5/1890, 6/1893, 100/1947, 99/1947-48.

Colecția hărți și planșe - Aradul Nou 152 Inv. 86/6 8/1866, 48/1886 Inv. 86/4, 1/1876, 49/1884, 50/1884.

Camera pentru agricultură Arad 1922-48. inv. 32 doc: 8/1926-28, 12/1926-27, 5/1926-27, 3/1926-39, 10/1931, 10/1932, 5/1936, 11/1936, 38/1936, 41/1937, 17/1938, 46/1938, 18/1939, 9/1941, 121/1941, 36/1942, 8/1943, 55/1943, 10/1944, 77/1944, 19/1945, 37/1945, 54/1945, 6/1946, 23/1946, 25/1946, 26/1946, 30/1947, 40/1947, 36/1947, 66/1948, 67/1948.

Camera de comerț și ind. - firme sociale inv.1343. doc: 24/1948-49, 30/1931-30, 31/1931-37, 552/1933-46, 162/1931, 169/1931-40, 44/1931-47, 58/1931-39, 626/1931-40.

Serviciul agricol Arad, 1919-1939. inv. 33 doc: 91/1920, 21/1921, 64/1922, 5/1923, 37/1924-25, 58/1924, 55/1924, 5/1926, 10/1930, 7/1931, 7/1932-33, 1/1938, 9/1926.

Comitetul jud. Arad al PCR 1948-51 inv.1051. doc: 25/1948, 49/b/1948, 60/1948, 54/1949, 76/1949, 77/1948, 117/a/1948, 120/1950, 142/1950, 143/1940, 144/950.

Inspectoratul industrial Arad 1934-1944 inv 3551 doc: 18/1934.

## **Studii:**

Anuarul Socec editia 1914-1925. Biblioteca Congresului SUA.

*Arad. Monografia orașului de la începuturi până la 1989*, ed. Nigredo 1999.

*Arad. Patrimoniul cultural construit* ed. Brumar, Timișoara, 2008.

*Aradul. Permanentă în istoria patriei*. Arad, 1978.

Baróti, Lajos (1892) - *A bansagi legregibb nemet telepules tortenete*, Temes.

Baróti, Lajos (1893-1907) - *Adatok Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, Budapest.

Bel, Mathias, (1799) - *Compendium Hungariae geographicum, Cassoviae*.

Berhold Ludwig, Siniteanu-Singer Karla, Siniteanu-Singer Felix (2004) - *Unsere Wurzeln. Deutsche Tänze im und aus dem Banat*, Honterius Verlag, Hermannstadt (Sibiu).

Borovszky, Samu (1914) - *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*, Budapest.

Czirbusz Géza, (1913) - *A délmagyarországi németek*, Budapest.

Dachler, A.; Haberlandt, M. (1901) - *Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten*, herausgegeben vom österreichischen Ingenieur-und Architekten-Verein, Dresden.

- Feneșan C (1997) - *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial (1716-1778)*, Ed. de Vest, Timișoara.
- Gehl, Hans, (1973) - *Neujahrs-und Faschingsbräuche, Heide und Hecke. Beiträge zur Volkskunde der banater Schwaben*, herausgegeben von Hans Gehl, Facla Verlag-Temeswar, 61- 80.
- Gehl, Hans, (1975) - *Portul popular german din Câmpia Aradului*, în „Tibiscus. Etnografie”, ed. Muzeul Banatului, Timișoara, p.53-69.
- Gheorghiu, Tudor Octavian (2008) - *Locuirea tradițională rurală în zona Banat-Crișana*, ed. Eurobit.
- Griselini, Francisc (1780) - *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien.
- Hagel, Hagel, (1967) - *Die Banater Schwaben*, herausgegeben von. A.P. Petri, München,
- Hațegan I. ( 2005) *Cronologia Banatului - Vilayetul de Timisoara*, Editurile Banatul și Artpress, Vol. II, Timisoara, 2005.
- I.D.Suciu, R. Constantinescu - vol.I, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Ed.Mitropoliei Banatului, Timișoara 1980.
- Janos Ujj, *Arad (1699-1910) - Történelmi párbeszéd 2. - 2008-2009.*
- Jung, Peter, (1973) - *Wie das schwäbisch Dorf entstand*, Heide und Hecke. Beiträge zur Volkskunde der Banater Schwaben, herausgegeben von Hans Gehl, Facla Verlag-Temeswar, 27-35.
- Katona Tamás (1979) - *Az aradi vértanúk*, 1. Kiadás, Budapest.
- Lammert, Erich, (1973) - *Schiffe und Schiffsmühlen auf der Marosch*, Handwerk und Brauchtum, Facla Verlag, Temeswar.
- Lotreanu, I. (1936) - *Monografia Banatului. Vol.I*, Institut. de arte grafice Țara, Timișoara.
- Lotreanu, I. (1936) - *Monografia Banatului vol. II*, Institutul de arte grafice Țara, Timișoara.
- Márki S. (1892–1895) - *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története I–II*. Arad, Budapest.
- Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu eds. (1980) - *Călători străini despre Țările Române, Vol. VII.*, București.
- Martin Roos - *Erbe und Auftrag*, Band I,2a, Die alte Diözese Csanád, Teil 2a, Im Selbstverlag der drei Bistümer Szeged-Csanád, Groß-Betschkerek, Temeswar / editată în editura proprie de cele trei dieceze Szeged-Csanád, Becicherecul

Mare/Zrenjanin, Timișoara, 2010, p. 118-119 și p. 212-213.

Munteanu, Ioan (2007) - *Banatul istoric vol.2 Ocupații. Economia*. Ed. Excelsior Art, Timișoara.

Mureșan, Augustin (2006) - *Sigilii din vestul și nord-vestul României* ed. Mega.

Nichin, Ioan - *Monografia administrativă a jud Arad dela Unire până în anul 1938*, carte dactilografiată, la Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale.

*Osterreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950*, ed. Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, p.289-290

Petri, A.P. (1985) - *Heimatbuch der Marktgemeinde Neu Arad*, Ed. Marquarstein.

Popiți, Gr. (1939) - *Date și documente bănățene (1728-1887)* Timișoara.

*Raport Final* (2006) - Comisia Prezidențială pt. analiza dictaturii comuniste. București.

Roz Al, G. Kovacs (1997) - *Dictionarul istoric al localităților din jud. Arad*, Ed V.Goldiș Arad

Recensământul din 1880 - *Transilvania*, ed. Staff 1997

Reiszig, Ede (1898) - *Temes vármegye községei*, Budapest.

Raularian, R. (2007) - *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Ed. Mirton, Timișoara.

Sartori, Paul. (1910–1914) - *Sitte und Bräuche*, Handbücher zur Volkskunde. Heims, Leipzig (Drei Bände).

Scurtu, I. (2001) - *România între anii 1918-1940*. ed. Univ. București.

Simu, T. (1924) - *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara.

Szentklary, Jenő - (1879) *Száz év Délmagyarország újabb történetéből*, Temesvar.

Truță H. și Demșea D - *Monumente de for public, însemne memoriale, construcții decorative și parcuri din județul Arad*, Ed. Nigredo, Arad 2007.

Țigan Tiberiu - Biriș Gh. (2004) - *Olimpici arădeni*, ed Astra sport Arad.

Țintă, Aurel (1973) - *Colonizarea Habsburgică a Banatului 1716-1718* Intrepr. poligrafică Banat. Timișoara.

*The letters and journal (1848-1849) of Count Charles Leiningen-Westerburg, general in the Hungarian Army* - edited Henry Marczali (1911) London.

Vertan M. (2006) - *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (secolele XVIII-XIX)*, ed. Brumar, Timișoara.

Vesa, P. (2006) - *Episcopia Aradului - istorie,cultură,mentalități (1707-1918)* ed. Presa Univ.Clujeană.

Weill A. - *Hârtii de valoare istorice*. Publisher Centrum Voor Scriptophile Bvba.

## Articole:

Babeți Adriana – *Banatul-un paradis între frontiere*

<http://www.memoriabanatului.ro/index.php?page=banat>

Clarkson, Susan – *History of German Settlements in Southern Hungary*

<http://www.banaters.com/banat/clarkson.asp?category=history>

*Colonization of Banat- statistics- Genealogy.ro group.*

<http://www.genealogy.ro/cont/2.htm>

Dan, Ligia (2002) - *Grupul școlar forestier - o sinteză a activității*, manuscris.

Daniel P.(2004) - *Ocuparea și anexarea Banatului (1716-1718)*. Rev. arheologie nr.2/2004 U.V. Timișoara.

Demșea, D. - *Tradiții industriale în județul Arad. Secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții* apărut în volum nov. 2011.

Demșan Florin și Iacobini Mircea - *Calamitățile naturale și lucrările de amenajare a râurilor din județul Arad* în „Ziridava” XIX-XX/1996 p. 426

Doncea, Vasile - *În căutarea Banatului pierdut.*

[www.memoriabanatului.ro/index.php?...banat/...banatului-pierdut](http://www.memoriabanatului.ro/index.php?...banat/...banatului-pierdut)

Dreyer, David - *Banaters in Austrian military records - The revolution of 1848/49 in the Banat.*

*Banater in austrian military records in:*

<http://genealogienetz.de/reg/ESE/dsmil.html>

Fortuțiu, Sorin - *De ce Aradul nu aparține de Banat?*

[www.banaterre.eu/...banat/.../arad\\_banat.htm](http://www.banaterre.eu/...banat/.../arad_banat.htm)

“Füles bagoly” (1923) - *Programm des Jubileums und der Ausstellung*, p.33, 20.

Greffner O. - *Date cu privire la perioada de formare a scriitorului german din Arad, Nikolaus Schmidt*, în „Ziridava” XIII/1981 p. 285.

Geza, Kovacs (1987) - *Conscripția satelor arădene în 1828* în “Ziridava” XV-XVI

Gheo, Radu Pavel (2003) - *Banatul - de la “mica Americă” la “Mica Uniune Europeană”*, Istoria Românilor, vol. VI, Ed. Enciclopedică, București.

*Die Kolonisation des Banats nach der Türkenzeit insbesondere mit Auswanderern aus Lothringen und Luxemburg (Südbelgien, Provinz Luxemburg)* - autor necunoscut, <http://triebswetter.net/>

Leu, Valeriu - *Istoria ca suport al regionalizării “Banatului imperial”.*

[www.memoriabanatului.ro/index.php?...banat/.../banatul-imperial](http://www.memoriabanatului.ro/index.php?...banat/.../banatul-imperial)

Magyar Könyvszemle Új folyam 3. füzet, 1894.

Mureșan A.- *Un sigiliu al breslei zidarilor și dulgherilor din Aradul Nou* în „Ziridava” XIX-XX/1996 p. 415

Muzeul județean - Patrimoniul județului Arad – sinteza istorică.

„Monitorul Oficial” nr. 84/10.04.1931, p. 3604 și urm.

Neagu, Vasile(2009) - *Limitele Banatului românesc - Problematika limitei nordice.*

[www.banaterra.eu/romana/limitele-banatului-romanesc-problematika-limitei-nordice](http://www.banaterra.eu/romana/limitele-banatului-romanesc-problematika-limitei-nordice) .

Neu Arad Heimaitblatt, 2009 în [www.hog-neuarad.de](http://www.hog-neuarad.de), *Statuia Sfintei Treimi.*

Pârvu, Daniel - *Ocuparea și anexarea Banatului (1716-1718), Organizarea administrativă a acestuia în Qestiunes disputatae* (rev. studentească de istorie) nr.2/2004 UV Timișoara.

Rusnac, Mircea - *Împotriva falsificărilor comuniste ale istoriei Banatului.*

<http://www.banaterra.eu/romana/rusnac-mircea-impotriva-falsificarilor-comuniste-ale-istoriei-banatului>

Școala generală 20 Arad - publicație festivă 30 de ani.

*Settlements in the Banat (1762-1773)* cap. 10 vol.3 în *Ethnographie der Oesterreichisen Monarchie* - Karl Coerning 1857.

*Societăți comerciale din Alimentația publică din Arad în perioada interbelică* - Anca Doina Băițoiu comunicare Arad 2010.

Sturm-fele Orszaggyulesi Almanah 1910-1915; Pallas Nagylexicon.

Surdu, Bujor (1970) - *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743* în Anuarul institutului de istorie Cluj XIII.

The letters and journal of Count Charles Leiningen-Westerburg, (<http://www.archive.org/details/lettersjournalof00lein>)

Tulius, Nick - *Situation in the (Romanian) Banat in the 1945-1950th.*

<http://www.dvhh.org/banat/history/1950/baragan/ro-1945-1950.htm>

Varga, E Arpad - *Arad megye telepuleseinek etnikai adatai 1880-2002* în Erdely etnikai es felekezeti statistikaja, Népszámlálási adatok 1850-2002 között (<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>).

William O'Reilly - *Divide et impera: Race, Ethnicity and Administration in Early 18th-Century Habsburg Hungary* în *The Culture and Politics of Discrimination*. National University of Ireland, Galway.

William A. Brobst (1999) - *The Brobst chronicles - A history of the early Brobst/Probst families in Pennsylvania.*

(<http://homepages.rootsweb.ancestry.com/~brobst/chronicles/chap2.htm>)



**Site-uri consultate**

[www.banater-aktualitet.de](http://www.banater-aktualitet.de)

[www.rumaenien-forum.de](http://www.rumaenien-forum.de)

[www.banater-schwaben.de](http://www.banater-schwaben.de)

[www.dvhh.org](http://www.dvhh.org)

[www.banat.de](http://www.banat.de)

[www.banater-land.eu](http://www.banater-land.eu)

[www.memoriabanatului.ro](http://www.memoriabanatului.ro)

[www.lexikon.freenet.de/Schwabenzug](http://www.lexikon.freenet.de/Schwabenzug)

[www.hog.neuarad.de](http://www.hog.neuarad.de)

[www.genealogy.net](http://www.genealogy.net)

[www.banater-schwaben.org](http://www.banater-schwaben.org)

[www.donauschwaben.com](http://www.donauschwaben.com)

[www.agero-stuttgart.de](http://www.agero-stuttgart.de)

[www.vestul.ro](http://www.vestul.ro)

[www.banater-schwaben.org](http://www.banater-schwaben.org)

## Cuprins

Prefață .....	4
Cuvânt înainte .....	6
Cuvântul editorului .....	8
<b><i>I. Istoria unui cartier, povestea unei lumi</i></b>	
1. Începuturi .....	12
a. Abația .....	13
b. O mică confuzie istorică .....	15
c. Sârbii și români din Schela în Neu Arad .....	16
2. O viață nouă într-o nouă țară .....	18
a. Considerații generale .....	18
3. Banatul imperial .....	19
4. Proiectul unei noi țări .....	21
5. Colonizarea .....	22
a. Pași spre atingerea obiectivului .....	24
b. Obiective .....	25
c. Primul val .....	27
d. Mecanismul colonizării .....	27
6. Așezarea coloniștilor în Aradul Nou .....	30
a. Acțiuni de marketing pentru Banat .....	32
b. „Die ersten fanden den Tod, die zweiten hatten die Not” .....	34
c. În căutarea unei noi speranțe .....	37
d. Cum au ajuns primii coloniști în patria făgăduită .....	38
e. Privire de ansamblu asupra zonelor de origine	
a. coloniștilor din Aradul Nou .....	41
f. De ce șvabi? .....	42
<b><i>II. Devenirea așezării</i></b>	
a. Strâns lipite .....	42
1. Însemnări din 1768 despre Aradul Nou .....	43
2. Un împărat despre un sat .....	45
3. Aproape de istorie – 1780, 1786 și 1804 .....	46
4. Aradul Nou - proprietate camerală .....	47

5. Urbarium Banaticum .....	47
6. Banatul își pune coroana Sfântului Ștefan .....	48
7. Cine dă mai mult? .....	49
8. Arborele geneaologic al seniorilor domeniului .....	51
Lovasz .....	51
Zielinski .....	51
Baronii Nopcea, unul mai celebru ca altul .....	52
Marchiza Pallavicini - ultimul nobil .....	53
9. Conscriptia din 1829 .....	55
Cât a costat Aradul și Aradul Nou? .....	56
10. Revoluția de la 1848, la țară .....	57
a. Jurnalul de luptă .....	58
b. Un asediu în trei pași .....	65
c. Ultima scrisoare pentru Lisa .....	67
d. Obeliscul martirilor .....	69
e. Pedepsă și răsplătă .....	71
11. O monografie “în nuce” din 1859 .....	73
12. Anii foamei și disperării .....	89
13. Organizarea administrativă	
austro-ungară .....	90
a. Organizarea comunală .....	91
b. Harta Aradul Nou întocmită la 17 noiembrie 1876 .....	91
14. Între râu și pârâu .....	92
a. Harta Mureșel (Zsigmondháza) – 20 sept. 1884 .....	94
15. America - o nouă aventură .....	95
16. Primul Război Mondial .....	97
a. Ordin de mobilizare .....	98
b. Economia de război în Aradul Nou .....	98
c. „Eroilor noștri, recunoscătoare” .....	99
17. Apare un nou Banat .....	100
a. Nici cu unii, nici cu alții - autonomie completă .....	101
18. În două țări .....	103
19. Aradul Nou, după două secole .....	103
a. Aradul Nou 1923 .....	111
b. Murășel 1923 .....	113

20. Viața de zi cu zi .....	113
a. 100.000 lei pentru Biserica ortodoxă .....	113
b. „Chestia vamei” de la podul Mureșului .....	114
c. Taxa la pod, mult prea urcată .....	115
d. Leafa primarului Friedrich - 2000 lei/lună .....	116
e. Unirea se amână .....	116
f. Dacă e ordin, ne lipim dar ramânem ... autonomi .....	116
g. Nu putem acorda privilegii unor clase .....	119
h. Aradul Nou preia pâraului Țiganca .....	120
i. Autobus spre piața Peștelui .....	121
j. Ospătăria lui Sommer în Mureșel .....	122
21. Marea inundație .....	122
a. S-a rupt digul în trei locuri .....	124
b. 7 aprilie - ziua mării inundații .....	125
c. Exemplu de solidaritate umană .....	127
d. Sindicatul Mureșului .....	129
e. Pompierii intră în arhivă .....	130
f. Scările lui Wagner și Grimm din Mureșel .....	131
g. Concurență mare .....	131
h. Industriașii ar vrea monopol, Primăria nu .....	131
i. Sârmă de telefon de aproape 8 mii lei, furată .....	132
j. „O oareșcare majorare” a taxelor comunale .....	133
k. Avera comunei Aradul Nou în 1935 .....	133
l. Sindicat împotriva Mureșului .....	134
m. „Din punct de vedere al frumuseței comunei ... nu” .....	135
n. Secție română la Gimnaziul de stat din Aradul Nou .....	135
22. Boom-ul imobiliar din 1932-35 .....	136
23. Unități comerciale – perioada interbelică .....	138
a. Comuna ca un orașel - Aradul Nou 1936 .....	138
b. Mureșel 1936 .....	140
24. Un plan de sistematizare nou pentru un vechi Arad Nou .....	141
25. Registrele istorice ale comunelor din plasa Aradul Nou .....	142
26. Contopirea Mureșel - Aradul Nou .....	144
27. Un capitol nou sau un ultim capitol .....	144
a. “Nu am recunoscut răul” .....	144

b. Unii au murit pentru Romania alții pentru Germania .....	145
c. Septembrie 1944 - prin infernul din Arad .....	146
d. Podul de peste Mureș, pregătit pentru detonare .....	146
e. Ultimul tren spre Vest .....	148
f. Spargerea comunității .....	150
g. Muncă forțată pentru reconstrucția țării sovietelor .....	150
g.1. 15 ianuarie 1945, ora 8 a.m. la „casa baroanei” .....	151
g.2. Miner la 16 ani .....	153
h. Și acasă, la fel de greu .....	154
i. Toate, ocupate .....	155
j. Colectări forțate .....	156
k. Centralizare bunuri expropriate potrivit Legii reformei agricole din martie 1945 .....	156
l. A doua colonizare .....	157
28. Lumea nouă nu arăta bine .....	158
a. 72% din locuitori expropriați .....	159
29. Din comună independentă, sector administrativ .....	159
a. Argumentul național .....	161
b. Beneficii dar și costuri .....	161
c. Contra 248, pentru 2 .....	162
d. „E în favorul populațiunii” .....	162
e. Unii dau, alții iau .....	163
f. Aceleași străzi, alte nume .....	163
30. O nouă epocă .....	165
a. Linia de tramvai pod - Gara CFR .....	165
b. Alegeri electorale 1948 .....	165
c. Căminul de copii greci .....	166
d. Marea naționalizare .....	167
e. 1 Mai cu tractoare, muzici și sute de sindicalști călări .....	168
f. Structura politică a cartierului Aradul Nou 1950 .....	168
h. Se desființează Plasa Aradul Nou. Sânicolaul se alipește Aradului .....	169
31. Și totuși, unde-i Aradul? .....	170
<b>III. Biserica</b>	
1. Neo-Aradinum, Anno 723 .....	172

2. A doua biserică .....	173
3. Biserica actuală .....	174
a. Slujbe în hambarul boieresc .....	174
b. În sfârșit, terminată .....	175
c. Lucrări efectuate la biserică de-a lungul timpului .....	175
d. Orga bisericii .....	177
e. Clopotele .....	177
f. Călugări .....	178
g. Preoți investiți .....	179
h. Casa parohială .....	181
i. Biblioteca parohială .....	182
4. Confesiuni ale locuitorilor Aradului Nou .....	183
a. Mureșel și Maroschmühlen (parte a Aradului Nou la Mureș) .....	184
5. Biserica ortodoxă .....	184
a. La prefectură .....	185
b. Renovări .....	187
c. Preoții ortodocși .....	187
d. Populație română, maghiară sau sârbă în Mureșel și Aradul Nou .....	187
6. Alte biserici și culte .....	188
a. Biserica penticostală .....	188
b. Biserica Creștină Penticostală "VOX DOMINI" .....	188
c. Biserica creștină adventistă de ziua șaptea - conferința Banat .....	189
d. Biserici creștine baptiste .....	189
7. Cimitirele .....	190
8. Cruci și troițe în Aradul Nou .....	193
a. Statuia "Sfintei Treimi" .....	199
<b>IV. Învățământul</b>	
1. Prima școală, primul "magister ludi" .....	201
2. Cum arăta școala? .....	202
3. Școlile pentru băieți .....	202
4. Școala de fete la mânăstire .....	203
5. Școala particulară .....	205
6. Kindergarten .....	205
7. Școala primară din Aradul Nou .....	206
8. Școala confesională romano-catolică .....	207

9. Școala primară din Colonie .....	209
10. Școala din Mureșel .....	209
11. Clase de ucenici .....	210
12. Școala din palat .....	210
13. Școala pedagogică germană din Aradul Nou .....	212
14. Liceul „Adam Müller Guttenbrunn” .....	214
15. Din liceu, școală generală și înapoi .....	216

#### **V. Organizare administrativă**

1. Autoritățile locale .....	218
a. La judecata primarului dar și a comunității .....	219
2. Notarii Aradului Nou (1783-1947) .....	221
3. Primarii Aradului Nou (1725-1947) .....	221
4. Plasa Aradul Nou 1925-1939 .....	222
a. Comunele plasei .....	223
5. Administrația locală la 1931 .....	223
6. Plasa Aradul Nou 1939 .....	224
7. Pim-pretori ai plasei Aradul Nou 1919-1939 .....	225
8. Pretori (secretari de plasă) ai plasei Aradul Nou (1919-1939) .....	225
9. Regulamentul de organizarea serviciilor comunale .....	225
10. Aradul ajunge în plasa Aradul Nou .....	227

#### **VI. Creșterea așezării**

1. Dezvoltarea teritoriului și a localității .....	228
2. Dezvoltarea târgului german Neu Arad până în 1925 .....	229
3. Evoluția populației în Aradul Nou (1738-1948) .....	231
4. Evoluția populației în Mureșel și Maroschmühlen (1820-1865) .....	232
8. Iluminatul .....	233
9. Poșta „romantică” cu călăreți și poștaloane .....	233
10. Calea ferată .....	234
11. Cazarmele .....	236

#### **VII. Sistemul sanitar**

1. Observații generale .....	238
2. Epidemii .....	238
a. Credință curată .....	239
3. Farmacia italianului din Aradul Nou .....	240
4. Medicii comunei .....	241

5. Medici veterinari .....	242
6. Farmaciști (asistente) .....	242
7. Moașe .....	242
<b>VIII. Economia</b>	
1. Agricultură - anul agricol .....	243
a. Mașini agricole .....	243
b. Școala agricultorilor .....	245
c. Exploatațiile mici și foarte mici - 70% .....	246
d. Un sistem succesoral lucrativ .....	247
2. Alte ocupații agricole .....	247
3. Comerțul cu cereale .....	249
4. Știința grădinăritului intensiv .....	249
5. Târgul din Aradul-Nou .....	253
a. Fiecare pe zona lui .....	253
6. Asociațiunea de pășunat .....	254
7. Morile și industria morăritului din Aradul Nou .....	255
a. Molae banaticae .....	256
b. Situația morilor cu o capacitate de măcinș peste 10 mii kg .....	258
8. Reforma agrară din anul 1921 .....	259
a. Expropieri în Aradul Nou .....	259
b. Exproprierea marchizei Pallavicini .....	260
c. 482 de fumuri în Zădărlac .....	260
d. Noul cartier de 400 case din Aradul Nou .....	261
e. Marchiza, vecină cu Sărândan Vasile .....	261
f. Se distruge o fermă model .....	261
g. Expropieri în Mureșel în anul 1922 .....	262
9. Reforma agrară din anul 1945 .....	262
a. Ținta: planul de colectivizare a agriculturii .....	263
b. Colectări forțate 1948 .....	264
c. Un „reazim” solid .....	265
d. SMT și GAS .....	265
e. Expropiați în masă .....	265
f. Gospodăria agricolă colectivă „Elena Pavel” .....	266
g. I.A.S Aradul Nou .....	267

### **IX. Meșteșuguri, comerț**



1. Densitate mare de meșteri .....	268
a. Asociația meseriașilor .....	270
2. Distilerile de rachiu .....	272
3. Comerțul în Aradul-Nou .....	272
a. Negustori .....	273
4. Restaurante, grădini de vară .....	274
a. Zur Traube .....	274
b. Grădina zânelor .....	275
c. Baluri și recepții simandicoase .....	275
d. Hanul lui Csalogovits .....	276
e. Port Arthur .....	277
<b>X. Industrie</b>	
1. De la varză murată la conserve și Pepsi .....	279
2. Somnul de veci pe saltea .....	280
3. Fabrica de bere a baroanei .....	281
a. Naționalizare cu proteste diplomatice .....	282
<b>XI. Instituții bancare, cooperative</b>	
1. Casa de păstarare SA - Aradul Nou .....	284
2. Banca populară pentru Aradul Nou și Proviță S.A. ....	286
3. Banca Populară "Hansa" – societate cooperativă de credit și economie ...	287
4. Filiale bancare .....	288
5. Cooperațiile .....	288
a. Cooperativa „Producătorul” .....	289
b. Cooperativa populară de credit și economii “Albina” Aradul Nou .....	289
<b>XII. Asociații locale</b>	
1. Asociații religioase .....	291
a. Marienmädchen (ficele Maicii Domnului) .....	291
b. Asociația Rozariului .....	291
c. Asociația pușcașilor din Aradul Nou .....	292
d. Asociația misionarilor .....	292
e. Filiala din Aradul Nou a Asociației Bonifacius .....	293
2. Asociații profesionale .....	293
a. Societatea „Fraternitatea” a meseriașilor de zidire .....	293
b. Casa Producătorilor (Gewerbeheim) .....	293
c. Corporația Industriașilor .....	293

3. Asociații culturale .....	294
a. Organizația de tineret din Aradul Nou .....	294
b. Organizația culturală din Aradul Nou și Filarmonica .....	295
4. Organizațiile sportive din Aradul Nou .....	296
a. USE sau Neuarader Sportverein .....	296
b. "Titanus" Asociație sportivă din Aradul Nou-Mureșel .....	296
c. Clubul sportiv german „Wacker” .....	298
d. Asociația "Diana" a vânătorilor .....	299
e. Clubul de tenis .....	301
f. Asociația cazinourilor .....	302
g. Asociațiunea pentru baie din Aradul Nou - Mureșel .....	302
5. Asociații sociale .....	303
a. Asociația Crucea Roșie din Aradul Nou .....	303
b. Societatea de ajutor pentru înmormântare din Aradul Nou .....	303
c. Providența (Fürsorge) Mureșel .....	303
6. Asociații civice .....	304
a. Asociația pompierilor voluntari din Aradul Nou .....	304
b. Corpul pompierilor voluntari din Murășel .....	305
7. Asociații pentru muzică din Aradul Nou .....	306
a. Asociația Cântăreților "Uj-Arad" .....	306
b. Grupul de Cântec al Asociației de Cultură din Aradul Nou .....	306
c. Corul German .....	307
Festivalul Cercurilor cântăreților din Banat .....	308
d. Marele turneu în Africa de Sud .....	309
e. Josef Buchecker și fanfara lui .....	309
f. Fanfara de băieți a lui Karl Toischer .....	310
<b><i>XIII. Unele personalități ale Aradului Nou</i></b>	
1. Misionar în China .....	312
2. Profesorul universitar .....	312
3. Prelatul papal .....	313
4. Chirurgical .....	313
5. Istoricul .....	313
6. Ziaristul .....	314
7. Cardinalul .....	314
8. Poetul .....	315

9. Medicul .....	315
10. Vâslaşul .....	316
<b>XIV. Cultura tradițională germană - dr. Rodica Elena Colta</b>	
1. Comunitatea germană .....	317
a. Părțile rurale ale cartierului de azi .....	317
b. Casa șvăbească (Bauernhaus) .....	317
c. Gospodăria și clădirile anexe .....	320
2. Ocupații tradiționale Agricultură .....	321
a. Legumicultura .....	322
b. Viticultura .....	323
c. Ocupații casnice - gospodărești .....	323
3. Portul popular .....	324
4. Sărbători calendaristice. Obiceiuri de peste an .....	329
De la Toți sfinții la Revelion .....	329
De la Anul Nou la Lăsata Secului .....	332
De la Lăsata Secului la Rusalii .....	334
5. Kirchweih-ul .....	339
6. Obiceiuri de familie .....	343
7. Tradiția alimentară .....	346
8. Obiceiuri legate de construcția casei .....	347
9. Mitologie .....	347
10. Viața cultural artistică .....	350
<b>XV. Istoria și lumea</b>	
1. Între "Heimat" și "Vaterland" .....	352
A 260-a aniversare a comunității .....	353
2. Istoria continuă .....	354
a. Zonele industriale .....	355
b. Investiții .....	356
c. Șantierul .....	358
d. Instituții bancare .....	359
e. Sport .....	359
f. Personalități ale sportului .....	361
<b>Bibliografie</b> .....	363
<b>Cuprins</b> .....	370

**NOTE :**